TOPLUMSAL

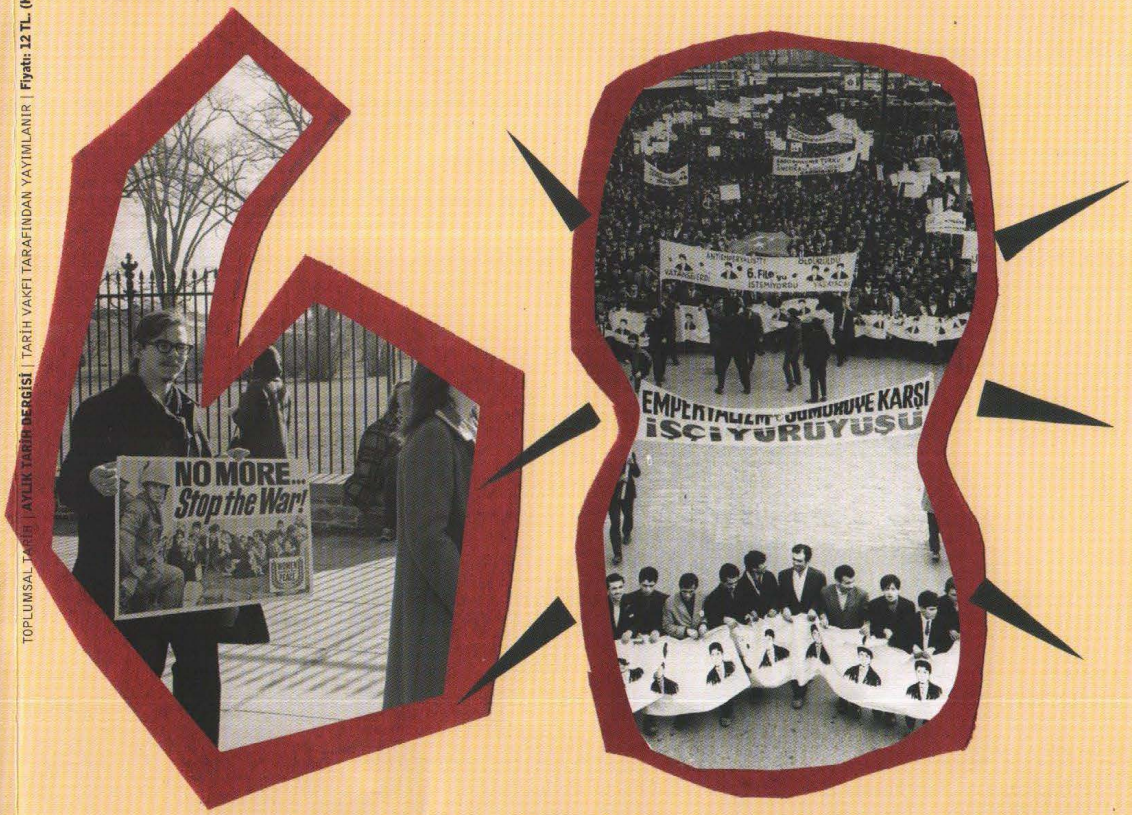
Tarih

293
MAYIS
2018

'68
Özel Sayısı
Editör: Ömer Turan

İsyan, Devrim, Özgürlük:

50 Yıl Sonra 1968

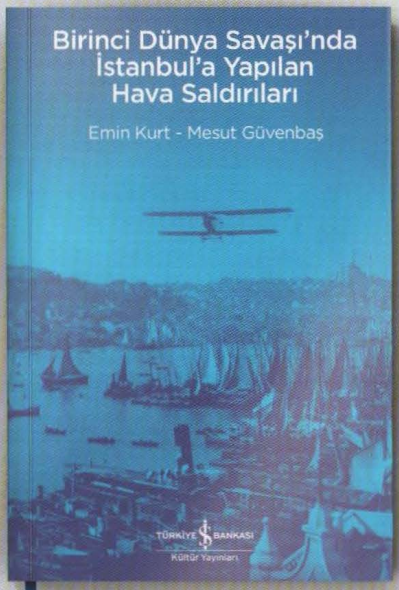


Erden Akbulut - Alper Akyüz - Fatmagül Berktay - Fethiye Beşir
Zeynep Beşpınar - Tanıl Bora - Cemil Boyraz - Bilge Seçkin Çetinkaya
Axel B. Çorlu - Çimen Günay-Erkol - Hakan Koçak - Ayşe Köse
Masis Kürkçügil - Demet Lüküslü - Ömer Madra - Nadire Mater
Zafer Toprak - Ateş Uslu - Ayşen Uysal - Erol Ülker - Kerem Ünüvar

TOPLUMSAL TARİH | AYLIK TARİH DERGİSİ | TARİH VAKFI TARAFINDAN YAYIMLANIR | Fiyatı: 12 TL. (KDV Dahil) | ISSN: 1300-7025

ISSN 1300-7025-9-1

TARİH MERAKLILARI İÇİN...



Birinci Dünya Savaşı'nda İstanbul'a Yapılan Hava Saldırıları
Emin Kurt, Mesut Güvenbaş
432 sayfa, 26 TL

Savaşlarda büyük şehirler ve özellikle başkentler her zaman çekici hedeflerdir. Bu hedeflere ulaşmayı mümkün kılan değişim ilk kez Birinci Dünya Savaşı'nda yaşanır. Havacılığın gelişimiyle, cepheden uzakta olan başkentler ilk kez açık hedeflere dönüşür. Bu çalışmada İstanbul'a ilk bombardımanın ne zaman yapıldığı, toplam kaç hava saldırısının düzenlendiği, insan kayıplarının ve maddi hasarın boyutunun ne olduğu, şehri korumak için ne gibi önlemler alındığı ve halkın günlük yaşamının bu saldırılardan nasıl etkilendiği detaylı olarak anlatılıyor. *Birinci Dünya Savaşı'nda İstanbul'a Yapılan Hava Saldırıları* kitabında, ulusal ve uluslararası arşiv belgeleri tarafsız bir gözle, dönemin yerli ve yabancı basınının titizlikle incelenmesiyle ele alınıyor.



Modern Türkiye'nin Gelişim Sürecinde Basın 1831-1913
Ahmet Emin Yalman
çev. Birgen Keşoğlu
160 sayfa, 18 TL

İnsanlığın, Fransız İhtilali ile içinde haber alma özgürlüğü gibi insan haklarını içeren yeni bir yolu girdiği açıktır. Toplumları, rejimleri dönüştüren bu büyük devrim takip eden yüzyıllık süreçte Osmanlı Devleti gibi birçok ülkeyi derinden etkiledi. Devlet yaşamının neredeyse tüm alanlarında görülen reformların tanığı da basın kaynakları oldu. Çok geçmeden sultanın şehirlerinde de gazeteler basılmaya başlandı. Yaşanan değişimin her yönüyle yansıdığı gazetelerin Türk topraklarındaki macerası ilk olarak Ahmet Emin Yalman tarafından anlatıldı. 1831'de Takvim-i Vakayi'nin çıkışından 1913'e kadar olan dönemi içeren ve Yalman'ın doktora tezi olarak Columbia Üniversitesi'ne sunduğu çalışma kabul edilerek 1914 yılında yayımlandı. Eser, bu alanda yazılmış ilk doktora tezlerinden biri olmasının yanı sıra, basın kaynaklarımızla ilgili derli toplu bir külliyat sunuyor.

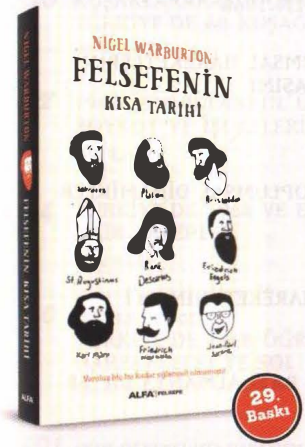
Kitabevlerimiz: İstanbul - Kadıköy, Tel: (0216) 348 97 84 Eminönü - Müze, Tel: (0212) 511 13 37 Cağaloğlu, Tel: (0216) 386 65 62 Beşiktaş, Tel: (0212) 258 77 43 Bakırköy, Tel: (0212) 571 20 32 Nişantaşı, Tel: (0212) 234 80 71 Taksim, Tel: (0212) 238 08 37 **Ankara** - Yenişehir, Tel: (0312) 430 33 66 Tunalı Hilmi, Tel: (0312) 324 10 73 Bahçelievler, Tel: (0312) 222 63 38 **İzmir** - Karşıyaka, Tel: (0232) 364 71 42 Konak, Tel: (0232) 484 77 21 • **Diyarbakır** - Ofis, Tel: (0412) 228 42 16 **Eskişehir** - Tepebaşı, Tel: (0222) 220 49 13 • **Konya** - Selçuklu, Tel: (0332) 351 16 07 • **Kayseri** - Melikgazi, Tel: (0352) 222 56 92 **Muğla**, Tel: (0236) 231 09 24 • **Mersin**, Tel: (0324) 238 18 14 • **Samsun** - Çiftlik, Tel: (0362) 233 38 30 **Trabzon** Merkez, Tel: (0462) 326 98 39

Kurucusu olduğumuz İş Bankası Kültür Yayınları yeni kitaplarla büyümeye devam ediyor.

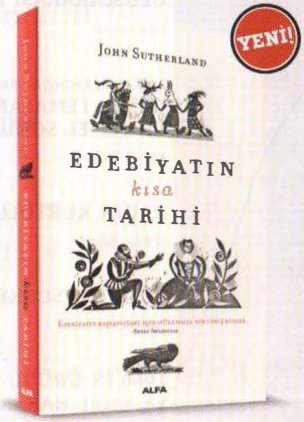
TÜRKİYE İŞ BANKASI
Türkiye'nin Bankası

ALFA

KENDİLERİ UZUN OLSA DA TARİHLERİ KISA OLABİLİR!



Varoluş Hiç Bu Kadar Eğlenceli Olmamıştı!

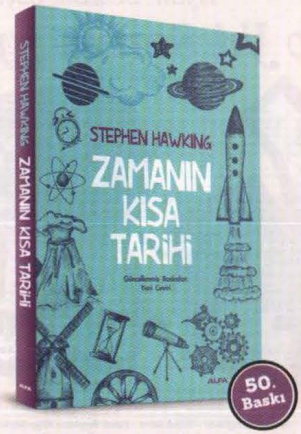


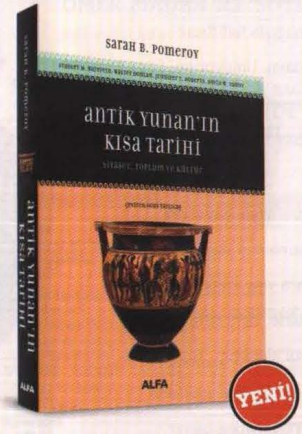
Edebiyatın Başyapıtları İçin Mükemmel Bir Giriş Kitabı!



Sonsuzluğun Terbiye Edilişi!

Stephen Hawking'le Zamanın Eğlenceli Tarihi!





Antik Yunan'ın Siyaset, Toplum ve Kültür Atlası!

MERHABA,

Bu anlamlı Mayıs sayısında payıma, iki buçuk yıla yakındır yayın yönetmenliğini sürdürdüğüm *Toplumsal Tarih*'e veda etmek düştü. Bundan böyle dergi, bu devir-teslim günlerinde tanıdığım ve tanışmaktan mutluluk duyduğum Barış Alp Özden'e emanet.

İlk "Editörden" yazısında da söylediğim gibi, vakıfla ilişkim uzun yıllara dayanıyor. Farklı dönemlerde düzeltmenliğini yaptığım *Toplumsal Tarih*'le bu kez bambaşka bir yerden ilişki kurmak benim için gurur vericiydi. Yayın kurulu toplantıları, hem öncesindeki hazırlık telaşıyla, hem toplantı esnasındaki sohbetlerle hayatımda önemli bir gündem oluşturdu. Bazı kurul üyeleriyle vakıf dışına da taşınan bir dostluk ilişkisi kurma şansım oldu. İçlerinden bazıları hem aylar boyunca dergiyi çıkarırken hem bu sayıyla veda ederken bana özel bir destek verdi; her birine ayrı ayrı müteşekkirim.

Bütün bu süre içinde en can alıcı yardımı mesai arkadaşım Hilal Rakıcı'dan aldım. Derginin grafik tasarımını yapan Hilal, şaşırtıcı hızı, hiç dağılmayan dikkati, sükûneti, en gergin anlarda dahi koruduğu nezaketi ve diğerkâmlığıyla hafifletti sırtımdaki yükü her daim. Umuyorum Tarih Vakfı ve *Toplumsal Tarih* onunla ilişkisini onun titizliğine ve özverisine eş bir dikkatle korur.

Ben derginin yoğun trafiğiyle hayatıma verdiğim molayı tamamlamış sayıyorum kendimi; bundan sonra yine kaldığım yerden devam edip, klişe tabirle "beni ben yapan" kitapların arasında yol alacağım. *Toplumsal Tarih*'e değerinin bilindiği, okurunun bol olduğu zamanlar diliyorum.

Nihal Boztekin

04 **50 YIL SONRA 1968'E BAKMAK**
Ömer Turan

08 **YUVARLAK MASA TOPLANTISI:**
68'LİLERİN GÖZÜNDEN 1968

18 **MAYIS 68 VE TOPLUMSAL HAREKETLERİN ULUSLARARASI DOLAŞIMI**
Ayşen Uysal

24 **ABD BAĞLAMINDA 1968:**
GENEL TEMALAR, TOPLUMSAL DİNAMİKLER VE TEMEL SORULAR
Axel B. Çorlu

34 **KADIN KURTULUŞ HAREKETİ'NİN 68'İ**
Fethiye Beşir

40 **RUDİ DUTSCHKE VE BATI ALMANYA'DA '68**
Tanıl Bora

52 **1968'İN ÜRÜNÜ OLARAK ÇEVRECİ, EKOLOJİST VE YEŞİL HAREKETLER**
Alper Akyüz



58 KAREL KOSÍK VE PRAG BAHARI'NIN ENTELEKTÜEL TEMELLERİ
Ateş Uslu

66 KUŞAKLARARASI UÇURUM VE TÜRKİYE'DE 68 KUŞAĞI
Demet Lüküslü

72 1968-1969 İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ BOYKOT VE İŞGALLERİ
Zafer Toprak

84 TÜRKİYE'DE 1968 VE EĞİTİME DAİR TALEPLER
Cemil Boyraz

90 FKF'DEN DEV-GENÇ'E: TÜRKİYE'DE 1968 ÖĞRENCİ HAREKETLERİ VE SOL
Kerem Ünüvar

101 68'DE ÖĞRENCİ-İŞÇİ DAYANIŞMASI: İŞÇİ-GENÇLİK EL ELE!
Hakan Koçak

108 TÜRKİYE 68'İNDE KADINLAR
Ayşe Köse

114 68 VE DÜZENE KARŞI ÇIKAN KADINLAR: KAZANIMLAR, KABULLENİŞLER VE BEDELLER
Zeynep Beşpınar

124 YARIN YARIN: 1968'İN ROMANINDA KADIN OLMAK
Çimen Günay-Erkol



130 DEVRİM İÇİN HAREKET, HAREKET İÇİN TİYATRO: 1968'DE SOKAKLAR, İŞÇİLER VE GENÇLER
Bilge Seçkin Çetinkaya

136 "68 EŞİTTİR UMUT": ÖMER MADRA İLE SÖYLEŞİ
Sefa Aslan - İsmail Ekinci

140 TÜRKİYE 68'İNİ KAYNAKLAR BAĞLAMINDA İNCELEMEK: TÜSTAV ARŞİVLERİNDE 1960'LI YILLAR VE 12 MART DÖNEMİ
Erden Akbulut - Erol Ülker

TOPLUMSAL TARİH
Aylık Tarih Dergisi
Sayı: 293, Mayıs 2018

TARİH VAKFI ADINA SAHİBİ
Bülent Bilmez

TARİH VAKFI
Zindankapı Değirmen Sokak No: 10
Eminönü 34134 İstanbul
(0212) 522 02 02
www.tarihvakfi.org.tr

YAYIN KURULU
Mehmet Ö. Alkan, Adil Baktıaya, Murat Belge, Fatmagül Berktay, Bülent Bilmez, Aydan Çelik, Doğan Çetinkaya, Gökhan Çetinsaya, Esra Danacıoğlu, Ömer Durmaz, Selçuk Dursun, Edhem Eldem, Ahmet Ersoy, Fırat Güllü, Nurşen Gürboğa, Murat Güvenç, Mehmet Hacısalihoğlu, Murat Koraltürk, Burcu Kurt, Elçin Macar, Ayşe Özil, Mustafa H. Sayar, İrvin Cemil Schick, Canay Şahin, Oğuz Tekin, Taner Timur, Meltem Toksöz, Zafer Toprak, Mete Tunçay, Ömer Turan, Ateş Uslu, Nuran Yıldırım

S. YAZIİŞLERİ MÜDÜRÜ VE YAYIN YÖNETMENİ
Nihal Boztekin

YAYIN KOORDİNATÖRÜ
Barış Alp Özden

DERGİ VE KAPAK TASARIMI
Rauf Kösemen

KAPAK, SAYFA TASARIM/UYGULAMA
Hilal Rakıcı

İLETİŞİM
(0212) 513 52 35 (Dahili 11)
nboztekin@tarihvakfi.org.tr

BASKI
GD Ofset Matbaacılık ve Tic. San. A.Ş.
Atatürk Bulvarı Deposite İş Merkezi A5 Blok 4. Kat No: 407 İkitelli OSB - Başakşehir - İstanbul
Tel : 0212 671 91 00

BASKI TARİHİ
Nisan 2018

DAĞITIM
Dünya Süper Veb. Ofset A.Ş.
100. Yıl Mah. Hüseyin Karaaslan Cad. 34204 Bağcılar - İstanbul
(0212) 440 24 24

YAYIN TÜRÜ
Yerel Süreli Yayın

ANKARA TEMSİLCİLİĞİ
(0312) 424 05 10
(0312) 424 00 50

ABONELİK
Tarih Vakfı
(0212) 522 02 02 (35)
(0212) 513 54 00 (fax)

YAYINCI SERTİFİKA NUMARASI
12102

MATBAA SERTİFİKA NUMARASI
32211

BİR YILLIK ABONE BEDELİ
Yurtiçi 130,00 TL.
ABD 170 $
Avrupa ülkeleri 150 €
Kıbrıs 260 TL.

© Toplumsal Tarih Yazı İşleri'nden ve ilgili yazardan izin alınmaksızın alıntı yapılamaz. İzin çerçevesinde yapılacak alıntılarda Toplumsal Tarih'in ilgili sayısını ve yazar ismini belirtmek zorunludur.

50 Yıl Sonra 1968'e Bakmak

ÖMER TURAN

Toplumsal Tarih'in Mayıs sayısında "İsyan, Devrim, Özgürlük: 50 Yıl Sonra 1968" başlıklı bir özel sayı ile karşınızdayız. Yıldönümleri tarihsel dönemeçleri, önemli olayları hatırlamak ve analiz etmek için önemli bir fırsat verir. Hele aradan 50 yıl geçtikten sonra bir tarihsel olaya bakmak, bu olayın sonuçlarına, sonrasındaki etkilerine dair bir çerçeve geliştirmeye de olanak tanır. 1968 dünyanın farklı ülkelerinde öğrencilerin benzer itiraz ve tahayyüllerle sokaklara çıktıkları, bir yanda içinde yer aldıkları eğitim sistemini, diğer yanda kapitalist düzenin genelini ve süregiden savaşları sorguladıkları bir yıldı. Fransa'dan ABD'ye, Çekoslovakya'dan Türkiye'ye, Japonya'dan Meksika'ya uzanan eylemlerle gençler daha önce örneği görülmemiş bir muhalefet dalgası yarattılar. Bu eylemlerde öğrenciler daha spesifik konulardaki itirazlarıyla çıktıları yolda giderek devrim sloganlarından güç aldılar ve örmekte oldukları muhalefet dalgasını genel bir isyana evirilttiler. Bu muhalefet dalgası için özgürlük önemli bir talepti. Dahası 68'liler yaşadıkları toplumun genel kabullerini de sorguladılar. 68'in meydan okumasından geleneksel sol siyaset de payına düşeni aldı. Bu muhalefet dalgasında "merkezi bir yönelim yoktu, hesaplanmış bir taktik planlama yoktu".[1] Dalganın patlaması, hedef aldıkları için olduğu kadar dalgayı meydana getiren aktivistler için de sürpriz niteliğindeydi. 68'in muhalefet dalgasında üniversite öğrencileri farklı ülkelerde yürüyüşler ve forumlar düzenlediler, üniversitelerinde boykotlar yaptılar ve binaları işgal ettiler. İşçi sınıfının eylemlerine destek verdiler. 68'liler eylemleriyle ülkelerinin gündemlerine çok güçlü bir şekilde müdahil oldular. Klasikleşmiş sloganlarını hatırlayacak olursak, imkânsızı istemeye cesaret eden bir tahayyülün peşindeydiler. Türkiye'de karşımıza çıkan "Eğitim Düzenden Ayrılamaz" sloganının gösterdiği üzere, eğitimin kapitalizmin yeniden üretilmesindeki rolünü de sorguladılar.

Bu özel sayı 1968 öğrenci hareketlerinin sadece Türkiye'ye odaklanan bir analizinin eksik kalacağı perspektifiyle hazırlandı. Bu çerçevede yazıların bir bölümü 68 öğrenci hareketlerinin farklı ülkelerde nasıl deneyimlendiğine odaklanıyor. Elbette 68'in dünya çapında eksiksiz bir dökümünü sunmak gibi ansiklopedist bir hedef bir özel sayının boyunu hayli aşar. Fakat yine de bu özel sayıda yer alan yazılar 68'in farklı ülkelerde nasıl bir eylem dalgası, entelektüel gündem ve etki yarattığına dair bir bakış sunmakta. Derginin ikinci yarısındaki yazılar ise 68'in Türkiye'de nasıl deneyimlendiğinde odaklanıyor.

Bu özel sayıda okurlar 68'de öğrenci eylemlerinin içinde yer alanların, başka bir ifadeyle 68'in aktivistlerinin seslerini, görüşlerini ve değerlendirmelerini bulacaklar. Fatmagül Berktay, Masis Kürkçügil ve Nadire Mater'in katıldığı yuvarlak masa toplantısının metnine ilaveten, hemen her yazıda 68'lilerin sesleri karşımıza çıkmakta. Bunun dışında yazıların önemli bir bölümü 68'lilere göre daha genç, onların politik ve eleştirel dertlerine analitik mesafede eşlik eden yazar ve akademisyenler tarafından kaleme alındı. Sosyoloji literatürünün kavramsal araçlarını, sözlü tarih yöntemini, emek tarihi perspektifini, toplumsal cinsiyet vurgusunu, dönemin sol içindeki politik tartışmalarını ve ilaveten kuramsal tartışmaları, eylemcilerin resmi mecralarda nasıl görüldüğünü, dönemin örgütlerinin dönüşümünü ve 68'in edebiyata yansımalarını önemseyen yazılardan oluşan bir toplam var karşımızda. Bu yazıların kuru bir akademik bakışla yazılmadıkları izahtan varestedir. Makalelerin hemen hepsi, dönemin isyankâr tavrını önemseyen bir bakışla sunuyorlar değerlendirmelerini. Bununla birlikte, bu makalelerin kısır bir güzelleme ile yazılmadıklarını da söylemek gerek. Gerek yuvarlak masada mikrofonu uzattığımız 68'li yazarlar, gerekse özel sayının yazılarını kaleme alanlar sıkça görülen nostaljik 68 güzellemelerinin dışına çıkmaktalar. Böylelikle, özel sayının genelinde 68'in mirasının metalaştırılmasını yeniden üretmeyen (ki 68'in imge ve mirasının metalaşması, gençlik isyanının kapitalist tüketim kültürünü de hedef aldığı hatırlandığında oldukça acı bir durumdur) ya da bugünden çok geçmişin hüzünlü kayıplarına takılıp kalmak anlamında "sol melankoli"ye eklemlenmeyen bir resim karşımıza çıkıyor.

1968'de küresel ölçekte gözlenen muhalefet dalgası, hem sosyal bilimlerde toplumsal hareketlerin bir alt-disiplin olarak belirginleşmesine katkıda bulunmuş, hem de 50 yıldır toplumsal hareketler literatürünün önemli bir analiz gündemi olmuştur. Konuya ilişkin uluslararası literatürde önemli fikir ayrılıklarından biri, farklı ülkelerdeki eylemlerinin nasıl görüleceğine ilişkindir. Başta Immanuel Wallerstein olmak üzere, dünya sistemi kuramı çerçevesini benimseyen yazarlar 1968'i dünya ölçeğinde başarısız bir devrim olarak görürler ve vurguyu "dünya devrimi"ne yaptıkları ölçüde hareketin tekliğinin altını çizerler. Wallerstein'in ifadesiyle 1968 tek bir devrimdir.[2] Giovanni Arrighi, Terence Hopkins ve Immanuel Wallerstein'e göre, 1960'ların ortalarından başlayan ve yaklaşık 10 yıl süren devrimci dalganın iki hedefi vardır. Birinci hedef kapitalist dünya

sisteminin hâkim güçleridir. Antikapitalist tahayyül, hareketin belirgin özelliklerindendir. İkinci hedef ise Arrighi ve meslektaşlarının "eski sol" diye tarif ettikleri parti ve iktidarlardır. Batı Avrupa'da sosyal demokrat partiler, SSCB ve onun yörüngesindeki reel sosyalist iktidarlar ve o çizginin Batı'daki komünist partileri ile küresel güneydeki ulusal kurtuluş hareketlerinin mirasçıları "eski sol"a dâhildir.[3]

Toplumsal hareketler literatürünün "çekişmeci siyaset" kanadı ise bu teklik vurgusuna karşı çıkar. Doug McAdam, Sidney Tarrow ve Charles Tilly Fransa, Almanya, İtalya ve ABD'de 1968 kapsamındaki çekişme periyoduna baktıklarında, bu farklı ülkelerdeki hareketler arasında ilişki olsa da, bunların "tek büyük bir hareket"in parçası olmadığını vurgularlar.[4] Bu özel sayıda yer alan makalesinde Ayşen Uysal da bu ikinci perspektifi önemsiyor. Bu fikir ayrılığı bir yana, Wallerstein'in tezleri yine de 68'de karşımıza çıkan küresel dalganın fotoğrafını çekmekte kayda değerdir. 68'in tek bir devrim olduğu tezine ilaveten, Wallerstein'in diğer bir tezi 1968'in öncelikli protestosunun ABD'nin dünya sistemindeki hegemonyasına yönelik olduğudur. Farklı ülkelerdeki protestolarda Vietnam Savaşı'na yönelik tepkinin merkeziliği 68 muhalefet dalgasının önemli bir ortak noktasıdır. Wallerstein'in bir diğer tezi 68'in eski solu hedef almış olduğudur. Meşhur "30 yaşından büyük kimseye güvenmeyin" sloganı da bu kapsamda düşünülmelidir. Bir diğer tez, karşıt kültür (*counter-culture*) pratiklerinin devrimci coşkunun içinde yer almasına karşın siyaseten 1968'in merkezinde yer almadığıdır. Sanatta alışılmadığın peşine düşmek ve Dionysos'çu deneyimleri, cinselliği, psikoaktif maddeleri, toplumun dayattığı kıyafet kalıplarına karşı çıkmayı önemsemek bu karşıt kültür pratikleri kapsamında hatırlanabilir. Örneğin 1969'da New York'ta düzenlenen Woodstock festivali bu karşıt kültür hamlelerini görünür kılar. Wallerstein'in bir diğer tezi, 68'in sanayi proletaryasının muhalif cenahtaki liderlik rolüne son verdiğidir. 68'den itibaren azınlık gruplar çoğunluğun yanında ikincil rollerde olmayacaklardır.[5]

Wallerstein'in burada özetlenen tezleri bir bakıma bu özel sayının da omurgasını oluşturmakta. Gerek Türkiye dışı deneyimlere, gerekse Türkiye'ye odaklanan yazılarda (ve yuvarlak masa toplantısında) Vietnam Savaşı bağlamında ve daha da geniş çerçevede ABD'ye yönelik beliren tepkinin 68'de ortaya çıkan öğrenci muhalefeti için ne derece önemli bir ivme kaynağı olduğu belirtilmekte. 68'in eski tarz sola isyan boyutu da farklı makalelerde karşımıza çıkıyor. Örneğin Tanıl Bora'nın çalışması, Rudi Dutschke odağında Batı Almanya'da 68'in hem reel sosyalizme mesafesini hem sosyal demokrat siyaset yapma tarzına yönelik itirazını ele alıyor. Ateş Uslu'nun Karel Kosík'in teorik yolculuğu üzerinden değerlendirdiği Prag Baharı makalesi de eleştirelliğin Batı Avrupa ile sınırlı olmadığını, reel sosyalist kampta da 1968'de farklı seslerin duyulduğunu gösteriyor. 68'in eski sola karşı çıkışı Türkiye'ye odaklanan yazılarda da belirgin bir tema. Yuvarlak masada da dile getirilen bu vurgu, belirgin olarak Kerem Ünüvar'ın Fikir Kulüpleri Federasyonu'ndan Dev-Genç'e uzanan süreci incelediği makalesinde de ele alınmakta. Wallerstein'in karşıt kültür olarak sıraladığı unsurlar, Türkiye'deki 68 deneyimine dâhil olmayan unsurlardır. Bu kapsamda Axel Çorlu'nun ABD bağlamına odaklanan kapsamlı makalesi bu karşıt kültür unsurları açısından zengin bir panorama sunmakta. Çorlu'nun çalışmasını Türkiye bağlamıyla asimetrik bir kıyaslama olarak da okumak mümkün. Fethiye Beşir'in Kadın Kurtuluş Hareketi'ne odaklanan makalesi de benzer bir imkân sunuyor: Ağırlıklı olarak Amerikan 68'indeki erken feminist duyarlılık, Türkiye'deki kadınların deneyimlerine odaklanan Ayşe Köse'nin ve Zeynep Beşpınar'ın



Che Guevara'nın ölümünden 10 gün sonra, Washington, D.C.'de düzenlenen gösteri, Ekim 1967.

1968 Magnum throughout the world (İspanya: Haziran, 1998), s. 20

makaleleriyle verimli bir çapraz okuma vaat ediyor. Wallerstein'in 68'in sanayi proletaryasının muhalif cenahtaki liderlik rolüne son verdiği tezine gelirsek, bu noktada hatırlanması gereken noktalardan biri, Mayıs 1968'in en önemli olaylarından birinin Fransa'daki genel grev olduğudur. 14 - 27 Mayıs arasındaki dünyanın en büyük genel grevinin kritik noktası, işçilerin sendika liderleri ile hükümet arasındaki toplu sözleşmeyi reddetmiş olmalarıdır.[6] Hakan Koçak'ın makalesinde de karşımıza Türkiye'nin uzun 68 bağlamının içinde yer alan 15-16 Haziran 1970'e ilişkin bir değerlendirme ve öğrenci eylemliliğinin işçilerle kurmaya çalıştıkları dayanışma ağları çıkıyor. Bu bağlamda Wallerstein'in tezini de 68 isyanının öğrenci eylemliliği ile işçiler arasındaki köprüyü önemsediğini hatırda tutarak değerlendirmek gerekmekte.

Arrighi, Hopkins ve Wallerstein 1848 ile 1968'i kıyaslarlar ve her ikisinin de yenilgiyle sonuçlanan dünya devrimi olduğu sonucuna ulaşırlar. Yenilgiye karşın hem 1848, hem de 1968 dünyayı dönüştürmüştür: "Her ikisinin de planlanmamış ve bu yüzden de derin bir anlamda kendiliğinden olması her iki olguyu da –başarısızlığa uğramaları olgusunu ve dünyayı dönüştürmeleri olgusunu– açıklamaktadır."[7] Buna karşın Eric Hobsbawm, 68'i devrim olarak görmek noktasında daha temkinlidir. Hobsbawm'a göre 1970'e kadar süren 68'in devrim olamamasının ve asla bir devrim olarak görülemeyecek olmasının nedeni, sayıları ve eylem yetenekleri ne olursa olsun öğrencilerin tek başlarına bir devrim yapamayacak olmalarıdır. Hobsbawm'ın ifadesiyle, 1968'in büyük düşlerinin başarısızlığa uğramasından sonra bazı radikal öğrenciler küçük grup terörizmiyle tek başlarına devrim yapma girişiminde bulunurlar. Fakat bu türden hareketler ciddi bir etki yaratmadan sönümlenecektir.[8] Kavramsal düzlemde makul olan bu temkine karşın, farklı bağlamlarda sokaklarda olan 68 eylemcilerinin bir devrim tahayyülüne sahip oldukları da gözlenmektedir.

68'e dair değerlendirmelerde rastlanan yorumlardan biri de, muhalefet dalgasının siyaseten kaybettiği, bununla birlikte toplumsal açıdan kazandığıdır. Örneğin Žižek 68'in kazanımlarını toplumsal ahlak kurallarının tözünün kapsamlı bir şekilde yenilenmesi, cinsel özgürleşme, yeni bireysel özgürlükler, kadınlar için daha güçlü toplumsal konumlar olarak sıralar.[9] Arrighi, Hopkins ve Wallerstein 1968'in öldüğünü, gömüldüğünü ve nostaljik birkaç kişinin düşünce ve eylemleriyle de diriltilemeyeceğini vurgularlar. Bununla birlikte, Arrighi ve meslektaşlarına göre, tabi grupların maddi refahı düzelmemiş olsa da, dünya toplumsal sistemindeki güç dengelerini tabi gruplar lehine değiştirme hedefi bağlamında 1968 hâlâ yaşamaktadır.[10] Artık hâkim statü gruplarının (yani yaşlı kuşaklar, erkekler, "çoğunluklar") buyrukları, tabi konumdaki statü grupları (genç kuşaklar, kadınlar, "azınlıklar") tarafından 1968 öncesindekine göre daha az itaat ile karşılanmaktadır. Buna paralel olarak devletlerin sivil toplumlarını denetleme yetenekleri de azalmaktadır.[11]

Eğer "68 küresel kapitalist uygarlığı radikal bir şekilde sorgulama"ya yönelik bir isyan, bir devrim ve özgürlük tahayyülü ise, bu tahayyülün son 50 yılda yeni sosyal hareketler, feminizm, yeşil hareket ve kamusal alanı yeniden siyasallaştırmaya dair taleplere ilham verdiğini, dahası yolu onlara açtığını söylemek gerek. 68 isyanının etkileri 50 yıldır sosyal bilimler ve eleştirel düşünce mecralarında da görünür durumda. Bunu sadece 68'lilerin entelektüel uğraşları bağlamında düşünmemek gerek. Michel Foucault'nun "Mayıs 1968 olmasaydı bugün yaptıklarım mümkün olmazdı. Hapishane, cinsellik vb. üzerine yaptığım araştırmaların sözü bile edilemezdi"[12] vurgusu daha kapsamlı bir etkiyi düşünmemiz gerektiğini söylüyor bize.

Bu sayının içinde neler olduğuna göz atacak olursak, özel sayıyı üç 68'li yazarı konuk ettiğimiz yuvarlak masa toplantısının metni ile açıyoruz. Fatmagül Berktay, Masis Kürkçügil ve Nadire Mater sadece dönemin öğrenci muhalefeti içinde yer almış isimler değiller; aynı zamanda o dönemden itibaren farklı mecralarda düşünce üretiyorlar ve yuvarlak masada da uzun yıllara yayılan 68 muhasebelerini bizlerle paylaştılar. Ayşen Uysal "Mayıs 68 ve Toplumsal Hareketlerin Uluslararası Dolaşımı" başlıklı makalesinde, 68'in bir toplumsal hareket olup olmadığı sorusundan yola çıkıyor ve tam da toplumsal hareketlerin uluslararası dolaşımı, yani düşünce ve pratiklerin transferi ve üretildikleri alanların sabit ve farklı olmaları nedeniyle 68 hareketinden değil, 68 hareketlerinden söz etmek gerektiğini vurguluyor.

Ayşen Uysal'ın karşılaştırmalı genel değerlendirmesinden sonra sıra Türkiye dışında 68'in nasıl deneyimlendiğine odaklanan makalelere geliyor. Axel Çorlu "ABD Bağlamında 1968: Genel Temalar, Toplumsal Dinamikler ve Temel Sorular" başlıklı makalesinde, ABD'yi 68'in deneyimlendiği ülkelerden biri olarak görme tavrına karşı çıkıyor ve ABD'de yaşanan 1968'i dünyanın çoğu yerindeki olayları *belirleyici nitelikte, merkezi rolde* ele almayı öneriyor. Çorlu'nun makalesi müzik gibi karşıt kültür unsurlarını da resme dahil ederken, ayrıca savaştan doğrudan etkilenen gençlerin Vietnam Savaşı'na muhalefetlerini de ele alıyor. Fethiye Beşir ise "Kadın Kurtuluş Hareketi'nin 68'i" başlıklı makalesinde, ağırlıklı olarak Kuzey Amerika ve İngiltere bağlamında ikinci dalga feminizmin ortaya çıkışına odaklanıyor. Tanıl Bora'nın "Rudi Dutschke ve Batı Almanya'da '68" başlıklı makalesi ile Avrupa bağlamına geçiyoruz. Bora'nın makalesi Kızıl Rudi'nin "Batı'nın kapitalistlerine ve Doğu'nun Stalinistlerine karşı" özgürleşme arayışına dair derinlikli bir çerçeve sunuyor. Bu çerçeve Dutschke'nin kendisini öldürmeye çalışmış suikastçı ile felsefi platformda ve insancıl saiklerle ilerleyen diyalog çabası gibi son derece ilginç detayları da kapsıyor. Ilaveten Bora, 2002'de ortaya çıkan notları üzerinden Dutschke'nin silahlı mücadele fikrini 68 öğrenci hareketinin iç mahfillerinde ilk dile getiren olduğunu

belirtiyor. Bora'nın makalesinde karşımıza çıkan "Yeşiller: 68'in Yeniden Doğuşu mu?" sorusunu Alper Akyüz "1968'in Ürünü Olarak Çevreci, Ekolojist ve Yeşil Hareketler" başlıklı makalesinde takip ediyor ve 68 eylemcilerinin Alman Yeşilleri'ne dönüşümünü inceliyor. Ateş Uslu "Karel Kosik ve Prag Baharı'nın Entelektüel Temelleri" başlıklı makalesinde siyasal rejim olarak reel sosyalizmin içinde yer alan Prag'da kuramsal tartışmaların hiç de tek boyutlu olmadığını gösteriyor ve Kosik'in bir düşünür olarak "insancıl sosyalizm"i nasıl basit bir slogan olmaktan çıkarıp Marksist temellerde yorumladığını serimliyor.

68 muhalefet dalgasının Türkiye dışındaki tezahürlerine dair bu ufuk turundan sonra sıra özel sayının Türkiye odaklı makalelerine geliyor. Bu bölümü Demet Lüküslü'nün "Kuşaklararası Uçurum ve Türkiye'de 68 Kuşağı" başlıklı makalesi ile açıyoruz. Lüküslü'nün makalesi sosyoloji literatüründeki kuşak kuramını kullanıyor ve kuşağın kendi içinde homojen olmadığından hareket ederek Türkiye'nin 68'ini belirli bir kuşak kümesi olarak düşünmeyi öneriyor. Zafer Toprak'ın "1968-1969 Istanbul Üniversitesi Boykot ve İşgalleri" başlıklı makalesi, Istanbul Üniversitesi özelinde 68 eylemcilerinin boykotlar bağlamında üniversite yönetimi ile müzakerelerini ele alıyor ve dönemin üniversite senatosunda dağıtılmış evraklardan da yararlanarak süreç ilişkin önemli detaylar sunuyor. Cemil Boyraz'ın "Türkiye'de 1968 ve Eğitime Dair Talepler" başlıklı makalesi ise 68 sürecini sağ-sol çatışması olarak görme tavrına karşı çıkıyor ve 68'lilerin eğitime ilişkin taleplerinin bir dökümünü sunuyor. Kerem Ünüvar'ın "FKF'den Dev-Genç'e: Türkiye'de 1968 Öğrenci Hareketleri ve Sol" makalesi oldukça karmaşık bir süreci analiz ediyor. Ünüvar'ın makalesi bir yandan 68'in taleplerinin eğitimle sınırlı olmadığını göstermesi bakımından, diğer yandan 68'in eski soldan kopuşu ve yeni arayışlarını belirli bir çerçeveye oturtması bakımından önemli bir çalışma. Hakan Koçak'ın "68'de Öğrenci-İşçi Dayanışması: İşçi-Gençlik El Ele!" başlıklı makalesi de öğrencilerin devrimci perspektifle işçilerle dayanışma pratikleri geliştirmelerine odaklanıyor. Koçak'ın makalesi 15-16 Haziran eylemlerine devrimci gençlerin katılımı gibi önemli detaylar sunuyor.

Ayşe Köse'nin "Türkiye 68'inde Kadınlar" başlıklı makalesi bizi 68 eylemlerinde kadınların rollerini yeniden düşünmeye davet ederken, ilaveten kadın eylemcilerin nasıl bir aile ortamı, nasıl bir ortaöğretim ve nasıl bir fikirsel yolculuktan gelerek 68'in üniversite kampüslerinde buluştuklarına ilişkin bir çerçeve sunuyor. Zeynep Beşpınar da "68 ve Düzene Karşı Çıkan Kadınlar: Kazanımlar, Kabullenişler ve Bedeller" başlıklı makalesinde 68'li kadın eylemcilerle yaptığı sözlü tarih görüşmelerinin sonuçlarını aktarıyor ve bu kadınların ataerkiyle pazarlıklarını tartışıyor. Çimen Günay-Erkol'un makalesiyle odağımız 68'in edebiyattaki yansımalarına kayıyor. "*Yarın Yarın*: 1968'in Romanında Kadın Olmak" başlıklı makalede Günay-Erkol, Pınar Kür'ün 1976'da yayımlanan *Yarın Yarın*'ını inceleyerek, 68 bağlamında kadın cinselliğinin bir kadın yazar tarafından nasıl temsil edildiğini inceliyor. *Yarın Yarın*'ın ilhamını hem Paris, hem Türkiye 68'inden alıyor olması Günay-Erkol'un makalesini daha da ilginç kılmakta.

Bilge Seçkin Çetinkaya'nın "Devrim İçin Hareket, Hareket İçin Tiyatro: 1968'de Sokaklar, İşçiler ve Gençler" başlıklı makalesi 68'in isyan ve devrim ruhunun tiyatro mecrasındaki yansımalarının peşine düşüyor. Özel sayımız için Sefa Aslan ve İsmail Ekinci, Ömer Madra ile bir söyleşi gerçekleştirdiler. Bu söyleşi gerek 68 bağlamında bağımsız radyoculuğun rolü, gerekse 68 ile Gezi arasındaki kıyaslama bağlamında ilginç bir perspektif sunuyor. *Toplumsal Tarih* olarak arşivleri, özellikle de malzemelerini internet ortamında sunan arşivleri tanıtmayı önemsiyoruz. Erden Akbulut ve Erol Ülker bu sayımız için kaleme aldıkları "Türkiye 68'ini Kaynaklar Bağlamında İncelemek: TÜSTAV Arşivlerinde 1960'lı Yıllar ve 12 Mart Dönemi" başlıklı makalelerinde hem TÜSTAV arşivinin 68 bağlamında sunduğu malzemeyi tanıtıyorlar, hem de 68 hareketi analiz edilirken hangi kaynaklardan yararlanılabileceği konusunda genel bir bakış sunuyorlar.

Bu özel sayının giriş yazısını iki haberle bitirmek uygun olur. Birincisi, bu özel sayı kimi ilave yazarlarla genişleyerek Haziran'da Tarih Vakfı Yurt Yayınları'ndan çıkacak bir derleme kitaba dönüşecek. İkinci haber: Tarih Vakfı ve Açık Radyo işbirliği ile Açık Radyo'da Mayıs ve Haziran ayları boyunca her Çarşamba saat 9:30–10:00 arasında "68 Söyleşileri" gerçekleştirilecek. *Toplumsal Tarih*'in bu sayısında yer alan yazarlar ve 68'liler mikrofonda olacaklar. Açık Radyo'yu Istanbul'da 94.9'dan ve www.acikradyo.com.tr adresinden dinlemek mümkün.

1968'in 50. yılı Türkiye'nin haklar, özgürlükler ve demokrasi bağlamında en sıkıntılı dönemlerinden birine denk geldi. Süregiden OHAL rejimi öğrencisiyle, akademisyeniyle üniversite ortamını ve düşüncesini açıklamaya cesareti edenleri baskı altına alıyor bugünlerde. 1968'in 60. yılında Türkiye'nin haklar ve özgürlüklerin genişlediği bir ülke olacağına dair umudumuzu diri tutalım.

DİPNOTLAR

1 Giovanni Arrighi, Terence K. Hopkins Immanuel Wallerstein, *Sistem Karşıtı Hareketler* (Istanbul: Metis, 2015), s. 100.

2 Immanuel Wallerstein, "1968, Revolution in the world-system: theses and queries", *Theory and Society*, sayı 18, (1989), s. 431-449

3 Arrighi, Hopkins, Wallerstein, *Sistem Karşıtı Hareketler*, s. 112.

4 Douglas McAdam, Sidney Tarrow, Charles Tilly, *Dynamics of Contention* (Cambridge: Cambridge University Press, 2004), s. 29

5 Wallerstein, "1968, Revolution in the world-system: theses and queries"

6 Eric Hobsbawm, "Mayıs 1968", *Sıra Dışı İnsanlar: Direniş, İsyan ve Caz* içinde (Istanbul: Yordam, 2010), s. 257-266

7 Arrighi, Hopkins, Wallerstein, *Sistem Karşıtı Hareketler*, s. 95.

8 Eric Hobsbawm, *Kısa 20. Yüzyıl: 1914-1991: Aşırılıklar Çağı* (Istanbul: Sarmal, 2003), s. 364

9 Slavoj Žižek, *1968* (Istanbul: Encore, 2008), s. 31

10 Arrighi, Hopkins, Wallerstein, *Sistem Karşıtı Hareketler*, s. 103.

11 Arrighi Hopkins, Wallerstein, *Sistem Karşıtı Hareketler*, s. 109

12 Michel Foucault ile söyleşi, "Mayıs '68 Boyunca 'Sözcükler' ile 'Şeyler' Arasında", *Coşito*, Mayıs '68 özel sayısı, sayı 14, (1998), s. 126-130

YUVARLAK MASA:
68'LİLERİN GÖZÜNDEN 1968

Özel sayımızı mikrofonu üç 68'liye uzattığımız yuvarlak masa toplantısının metniyle açıyoruz. 68 öğrenci hareketi sırasında Fatmagül Berktay Ankara Üniversitesi SBF'de, Masis Kürkçügil İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi'nde, Nadire Mater ise ODTÜ'de öğrenciydiler. O dönemden bugüne üçü de farklı mecralarda 1968'de ortaya çıkan muhalefet dalgasının muhasebesini yaptı. Nadire Mater'in Sokak Güzeldir: 68'de Ne Oldu? *(Metis Yayınları, 2009) başlıklı kitabı konuya dair önemli çalışmalardan biri. Berktay, Kürkçügil ve Mater yuvarlak masa toplantısında 68'e dair değerlendirmelerini bizlerle paylaştılar.*

MODERATÖRLER: ÖMER TURAN VE DOĞAN ÇETİNKAYA

Ömer Turan: Şöyle bir soruyla başlayalım: 68 deyince aklınıza ilk ne geliyor? Yani özellikle Türkiye 68'ini en çok hangi olayla, hangi eylemle, kafanızdaki hangi resimle hatırlıyorsunuz?

Nadire Mater: Ben şimdi esas şunu söyleyerek başlamak istiyorum. Heyecan verici durum yaşanıyor burada. 68 konuşuluyor Türkiye'de. İki kadın bir erkek konuşacağız. Hakikaten olağanüstü. Tarihe altın harflerle yazılmak durumunda yanı: Kadınlar vardılar işte

Fatmagül Berktay: Ama 68'den bu yana biraz yol aldı kadınlar.

Mater: Benim için 68 aslında tek bir sözcükle söyleyeceksem: isyan. Ve o anlamda da eğer isyanı 68'le kodlarsak benim isyanım aynı şekilde devam ediyor, diyebilirim.

Berktay: Bende de devam ediyor. İsyan ama neye isyan? Ben lisedeydim. Vietnam Savaşı var, ona ilişkin haksızlık ve isyan duygusu var. Vietnam Savaşı'nın zaten dünyada 68 açısından tayin edici olduğunu düşünüyorum. Ben, lise 2'deyken AFS (American Field Service) sınavını kazanmıştım. Lise 3'te ABD'ye gidecektim. Hem de okulda bir tek ben kazanmıştım. Ondan sonra ABD fena halde bombalamayı artırdı Vietnam'da. Ben, "böyle bir Amerika'ya gitmem" dedim mesela. Gitmedim. O burs yandı; herkes de çok kızdı. Şimdi dolayısıyla benim aklıma bir Vietnam geliyor, bir de liseyi bitirdiğim sene işte tam 68. Çekoslovakya'nın işgalini babamla arabada, radyoda dinledim. Ve acayip tepki duyduğumu hatırlıyorum. Yani, 68 Baharı meselesini Çekoslovakya'dan da Vietnam'dan da bağımsız düşünmüyorum ben...

Turan: Türkiye 68'i deyince ne hatırlıyorsunuz? İlk aklınıza ne geliyor?

Masis Kürkçügil: Evet Türkiye 68'i ilk ne geliyor? Ömer Lütfi Barkan'ın iktisat tarihi dersine hazırlanıyoruz. Ertesi gun sınav var. Öğlen haberleri, "İstanbul Üniversitesi'nde olaylar var" diye. Ve Fenerköy'den otobüse atlıyoruz. Mektebe gidiyoruz ve büyük bir karmaşayla karşı karşıya kalıyoruz. Ne olduğunu anlamakta zorluk çekiyoruz. Çünkü daha önce beklendik, bilindik olayların herhangi birıyle mukayese etme şansımız yok. Dolayısıyla biz iktisat fakültesinde bulunan arkadaşların o an için farklı bir pozisyonu var. İşgal hukukta başladı çünkü. Gerçi öğrenci olayları bildığınız gibi aslında Ankara İlahiyat'ta başladı. O da unutulan bir husustur. Sabahleyin de İstanbul Hukuk Fakültesi'nde başladı. O zamanki Istanbul Talebe Birliği başkanı Ufuk Şehri, yani o gün de daha sonra da MHP'ye yakın olan bir zat-ı muhterem. Böyle bir garabet ortam içinde başlandı. Ve olayın patlamasıyla birlikte bir krizle karşı karşıya kaldık. "İşgâlin akıbeti ne olacak? Genişleyebilecek mi, genişlemeyecek mi?" O akşam Teknik Üniversite'de, çeşitli sol örgütler bir toplantı yaptılar. Ve böyle başlayan bir macera. Uzun bir hikâyesi var o gecenin, uzun bir geceydi bizimki. Yani birden bire merkez binanın bütününde başlayan bir işgal olayından söz ediyoruz. Ertesi gün bu gerçekleşti. Ama bir şeyi daha unutmamak lazım: Daha önce sol siyasette Prag Baharı dediğimiz olayla 68'le ilgilenmeye başladık. İşte ikincisi, Nanterre'deki olaylardan sonra Mayıs'ta olaylar patlak verince bugün unutulmuş olabilir ama *Ant* Dergisi'nde Abidin Dino'nun yazıları vardır. Ve bu yazılar çok ilginçtir. Sokaktaki insanı hatta sanıyorum bir kapıcı kadını anlatır. Muhtemelen Paris'te anlattığı kapıcı kadın, Portekiz asıllı birisi de olabilir. Bize bu patlamanın bir anlamda orada yaşayan insanlar tarafından nasıl karşılandığını da gösterir. Yani basit, tabir-i caizse ebeveynine ofke içinde

olan birtakım üniversiteli gençlerin isyanı olarak değil de aslında toplumsal bir olay olarak. Yani daha sonra tabii işte 10 milyon işçinin grev gitmesi, De Gaule'ün Almanya'ya bir tür sığınması, kaçması vesaire falan. Dolayısıyla biz 12 Haziran'a girene kadar aslında yani İstanbul'daki Hukuk Fakültesi işgaline kadar, 68 diye bir şey takır takır takır çeşitli ülkelerde yürüyordu. Fatmagül şimdi Vietnam dedin. Unutmamak lazım ki yanlış hatırlamıyorsam 67'nin sonunda Berlin'de Rudi Dutschke ve Tarık Ali'nin katıldığı 30 bin kişilik, Vietnam karşıtı büyük gösteriler yapmıştı.

Ve Tet saldırısı da 68'in başındadır. Dolayısıyla Vietnam Savaşı bütün dünyada olduğu gibi bizde de büyük yankıları olan bir olaydır. Ve 68 Nisan ayı Amerika'da yurttaş hakları savunucusu doktor Martin Luther King'in bugüne kadar henüz daha açığa çıkmamış bir şekilde öldürülmesi ya da sivil haklar hareketi, bütün bunlar bize uzak gözükebilir ama aslında bugün içinde yaşadığımız dünyada çok anlamlı olan olaylardır. Dolayısıyla bizim işgâlle başlayan olaydan çok daha önce artık 68 ete kemiğe bürünmeye başlamıştı. Ve bu bütünlükte gördüğünüz zaman da bunu basit, sade bir öğrenci olayı, üniversite işgâli olarak görmenin zaten dışına çıkmışsınız demektir.

Turan: Sizin Türkiye 68'i deyince aklınıza gelen bir resim var mı?

Mater: Tabii aslında şunu da söylemek istiyorum: 68'i biz, bugünkü kodlamasıyla bir 68 yılı olarak o sırada yaşamıyorduk tabii ki 1968'de. Öyle bakıldığında dünyada arkadaşların söyledikleri ve ilaveten Afrika'da, Asya'da, Latin Amerika'da çok önemli kalkışmalar var. Bağımsızlık savaşları var. Ulusal hareketler söz konusu. Bir kaynaşma var ve bunlar 68'de başlamış değil. Dolayısıyla, bütün bir 60'lar bu isyanı anlatan ve isyanın başladığı yıllar olarak da ya da kitleselleşmeye başladığı yıllar olarak görülmek durumunda, diye düşünüyorum. Bu Türkiye için de geçerli. Çünkü özellikle 60'tan sonra, hani o zaman tam olarak değerlendirmediğimiz ve büyük ölçüde memnun olduğumuz darbe sonrası Türkiyesi'nden yıl olarak 68'e gelinceye kadar epeyce bir hareketlilik var. O arada işçi eylemleri var, grevler var. Ve öğrenci hareketleri açısından da bakıldığında şunu görüyoruz: Şimdi İlahiyat Fakültesini söyledi Masis. Ben bir şey daha eklemek istiyorum, çok hoşuma gidiyor onu söylemek çünkü: 68 yılının Ocak ayınca aslında Mersin'de bir lise ve sanat okulu eylemi var. Çok ciddi bir eylem bu. Şöyle: Bir yönetmelik çıkıyor. Ders notlarıyla ilgili birtakım değişiklikler getiriliyor. Veliler de destekliyor ama baya öğrenci merkezli bir isyan. Türkiye gündemini epey meşgul ettikten sonra yönetmelik iptal ediliyor. Öğrencilerin talepleri göz önüne alınarak yeni bir düzenleme yapıyorlar. Dolayısıyla ben böyle başlatmanın da hoş olabileceğini hep düşünüyorum. Liselerden başlayan bir hareket olarak görebileceğimizi düşünüyorum. Zaten liselerde biz bunları denemeye başlamıştık. Ben *Sokak Güzeldir*'in önsözünde yazmıştım: Mesela grev ve boykotu sosyoloji dersinde okuduk ve yatılı öğrenciler olarak da bir bahane bulup boykot yaptık. "Yemekler kötü" dedik. Onu bulduk ve boykot yaptık. Ve kazandık.

Ben parasız yatılı okuyordum. Dolayısıyla her ay bize sabun veriyorlardı. Sabunları geç veriyorlardı genelde. Bu defa "niye geç veriliyor" diye sormaya başladım. Ve hakikaten çok korktular. Sonra artık işte her ay kaçında veriyorlarsa aynı dönemde sabunlarımızı almaya başladık. Böyle bir şey vardı. Hatta bir şey daha Amerika bağlantılı olarak o da benim için çok önemli. Cumartesi akşamları okulda sinema gösteriliyordu. Kennedy öldürüldüğünde yas ilan edildiği için o Cumartesi bize sinema göstermediler. O zaman isyan etmiştik. Daha lise 1'deydim ben. O isyan çok şey olmadı; yani isyan demeyelim de mırıldanma aslında biraz yüksekçe bir mırıldanma. Hani dünya böyle bir döneme giriyor. Onun nedenlerini herhalde daha sonra biraz daha açacağız.

Berktay: Mesela benim Siyasal Bilgiler Fakültesi'ne girmem, tamamen o atmosferle ilgili bir şey. Yani "Siyasal'ı kazanamazsam ben üniversite okumam" diye ortalıkta dolanıyordum. Girdikten sonra biz birinci sınıftayken Şerif Mardin'in sınavı boykot edildi. Ben o sırada tam anlamıyordum ama tabii "abiler" öyle dediği için boykot ettik. Sonradan Şerif Hoca'ya hiç söylemedim bunu! Bir de gene birinci sınıftayken faşistler Siyasal Bilgiler'i basmışlardı. Ben de orada, arka taraftaki kantindeydim, hasbelkader. Hem orada mahsur kaldık, hem de bir şekilde direndik. Ondan sonra da Milliyet Gazetesi'nde elimde bir sopayla bir fotoğrafım çıktı. Ödüm patladıydı babam görecek diye. Böyle birçok şey... Ama Türkiye'de 68 deyince benim aklıma Ankara'daki Zafer Çarşısı gelir hep, kitapçıların mekanı. Yani hakikaten kitaplar ve okumak çok önemli bir şeydi o zamanlar ve bir şeyleri değiştirebilirsiniz gibi bir his vardı. Hani sanki dünya da böyle avuçlarımızın içinde değiştirilmeye hazır bekliyor gibiydi. O his çok önemliydi. Yani o dönemler birkaç sene en azından tartışma, okuma, okuma grupları, film gösterimleri, amfilerde forumlar, büyük tartışmalar... ODTÜ mimarlık amfisi çok önemliydi, Hacettepe, Siyasal amfileri. Türkiye'de de dünyada da bir şeylerin değişmesi gerekiyor ve değişebilir, biz değiştirebiliriz gibi bir duygu vardı. 68 deyince önce bunu hatırlıyorum.

Turan: 68 hareketi 50 yıldır farklı yorumlara konu oldu. Şöyle bir yorum karşımıza çıkıyor: Kimileri diyor ki "aslında 1848 gibidir; 48 de bir yenilgidir, 68 de bir yenilgidir". Başkaları diyorlar ki "politik olarak yenilmiştir ama aslında toplumsal olarak kazanmıştır". Siz bu yorumlar hakkında neler düşünürsünüz? 68'in kalıcı bir etkisinden söz etmek mümkün mü? Eğer kalıcı bir etkiden söz edebiliyorsak bu kalıcı etkinin odağını nasıl tarif etmek gerekir?

Mater: Şimdi bu 1848 ve 68 karşılaştırmasını Eric Hobsbawm galiba



Nadire Mater.

Fotoğraflar
Ruken Doğu Erdede

ilk yaptı ya da en çok o yapıyor. Bir kültür devrimi anlamında. Ben biraz daha iddialı bir şey söylemek istiyorum 60'ların genel isyan hali ile ilgili olarak. 68 kuşağı falan onları tartışacağız daha sonra muhtemelen. Orada rahatsız edici şeyler var benim de itiraz ettiğim. Tabii 1968, 1848'e göre çok daha küresel bir kalkışma ve dolayısıyla bütün izleri, yansımaları, etkileri bence çok yaygın oldu ve 68'in de o tırnak içinde devrim niteliği bence hâlâ sürmekte. Yani sadece bunu kültürel olarak da söylemek istemiyorum. Belki hepsini birden kültürün içine de koyabiliriz. Siyaset de sonuçta bir kültür diye genişletmek isteyebilirim o anlamda. Bugün bizim o zamanki isyanımız, sorgulama yöntemlerimiz, itiraz tarzlarımız, direnmemiz başkalaşarak, gelişerek, değişerek devam ediyor.

Berktay: 68'in 1848 devrimiyle karşılaştırılabilecek bir şey olduğunu düşünmüyorum. Çok farklı; zaten aradan 150 yıl geçmiş neredeyse. 68'in üç tane ayağı var: Bir tane politik muhalefet ayağı var, bir tane cinsel özgürlük ayağı var - yani toplumsal muhalefet diyebileceğimiz bir şey var; bir de bir barışçıl hedonizm diyebileceğimiz hippilik gibi bir şey var. Şimdi bunlara baktığınızda ve Türkiye'yle karşılaştırdığınızda, bunun üçüncüsünün bizde hemen hiç olmadığını görüyoruz. Bir dönem Siyasal'da "egzistansiyalistler" diye siyah balıkçı yakalı kazaklar ve kadife pantolonlarla gece-gündüz kantinde takılan küçük bir grup vardı, ama çabucak yok oldular. Cinsel özgürlük, yani toplumsal muhalefet ayağının da ancak sonradan oluştuğunu düşünüyorum, eğer oluştuysa. Ama 68'de böyle bir şeyin olmadığı kanaatindeyim. Onun da sebeplerini ayrıca tartışırız. Hani hakikaten Türkiye'deki o ataerkil zemin, ataerkil kültürün çok derin olması ve bir de tabii solun müthiş bir ahlakçı saldırıyla karşı karşıya olması, tam da bu alanda. Yani solcuların serbest cinsellik taraftarı oldukları, işte "sosyalizm, komünizm ahlâksızlık, kadınların ortak kullanımı demektir" iddiaları, şapka hikayeleri... Dolayısıyla sol bu alanda hep defansta, hep kendini savunmak zorunda hissediyor, biz toplumun ahlaki değerlerine vs. bağlıyız diye. Ama politik muhalefet ve mücadele kısmı mevcuttu. Onu da ben gene Türkiye'deki kadim "bu memleket nasıl kurtulacak?" kaygısına bağlıyorum. Herkesin derdi o. Ve tabii iyi bir dert, kamusal bir dert ama onu başka şeyle, toplumsal muhalefetle birleştirmek söz konusu değil. Sol'un kendisi de büyük ölçüde ataerkil zaten. Batı'ya baktığımızdaysa ABD'de sivil haklar hareketini görüyoruz, siyah hareketi, savaş karşıtı hareketi, onlarla birleşen kadınların kurtuluş hareketini görüyoruz. Paris'te ya da Fransa'da ise daha çok emekçi sınıflarla birleşen bir hareket dönüşüyor. Önce üniversiteleri boykot, işgal, vesaire. Ondan sonra giderek daha çok "emekçiler iktidara" sloganı yaygınlaşıyor. Ve bu çok önemli bir şey yaratıyor gerçekten, büyük bir sarsıntı yaratıyor. Mesela işte Hobsbawm dedin ya Nadire, Hobsbawm diyor ki o dönemde, "eğer birileri çıkıp da halkın ne kadar güçlü olduğunu gösterirse, kitlelerin harekete geçeceği çok açık." İşte bunu ispatladı 68.

Mater: Galiba Hobsbawm'in şöyle bir notu var, Sokaklarda 68'liler işte taşları eline alıp barikatları kurarlarken o sırada Fransız Komünist Partisi'nin de bir toplantısı var. Ve Fransa Komünist Partisi toplantısı için diyor ki "başlarını çevirip camdan dışarıdaki gençlerin ne yaptıklarıyla ilgilenmediler. Onlar kendi gündemlerine devam ettiler."

Berktay: İşte tam da o yüzden kitlelerin hareketlenmesini sınırlıyor. Amerika'daki siyahların hareketi, sivil haklar hareketi, kadınların hareketi hepsi birbiriyle ilişkileniyor. Ama tabii aynı zamanda orada da o toplumsal muhalefet ya da cinsel özgürlük boyutu çok çabuk erkek egemenliğinin yeniden ortaya sürülmesine dönüşüyor. Ve kadınlar ayrı örgütlenmeye başlıyorlar. Hatta şeyi hatırlıyorum; yani Black Panther hareketi içinde bile kadınlar "biz ayrı örgütleneceğiz" falan diye ses yükseltiyorlar ki, orası toplumsal anlamda muhafazakâr bir yer. Sonra sesleri kesiliyor. Orada kadınların ilk başlarda yaşadıkları dışlanmayı, yabancılaşmayı biz çok daha uzun bir süre yaşamaya devam ettik. Ancak 80'lerde aklımız başımıza geldi. Onun da sebepleri var..

Kürkçügil: Tabii 68 deyince İlahiyat Fakültesindeki veyahut da Hukuk Fakültesindeki işgali görür, oradan hareket edersek kendimizi oldukça sınırlamış oluruz. Birkaç tür hazırlayıcı faktörü hatırlamakta yarar var: Bunlardan biri öğrencilerin de katıldığı, 68'in arifesinde ve 68'de de kısmen devam eden çeşitli köylü hareketleridir. Bu bizim Cumhuriyet tarihimiz açısından oldukça yeni bir olaydır. Köylüler yani tabir-i caizse herhangi bir devlet zorlaması olmadan veyahut da herhangi bir aşiret bilmem nesi olmadan kendileri bir özne olarak tarihe dönüyorlar. Bu üzerinde durulması gereken bir husustur. İkincisi atladığımız bir husus, hele ki 68'den söz ederken: Doğu Mitingleri. O ana kadar Türkiye İşçi Partisi'nin içinde de facto bir klik olarak var olan Kürtler hem tabir-i caizse Türkiye İşçi Partili Kürtler olarak gençler sosyalistler olarak, hem de kısmen KDP'nin de katıldığı Doğru Mitingleriyle aslında kendi sorunlarını dile getirmeye çalıştılar. İsmail Beşikçi'nin bu konuda bir çalışması vardır; meraklısı bakar. 68'i hazırlayan unsurlardan biri de bu mitinglerdir aslında. 68 farkında mıydı bunun değil miydi; onun üzerinde tekrardan durabiliriz. Çünkü işte İsmail Beşikçi'nin ilk bastığı kitabının ikinci baskısı *Doğu Anadolu'nun Düzeni* E Yayınları'ndan çıkıyor. Ahmet Aras'ın Ant dergisinde yazıları çıkıyor. Bütün bunlar Kürt meselesi üzerine ciddi yeni tartışmaların peydahlanmasına neden oluyor. Diğer husus 68 Temmuzunun başında Teknik Üniversite öğrenci yurdunu birileri ziyaret eder. Harun Karadeniz'in kitabında görürsünüz bunu. Derby işçileri gelirler ve derler ki "biz işgal yapacağız". Yani nedir ne değildir; yapacağız da nedir hikâye diye. Ama yapmaya karar verdi. Ama bu işi ikidebir de cunta gelir diye bir tür öcü sopası diye kullananlar da vardı. Neyse bu da ayrı bir tartışma konusu olabilir. Ama onlar da algılamakta zorluk çekiyorlardı bu yeni durumu. Çünkü yeni özneler sahaya çıkmıştı. Şimdi Diyarbakır'da terzi bilmem kimin bilmem ne partiyle ilişkilenmesi güzel bir şeydir; ama olur olmaz gençlerin sokağa çıkıp da merkezden bir anlamda merkezin denetimini de zorlayacak bir şekilde

Nadire Mater: Ben böyle başlatmanın hoş olabileceğini hep düşünüyorum. Liselerden başlayan bir hareket olarak görebileceğimizi düşünüyorum. Zaten liselerde biz bunları denemeye başlamıştık. Ben Sokak Güzeldir*'in önsözünde yazmıştım: Mesela grev ve boykotu sosyoloji dersinde okuduk ve yatılı öğrenciler olarak da bir bahane bulup boykot yaptık. "Yemekler kötü" dedik. Onu bulduk ve boykot yaptık. Ve kazandık.*

mişler, yanlış anlamayın yani "icazet almaya gelmiyoruz".

Turan: Harun Karadeniz de onu çok vurguluyor zaten.

Kürkçügil: Köylüler, Kürtler kendisi özne oluyor, kendisi ortaya çıkıyor. Bir parti tarafından herhangi bir şekilde absorbe edilmek, manipüle edilmek için ayaklanan bir şey değil. Hatta Türkiye İşçi Partisi şaşkın bir vaziyette; "gençler sokakta; ne yapacağız?" diye. Yani ne yapacaklarını bilmiyor. Sen gene Harun'un kitabını okuduğuna göre Harun kitabında anlatır bu hikâyeyi. Dolayısıyla sadece onlar değil, yani daha bir önceki kuşak 50-60 arasında daha önce yetişmiş olan sosyalist kadrolar da bu yeni gelişmeye intibak etmek durumunda değiller. Çünkü kapalı bir rejimden sonra işte iyi kötü 60'lı yıllarda bir açılma olmuş, bir şeyler görmüşler fakat daha sonrasını, daha ötesini tahayyül etmek konumunda değiller. Onun için işte bu menfi ve müspet veyahut da örtük belirtik cunta tartışmaları karşımıza çıkıyor. Tabii ki cunta vardı, cuntayı destekleyenler birtakım taleplerde bulunmaları ve daha sonra da zaten Devrimci Doğu Kültür Ocakları'nı kurmaları 1 yıl sonra, onun devamı dolayısıyla kurmaları. Bu bir 68 olayı! Bu bir önceki kuşağın da aslında bir tür yetersizliğini veyahut da sınırlılığını gösteriyor.

Turan: Cevap verememesini gösteriyor.

Kürkçügil: Cevap veremiyor, kavrayamıyor. Yeni bir durum ortaya çıkıyor. Kitleselleşiyor iş ve onlar onu kavrayacak konumda değiller. Kurumsal siyaset açısından 1965 seçimleri önemlidir; doğrudur. Onu hiçbir zaman küçümsememek gerekir. İnsanlar iradelerini yüzde yüz Türkiye İşçi Partisi'ne teslim etmişlerse, o şartlarda- o şartlar da kolay şartlar değillerdi- önemli bir hikâyedir. 68'de İstanbul'un kenarında aileleriyle birlikte jandarmaya karşı dövüştüler işçiler. Ekmekleri için, işleri için. Çünkü o zaman fabrikalar kentin kenarında, gecekondu da onun yanında. Herkes ailesiyle beraber sabah işte 300 metre yürüyorsun fabrikaya gidiyorsun. Şimdi grevin

Fatmagül Berktay: Türkiye'de 68 deyince benim aklıma Ankara'daki Zafer Çarşısı gelir hep, kitapçıların mekanı. Yani hakikaten kitaplar ve okumak çok önemli bir şeydi o zamanlar ve bir şeyleri değiştirebilirsiniz gibi bir his vardı. Hani sanki dünya da böyle avuçlarımızın içinde değiştirilmeye hazır bekliyor gibiydi. O his çok önemliydi. Yani o dönemler birkaç sene en azından tartışma, okuma, okuma grupları, film gösterimleri, amfilerde forumlar, büyük tartışmalar... ODTÜ mimarlık amfisi çok önemliydi, Hacettepe, Siyasal amfileri. Türkiye'de de dünyada da bir şeylerin değişmesi gerekiyor ve değişebilir, biz değiştirebiliriz gibi bir duygu vardı. 68 deyince önce bunu hatırlıyorum.

de hayal olmak durumda olduğu bir Türkiye'de algılanması zor bir şey herhalde. 68 neye benzer diye eğer ille de böyle soru yöneltildiği için 1848'e benzeteceksek, 1848'e Gezi'yi benzetebilirsin. Veyahut da Arap Baharı'nı benzetebilirsin. Ama 68 daha ziyade Ekim kuşağına yakın düşer. Yani "yapabiliriz" hikâyesi. Hani ortada tabir-i caizse o anlamda işçi sınıfını fethetmek üzere olan konseyler veyahut da partiler, bir Bolşevik Partisi vesaire söz konusu değildir ama insanlar bilinçli veyahut da bilinçsiz "yapabiliriz" demektedirler. Daha gelişkin oluşumlara bakalım. Uzatmalı olarak 69 İtalya'sı mesela, tamamıyla bir işçi olayıdır. Grevler dalgası büyük. Bunlara baktığın zaman tabii ki daha ziyade 68, 1917 Ekim kuşağının devamıdır. Ve onun için de 68'in içinde tabiri caizse volontarizm vardır. Ve bir şey daha var tabii: Büyük bir dönemeç bu. Yani geriye dönüp baktığımız takdirde tarihte ille de Ekim İhtilali gibi kopuşlar olmak durumunda değildir. Çünkü burada başka bir sinyal ortaya çıktı. Belki de 89-91'de olup bitenlerin sinyallerini, arızalarını veyahut da olabilecekleri, yapılabilecekleri müspet anlamıyla da, 68 gösterdi. Yani Prag Baharı'ndan çıkarılacak dersler bize nasıl bir sosyalizm yaşayabilir veyahut da bu tür rejimlerin başına ne gelebilir? Bunu göstermiştir. Yani 56 Macaristan Olayları sonrası İngiltere'de bu tarihçi ekolü mesela Komünist Parti'den uzaklaştırdı vesaire falan. Ama 68, büyük miktarda o merkezli düşünen solcuları sarstı.

68'de bir kitlesellik vardı. İşçi hareketinde böyle bir durum var ki bu sadece 70 Haziran olaylarına kadar değil Kasım'a kadar sürecektir. Kasım'da Bossa grevi, Adana. 4 bin kişilik fabrika. Hürriyet Gazetesi'ni açıp bakarsanız yarım sayfa bu greve ayrılmış vaziyette. Oraya kadar devam eden bir şey var. Gençlik hareketi sönümlendi gibi oldu. Kürt Hareketi kendine göre başka yörüngeler, tartışmalar kazandı; örgütlenmeler yaptı vesaire. Sonra yani o kitlesellikten bir sönümlenmeye doğru mu gidildi, yeniden neden alevlendi, ne olmadı, bütün bunlar tartışmaya muhtaç şeylerdir. Ama bu tartışma için bir nirengi noktası bulacaksanız bu 68 oluyor. Yani 68'i sadece bir öğrenci olayı, ders notları, iki sınav mı olsun, üç sınav mı olsun tartışması değildi.

Çetinkaya: Şunu söyleyeyim ben de o zaman: Bu 1848 tartışması çok boyutlu bir tartışma tabii, ama tek anlamlı olduğu nokta şu: şimdi devrimler tarihinde, toplumsal hareketler tarihinde Dünya çapında küresel ölçekte birtakım öbeklenmeler her zaman olur. Fakat bunlar arasında ciddi zaman aralıkları da bulabiliriz. Sadece 1848'le 1968'de küresel çapta olabilecek bir yoğunlaşma çok farklı ülkelerde -şimdi bahsedildi 68'te Amerika'nın, Fransa'nın, İngiltere'nin, Türkiye'nin 68'i elbette ki çok farklı- örnekler olabiliyor. Ve hepsinin kendine has özellikleri olmasına rağmen yine de hemen hemen her ülkede işte kadın, işçi, öğrenci, etnik gruplar birçok farklı öğeyi yine de görebiliyoruz. Sizin zaten bütün bu hani retrospektif hatırlatmalarınızdan hepsinin birtakım unsurları bir şekilde ortaya çıktı. Fakat çok bariz bir şey; bunun küresel çapta bir şey olması ve 68 olduğunda dünyada mevcut bütün siyasal sistemlerde- yani kapitalist ülkelerde de, komünist ülkelerde de bağımsızlığını kazanmış ulus devletlerde de bir iktidar karşıtlığı mevcut.

Kürkçügil: Anti-kapitalist, anti-emperyalist, anti-bürokratik. Dünya devriminin üç alanı diye özetleriz biz onu.

Çetinkaya: Siz kişisel olarak bu işin içerisinde giderken ya da mücadelenin içine girdikten sonra kendinizi küresel bir hareketin parçası hissediyor muydunuz? Dünyada iktidar karşıtı böyle bir dalga var o anda. Kendinizi ne kadar onun içinde görüyordunuz?

Turan: Ya da biraz da diğer ülkelerdeki eylemlerden ne kadar öğreniyordunuz, ne kadar ilham alıyordu?

Kürkçügil: Evet. O zaman ben daha öz eleştirel bir giriş yapayım: Mesela dünyada herhalde Prag işgalini savunan tek gençlik hareketi bizde vardı. Yani savunmayanlar da vardı. Ben



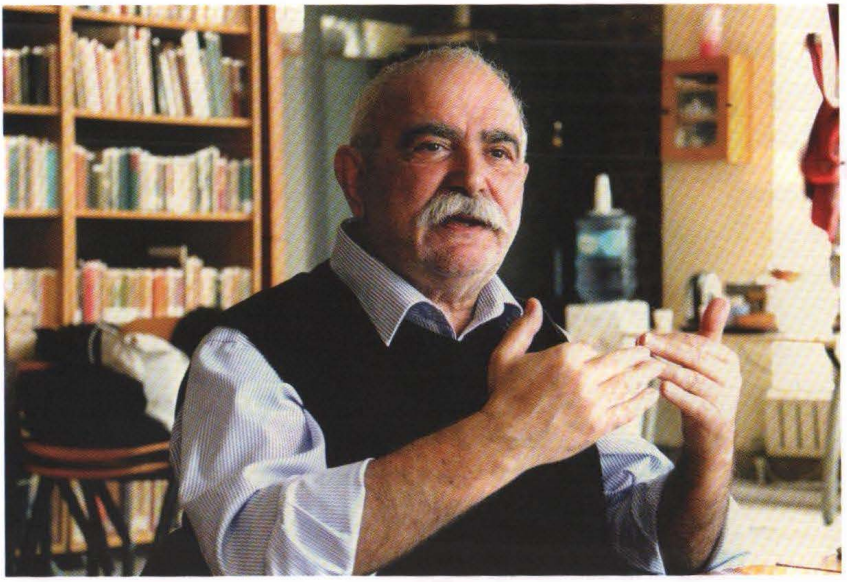
Fatmagül Berktay.

kışısel olarak demiyorum veyahut Harun Karadeniz de savunmamıştır ama yani yaygın olarak, yani Türkiye İşçi Partisi'ndeki yarılmanın ötesinde -ki tabii bunun da etkisi vardır- gençlik hareketinde de çok radikal bildiğimiz insanlar bunu tabii ki Fidel Castro'nun o zamanki tabiriyle, acı bir zorunluluk olarak görüyorlardı. Ne anlama geliyorsa?

Hangisi acı zorunluluk anlayamadım. Biz 68'i şu anda dediğin gibi tabii geriye dönük olarak böyle anlatıyoruz. Böyle mi algılıyorduk o zaman? Kişiler düzeyinde değil ama toplu bir değerlendirme yapacaksak, 68 mesela solda daha muhafazakâr bir konumu geliştirdi, cehaletten de gelebilir. Mesela çok açık şekilde neşriyata bakarsanız aslında, Türkiye sosyalist hareketinin Stalinist olması, Stalinize olması 68 sonrasıdır. Daha muhkem bir literatür arandı. Eylem tarzıyla bunun arasında bir bağlantı olmasa bile, çünkü eylem tarzında daha önce uzatmalı halk savaşı veyahut da işte gerilla savaşı tercih edilirken; ama kafa tamamıyla Stalinist bir kafa olmaya doğru yöneldi. Bu tabii hayata, dünyaya tabii ki Osmanlı toplumu tartışmalarına da her şeye sirayet etmeye başladı. Bu şunu getiriyor tabii: biz 68'de ne biliyorduk ne bilebilirdik. Nelerden nasiplenebilirdik. Şimdi tabir-i caizse biz kendi kolonyalizmimizle cebelleşmiş durumda değiliz. Bizim anti-emperyalistimiz biraz gavura karşı anti-emperyalistlik gibi bir şey. Yani kendi toplumumuzda var olan ezilen halklara ilişkin bir tutum geliştirmek değil; çünkü biz daima kendimizi en mazlum gördüğümüz için bu toprakta yaşayan ve ezilen birtakım kesimleri algılama konumunda değilsin. Bu ciddi bir sorun. Yani Almanya'da Dutschke'nin Vietnam için sokağa çıkması başka bir şey, senin burada 6. Filo'ya karşı mücadele etmen farklı bir şey. Senin mücadele etmen yanlış bir şey değil ama muhtevası itibariyle baktığın takdirde, sen kendi bağımsızlığını istiyorsun ama kendi bağımsızlığın içinde başka türlü özgürlüklere veyahut da ezilmişlik biçimlerinin dile getirilmesine tahammül edemiyorsun. Yani işte Kürt meselesi üzerine literatürün gelişimine baktığın takdirde, daha sonra 12 Mart sonrasındaki kopuşu da görüyorsun diyelim ki. Yani bir tarafta Ho Şi Min diyorsun, bir tarafta Che diyorsun, biri Arjantinli biri işte çekik gözlü Vietnamlı vesaire falan, bütün bunları bir Avrupalı kendisini mezcedebiliyordu. Biz dönüyoruz Mustafa Kemal'e dönüyoruz. Bir kurucu babaya dönen bir başka 68 hareketi bulmak pek mümkün değildir. Yani biz yanlış anlama Marx'a da dönmüyoruz, Lenin'e de dönmüyoruz. İşte anayasa savunuculuğuna giriyorsun, 61 Anayasası'na savunuculuğuna giriyorsun. Yani o da bir kurucu metin. Düzenin kurucu metni. Düzenin daha iyi işlemesi için en yakın zamanda kurulan bir şey.

Berktay: Bu muhafazakârlık vurgusu her anlamda bence önemli bir şey. Yani ben aslında Türkiye'nın gerçek anlamda 68'i yaşamadığı kanaatindeyim. Burada dikkat ederseniz Masis şimdi Türk Solu'nun bir eleştirisini yapıyor. Ama 68 ondan ibaret değil, yani 68 bence daha farklı bir şey. 68 bir moment. Nadire'nin dediği gibi oraya gelene kadar da arkasında çok önemli bir şeyler var. İşte anti-kolonyalist mücadeleler mesela bu arka planın içinde. Ama aynı zamanda ne bileyim Batı'nın mesela müthiş püritenliğini hatırlayın. *Lady Chatterley'in Aşığı*'nı D. H. Lawrence 1928'de yazar, ancak 1960'da İngiltere'de yayınlanabilir. İngiltere'de eşcinselliğin suç olmaktan çıkması ancak 1967'dir vesaire vesaire.

Demek istediğim Batı'da, o cinsel özgürlük ve eskinin yıkılması talebinin; püritenliğin, muhafazakârlığın



Masis Kürkçügil.

yıkılması meselesinin çok dinamikleri var. Türkiye'de öyle dinamikler yok. Bir de Masis'e şu noktada katılıyorum; hani dönüyorsun dolaşıyorsun Kemalizm'e vuruyorsun kendini. Kemalizm'i de üstelik Stalinist bir biçimde yorumluyorsun. Gerçekten öyle bir yanı var. Ama dünyadaki 68'i düşünürken o toplumsal muhalefet yönü, eskiye karşı yeni; yaşlıya karşı genç vurgusu önemli. Bir de yaygın bir slogan vardı Paris'te ve tabii Fransa'nın başka yerlerinde: "Tüketim malları halkın afyonudur. Devrim ise tarihin cümbüşlü doruğu." Bu bence çok müthiş bir şey. Ve bugünle farkı o kadar net bir biçimde koyuyor ki. Ama 68 deyince bugünden geriye baktığımda, benim de 68 tecrübem sonuçta solculukla iç içe geçen bir tecrübe. Öyle olmasına rağmen -ve belki de öyle olduğu için- 68'i biraz daha geniş ve kalıpların yıkılmasıyla, ondan sonra kafaların açılmasıyla, işte yaratıcılık falanla bağdaştırıyorum. Türkiye'de de bir dönem bunların olduğunu ama ondan sonra bunun önünün kapatıldığını, dogmaların-dogmatizmin öne geçtiğini ve kitlelerden kopulduğunu düşünüyorum. Kitlelerden kopmakla dogmatizmin yerleşmesi, bürokratik tarzın yerleşmesi arasında bir ilişki olduğu kanaatindeyim.

Çetinkaya: Şeytanın avukatlığını yapmak için şu soruyu sorsam: Aslında bu evrensel olarak da böyle olmuyor mu? Mesela Hippi hareketinden tutun da Black Panterlere kadar bütün hareketler belli bir aşamada içlerine dönmüyor mu? Mesela kadınlar başka bir hareket yaratmaya çalışıyorlar? Yeşil hareket ortaya çıkıyor. Yani 68 aynı zamanda bütün hareketlerin parçalandığı ve muhalefetin de bir şekilde farklı merkezlere odaklandığı bir süreç değil mi? çıktığı olduğu için mesela Fransa'da falan da bu tür tartışmalar olmadı mı? Mesela Fransa'ya baktığımızda da, orada da bir vulgerleşme olmadı mı?

Berktay: Peki Doğancım burada oldu ama ancak 70'lerden sonra oldu. Feminizm gibi çeşitli farklı hareketler Türkiye'de ancak 1980 sonrasında ortaya çıktı. Yeşil hareket meselesini de yani çevrecilik konusunu da biz ancak 80'den sonra öğrendik. O zamana kadar "ne bu çevrecilik ya, bununla mı uğraşacağız? Burjuva dertleri" diyorduk. Aynı şey; "feminizm nedir? O da burjuva ideolojisi, üstelik hareketi bölüyor" falan. Yani bir 10 yıl büyük ölçüde skolastik hizip tartışmalarını, hani "kitapta yazıyor mu? Göster, nerede?" tartışmalarını yaşadık. Tabii tartışma yapılabildiğinde! Şimdi kızdırmayın beni. (kahkahalar)

Mater: Şimdi Kürt meselesinden başlayayım. Masis de öyle başlamıştı. 1967 Doğu Mitingleri'yle ilgili. Bir kere o dönemde biz hani çok enternasyonalisttik. Bu da ayrıca zaten biraz konuşuldu, gene de konuşabiliriz. Ama bu enternasyonalizmin ne olduğunu o kadar da bilerek enternasyonalist değildik. Sizin sorunuzu şöyle not aldım: Dışarıda olanları biz ne kadar izliyorduk? Çok öne geçen şeyler olduğunda gazetelerde tabii ki haber oluyordu. Ben sonra birazcık baktığımda kitabı hazırlarken, Fransa'yla ilgili özellikle işte Mayıs'ın son 25'i falan oluyor; 25, 26, 27. O günlerde falan böyle gün gün haberler çıkmış. Yani Fransa'yı biliyorduk. Ama ne bileyim Etiyopya'yı bilmiyorduk işte Etiyopya'da mini etek nedeniyle çıkıyor isyan ve oradan yürüyor gençlerin öğrencilerin ayaklanması falan. Dolayısıyla enternasyonalizm dediğimizde ben Türk olmamayı "Türküm" dememeyi bir enternasyonalistlik olarak görüp yanımdaki arkadaşımın aslında Kürt mü, başka bir şey mi, Ermeni mi ol-

duğunu da bilmeden yaşadım. Pek çoğumuz da öyle. Çünkü zaten bir önemi yoktu Türk olmanın ya da Ermeni olmanın ya da Laz olmanın. O nedenle mesela hepimiz solcuyduk, hepimiz devrimciydik. Yani böyle bir şey var. Başka türlü de enternasyonalizm oluyor.

Şimdi o nedenle İstanbul Üniversitesi'nde işgal komitesi kurulduğunda iki başkan yapılıyor. Bu çok önemli bir şey. Biri Laz, biri Kürt. Şimdi sonradan konuşulduğunda bunu Kemal Bingöllü anlatmıştı. Biri Bozkurt Nuhoğlu, diğeri Kemal Bingöllü. Hukuk Fakültesi'nde okuyorlar ikisi de. Hukuk fakültelerinde dersler o zaman çok zordu. Yani işte onların özel bir sınavları vardı sözlü girilen. Hani sadece yazılı değil, sözlü de sınav. Şimdi sözlü girince dil önem kazanıyor tabii ki. Onlar sözlülerde çakıyorlar, yani sınıfları geçemiyorlar. Hukuk Fakültesi'nde ki işgalin en önemli olduğu merkezlerden birisi orası. Ben bunu ısrarla söylüyorum. Son derece önemli bir şey bir Kürt ve bir Laz başkan olması. Onların kitlelerinin aslında bu seçimi kolaylaştıracağı meselesi var.

Çetinkaya: Tam da bu bağlamda bir şey sormak isterim. Her yerde de 68 deneyimleri farklıyken, her yerde hareket çatallaşarak, ayrımlara giderek ilerledi. Türkiye'de de, milliyetçilik bahsini de akılda tutarak; 68'in sonlarına doğru önemli bir farklılık olarak bir radikalleşme ortaya çıktı. Ve bu daha sonra Türkiye'de silahlı mücadele olarak bilinecek bir damarı yarattı. Şimdi bu silahlı mücadele 70'lerdeki sol kültürün eleştirisiyle çok ciddi bir eleştiriye de tabii tutulup sorgulanabilir. Ama bir yandan da tam bu milliyetçilik, devletçilik tartışması, darbe tartışmaları önemli bir kırılmayı da gösteriyor. Yani sonuçta ilk defa belki Türkiye tarihinde bir grup insan, belki söylemlerinde milliyetçi-Kemalist öğeler bile bulunsa, sonuçta devleti ve güvenlik güçleri karşısına alma iradesini gösteriyor. Bu sizce nasıl bir kopuşa denk düşer? Bunu nasıl değerlendirirsiniz bu bağlamda?

Berktay: Ama bu devlet meselesi de biraz tartışmalı, yani sonuçta devlete karşı hareket ediyorsun ama "bu bizim devletimiz değil" ya da "bu hakiki devlet değil" gibi bir anlayış da var. Yani başta dedim ya; o kadim Türkiye'yi kurtarma derdi, onun içinde devleti de kurtarma derdi var. Yani devleti birtakım faşistler ele geçirmişler, onlardan temizleyeceksin. Ama devlet hep önemli. Şimdi bir de tabii 68 dediğiniz zaman hemen böyle büyük sıçramalar falan da yapıyoruz. 68 çok parçalı bir şey. Yani ben Nadire'ye katılıyorum. Dolayısıyla böyle yekpare bir 68'den ne dünyada ne de Türkiye'de söz edebiliyoruz.

Kürkçügil: Tabii bu 68 gökten zembille gelmedi derken, bir tehlike 68'le 71 arasında kaçılmaz bir tür kader varmış gibi olaylara bakmak. Senin sorun da aslında biraz öyle. Oysa biraz tersine bakmak gerekir. Şimdi 68'de diyoruz ki bu sözünü ettiğimiz, gene tekrar olacak ama, işte işçi hareketi başlamış, köylü hareketi başlamış, Kürtler doğu Mitinglerini yapıyor. Yani bir hareketlilik var. Buna karşı solda ise, radikal solda hatta genel olarak solda, diyelim ki hem Türkiye İşçi Partisi'nin kendi içinde parçalanma var, hem o güne kadar birlikte olan Milli Demokratik Devrim Hareketi'nin içinde bulunan arkadaşlar da ufak ufak kendi içlerinde birtakım ayrışmalar yaşıyorlar. Yani 69'daki FKF'nin Dev-Genç olduğu kurultayda hepsi birlikte oluyor ve ondan sonra başta Aydınlık kadrosu olmak üzere yavaş yavaş dörde beşe, Aydınlık da kendi içinde işte daha sonra DABK ve TİKKO'yla birlikte diyelim ki bölünüyor. Arada birtakım geçişken gruplar veyahut da oraya buraya gitmeyen kesimler de kalıyor. Yani THKP-C'ye THKO'ya gitmeyen Mihri Belli'ye de artık mesafeli gibi olan böyle birtakım ara kademeler de ortaya çıkıyor. Olaylar bize ne söylüyor? Şimdi genellikle bir tür silahlı propagandayı, silahlı mücadeleyi meşru gösteren hikaye kitlelerin pasifliğini, parlamenter gibi gözükse de burjuva demokratik kanalların tıkanıklığını ve oldukça bir kapalı rejimin var olduğu bir ülkede bir anlamda kitleleri uyandırmak, harekete geçmek için bir kıvılcım ihtiyacının olduğu vurguluyor. Şimdi 1970 15-16 Haziran ve Kasım dahil olmak üzere diyoruz ki sokak şenlikli. İstanbul'da yüz bin kişi sokakta. Problem şurada aslında: Tersine bir durumla karşı karşıyayız. Kitleler kıvılcıma ihtiyaç hissetmiyor, kitleler yanıyor zaten. Ama tabir-i caizse bunlarla birlikte hemhal olacak bir siyasi hareket söz konusu değil. Böyle bir durum söz konusuyken silahlı propagandayı araç olarak görmeyi 68'in zorunlu bir

Maoist Kürkçügil: Bir tarafta Ho Şi Min diyorsun, bir tarafta Che diyorsun. Biri Arjantinli, biri çekik gözlü Vietnamlı bütün bunları bir Avrupalı kendisini mezcedebiliyordu. Biz Mustafa Kemal'e dönüyoruz. Bir kurucu babaya dönen bir başka 68 hareketi bulmak pek mümkün değildir. Yani biz, yanlış anlama, Marx'a da dönmüyoruz, Lenin'e de dönmüyoruz. İşte anayasa savunuculuğuna giriyorsun, 61 Anayasası'nın savunuculuğuna giriyorsun. Yani o da bir kurucu metin. Düzenin kurucu metni. Düzenin daha iyi işlemesi için en yakın zamanda kurulan bir şey.

devamı, kaçınılmaz bir sonucu olarak görmek bence pek sağlıklı değil. Bu bir sıkışmışlıktan ortaya çıkıyor. Sıkışmışlık da biraz önce dediğimiz gibi bizim sosyalist kültürümüzün genellikle çok gecikmeli olması. Yani o güne baktığımız takdirde bugün dünyanın herhangi bir yerine gidecek bir insan çok rahatlıkla meşverette bulunabilir. O zaman öyle bir şey yoktu. Birkaç tane kitap var yarım yamalak çıkmış vaziyette. Hepsinin çevirisi doğru diye saysanız bile yani işte iki elin parmağı, bilemediniz ayak parmaklarınızı araya katabilirseniz ne âlâ diyelim ki. O zaman zaten allame-i cihan oluyorsunuz zaten. Şimdi böyle bir ortamda, bir önceki kuşak dediğim gibi aslında bu yeni gelişmeleri kavrama durumunda değil. Türkiye İşçi Partisi 69'da başa güreşeceğiz demiş. Mihri Belli "Filipin demokrasisinde sosyalist bir parti kurulmaz" demiş.

Ama 70 Ekiminde, sıkıyönetimden sonra, 30 Ekim 1970'te Ankara Birlik Tiyatrosu'nda yasal bir parti kurmak için çağrı yapılmış. Oral Çalışlar'ın bir gazete yazısı vardı. 69 Mayısı'nda sanıyorum, Mihri'nin Ankara'daki evindeler. Daha sonraki örgütlenmelerin içinde bulunacak ve onların öncüsü olabilecek arkadaşlarımızın hemen hemen hepsi de orada beraberler. Mihri'den bir şey bekliyorlar. Oral'ın yazısından mealen hatırladığım kadarıyla, onların beklediği Mihri bir yol göstersin. Yani teşkilata, bir siyasal aygıta ihtiyaç var. Mihri bir şey söylemiyor ve Deniz diyor ki "ben" diyor, "çekip gidiyorum". Oral'ın dediği; o çekip gitmesi artık yani oradan kopması anlamında geldiği, yani oradan bir şey beklemediği anlamında. Bilemiyorum ama işte bir buçuk sene sonra yaklaşık, bir başka öneri geliyordu. Ben 71'deki örgütlenmeleri bir anlamda bir kıskaç içinde, çözümsüzlük anının hareketi olarak görüyorum. Sıkışmışlık var yani.

Turan: Hem yakın çevrenizde, hem 68 hareketinin genelinde bu MDD ve TİP arasında kalmak gibi bir durum var mıydı? Ya da TİP'ten daha fazla etkilenenler, MDD'den daha fazla etkilenenler ya da parlamentarizm meselesini ciddiye alanlar ya da "ya parlamentarizmle olmayacak bu iş" diyenler arasında ayrım gözler miydiniz? Az önce parçalılıktan da bahsettiniz. Belki o çerçevede de düşünebiliriz. Yani aslında o tartışmalar canlı mıydı gerçekten, yoksa fraksiyonel olarak çok mu ayrıydı insanlar ve farklı kamplardan ilham alanlar birbirleriyle çok konuşmaz mıydı?

Berktay: Nadire ve Masis onu daha iyi hatırlarlar ama 69'la 71'in sonu arasında acayip tartışmalar cereyan ediyordu. Yani bir kısmına bizzat Hikmet Kıvılcımlı'nın, Mihri Belli'nin de katıldığı tartışmalar... Büyük amfilerde, salonlarda yapılan kamusal tartışma toplantıları, forumlar... Şimdi ben burada Türk solunun muhasebesinden ziyade, eskiyle yeni arasındaki bir gerilimi de görüyorum. Yani ne olursa olsun TİP böyle daha oturmuş, daha olgun, yöneticiler de daha yaşlı falan. Ondan sonra, ona karşı, belki eski kuşağa karşı bir tepki de oldu. Bu tepki ile 68 arasındaki bağlantıyı da görmek gerek. Böyle bir şey vardı. Ama sonuçta gene gide gide işte Mihri Belli'nin oraya gidiyor, oraya vardı. Ama böyle bir tepki olduğunu da ben düşünüyorum yani.

Kürkçügil: En fazla Doktor Hikmet'e. En yaşlı O'ydu çünkü.

Berktay: Yani mesela. Tabii o kırmızı boyun atkısıyla ve beyaz dik saçlarıyla, gür sesiyle çok etkileyiciydi. Ez cümle demek istediğim, 68'de kuşak çatışmasının da, bütün saydığımız diğer nedenlerle birlikte, önemli olduğu; çünkü eski dünyaya karşı yeni bir dünya yaratma fikriyle ilişkiliydi.

Mater: Ya zaten yıl olarak 68'de Çekoslovakya'nın işgali ve diğer nedenlerle, FKF gençliğinin giderekten kopması, diğer sol örgütlenmelerin yavaştan başlaması gibi nedenlerle, Türkiye İşçi Partisi giderekten etkisini azaltmaya başlamıştı 69'da, 70'de. Ama o arada bir sürü başka hareketler ve gruplar ortaya çıktı. Tabii ki tartışmalar esasında baya güçlüydü. Herkesin dergisi var, şusu var, busu var. Ama sonuçta esas olarak kitle Dev-Gençliydi. Nihayet Dev-Genç'in içinde yer alıyorduk. Türkiye İşçi Partisi üyesi gençler gide gide azalıyorlardı. İşçi Partisi çok güç yitirmişti.

Kürkçügil: Ama aynı dönemde bir şeyi unutmamak lazım. Dev-Genç dediğiniz zaman da, Dev-Genç merkezi bir yapı mıydı? Onu daha sonraki olaylar sırasında gördük. İstanbul Dev-Genç'in mesela diyelim ki Ankara Dev-Genç'le ne kadar ilgisi vardı? Yani burada isim isim eski arkadaşlarımızın ismini sıralamayalım ama Ankara'da genel başkanlık bulunduğu için sanki bir bütünmüş gibi arz ediliyor. İstanbul tamamıyla başka yörüngedeydi.

Berktay: Ama, Dev-Genç'in gücünü de zaten o meydana getiriyordu, şimdi düşündüğümde.

Turan: Siz aslında biraz önce Türkiye'nin gerçek anlamda 68'i yaşamadığından söz ettiniz. Peki bu 68 kuşağı kavramı hakkında ya da bu tamlama hakkında ne düşünüyorsunuz? Yani ne zaman çıktı, sizce bunun tasvir gücü nedir?

Berktay: O biraz Nadire'nin bahsettiği, bugüne de yansıması olan ve çok çeşitli kesimleri de etkileyen o hal, tavır, dünyaya bakış, çocukların nasıl yetiştirileceği, genel olarak eski tarz eğitimin, bürokratik iktidarın sorgulanması, resmiyetin azalması vb. konusunda etkili olmuş bir 68 kuşağı var. Ben onun var olduğunu ve etkisinin de çok önemli olduğunu hatta yani o 68 kuşağı denen her kimse, onlar kaç kişiyse onların çok daha ötesine geçtiğini düşünüyorum. Ama bu aynı zamanda dünyayla da ilgili bir şey. Dünyada da böyle oldu. Dünyada 68 bugün artık yok. Zaten küresel piyasacılığın, otoriter piyasacılığın kol gezmesi nerden nereye geldiğimizi gösteriyor. "Tüketim malları halkın afyonudur" demekten buraya geldik. Ama genç Macron var, İtalya'daki o Beş Yıldız Hareketi var; başta gençler geniş kitleleri bir araya getiriyor. Demek istediğim hem

parçalılık, hem de bir tür eskiye karşı tepki var. Bunlar da bir anlamda 68'in etkisini taşıyor, negatif biçimde de olsa. Ve bugünkü dünyayı, bugünkü zihniyet ikliminin en azından bir kısmını oluşturdu. Ben Türkiye'deki muhafazakârların bile, AKP dâhil, bundan bir pay aldığını, ister istemez bu dönüşümden bir pay aldığını düşünüyorum.

Evet dilleri değişti, yöntemleri değişti. Çünkü dünya değişti. Dünya resmiyetten uzaklaştı, o kaskatı formellikten uzaklaştı 68 sayesinde. Elbette tam da 68'in hayalleri yönünde olmadı değişim; ama önemli ölçüde yöntemler, dil, simgeler vesaire açısından değişti. Yani şimdi LGBT hareketinden bahsediyorsun. Az önce dedim; İngiltere'de eşcinsellik ancak 1967'de suç olmaktan çıkmıştı. Şimdi bir de bugünkü duruma bakın. Yani bugün Türkiye'de bile işte Gökkuşağı Hareketi, LGBTİ hareketi var. Kadın hareketini saymıyorum bile, sırf 8 Mart gece yürüyüşünün pankartlarını hatırlamak yeter. Dünyada eşcinsel evliliklerin tanınması gündemde. Bunların hep o 68 isyanından çok etkilendiğini, yani bütün dünyanın bu anlamda değiştiğini düşünmekteyim. Tam da istediğimiz gibi değişmediği de çok açık. Ama zaten, toplumsal ve siyasal olaylarda niyetler ile sonuçlar pek az örtüşür.

Kürkçügil: Yani tabii "68 kuşağı" tabiri ne kadar rahat kullanılabilir; ayrı hikâye. "68'liler" daha ziyade rahat kullanılabilir çünkü 68'li dediğiniz zaman o yıl yaşanmış olaylar üç aşağı beş yukarı orada. Bir kuşak dediğin zaman daha geniş bir zaman dilimini alabilir. Bizdeki garabet şuradadır: Bu dünyada görülmemiş bir şekilde kurumsallaştı, vakıf haline geldi. Dünyada böyle bir şenlik başka bir yerde görülmüş bir şey değil: İsyanın kurumsallaşması. Bu da işte bizim alaturkalığımız herhalde. Ama 68'le ilişkiyi kurmak için yahut da ondan nasiplenmek için, onu tartışmak için onun hayallerini paylaşmak lazım. Bu hayaller öyle üç günde beş günde gerçekleşebilecek hayaller değildi. Anma ile gömme arasındaki farkı görmek lazım tabii ki. Burada maalesef bazı anmalar; "neydi o eski günler güzel günler" gibisinden bir şey oluyor. Halbuki onun açtığı birtakım yollar var, sorunlar var. Verdiği umutlar var. Ve bunlara hâlâ muhtacız. Ve bunların üzerine bir şeyler inşa etme şansımız var.

Biraz önce ben de tebarüz ettirdim; kıta Avrupası'na feminizm çok sonra geldi ama bugün geriye dönüp baktığınız zaman biraz anakronik gibi gözükse de 68'i feminist bir hareket olarak da görmek durumunda kalıyoruz.

Mater: Şimdi çok güzel bir cümle söyledi Masis. Bunu mutlaka kullanalım dergide ve kitapta. "68'i feminist olarak görmek gerekiyor" dedi. Değil mi, önemli bir şey bu.

Kürkçügil: Tabii. Ekolojist olarak görmek lazım, feminist olarak görmek lazım.

Mater: Artık ekolojiyi karıştırmayalım. Şimdi feminist olarak görelim bence.

Berktay: Katılıyorum; karşımızda oturan genç arkadaşlar da 68 kuşağının bir devamı gibi, bence.

Mater: Evet evet bence de.

Berktay: Gezi'yi de öyle düşünüyorum çeşitli anlamlarda.

Mater: Bu kuşak sözünden ben de aslında çok hoşlanmıyorum. Kendim kullanmıyorum genelde. Fakat hani o kadar çok kullanılan ve yer etmiş bir şey ki bazen ister istemez kullanılabiliyor da. Yani ben de daha çok "68'liler", "68 isyancıları" demek istiyorum. Çünkü kuşağın genel kullanımda, istisnalar olabilir, çok fazla güzelleme var. Güzellemeden kaçınmak gerekiyor.

Şimdi bu feminist yani kadınlık meselesini çok konuşmadık aslında. Birkaç cümle söylemek istiyorum. Şimdi 68'de kadınlar vardı tabii ki. Ama kadınlar bugün gelinen noktada var olduklarını, 68'de var olduklarını kanıtlamak zorunda kalıyorlar. Ve böyle bir hikâye var. Yani bu sadece Türkiye'ye özgü de değil. Dünyanın başka yerlerinde de bildiğim kadarıyla durum benzer. Ama yani her tarafı da bilmiyoruz. Ne bileyim mesela Japonya'da da hakikaten böyle mi oldu? Orada da kadınların katılımı sonradan görünmez mi kılındı? Çünkü Türkiye'de o zaman üniversitede kadın erkek oranı % 18 - % 82 gibi seyrediyor. Dolayısıyla kadınların 68'in genel hareketi içindeki oranları %18'den aşağı değildi diye düşünüyorum. Saymadım ama öyle düşünüyorum. Fakat bugüne gelindiğinde esasen tabii karar mekanizmalarında yer alıştan başlayarak pek çok konu var. Kadınlar görünmemiş oluyorlar. Ama aslında mahkemelere baktığında baya çok kadın yargılandı. Dolayısıyla 68'in feministliği vurgusu hakikaten de güzel bir tarifleme oldu. Kadın hareketi açısından 68 çok önemli. Türkiye'de biz böyle bir hareket yapmadık 68'de. Ancak 12 Eylül öncesinde işte 75'te, 76'da kimi dernekleşme çabalarımız falan vardı ama onların da hiçbirinin feminist bir perspektifle yola çıkılan oluşumlar olduğunu söylemek kolay değil. Yani bugün gelinen noktada aslında ben bakıyorum mesela- bu şeyler içinde daha çok kadın görüyorum. Çağlayan'da akademisyen yargılamalarına baktığımda, bakıyorum gelenler büyük ölçüde kadın. Çok acıklı geliyor insana hem o kadar genci görmek, hem de emekli profesörleri görmek. Onlar da 68'li kadınlar yani. Baya varlarmış. Oradan bile bakıldığında ortaya çıkıyor. Ama kadınların durumu tabii ki hâlâ bütün dünyada öyle. Fransa'da da bizden çok farklı değil. Filmlerde falan görüyoruz zaten. Arkadaşlarımız da var. Her yerde aşağı yukarı aynı. Aynı devam ediyor. Yani çok az ilerleme kaydediyor, çok yavaş ilerleme kaydediyor. Çünkü bence erkekler hakikaten umutsuz vakalar. Yani bir türlü değişemiyorlar, geliştirmiyorlar.

Berktay: Vazgeçmek istemiyorlar avantajlarından.

Mater: Vazgeçmiyorlar. Bu büyük bir iktidar yani. Bu iktidarı devirmek kolay bir şey değil. Umarız sizinkiler, sizin kuşak diyelim, devirir,

MAYIS 68 VE TOPLUMSAL HAREKETLERİN ULUSLARARASI DOLAŞIMI

AYŞEN UYSAL

Toplumsal hareketler bir yerden diğerine ihraç/ithal edilir, uluslararası dolaşıma girer. Ancak bir yerden diğerine taşınırken, ortaya çıktıkları ülkelerin/coğrafyaların siyasal bağlamı da beraberlerinde taşınmadığından, gittikleri yerlerde çok farklı biçimler alabilir, farklı sonuçlar doğurabilirler. 68 bunun en somut örneklerinden. Bu nedenle bugün 68 Hareketinden değil, 68 Hareketlerinden bahsediyoruz.

"68" BİR TOPLUMSAL HAREKET MİDİR?

1960'lı yıllar ve özellikle de "68" toplumsal hareketler açısından kritik bir öneme sahip, zira literatüre bugün hakim iki temel yaklaşımın ana ayrışma noktasını 68 Hareketi oluşturur. Alain Touraine'in geliştirdiği *Yeni Toplumsal Hareketler* yaklaşımı, toplumsal hareketlerin "68" ile birlikte bir kırılma yaşadığı ve köklü değişimler geçirdiği iddiasına dayanır. Buna göre, 60'lı yıllarla birlikte toplumsal hareketlerin örgütleri, talepleri ve aktörleri değişti. İşçi sınıfı toplumsal hareketlerin motoru olma işlevini yitirirken yerini orta sınıflara bıraktı. Daha esnek örgütlenme biçimleri klasik örgütlenmelerin, post-materyalist taleplerde materyalist taleplerin yerini aldı. Buna karşılık Charles Tilly, Doug McAdam, Sidney Tarrow gibi toplumsal hareket uzmanlarının öncülük ettiği *Siyasal Süreç Teorisi* ise bir kırılmadan ve kopuştan ziyade, süreklilikler ve süreksizliklerden söz eder. Farklı 68 deneyimleri teorilerin bu tespitlerinin geçerliliği konusunda ne söylemektedir? Sanayileşmiş Batı demokrasileri için yapılan bu değerlendirmeler, diğer coğrafyalar için ne kadar geçerlidir? Bu yazıda elbette tüm bu sorulara yanıt verebilmeyi hedeflemiyorum. Ancak bazı soruları sormanın ileride yapılacak çalışmalara ufuk açması ve mevcut çalışmaları derinleştirmesi açısından önemli olduğunu düşünüyorum. O nedenle, her birinin yanıtını vermesem de elinizdeki yazıda bolca soru sormaktan vazgeçmeyeceğim.

"Toplumsal hareket nedir, ne değildir? '68' bir toplumsal hareket midir?" sorularını tartışmakla işe başlayalım. Toplumsal hareketin tanımı teorik yaklaşımlara göre oldukça farklılaşır. Her ne kadar Türkçede çok fazla anlam ifade etmese de, literatürde kavramın tekil ve çoğul kullanımlarının bile farklı teorilere gönderme yaptığını ve iki kullanımın anlamlarının aynı olmadığını görüyoruz. Toplumsal hareket her şeyden önce bir kitle seferberliği, kolektif bir eylemdir. Toplumsal hareketleri üç temel ilkenin (kimlik, muhalefet, bütünlük) bileşimi olarak gören Alain Touraine'e karşılık, Charles Tilly "mücadele aracılığı ile avantajlar elde etmeyi ve kendini kabul ettirmeyi hedefleyen, bir siyasal sistemden dışlanmış ya da marjinalleşmiş, rakipleri (*challengers*) veya dışlananları (*outsiders*) örgütleyen kolektif eylemler" olarak tanımlar.[1] Yine bir başka tanımda Charles Tilly ve Sidney Tarrow toplumsal hareketler için, "mümkün olan en geniş kesimlere kendisini tanıtmak için yinelenen temsilleri kullanan, örgütlerden, ağlardan, geleneklerden ve dayanışmalardan destek alan durağan talepler kampanyası" tanımını yapar. Alain Touraine ve dolayısıyla *Yeni Toplumsal Hareketler* yaklaşımı sendikalar ve siyasal partiler gibi klasik örgütlenmelerin kurumsal eylemleri ile hedefine devleti yerleştiren hareketleri toplumsal hareket kategorisi içine dahil etmez. Zira toplumsal hareket bu yaklaşım tarafından "kurumsal olmayan" olarak tanımlanır. Buna karşılık Doug McAdam, Sidney Tarrow ve Charles Tilly, toplumsal hareketlerin giderek sendikalar ve siyasal partiler alanlarından pay aldığını, toplumsal hareketlerin bileşenlerinin yeniden belirlendiğini ve sınırlarının devrimci hareketlere, demokrasiye geçiş hareketlerine, iç savaşlara, soykırımlara, politik ve etnik kıyımlara, binyılcılık hareketlerine, milliyetçiliklere ve sındırme hareketlerine kadar genişlediğini söyler[2].

Toplumsal hareketler bir dava uğruna başlatılır ve bir rakibin tespiti ile kendini tanımlar; siyasal katılımın önemli ve özgün bir bileşimidir. Bu tespitlerden hareketle şu soruları sormak elzem hale gelir: "68"in davası neydi? Rakibini nasıl tanımlıyordu? Repertuvarı hangi eylem biçimlerinden oluşuyordu? En önemli-

sı de, bu sorulara verilecek yanıtlar ülkeden ülkeye farklılık gösteriyor muydu?

68 farklı ülkelerde eşzamanlı ya da kısa zaman aralıkları ile ortaya çıkmış hareketlere verilen kapsayıcı bir isimlendirme. Bu eşzamanlı ortaya çıkış bizi toplumsal hareketlerin önemli bir meselesi üzerine düşünmeye sevk eder: toplumsal hareketlerin uluslararası dolaşımı ya da bir diğer anlatımla, düşünce ve pratiklerin transferi. Buradan doğru bir bakışla hareketin kaynaklarını, davalarını, örgütlerini ve repertuvarlarını tartışmak mümkün.

DÜŞÜNCE VE PRATİKLERİN DOLAŞIMI

Pierre Bourdieu düşünce ve pratikleri ithal/ihraç[3] edebiliriz, ancak o düşünce ve pratiklerle birlikte üretildikleri alanları da dolaşıma sokamayacağımız için, düşünce ve pratikler taşındıkları yerlerde çok farklı biçimler alıp farklı sonuçlar doğurabilir der.[4] Bu açıdan baktığımızda, Amerika Birleşik Devletleri ve Fransa'da filizlenip gelişen 68 Hareketi'nin farklı ülkelere nasıl transfer edildiği, orada nasıl gelişip hangi sonuçları doğurduğu sorusu oldukça önem kazanır. Siyasal bağlam değiştiğinde hareketler nasıl biçimlenir?

68 Hareketi üzerine yapılan çalışmalar, çok farklı bağlamlarda ortaya çıkan hareketlerin ortak noktasının çoğu kez "1968" adlandırmasından öteye geçmediği konusunda hemfikir.[5] Batı Avrupa'dan Doğu Avrupa'ya, Franco rejimi altındaki İspanya'dan sömürge rejiminden yeni çıkmış Senegal'e ve hatta Latin Amerika'ya kadar siyasal bağlamın çok farklılaştığı ülkelerde siyasi aktivizm deneyim ve pratikleri, hareketin davaları ve ele aldığı konular tamamen farklılaşabildi. Öyle ki, örneğin Kıta Avrupası ülkeleri İtalya ve Fransa'da bile, 68 Hareketlerinin siyasal şiddet ile ilişkisi tamamen farklı dinamiklerden beslenerek kuruldu. 68 Hareketi ABD ve Fransa'da "karşı kültür", yani marjinalliğe ve kopuşa övgü üzerine inşa olurken, Türkiye gibi ülkelerde bu yaklaşım hareket içinde kendisine ne kadar yer bulabildi? Müzik hareketin ortaya çıktığı her yerde kurucu öğelerden biri miydi? Bu ve benzeri sorular düşünce ve pratiklerin dolaşımının sınırlılıkları üzerine düşünmemizi mümkün kılar.

68 Hareketi'nin uluslararasılaşmasında Vietnam savaşının etkisi büyüktü. Berkley ve Columbia Üniversitelerinde başlayan savaş karşıtı gösteriler hızla diğer ülkelere yayıldı. Bunun dışında. Berlin'de Rudi Dutschke'in öldürülmesini protesto eylemleri ile Sorbonne Üniversitesi'nin işgali bu uluslararasılaşmaya katkı sundu. Eylemler hızla yayılırken, farklı ülkelerdeki öğrenci hareketlerinin "örgütlenme modelleri"ndeki birtakım ortaklıklar dikkat çekici. Bir örgütlenme biçimi olarak Fikir Kulüpleri çoğu ülkede hareketlerin ortak paydası. Ayrıca, lise ve üniversite öğrencilerinin siyasallaşmasında önemli rolü olan eylem/direniş komiteleri 68'in en önemli siyasal örgütlenme biçimlerinden biri olarak karşımıza çıkıyor. Buna karşılık, hareketler bazı ülkelerde hiyerarşik örgütlenirken, bazı ülkelerde ise yatay örgütleniyor. Örneğin Çekoslovakya'da öğrenci hareketi programsız, yatay bir hareket. Öyle ki, Prag Öğrenci Komitesi 15 Ocak 1968'de, resmi örgütlerin vesayetini reddeden bir muhalefet çağrısı da yapıyor.

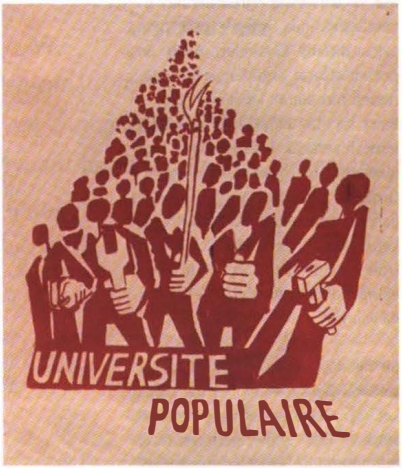
68 ne düşünsel ne örgütsel ne de sektörel açıdan homojen bir hareket. Öğrenciler hareketin en önemli sektörü, onu işçiler izliyor. Ancak bazı ülkelerde köylüler de önemli bir bileşen haline geliyor. Bu sektörlerin birbiri ile ilişkileri de her ülkede farklı. Öğrenci-işçi hareketi ilişkileri bakımından ele alırsak; ABD ve Almanya'da ırkçılık karşıtı protestolara, öğrenci eylemlerine işçi sınıfı eşlik etmezken, İngiltere'de ırkçılık



Beyaz Saray'ın önünde Vietnam Savaşı protestosu.

Library of Congress koleksiyonu.

ve göç meseleleri işçi hareketi ile öğrenci hareketinin ayrışmasına neden oldu. Çekoslovakya, Polonya ve Yugoslavya'da ise işçi hareketi öğrenci hareketine şüphe ile yaklaştı ve öğrenci hareketi işçi sınıfında herhangi bir yankı uyandırmadı. Meksika'da öğrenci hareketine aileleri, orta sınıflar ve kent yoksulları



Fransa'da 68 Hareketi için hazırlanan afişlerden biri.

Bibliotheque nationale de France koleksiyonu

destek verirken, öğrenci hareketinin Franco karşıtları ile birlikte hareket ettiği İspanya'da, toplu taşıma grevleri sırasında işçiler ve öğrenciler kaynaştı. Fransa'da ise iki hareket daha çok yan yana ama kaynaşmış değillerken, 10-11 Mayıs'ta kurulan barikatlar sırasında bir ortaklık doğdu. Bu ortaklıkla birlikte, öğrenci hareketi işçi hareketine hız verdi. İtalya'da ise durum oldukça farklı. Zira, işçi ve öğrenci hareketleri arasında durağan bir ittifak söz konusu. Kapitalizm karşıtlığı iki hareketi ortak örgütlenmelere kadar götürdü.[6]

68'in "kaynaklarına" bakmak da, düşünce ve pratiklerin dolaşımı konusunda önemli fikirler verir. Bu kaynaklardan biri "hareketin mitleri". Bir coğrafyadaki mücadelelerin diğer coğrafyalardaki hareketlere mitler oluşturduğu, bu mitlerin de uluslararasılaşmaya yeni boyutlar kazandırdığı bir dönem söz konusu. Vietnam halkı, Latin Amerika gerillaları (Che), Afrika Bağımsızlık Mücadelesi, Prag Baharı ve Çin Kültür Devrimi 68 Hareketlerinin mitlerine kaynaklık etti.

68 Hareketinin düşünce ve pratiklerinin bir ülkeden diğerine aktarılmasında, o dönemde önemli gelişme kaydeden yayın dünyasının da etkisi büyük. Bunlar harekete önemli bir kaynak sundu: Hareketlerin dergileri (destek, bilgi yayma, eylem çağrısı, hareket içi polemikler, vs.), dönemin kitapları[7], çeviriler. "Mayıs'ın kitapları" üç eksende düşünülebilir: İlki, Mayıs-Haziran 68'i etkileyen, mümkün kılan, hazırlayan, bir başka deyişle 60'ların eleştirel düşüncesini oluşturan kitaplar[8] (H. Marcuse, *Tek Boyutlu İnsan*[9]); ikincisi, dönemın editoryal gündeminde yer edinen kitaplar; ve üçüncüsü ise, hareketin yol açtığı yeni editoryal üretim, siyasallaşmış yazarlar ve okuyucu kitlesi, yeni kurulan yayınevleri ve dağıtım ağları.[10] Fransa'da les Editions de François Maspero, les Editions de Minuit, les Editions Sociales, Türkiye'de Sol Yayınları, vs. yeni kurulan ve döneme damgasını vuran yayınevlerine örnek olarak gösterilebilir.[11]

"68"ın "davaları" bakımından da mekânsal farklılıklar ortaya çıkar. Fransa'da hareketin Amerikan karşıtı yönü daha az ön planda iken, Japonya'da ve Meksika'da, tıpkı Türkiye'de olduğu gibi, Amerikan karşıtı ve antiemperyalist söylemi daha belirgindir. Fransa'da üniversite sistemine yönelik eleştiriler hareketin önemli bir boyutunu oluşturur. İtalya'da da, Torino Edebiyat Fakültesi'nde karşı-dersler programlanıp özyönetimsel yapılar uygulamaya konur. Üniversite sistemine yöneltilen eleştiriler bağlamında New York, Londra ve Berlin'de "anti" ya da "karşı" üniversiteler kurulur.[12] Peki, Türkiye dahil, ABD ve Fransa dışındaki birtakım ülkelerde 68 Hareketleri de bu ögelerin üzerine mi inşa olmuştu? 68 Hareketi başladığı ülkelerden yola çıkıp diğerlerine ulaştığında artık nasıl bir hareketti? Otoriterlik, kurumsallaşma, tüketim, Stalin vs. karşıtı özgürlükçü[13] yönünden geriye ne kalmıştı? Özellikle, otoriterlik karşıtlığı, Stalinizme karşı çıkış gibi konular bakımından, Türkiye dahil birtakım ülkelerde önemli farklılıklarla karşı karşıya kalırız.[14] Ayrıca, Türkiye'de üniversite sistemine yönelik eleştiriler, kampüslerdeki baskı ve buraların hareket alanı olmaktan çıkması nedeniyle çok kısa sürede gündemden düştü ve hareketin başat davası olmaktan çıktı.

KAMPÜSLERDEN SOKAKLARA 68'İN DİRENİŞ MEKANLARI VE EYLEM REPERTUVARI

68 Hareketinin önemli özelliklerinden biri kampüslere ve sokağa atfedilen önemde, diğeri de yeni siyasal repertuvarların ortaya çıkmasında kendisini gösterir. Dolayısıyla da bu dönemde *kampüsler* ve *sokak* hareketin iki önemli mücadele alanı ve mekanı olarak karşımıza çıkar.

Berkley ve Columbia Üniversitelerinin kampüslerinde Vietnam Savaşı'na karşı gösteriler, Berlin'de Rudi Dutschke'ye suikast girişimine karşı isyanlar, Sorbonne'un işgali, vs. 68 Hareketi bakımından "kampüslerin" ne kadar önemli sembolik mekanlar haline geldiğini resmeder. Özellikle Vietnam Savaşına karşı gösteriler adeta kampüslerin kalbine yerleşirken, ders kitapları savaşı protesto amaçlı ateşe verilir.[15] Bunların yanında, Fransa'da, Meksika'da, Türkiye'de ya da birçok başka ülkede 68 Hareketinin karşı çıktığı meselelerin başında üniversite yerleşkelerine polisin girmesi ve müdahalesi de yer aldı.[16] Kampüsler böylece sadece eğitim sistemine getirilen eleştiriler ve geliştirilen alternatifler çerçevesinde değil, ama aynı zamanda siyasal meseleler bakımından da önemli bir mekan haline geldi; kampüsler siyasallaştı. Hareket siyasallaştıkça kampüslere sığmamaya da başladı ve sokağa doğru yol aldı. Bunun yanında,kampüslerin mekan olarak kullanımı devlet şiddeti ve disiplin cezaları sonucunda üniversiteden uzaklaştırmalar[17] nedeniyle zorlaştıkça da, hareket kampüslerden sokağa doğru kaydı.

Bu yıllarda "*le pouvoir est dans la rue*" ("İktidar sokakta") düşüncesinden hareketle sokağın "ayaklarla oy verme" anlamında olağan bir katılım mekanı ve aracına dönüştürülmesi söz konusu[18]. Bu dönüşümde şüphesiz üniversitelerde eğitimin durdu-

rulmasının ve üniversitelerin tatil edilmesinin rolü büyük. Fransa'da önce Nanterre, daha sonra da Sorbonne Üniversitelerinin tatil edilmesinin ardından, sokak öğrenciler için adeta temel eylem mekanına dönüştü.

"İktidar sokakta" şiarıyla yola çıkan öğrencilerin repertuvarı, gösteri yürüyüşleri[19] (68 Hareketinde gösteri yürüyüşlerini ele almak, bu protesto biçimini repertuvarın diğer bileşenlerine göre konumlandırmak anlamına da gelir[20]), sessiz yürüyüşler, işgaller[21], barikatlar, oturma eylemleri, mitingler (Uyanış Mitingleri), vs. gibi eylem biçimlerini içeriyordu. Sokak tiyatroları da bu repertuvarın bir başka önemli parçasıydı. Her eylem biçimine eşlik eden, onu tamamlayıp zenginleştiren farklı ritüel ve araçlar da mevcuttu. Sessiz ya da değil, yürüyüşlere ve mitinglere çoğu kez yazılamaların da eşlik ettiğini belirtelim. Hem barikatların hem de güvenlik güçleri ile çatışmaların yaşandığı gösteri yürüyüşlerinin bir ayrılmaz parçası da kaldırım taşları (*pavé*). Kaldırım taşları olmadan bir 68 Hareketi tahayyül etmek neredeyse olanaksız. Tıpkı kaldırım taşı gibi, Molotof kokteyli de 68 Hareketinin sembollerinden. Adını Rus-Finlandiya Savaşı sırasındaki SSCB Dışişleri Bakanının adından alan bu karışıma ismini veren, kokteyli tanksavar silah olarak kullanan Finlandiyalı askerlerdir. Daniel Cohn-Bendit ise "reçeteyi" Fransa'da yaymakla itham edilir.[22]

Repertuvarın bu dönemdeki önemli bir parçası da işgaller. Sorbonne Üniversitesi'nin işgali dünya çapında bir öneme sahip ise de, İstanbul Üniversitesi merkez binasının üniversitede reform talebiyle Haziran 1968'deki işgali, Türkiye'de o dönemde demokrasinin işleyişini, müzakere, eylem gücü ve öğrencilerin üniversite bileşenleri içindeki yerini göstermesi açısından daha az önemli değildi. Öyle ki, üniversite rektörü işgalin başında İstanbul Üniversitesi İşgal Komiteleri Yüksek Konseyi ile görüşmeyi reddederken, 11 Haziran'da sadece görüşmeyi kabul etmekle kalmadı, işgal konseyi sözcüsü ile birlikte Abdi İpekçi'nin yönettiği bir radyo programında açık oturuma dahi katıldı. Oysa günümüz Türkiye'sinden baktığımızda böyle bir manzarayı hayal etmek bile zor. Uzlaşma toplantılarının ardından 25 Haziran'da işgal eylemi öğrencilerin kazanımıyla son buldu.[23] Bu dönemde işgallere eğitim boykotlarının eşlik ettiğini (ya da tersi) de not düşelim. Örneğin, 10 Haziran 1968'de Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesi'nde başlayan "Eğitim Reformu Boykotuna", taleplerin kabul edilmesi için gerçekleştirilen işgal eylemi de eşlik ediyordu.



Sorbonne Üniversitesi işgali.

Sokak merkezli mücadelede, bir yandan barikatlar, diğer yandan polis şiddeti sokağın ve gösteri yürüyüşlerinin ayrılmaz parçası haline geldi. Fransa'da barikatlar, 16. yüzyılın sonundan beri Paris isyanlarının olmazsa olmazı. 19. yüzyılda altın çağını yaşayan barikatlar, ülkede "barikat kültüründen" dahi söz etmeyi mümkün kılar.[24] Kaldırım taşları, ağaçlar, arabalar, araba lastikleri gibi araçlarla kurulan barikatlar bir savunma hattı kurmaya hizmet eder, mekanları ayırmayı mümkün kılar. Çoğu kez de işgal ile barikatlar arasında yakın bir ilişki mevcuttur. Barikatlar, eylemcilere ait olan alanının ya da ele geçirilen mekanın savunmasına hizmet eder. Barikatlar, mücadele alanının sınırlarını çizen, hareketlere "toprak" temin eden "öfke mekanları"ndan biridir.[25]

Peki, örneğin Türkiye gibi ülkelerde böyle bir barikat (ve örneğin işgal) kültüründen söz etmek ne derece mümkün? Pratiklerin uluslararası dolaşımı açısından değerlendirdiğimizde ne gibi sonuçlara ulaşmak mümkün? Fransa'nın Paris dışında-



68 Hareketi'nin sembol isimleri antiemperyalist mücadele ile özdeşleştirildi.

Yılmaz Aysan, '68 Ağıtları ODTÜ Devrimci Ağıt Atölyesinin Öyküsü (İstanbul: Metis, 2008).

ki kentlerinde bile bir barikat kültüründen söz etmek zor iken, "10-11 Mayıs Gecesi Barikatlarının" başka ülkelerde muadili var mı? Ankara'da 10 Haziran 1968'de başlayan ve yayılan işgal eylemleri ile onlara eşlik eden barikatların sağladığı "taktik zevkler"[26] şüphesiz Fransız öğrencilerininkinden oldukça farklı. Tıpkı Türkiyeli öğrencilerin işgal ve barikatlara ilişkin birikiminin, bilgisinin ve öğrenme sürecinin farklı olması gibi. Kaldı ki, her iki ülke öğrencilerinin (ve diğer ülke öğrencilerinin) işgal ve barikatlar karşısında deneyimlediği polis şiddeti de farklı.

68'İN POLİSİ VE DEVLET ŞİDDETİ

68 Hareketinin bir bağlamdan diğerine farklılaşmasının temel nedenlerinden biri de hareket üzerindeki devlet baskısı ve daha özelde de polis şiddeti etkeni. 1960'ların, oy verme davranışı dışındaki muhalefet/katılma biçimlerinin olağanlaştığı yıllar olduğunu belirtmiştik. Dolayısıyla, 1960'ları incelemek demek, Türkiye açısından "katılımcı devrimin", sokak eylemlerinin normalleşmesinin/olağanlaşmasının[27] (ya da normalleşememesinin/olağanlaşamamasının) nasıl yaşandığını incelemek demek. Sokakta siyasetin normalleşmesi, bu katılım biçimlerinin devlet ve onun güvenlik güçleri tarafından tıpkı oy verme davranışı gibi "yasal" ve "meşru" kabul edilmesi gerekliliğini beraberinde getirir. Buradan hareketle, devletin sokak siyasetini meşru ya da gayrimeşru olarak görmesinin siyasetin radikalleşmesinde doğrudan etkisi olacağını söylemek yanlış olmaz. Her ne kadar bu dönemde yasal düzenlemelerin toplumsal hareketlere tanıdığı alan sonraki on yıllara oranla geniş olsa da, devletin güvenlik güçlerinin mevcut repertuvarı nasıl algıladığı da hareketin sınırlarını belirlemektedir.

Polis ve 68 dediğimizde şüphesiz Paris'te Quartier Latin'de barikatların polis tarafından dağıtılmasını ve bu esnadaki öğrenci polis çatışmalarını düşünürüz. Bununla birlikte, 2 Ekim 1968'de, Mexico City'de Tlatelolco Meydanı'nda, öğrenci hareketinin düzenlediği miting sırasında meydanı çevreleyen binalardan açılan ateş sonucu gerçekleşen katliam da 68'in devlet şiddeti tarihinde yerini alır.

Türkiye de 68 eylemcilerinin polis (ve karşıt grupların) şiddetinden nasibini aldıkları ülkelerden biri. Düzenlenen mitinglerde coplanan öğrenci görüntüleri, yurtlara baskınlar ve nihayetinde öğrenci ölümleri bu şiddetin görünen birkaç yüzü. Başka bazı ülkelerde olduğu gibi Türkiye'de de, kolektif eylemlerin denetimi için uzmanlaşmış bir polis birimının oluşturulmasının (Toplum Polisi, 1965), izleyen dönemde kolektif eylemlerde şiddet dinamiklerini artırdığı, böylece de eylemlerin radikalleşmesine yol açtığı görülür. Oysa 1965 öncesinin, yani Toplum Polisi kurulmadan önceki dönemin, eylemler üzerindeki polis denetimine dair dikkat çeken temel özelliği, öğrencilerle güvenlik güçleri arasındaki ilişkinin niteliğinde kendisini göstermekteydi.

Gençliğe ve özellikle de üniversite öğrencilerine toplumda duyulan saygıyla da bağlantılı olarak,[28] emniyet müdürlerinin gençlerden dağılmalarını "rica" ettiklerine dair haberlere gazete arşivlerinde sık sık rastlamak mümkün. Genel olarak da bu "ricalar" geri çevrilmemektedir. Polisin "toleranslı" tavrında öğrenci eylemlerinde Atatürk heykeli, bayrak gibi sembollerin kullanılması, "irticayı tel'in" (bkz. *Cumhuriyet*, 10 Ocak 1960), "Atatürk'e saygı" gibi meşru kabul edilen taleplerle toplanmalarının etkisi de sanırım yadsınamaz. 1965 ertesinde, özellikle de 1968 ile birlikte bu tolerans ve "saygı" giderek kaybolur ve sıcak çatışmaya dönüşür. Bu dönemde öğrencilerin

eylemlerine eşlik eden önemli araçlardan biri şayet Molotof kokteyli ise, polisin şiddet repertuvarının önemli bir parçası da gaz bombası. Zira Fransız 68'i için "şayet 68'in bir kokusu var ise, bu CRS'in (Fransız Toplum Polisinin) attığı gaz bombalarının kokusudur"[19] denir.

Bu dönemki eylemlerin polis denetimi ile birlikte düşünülebilecek bir özelliği de "karşı eylemcilerin" mevcudiyeti. Bu şüphesiz Türkiye'ye özgü bir durum değil. İstanbul'daki karşı eylemlerin en önemlilerinden biri 3 Mart 1968'de düzenlenen "Şahlanış Mitingi". Bu miting adeta Milli Türk Talebe Birliği'nin (MTTB),"Türkiye'yi Vietnam ve Küba yapmak isteyen"[20]komünistlere karşı cihad çağrısına dönüştü."Karşı eylemciler" bu çerçevede ayrıca "Komünizmi Tel'in" mitinglerı de düzenlediler. Nihayetinde, kampüslerden sokağa çıkan 68 Hareketi, sokak zorlaştığı ve imkansızlaştığı, yani baskı arttığı oranda radikalleşti. Sokağın denetimi her ülkede farklılaştığından ve güvenlik güçleri tarafından kullanılan şiddet repertuvarı çeşitlilik gösterdiğinden, sokağın bir mekan ve repertuvar olarak önemi de bir ülkeden diğerine hem zamansallık hem de taşıdığı önem açısından değişiklik gösterdi. Öyle ki, bazı ülkelerde sokak hareketleri radikalleşerek kent ve kır gerilla hareketlerine evirildi.

BİTİRİRKEN...

Kısacası, "68" birbirinden hem nitelik hem de coğrafi açıdan farklılaşan hareketler toplamına verilen kapsayıcı, ama aynı zamanda birleştirici bir "bavul" isim. "68", davaları, örgütlenme biçimleri, mekanları, kaynakları, eylem biçimleri ve maruz kaldıkları devlet şiddeti ortaklıklar göstermekle birlikte, bir o kadar da birbirinden farklılaşan hareketleri kapsar. Diğer yandan, bu adlandırma tüm hareketleri bir tek yıla sığdırmaya çalışır; ama oysa hareketler o bir yılın ötesinde bir zaman dilimine yayılıyor. Bir yerde ortak mitlerle filizlenen bir hareket, coğrafi yolculuğuna kişisel deneyim paylaşımları, yayınlar, çeviriler, vs. gibi yollarla devam ederken, çok farklı özellikleri de bünyesine katıyor. Bu yolculukta fikirler ve direnişler yeniden biçimlenirken, yerelin özgün meseleleri, tarihi, kültürü, eylemci bilgisi harekete yepyeni boyutlar kazandırıyor. Öyle ki, bir yerde hiyerarşiler yıkılırken, diğerinde hiyerarşik örgütlenmeler pekişiyor. Üniversite reformu talebinin hareket bakımından taşıdığı önem ya da işgal eyleminin tarihselliği bir ülkeden diğerine değişirken, hareketin zaman içinde geçirdiği dönüşüm de bir o kadar faklı biçimler alıyor...

DİPNOTLAR

1 Charles Tilly, *From Mobilization to Revolution* (Addison-Wesley Pub. Co., 1978).

2 D. McAdam & S. Tarrow & C. Tilly, *Dynamics of Contention* (Cambridge: Cambridge University Press, 2001).

3 Literatürde, düşünce ve pratiklerin dolaşımını anlatmak için farklı kavramlar kullanılmaktadır: "ithal/ihraç" (Bourdieu), "transfer" (Espagné), "yayılma" (Soule, Tarrow) "dolaşım" (Sommier, Tarrow) kavramları bunlar arasında yer alır. P. Bourdieu, "Les conditions sociales de la circulation internationale des idées", *Actes*, 145 (Aralık 2002): 4 ; M. Espagne, *Les transferts culturels Franco allemands* (Paris: PUF, 1999); I. Sommier, "Diffusion et circulation des mouvements sociaux", içinde O. Fillieule, E. Agrikoliansky, I. Sommier, *Penser les mouvements sociaux* (Paris: La Découverte, 2010): 101-120; Sarah A. Soule, "Diffusion Processes within and across Movements", içinde D. A. Snow & S A. Soule & H. Kriesi, *The Blackwell Companion to Social Movements* (Oxford: Blackwell Publishing, 2007): 294-310; S. Tarrow, *The New Transnational Activism* (New York: Cambridge University Press, 2005).

4 P. Bourdieu, "Les conditions sociales de la circulation internationale des idées", *Actes*, 145 (Aralık 2002) : 4.

5 B. Gobille, *Mai 68* (Paris: La Découverte, coll Repères, 2008) : 18-19 ; C. Fink, P. Gassert, D. Junker (dir.), *1968. The World Transformed* (Cambridge : Cambridge University Press, 1998).

6 M.C. Lavabre, H. Rey, *Les mouvements de 1968* (Frenze: Casterman & Giunti, 1998): 81-91

7 Philippe Olivera dönemin kitaplarını "Mayıs'in kitapları" olarak adlandırır. P. Olivera, "Les livres de Mai", içinde D. Damamme, B. Gobille, F. Matonti, B. Pudal, *Mai-Juin 68*, (Paris: Les éditions de l'Atelier, 2008): 144-157

8 *Tek Boyutlu İnsan* (May Yayınları, 1968) ve *Sovyet Marksizmi* (May Yayınları, 1969) iveddilikle Türkçede yayımlandı.

9 68 Hareketinin "peygamberi" olarak kabul edilen Herbert Marcuse'a dolayısıyla da 68 Hareketine göre tek boyutlu insan üretim sisteminin dayattığı çok boyutlu baskının üstesinden gelemez. O nedenle de mücadele esas olarak dört ekserli olarak yürütülmelidir: Tüketim toplumu, manipülasyon aygıtları, reklam ve medya, Sovyet Ortodoks Marksizmi (otoriterlik ve Stalin karşıtı)

10 Philippe Olivera dönemin kitaplarını "Mayıs'in kitapları" olarak adlandırır. P. Olivera, "Les livres de Mai", içinde D. Damamme, B. Gobille, F. Matonti, B. Pudal, *Mai-Juin 68*, (Paris: Les éditions de l'Atelier, 2008): 144.

11 A. Uysal, "Importation du Mouvement 68 en Turquie. Circulations des idées et des pratiques". *Storicamente*, 5 (2009), ISSN: 1825-411X DOI:10.1473/stor28

12 M.C. Lavabre, H. Rey, *Les mouvements de 1968* (Frenze: Casterman & Giunti, 1998): 27

13 Hiçbir sınır ya da tabu tanımamak, kurallara uymamak esastı. M. Kurlansky, *1968. Dünyayı Sarsan Yıl*, (İstanbul: Everest, 2008): 32.

14 Bu konuda bkz. Ertuğrul Kürkçü, "Hala bir '68 Kuşağı var mı?", *Cogito: Mayıs 68*, Sayı 14 (Bahar 1998) : 160-69.

15 M.C. Lavabre, H. Rey, *Les mouvements de 1968* (Frenze: Casterman & Giunti, 1998): 14.

16 6. Filo protestoları ve ABD karşıtı gösteriler artıkça, gözaltılar ve yurt baskınları başta olmak üzere, özellikle öğrenciler üzerindeki polis baskısının artığı görülmektedir. Örneğin Temmuz 1968'de 6. Filo protestolarını takiben polis İstanbul Teknik Üniversitesi yurduunu basar (*Cumhuriyet*, 18 Temmuz 1968). Trabzon'da da "Amerikalı it, evine git" diye slogan atarak yürüyen protestocu öğrencileri polis müdahale ederek döver (*Cumhuriyet*, 20 Temmuz 1968). 1969 Haziran ayına gelindiğinde artık polisle gösteri yapan öğrenciler arasındaki çatışmalar iyice şiddetlenmiş, 10 Haziran'da İstanbul Üniversitesi'nde yaşanan olaylar nedeniyle, üniversitede güvenliği sağlama görevi askeri kuvvetlere bırakılmıştır. 1969 yılıyla birlikte özellikle polisin uyguladığı şiddetten kaynaklanan ölümler de yaşanmaya başlar.

17 D. Lüküslü, *Türkiye'nin 68'i. Bir Kuşağın Sosyolojik Analizi* (Ankara: Dipnot, 2015). s. 62-63.

18 Age

19 O yıllarda "gösteri" ya da "eylem" kavramları değil, "nümayiş" kavramı polis ve basın dilinde hakim. Nümayiş aslında, tiyatro ve sinema oyunu ile ilişkili bir kavram ve üç temel anlamda kullanılıyor. Bunlardan ilki, "ilgi, dikkat çekmek için bir topluluk önünde gösterilen beceri veya oyun" iken, diğeri "sinema ve tiyatroda film, oyun gösterme işi" ve üçüncüsü de, "bir istek veya karşı görüşün, halkın ilgisini çekecek biçimde topluca ve açıkça yapılması"dır. Nümayiş, şov yapma ve tezahürat anlamlarını da içerir (www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&kelime=GÖSTERİ).

20 L. Mathieu, "Les manifestations en mai-juin 68", içinde D. Damamme, B. Gobille, F. Matonti, B. Pudal, *Mai-Juin 68*, (Paris: Les éditions de l'Atelier, 2008): 195.

21 İşgal, bir yeri ya da konumu sahiplenmek anlamına gelir. Sahibi olmadığın bir yeri sonradan sahiplenmiek anlamı olduğundan, literatürde işgal kavramının aslında "düşmanın" dili olduğu yönünde değerlendirmeler mevcut. E. Pénissat, "Occuper les lieux de travail' en 1936. Usages et enjeux sociaux et politiques", *Mots. Les langages du politique*, 79 (2005): 135.

22 J. Capdevielle & H. Rey, *Dictionnaire de Mai 68* (Paris: Larousse, 2008): 125.

23 *Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi* (İstanbul: İletişim Yayınları, 1988), cilt. 7, s. 2073.

24 J. Capdevielle & H. Rey, *Dictionnaire de Mai 68* (Paris: Larousse, 2008): 83.

25 H. Combes, D. Garibay, C. Goirand, *Les lieux de la colère. Occuper l'espace pour contester, de Madrid à Sanaa* (Paris: Karthala, SciencesPo Aix, 2015).

26 J. Jasper, her örgütün ve her hareketin taktik bir zevki olduğunu ve bu zevk çerçevesinde eylem repertuvarından kendisine en keyif veren taktikleri seçtiğini söyler. Bu seçim, Jasper'in iddia ettiği gibi sadece siyasal kültürle ilişkili değil, aynı zamanda öğrenme ve birikim ile de bağlantılıdır. Bkz. J. Jasper, *Protesto* (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2017).

27 S. H. Barnes & M. Kaase, et al., *Political Action: Mass Participation in Five Western Democracies* (Beverly Hills, Calif.: Sage Publications, 1979), 607 pp.

28 Bkz. D. Lüküslü. *Türkiye'de "Gençlik Miti". 1980 Sonrası Türkiye Gençliği*, (İstanbul: İletişim, 2009), s. 49 vd.

29 J. Capdevielle & H. Rey, *Dictionnaire de Mai 68* (Paris: Larousse, 2008): 214

30 *Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi* (İstanbul: İletişim Yayınları, 1988), cilt. 7, s. 2068.

ABD BAĞLAMINDA 1968: GENEL TEMALAR, TOPLUMSAL DİNAMİKLER VE TEMEL SORULAR

AXEL B. ÇORLU

Dünya toplumsal hareketler ve mücadeleler tarihinde 1968, herhangi bir yıl değildi. Fakat aslında sadece bir yıl da değildi: uzun ve kısa dönemde pek çok politik ve toplumsal dinamiğin birbiriyle etkileşim halinde bir araya geldiği bir patlamaydı, bir semboldü ve dünyanın önemli kısmında kalıcı etkileri oldu. Bu yazı ABD 1968'ine uzanan farklı yolları ve bağlantıları ele alıyor. 1968'de farklı tema ve dinamiklerin nasıl bir araya geldiklerini, hızlandırıcı gelişmeleri ve etkileşimleri anlamak, ABD bağlamında yaşananlar ile dünyanın geri kalanında göze çarpan benzerlik ve farklılıkları açıklamayı mümkün kılacak.



"IWW Geliyor! Tek büyük sendikaya katılın."

Industrial Workers of the World, 1907.

1968'i dünya çapında bir dönüşüm olarak ele alıyorsak, ABD'de yaşanan 1968'i orada da gerçekleşmiş bir durum olarak değil, tam tersine dünyanın çoğu yerindeki olayları belirleyici nitelikte, merkezi rolde ele almak gerekli. Kültürel anlamda da (karşı kültür, müzik, psikoaktif madde kullanımı ve spiritüel deneysellik vd.), toplumsal hareketlerin o noktada odaklandıkları ana temalar olarak da (savaş karşıtlığı, cinsel özgürleşme, kadın hakları, çevrecilik veya yeşil hareket, Yeni Sol, vs), belli başlı katalize edici olaylar anlamında da (Vietnam Savaşı, Soğuk Savaş, vs.) ABD'nin 1968'i dünyanın 1968'ini tanımlar nitelikteydi. Bu analiz elbette ABD'nin tek belirleyici olduğu, ya da her ülkede o ülkeye has deneyim ve farklılıkların olmadığı anlamına gelmiyor; sadece 1968'i küresel bir fenomen olarak düşünürken ABD'yi çevresel veya ikincil bir planda değil, merkezi ve belirleyici dinamikleri yadsınamaz bir konumda ele almak gerektiğine işaret ediyor.

Öncelikle, ABD bağlamında 1968'e odaklanan sosyal bilimlerdeki belli başlı yaklaşımları çok kısaca gözden geçirelim: Tarihsel sosyolojide son 40 yılda bu konuda en belirgin literatür, Immanuel Wallerstein ve Dünya Sistemi ile ona yakın diğer uzun süreli değişim modellerini takip eden çeşitli sosyal bilimcilerden geldi. Çok basitleştirilmiş haliyle bu yaklaşım, ABD'de 1968'de yaşananları, sistem karşıtı hareketler olarak tanımladı ve dünya çapında 1848 sonrasındaki ikinci büyük sistemik kriz olarak ele aldı. Bu yaklaşımın tarihsel trendleri bir araya getirebilen, neyin niye yaşandığını anlatabilen yönleri elbette var ve günümüzde de bir referans noktası olarak düşünülmesi bir rastlantı değil. Ne var ki aynı zamanda son derece karmaşık, çok boyutlu hareketleri ve neden-sonuç ilişkilerini basite indirgeyebilen, uzun vadeli trendleri inceleyen modellerin iyi bilinen kısıtlamalarından muzdarip bir yaklaşım olduğunu da belirtmek gerekli.[1]

Tarihsel sosyoloji haricindeki tarih yazımı spektrumunda 1968, bir yanda genel tarihçeler ve bu tarihe bizzat katılmış yazarların eserlerini de içeren, bir yanda da çok daha detaylı, odaklanmış, toplumsal tarihten siyasal tarihe, kurumsal tarihten mikrotarihe uzanan hayli kapsamlı bir alanı kapsar.[2]

AMERİKA'DA İŞÇİ SINIFI VE 1968

Dünyanın farklı yerlerinde 1968'i tanımlayan temel özelliklerden biri olan işçi sınıfı mücadeleleri,[3] ABD'de birincil planda ve aynı görünürlükte değildi. Bunun pek çok nedeni mevcut, fakat buradan hareketle ABD'de işçi sınıfının 1968'e giden yolda ne gibi mücadelelerden geçmiş olduğunu ve kazanımlarını incelemek, 1968'in sınıf temelli bir analizini yapmak için de kaçınılmaz bir başlangıç noktası olacaktır.

ABD'de işçi sınıfının örgütlenmesi ve kazanımlar elde etmesi, Avrupa'daki örneklere göre kısmen daha yavaş ve daha çetin bir yol izledi. Bunun tarih yazımındaki temel tartışma ve sorunsalları genellikle ABD'nin göçmenlerden oluşan işçi sınıfındaki bölünmüşlüğünü, rekabeti ve dayanışma-örgütlenme zorluklarını, Amerikan bireysellik ve girişimcilik kültürünü, devletin büyük sermaye ile olan ilişkisi ve şiddet tekelini ele aldı.[4]



Vietnam Savaşı karşıtı bir gösterici (Fotoğraf: Dennis Stock).

1968 Magnum throughout the world (İspanya: Hazan, 1998), s. 99

1900'lerin başından 1920'lerin sonuna kadar olan dönemde, ana akım işçi hareketleri tutucu, dışlayıcı ve görece elitist American Federation of Labor (AFL-Amerikan Emek Federasyonu) etrafında toplanırken, devrimci veya "sol" örgütlenme, anarko-sendikalist Industrial Workers of the World (IWW- Dünya Sanayi İşçileri) çerçevesinde gerçekleşiyordu. Ustalık gerektiren alanlarda konumu güçlü, vasıflı beyaz işçiler arasında örgütlenen AFL, ırkçı ve cinsiyetçi çizgisiyle Amerikan işçi sınıfının devasa kesimlerini dışlıyordu. Bu boşluğu büyük bir hız ve başarıyla değerlendiren IWW, I. Dünya Savaşı öncesinde daha önce hiç örgütlenmemiş kesimleri; göçmenleri, siyahları, kadınları, vasıfsız ve seyyar işçileri bir araya getirerek önemli zaferler elde etti. Anarko-sendikalizmin dünyada en önde gelen ve başarılı örgütlenmelerinden birinin ABD'de olması, bir rastlantı değildi: dışlanmış insanlara hitap etmesi haricinde, ideolojik olarak doğrudan eylem, sabotaj, geleneksel siyasete ve kurumlara karşı derin bir şüphe ve yabancılaşma, endüstriyel sendikacılık, genel grev gibi öğeleri bu fikirlere zaten hazır olan görece geniş bir yelpazedeki işçiler ile buluşturan IWW, büyük ve uzun vadeli kültürel etkisine rağmen aslında kısa ömürlü bir örgüttü.[5] Savaş sona erdikten



"Sessiz Çoğunluk", Detroit, 1968. Martin Luther King suikastini takip eden 4-5 Nisan isyanından hemen sonra.

Axel Çorlu kişisel koleksiyonundan

sonra başlayan ve bizzat kendisini hedef alan, göçmen düşmanı, devletin şiddet aygıtlarını kullandığı ve paramiliter örgütlenmelerin de dahil olduğu birinci "Red Scare"[6] ("Kızıl Korkusu"), savaş karşıtı IWW için bir felaket oldu.[7]

Ne var ki uzun vadede IWW'nun etkisi kaybolmadı; Büyük Buhran döneminde başlayıp 1940'larda ivme kazanan ve 1950'lerde gücünün doruğuna ulaşan Congress of Industrial Organizations (CIO-Sanayi Örgütleri Kongresi), temelinde IWW deneyim, teori ve pratiğini değişen dünya koşullarında önemli ölçüde devam ettiren bir örgüttü. 1950'lerin 2. Dünya Savaşı sonrası bolluk ve refah döneminde hem CIO hem de rakibi olan AFL önemli kazanımlar elde ettiler. Bu kazanımlar, Amerika'daki örgütlü işçi sınıfının hak ve özgürlüklerini sadece ABD tarihi perspektifinde değil, dünyanın herhangi bir bölgesi ile kıyaslandığında da en ön plana taşıyan kapsamlı ve yapısal değişimler olarak anlaşılmalıdır. 1950'lerde otomotiv sektöründe çalışan ortalama bir Amerikalı işçinin gelir, iş yerinde söz hakkı, iş yeri güvenliği, iş güvencesi, emeklilik, sağlık ve diğer sosyal hizmetlere olan erişimi gibi alanlarda sahip olduğu hak ve olanaklar, Avrupa dâhil dünyanın hiçbir yerinde daha iyisinin bulunmadığı türden bir gerçekliği yansıtıyordu. Ne var ki bu durum 1960'ların başlarında değişmeye başladı: ABD ekonomisinin 1950'lerdeki rakipsiz konumunu kaybedip, yeniden inşa edilmiş olan Avrupa ve Japon ekonomilerine zemin kaybetmesine endeksli olarak bu kazanımları tehdit eder hale gelmesi, özellikle gençler arasında yükselen işsizlik gibi faktörler, işçi sınıfının 1968 bağlamında neyi niye yaptığını da kısmen açıklıyor.

1968'i çok belirgin olarak tanımlayan bütün kültürel ve politik alanlarda (savaş karşıtlığı, cinsel özgürleşme, kadın hakları, öğrenci hareketleri vb) işçi sınıfının tepkileri geniş bir satha yayılmıştı, fakat en göze çarpan tepkiler, daha muhafazakâr, bu grupları ve temaları "şımarıklık" "aşırılık," "aile karşıtlığı," "serserilik," "başı boşluk," veya "vatan sevmezlik" olarak algılayan, sayısı hiç de az olmayan bir kesimden geliyordu. Bu kesim, 1969'da Richard Nixon'ın ABD başkanlık seçimini kazanmasında da önemli bir rol oynayacaktı; Nixon seçime giden süreçte pek çok kez "Silent Majority" ("Sessiz Çoğunluk") olarak adlandırdığı mavi yakalı işçilere, politik anlamda çok etkin olmayan ve ABD'de 1960'lar boyunca gözle görülür şekilde yükselmiş olan çeşitli öğrenci, kadın, siyah ve azınlık hareketlerine tepki duyan alt ve orta sınıf kitlelere hitap edecek ve nihayetinde başarıya da ulaşacaktı.[8]

1960'ların sonuna gelindiğinde sendikalar nezdinde elde edilmiş kazanımların kaybedilmemesi haricinde politik aktivizmini önemli ölçüde azaltmış olan Amerikan işçi sınıfı, Paris'te 1968'de görülen işçi-öğrenci dayanışmasıyla aynı düzey ve görünürlükte bir katılım göstermedi. Ancak bu genel temaların bütün gerçekliği yansıtmadığını da belirtmek gerekli: 1960'lar boyunca ve özellikle 1968'de, işçi sınıfının bazı kesimleri öğrenci, savaş karşıtı ve/veya sivil haklar hareketleriyle dayanışma gösterdi. Bunlar arasında en belirgin örnekler siyahi işçilerden geldi: 1968'deki en büyük grevlerden biri, Memphis (Tennessee)'de Martin Luther King'in de desteğiyle gerçekleşti ve King Suikastı'nden hemen sonra başarıyla tamamlandı.[9]

Bu gibi örnekler çoğaltılabilir, ama genel anlamda 1960'lar ve özellikle de 1968 bağlamında, ABD'de işçilerin veya işçi hareketlerinin bu dönemdeki değişim odaklı hareketlerin ön saflarında istikrarlı bir şekilde bulunmadıkları açıklıkla görülüyor.



"I AM A MAN," ("Ben bir insanım") Memphis, 1968. Temizlik işçilerinin tehlikeli ve zor koşullarda çalışmasını temel alan grev.

https://digital.library.wayne.edu/ialamain/items/show/179

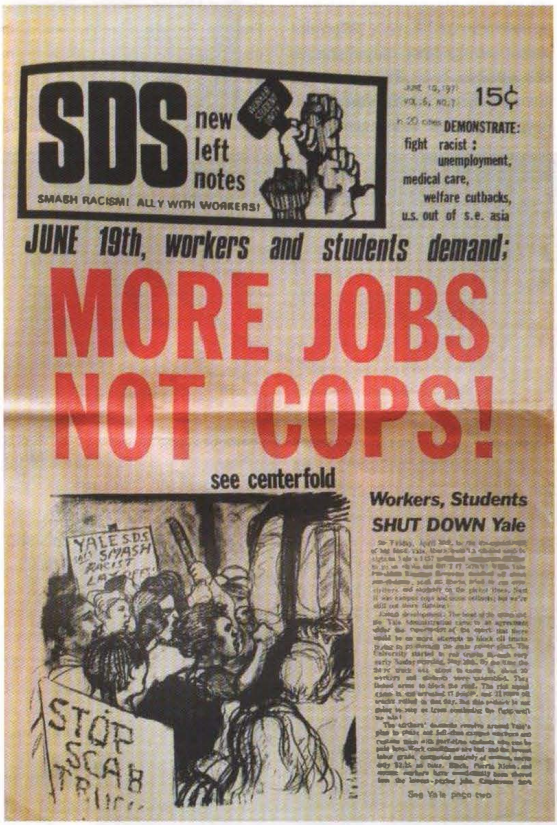
ÖĞRENCİ HAREKETİ VE YENİ SOL

1968'i esaslı bir dönüşüm olarak yaşayan bütün toplumlarda ortak ve belirleyici aktörlerden biri, şüphesiz öğrenci hareketleriydi. 1968'e gelindiğinde ABD'deki öğrenci aktivizmi de en üst noktasındaydı; ülkenin tamamında üniversite kampüslerinde çeşitli etkinlik ve gösteriler devam ediyor, öğrenciler kampüslerinin çok ötesinde de etki sahibi olduklarının farkında olarak hareket ediyorlardı. Aynı zamanda, 1968'deki öğrenci hareketi daha sonra gelecek olan parçalanmanın ilk tohumlarının ekilmiş olması anlamında da, örgütlenme ve polisle çatışmalara varan radikalleşme ve sonrasında marjinalleşme eğilimlerini gösterme açısından da çok zengin bir çalışma alanı sunuyor.

Öncelikle, 1968'e uzanan bu hareketliliğin kaynaklarına, beslendiği tarihsel dinamiklere bakmak gerekli. 1960'ların ortalarında ve sonunda üniversitelere başvuran çoğunluğu orta ve üst sınıf gençler, 1950'lerdeki refah döneminde doğmuş, çocukluk dönemlerinde ailelerinde o dönemin bolluk ve standartlarını bizzat yaşamış olarak, belki de bu standartların devam edeceği beklentisi ile hareket ediyorlardı. Yukarıda da belirtildiği gibi, 1960'ların ekonomik gerçekliği, çeşitli nedenlerle bu beklentileri karşılamaya yetmeyecek, önemli bir hayal kırıklığı ve öfke kaynağı olacaktı. Bunun ötesinde, 1960'larda en şiddetli çatışmalarını ve başarılı dönemlerini yaşayan bazı toplumsal hareketler (örneğin Civil Rights Movement-CRM-Sivil Haklar Hareketi),[10] milyonlarca öğrencinin toplumu ve siyaseti algılayışını değiştirecek, katılım ve dayanışmayla en değişmez görünen kurum ve yasaların dahi değiştirilebileceğini gösterecekti.

Öğrenci hareketini besleyen ve tetikleyen olaylar listesi çok uzun, fakat belli başlı olayları sıralarken dahi, biri diğerlerinin çok ötesinde merkezi ve belirleyici bir rol oynuyor: Vietnam Savaşı. Bu savaşın etkileri, bir sonraki bölümde daha ayrıntılı olarak ele alınacak, ama hemen şimdiden ABD'deki öğrenci hareketini birincil derecede tetikleyen, motive eden olayın (diğer ülkelerde de böyleydi elbette, ama ABD bağlamındaki etkisi daha da derin ve doğrudan oldu) Vietnam Savaşı olduğunu belirtmek gerekli.

ABD'deki öğrenci hareketi, çok boyutlu bir hareketti ve öncelikleri, ideolojileri, metotları her zaman aynı olmayan pek çok farklı gruptan oluşmaktaydı. Bu gruplar arasında tartışmasız olarak en büyük, kitlesel ve etki sahibi olan Students for a Democratic Society (SDS-Demokratik Toplum İçin Öğrenciler)" olacaktı. SDS, farklı birkaç hareketin bir araya gelmesiyle ve özellikle de 1962'deki Port Huron Statement ile etkinleşti.[12] Bu metnin yazarı olan Tom Hayden, aynı zamanda SDS'in en önemli kişiliklerinden biri olarak 1960'lardan başlayan ve 2000'lere kadar uzanan siyaset kariyerine ilk adımını atmış oldu.[13] Metindeki temel temalar, Yeni Sol akımının en erken ifade edilmiş prensip ve metotlarını yansıtıyordu; nükleer silahsızlanma gündemi ve Soğuk Savaşa tepki, demokratik değişime olan inanç, üniversitelerin yeniden yapılanması ve öğrenci hareketinin kendini tanımlayarak dönüştürücü bir güç olarak görmesi gibi temaları daha sonra aynı dönemi paylaşan başka hareketlerde de görmek mümkün.



Demokratik Toplum İçin Öğrenciler hareketinin resmi bülteni 21 Ocak 1966'dan itibaren haftalık olarak yayımlanıyordu.

SDS, en etkin olduğu dönem olan 1965-1968 arasında ABD'de en geniş satha yayılmış öğrenci hareketiydi ve gerek fikirleri, gerekse metotları açısından o dönemde yaşanan değişimlerle kendisi de değişmekteydi. İlk başlarda kampüs bazlı, UC Berkeley'de Mario Savio gibi etkili öğrenci "liderlerini" içeren Free Spe-

ech Movement (FSM-İfade Özgürlüğü Hareketi)[14] tarzında daha kısıtlı konularda hareket eden SDS ve bileşenleri, 1968'e gelindiğinde daha radikal. Vietnam Savaşı, ırkçılık, otorite karşıtlığı gibi geniş çaplı konuları ele alan, toplumda görünürlüğünü en üst düzeye çıkarmış bir hareket haline dönüştü.[15]

Bu noktada SDS ve Yeni Sol'un düşünsel ve ideolojik oluşumuna ve bileşenlerine bakmakta fayda var. SDS ve Yeni Sol, çok uzun bir dönem boyunca çok açık ve net bir şekilde kendini "ideolojik bir hareket" gibi ifade etmedi/edemedi. Bunun iki nedeni var: Birincisi, SDS ve Yeni Sol'un oluşumunun sentetik ve tek kaynaklı değil, organik ve çok kaynaklı olmasıydı. C. Wright Mills'in düşünceleri ve sorgulamaları kadar Frankfurt Okulu'nun çeşitli isimlerinden (özellikle Theodor Adorno ve Herbert Marcuse, ikincil olarak Erich Fromm, Max Horkheimer, ve daha marjinal ve dolaylı olarak Wilhelm Reich gibi çok farklı etkiler mevcut) varoluşçu hareketten Jean Paul Sartre ve Albert Camus'ye, Marksizm ve onun pek çok dalından etkilenmiş Henri Lefebvre, Frantz Fanon, Rosa Luxemburg, Leon Trotsky gibi birbirine hiç benzemeyen ve farklı dönemlerin düşünürleriyle, daha eski anarşist etkilere (özellikle Emma Goldman ve Peter Kropotkin), Claude Levi-Strauss gibi yapısalcı ve antropolojik etkilere, Bertrand Russell ve Aldous Huxley gibi daha genel ve kapsamlı düşünürlerin etkilerine uzanan devasa bir fikirler kakofonisi ve bir araya getirme deneyi olduğunu düşününce, ortada neden açık ve net bir ideolojik kesinlik olmadığını anlamak çok da zor değil.



Colorado'da hippiler (Fotoğraf: Eve Arnold).

1968 Magnum throughout the world (İspanya Hazan, 1998), s. 101.

Bu netliğin olmamasındaki ikinci neden, Yeni Sol'un tepkisel başlangıcıydı; kendisini konumlandırışı hep başka bir hareket, olay veya ideolojiye "karşı" olarak başlayınca ve karşıt olunan "şey"lerin sayısı gayet kabarık olunca, ortaya yeni bir ideolojik bütünlük sunması da zaman aldı. Hatta Todd Gitlin'e göre Yeni Sol'un temel sorunlarından biri de buydu: "Yeni Sol, yine öz disiplin sahibi bir programatik ifade/beyanı yapmayı çok geç bir noktaya kadar reddetti; ta ki Marxist-Leninist fraksiyonlar bu boşluğu dogmalar ve ucuz bir berraklıkla doldurana kadar."[16]

Bu "karşıt" konumlanmaların en önemlisi belki de "Eski Sol" olarak görülen, 19. yüzyılın sonundan 20. yüzyılın ortalarına uzanan, çoğunlukla Marksist çizgiden gelen ideoloji ve kurumlara yönelikti: Yeni Sol, Sovyetler Birliği'ne bir kabus olarak bakıyor, hem SSCB içinde hem de dışında (Macaristan 1956 ve Çekoslovakya 1968 -"Prag Baharı"- olayları ve SSCB'nin bu olaylardaki rolü, Yeni Sol'un oluşumunda ve konumlanmasında derin bir etkiye sahipti) milyonlarca insanı ezen, temel hak ve özgürlüklerden mahrum eden totaliter bir yapının yeni bir toplumsal dönüşüme ilham olmasının imkânsız olduğunu gösteriyordu. Bu konumlanma sadece Sovyetler Birliği ile kısıtlı da değildi; C. Wright Mills'in çok etkili biçimde yaptığı vurgu, artık işçi hareketlerinin bir yere varmayacağı, işçi sınıfının devrimci rolünü kaybettiği veya azalarak devam

ettiği bu yeni gerçeklikte toplumsal değişimlerin yeni öznelerinin genç insanlar ve özellikle de öğrenciler ile entellektüellerden oluştuğunu ifade ediyordu.[17]

SDS, daha önce de belirtildiği gibi Yeni Sol'un tek temsilcisi değildi: onu fazlasıyla "ciddi" ve "uslu" bulan başka hareketler, kendi sentezlerini yarattılar. Bunlar arasında en görünür olanı, "Yippies"[18] olarak bilinen ve Abbie Hoffmann ile Jerry Rubin gibi renkli ve "ünlü" aktivistlerin ürünü olan hareketti. SDS'in bazı kısımlarının yaptığı gibi, karşı kültürü görmezden gelinecek veya apolitikliği nedeniyle eleştirilecek bir hareket olarak görmek yerine onu kucaklayan, yaratıcı ve teatral sokak gösterileriyle kendini ifade eden bir hareket olarak Yippie'ler gerçek sayılarının çok ötesinde bir medya görünürlüğü ve etki elde ettiler.[19]

Öğrenciler arasında çok aktif olan başka bir örgüt, 1960'ların başında kurulan Student Nonviolent Coordinating Committee (SNCC-Pasifist Öğrenci Koordinasyon Komitesi) idi.[20] Özellikle siyah öğrenciler arasında destek bulan SNCC, 1968'e giden yolda zaten önemli zaferlere şahit ve taraf olmuş, CVM bileşenlerinden biri olarak kapsamlı aktivizm tecrübesi edinmiş bir hareketti. Ne var ki 1965'de Malcom X suikasti, 1968'de de Martin Luther King suikasti sonrasında hareketin önemli bölümü pasifizme olan inançlarını yitirmiş ve öz savunmayı temel alan, şiddeti sadece etik bir perspektiften değil, daha pragmatik bir taktik unsur olarak gören bir pozisyona kaymaya başladı. 1969 yılında isminin Student National Coordinating Committee'ye (Ulusal Öğrenci Koordinasyon Komitesi) değiştirilmesi, bu gerçekliği yansıtıyordu. Bu değişimler, kolektif olarak "Black Power" hareketinin de güç kazanmasıyla devam edecekti.

1968'e gelindiğinde her şehirde, kampüste ve sokaklarda gösteriler bulmak mümkündü: Temalar savaş karşıtlığından kadın haklarına, politikanın çürümüşlüğünden



sosyal adalete kadar çok geniş bir yelpazeye yayılıyordu. Ama Vietnam Savaşı'nın gidişatı, çeşitli düzeylerde artan federal istihbarat çalışmaları ve yükselen muhafazakar tepki, bütün bu hareketlerin parçalanmasına, radikalleşmesine ve marjinalleşmesine giden yolu da açacaktı. Bu anlamda, 1968 sadece bir patlama değil, bir eşiktı ve sonrasında gelen gelişmelerin bütün ipuçlarını da barındırıyordu.[21]

VİETNAM SAVAŞI VE TET SALDIRISI

Vietnam Savaşı, bütün dünyada toplumsal hareketlerin bilincinde dönüştürücü ve hızlandırıcı bir etki yaptı. ABD bağlamında dünyada bulunmayan başka bir boyutu daha vardı: askerlik. Londra'da, Paris'te, veya İstanbul'da Vietnam Savaşını protesto etmek ve savaş karşıtı olmakla, kapınıza gelen ve sizi hiç bilmediğiniz bir ülkede öldürmeye ve belki de ölmeye gönderecek olan MP,[22] kesinlikle ayrı "gerçeklik" düzeyini yansıtmıyordu.[23]

ABD'nin Vietnam'daki Fransız yenilgisi ve oradan çekilmesi[24] sonrasında başlayan rolü, Ho Chi Minh liderliğindeki Kuzey Vietnam'a karşı Güney Vietnam'da bir "vekil rejim" yaratma ve sürdürme çabasıyla devam etti. Bu çabanın arkasında, dünyanın herhangi bir bölgesinde Komünist bir rejimin kazanmasının ardından bölgenin diğer ülkelerinde de benzer rejimlerin güç kazanacağını ve ABD'nin zaman içinde kuşatılacağını öngören "Domino Teorisi" yatıyordu. Bu teoriyi de içeren "Önleme Doktrini"ne göre, Komünizm, dünyanın her yerinde anında müdahale edilmesi ve yayılmasının engellenmesi gereken bir kriz noktası olarak ele alınacaktı.[25]

Kısıtlı bir askeri destek programıyla 1960'ların ilk kısmında güney Vietnam'daki rejimi ayakta tutmaya çalışan ABD yönetimleri, 1965'e gelindiğinde bunun artık mümkün olmadığını ve ya bölgeden çekilmenin ya da kapsamlı bir operasyona girmenin gerekliliğini gördü. 1963 Kennedy suikasti sonrasında krizi ele alan Johnson yönetimi, 1965'ten 1969'a kadar Vietnam'daki ABD askeri gücünü 543,000'e çıkaracaktı.[26]

Amerika'da o dönemde halen devam etmekte olan askerlik uygulaması, toplumun büyük bir kesimini etkileyen, savaş devam ettikçe ve ölü/yaralı sayısı arttıkça toplumdaki tepkiyi büyüten bir hızlandırıcı haline geldi.

Karşı kültürden öğrenci hareketine onlarca farklı hareket ve organizasyonu harekete geçiren "draft,"[27] asıl etkisini o zamana kadar apolitik olan gençler arasında gösterecekti. SDS gibi hareketlerin 1960'ların ikinci yarısında büyük bir sayısal patlama yaşamalarının birincil nedeni, başka

1968'deki pek çok celp kağıdı yakma gösterisinden esinlenerek yapılmış poster.

Kiyoshi Kuromiya, 1968. http://collections.vam.ac.uk/item/O1258426/fuck-the-draft-poster-kuromiya-kiyoshi/



koşullarda apolitik ve ilgisiz kalabilecek gençlerin birer birer celplerinin gelmesi ve bunun getirdiği varoluşsal algı ve bilinç değişimleriydi. Savaştan kendisi doğrudan etkilenmeyen kitlelerin entelektüel veya etik temelli bir tepki vermesiyle, celp kağıtları gelip de öldürmeye ve ölmeye gitmesi gerçek bir olasılık haline dönüşen 1968'i bu kadar özel yapan pek çok olaydan biri de, yine Vietnam Savaşı bağlamında gerçekleşti. General Westmoreland tarafından uzun süredir bir yıpratma savaşı olarak yönetilen Vietnam Savaşı, ABD kamuoyuna "her an bitecek, zafer kapıda" vurgusuyla anlatılıyordu.[28] 1968'in başında gerçekleşen ve dünya kamuoyunu

SDS gibi hareketlerin 1960'ların ikinci yarısında büyük bir sayısal patlama yaşamalarının birincil nedeni, başka koşullarda apolitik ve ilgisiz kalabilecek gençlerin birer birer celplerinin gelmesi ve bunun getirdiği varoluşsal algı ve bilinç değişimleriydi.



şaşırtan Tet Saldırısı, kapsamlı bir satha yayılarak, 80.000'den fazla Viet Kong ve Kuzey Vietnam gücünün, ABD ve Güney Vietnam pozisyonlarını hedef almasıyla sonuçlanıyordu. Her ne kadar Tet Saldırısı'nın taktik ve operasyonel anlamda sonucu "başarısız" da olsa, ağır kayıplar veren /taarruz edenler/ için çok büyük bir propaganda zaferiydi. ABD dâhil dünyanın her yerinde Vietnam Savaşı'nın bitmek bir yana, bütün şiddetiyle devam ettiğini ve ABD'nin zaferden çok uzak olduğunu göstermesi açısından Tet Saldırısı bir dönüm noktasıydı.[29]

Savaş, Nixon yönetimi döneminde bir süre daha şiddetini koruyarak devam ettiyse de, ABD'nin 1973'te aşamalı olarak geri çekilmeye başlamasından kısa süre sonra, 1975'te tamamen çekilmesi ve Güney Vietnam rejiminin yenilgisiyle son buldu.

insanların sahip olduğu motivasyon ve verdiği tepki elbette aynı düzeyde düşünülemez.

Vietnam Savaşı, aynı zamanda toplumun belli kesimlerinin daha radikalleşmesinde de bir rol oynadı. Birikmekte olan öfke, hayal kırıklığı ve yılgınlık hissi, Vietnam Savaşı yoluyla akacak bir kanal buldu ve savaş karşıtı gösterilerin sadece radikal öğrencilerin katıldığı marjinal olaylar olmasını engelleyerek gerçek anlamda kitlesel katılım sağladı.

KARŞI KÜLTÜR, CİNSEL ÖZGÜRLEŞME, PSİKOAKTİF MADDELER VE DİĞER HAREKETLER

1968'deki bütün kültürel ve toplumsal hareketleri bu boyutta bir makalede ele almak mümkün değil. Her biri kendi başına birer çalışma alanı olan karşı kültür, Kadın Hareketi, Yeşil Hareket gibi hareketleri ancak özetlemek mümkün olacak.

1968'deki pek çok toplumsal hareket arasında bir "hareket" olup olmadığı tartışmaya en açık olan, karşı kültürdü. Bunun nedeni, hiç bir zaman bir hareket olarak formüle edilmemiş olmasının yanı sıra, belli bir amaç gütmemesi, bir hayat tarzı olarak algılanması gibi faktörler içeriyor olmasıydı. 1950'lerdeki Allen Ginsberg, Jack Kerouac gibi entelektüellerin görünür hale getirdiği Beat Generation'ın pek çok temasını çok daha kitlesel olarak devam ettiren karşı kültür, cinsel özgürleşmeden psikoaktif madde kullanımına, doğu spiritüalizminden giyim, kişisel dışavurum ve davranışlarda toplumsal anaakımı takip etmeyen çizgisine kadar çok kapsamlı ve eklektik bir fenomendi. İçinde politik olarak etkili ve önemli öğeler barındırmakla beraber, hiç bir zaman geleneksel anlamda politik bir hareket olmadı.[30]

1969'da görünürlüğünün zirvesinde olan karşı kültürü belki de en iyi özetleyen olay New York kırsalında gerçekleşen Woodstock Festivali oldu. Dönemin Joan Baez, Ravi Shankar, Santana, Grateful Dead, Janis Joplin, Jefferson Airplane, Jimi Hendrix gibi önemli müzisyenlerini bir araya getiren Woodstock, aynı zamanda dünyada karşı kültürün de en yerleşmiş bazı görüntü ve özelliklerini yansıtıyordu. Bütün bunlar olurken, ABD'de karşı kültürü ve temsil ettiği temaları hiç tasvip etmeyen geniş bir "sessiz çoğunluk," daha önce belirtildiği gibi tepkisini oy kullanarak gösterecekti. Woodstock ile ilgili son bir ayrıntı, karşı kültürün ne kadar eklektik bir yapı olduğunu da göstermesi açısından önemli: Aynı yıl Kuzey California'daki Altamont konserinde ünlü motorsiklet kulübü Hells Angels, "güvenlik" olarak çalışacak, konser kontrolden çıkarak şiddetin göze çarptığı kaotik bir ortama dönüşecek ve bir kişinin ölümüyle sonuçlanacaktı.[31]

Psikoaktif maddelerin kullanımı konusunda binlerce yıl geriye giden bir tarih var, fakat yakın dönemde bu konuda yaşanan en büyük patlama, 1960'larda başladı. 1968'e gelindi-

gine, Timoth Leary gibi LSD ve benzeri maddelerin kişisel gelişme ve algıyı genişletme tarzı "fayda"larını savunan "guru"lar etrafında toplanan bir kültür oluşmuştu, ama hâlâ ortada bir "hareket" yoktu; ayrıca, bu tür maddeleri kullanan insanların büyük çoğunluğu, bunları kendilerinden önce bu temaları inceleyen Beat kuşağı gibi spiritüel veya başka anlamlarda kendilerini geliştirme aracı olarak değil, eğlence ve yenilik olarak algılıyordu. Psikoaktif maddelerin karşı kültür ile özdeşleşmesi, aynı zamanda ilerleyen yıllarda ABD'de devasa bir devlet aygıt ve politikasına dönüşen "War Against Drugs" ("Uyuşturucuya Karşı Savaş") tarzı baskıcı ve tarihsel olarak istisnai bir gerçekliğe de zemin hazırlayacaktı. Bir anlamda "Sessiz Çoğunluk," kültürel anlamda elde edemediği "zafer"i daha sonra devlet aygıtı yoluyla elde edecekti. Ama günümüzde devam eden psikoaktif maddelerin dekriminalize edilmesi dalgasının da gösterdiği gibi, "cin bir kere şişeden çıkmıştı."

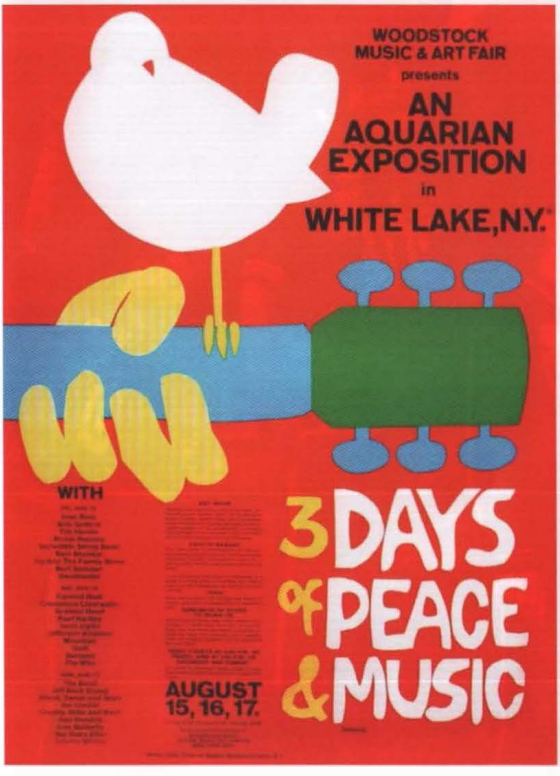
1968, Kadın hareketi açısından da önemli bir yıldı. 1960'lar boyunca devam eden ve Betty Friedan gibi yazarların merkezinde olduğu hareket, 1966'da National Organization for Women (NOW) vb başka yollardan eşitlikçi yasal düzenlemeleri hedefleyecek ve Equal Rights Amendment (ERA) gibi başarıya çok yaklaşan veya kısmen de başarılı olan bir dizi reforma liderlik edecekti.[32] Aynı şekilde ABD'deki LGBT hareketi de yakın tarihteki başlangıç noktasını 1969'da New York'taki Stonewall Inn Ayaklanması'na kadar götürebilir. Şiddet kullanarak pek çok insanı tutuklamaya kalkan polisin, Stonewall Inn'de mahalleden gelen vatandaşların tepkisiyle karşılaşması, daha sonraki yıllarda gelecek olan yasal ve toplumsal değişimlerin habercisiydi.[33]

Çevreci-yeşil hareketin doğuş noktası da 1960'ların çeşitli kitap ve hareketlerine kadar izlenebilir. ABD özelinde büyük ölçüde anarşist Murray Bookchin'in teorik altyapısını hazırladığı Yeşil Hareket, 1970'lerde ve 1980'lerde gerileyen veya dağılma sürecine giren Yeni Sol veya Black Power gibi hareketlerin aksine ivme kazanarak günümüze kadar geldi.[34]

SUİKAST, RADİKALLEŞME VE MARJİNALLEŞME SÜRECİ

1968'deki Martin Luther King suikastı, ABD'de Sivil Haklar Hareketi'nden Öğrenci hareketlerine kadar neredeyse bütün aktivist kesimleri etkiledi. Sivil Haklar Hareketi zaten 1965'ten başlayarak parçalanmış, özellikle de pasifizmin tek geçerli felsefe ve yöntem olduğu yönündeki konsensüs bozulmuştu. 1966'dan başlayarak öz savunmayı ön plana alan Black Panthers (Kara Panterler) gibi hareketler, King suikasti sonrasında ABD'nin 100'den fazla şehrinde patlayan isyanlar sırasında geçici olarak da olsa güçlendiler. Bu tür hareketlerin temel zaafları, kolay bir şekilde polis veya FBI tarafından sızılabilmesi, şiddet sarmalına girdikten sonra kolaylıkla hedeflenip dağıtılabilmeleri ve en önemlisi, şiddet kullandıkça kamuoyunun desteğini kaybetmeye başlamalarıydı. 1968 Temmuz'unda Ohio'daki Glenville çatışması, buna iyi bir örnektir: Siyah milliyetçiliğini savunan New Libya (Yeni Libya) grubu, isyan sırasında polisle büyük çaplı bir silahlı çatışmaya girecek, olaylar 9 kişinin ölümü ve onlarca kişinin yaralanmasıyla sonuçlanacaktı. 1970'lerin başlarında bu tip hareketler büyük ölçüde tasfiye edildi ve gittikçe marjinalleşerek gözden kayboldular.[35]

Aynı akibeti SDS'in parçalanması sonrasında ortaya çıkan The Weather Underground ("WUO-The Weathermen") gibi gruplar da yaşayacaktı. 1969'da SDS'ten kopan grup, federal devlet ile şiddet yoluyla çatışma yolunu seçerek 1970'ler boyunca çeşitli saldırılar düzenledi. 1970'lerin başlarında çok belirgin hedefler seçen WUO (US Capitol bombalı saldırısı,

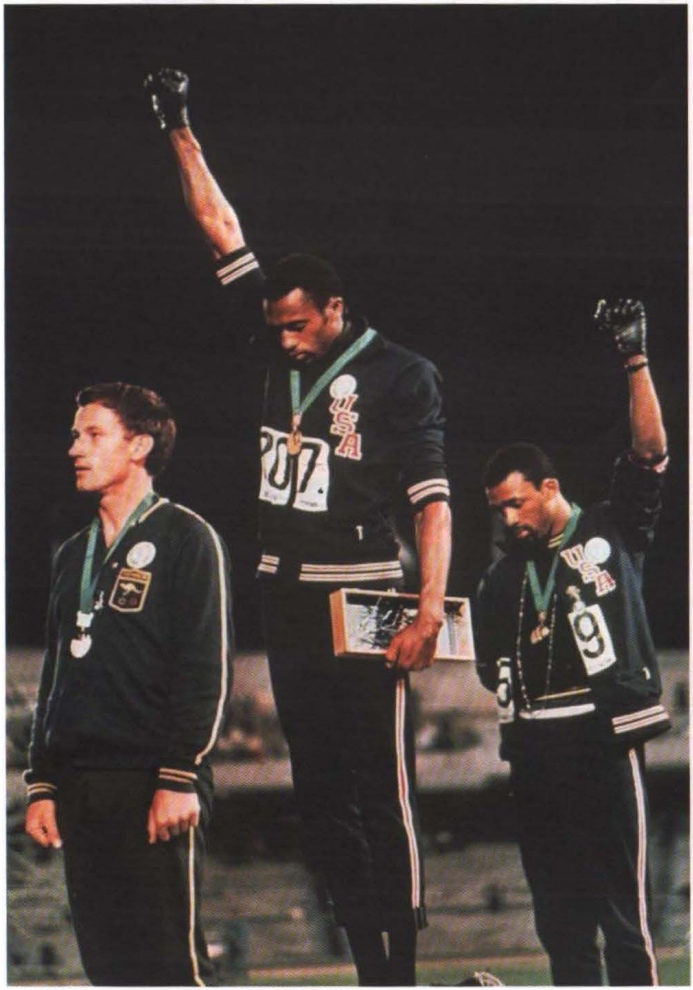


Woodstock Festivali için hazırlanan bir afiş.

Timothy Leary'nin hapisten kaçırılması, askeri üslere ve mahkeme binalarına yapılan bombalı saldırılar), daha sonraki yıllarda hem iç (kendi içinde yaşanan bölünmeler ve tasfiyeler) hem de dış faktörler (yeni militan toplamak, FBI'in sızması vb) nedeniyle etkisini kaybetmeye başladı. Yıllar geçtikçe küçülen ve sonunda birkaç bağımsız hücreden oluşan grup, 1980'lerde tamamen yok oldu.[16]

SONUÇ

Her ne kadar bu çalışma ABD'de 1968'e genel bir bakış olarak tasarlandıysa da, birkaç analitik argüman sunmakta fayda var: Birincisi, girişte de belirtilen "sistem karşıtı hareketler" tartışması. 1968, ABD'de gerçekten de "antisistemik" bir patlama mıydı? Bunu tartışabilmek için öncelikle ortada bir "Dünya Sistemi" olduğu önkabulü gerekiyor ve böyle başlayan bir tartışmanın gerçek anlamda analitik olması mümkün değil. Bu paradigmaya bağlı olmadan 1968'i değerlendirirsek, karamsarlıkla değil, nesnel anlamda, her konuda bu dönemin pek çok hareketinin ulaşmak istediği amaçlara ulaşamadığını, özellikle kısa ve orta vadede bir yenilgiler tarihiyle karşı karşıya kalındığını teslim etmek gerekli. Ne öğrenciler istedikleri gibi bir toplum yaratabildiler (hatta istedikleri gibi bir üniversite dahi yaratamadılar ve uzun vadede elde ettikleri tek tuk kazanım da kayboldu), ne de Yeni Sol'un beklediği devrimci ittifak dalgası kalıcı oldu; işçiler sadece sendikalarını değil, en iyi örgütlenmiş oldukları sektörlerin ABD dışına taşınmasıyla işlerini de kaybettiler. Savaş karşıtları, ABD'nin hem Soğuk Savaş döneminde, hem de --özellikle—Soğuk Savaş sonrasında gittikçe artan dış müdahalelerini ve girdiği savaşları engellemek bir yana, yavaşlatamadılar bile. Kapitalizm karşıtı hareketler, her gün kapitalizmin çökmesini öngörürken, tam tersine daha da etkinleştiğini, dünyanın her yanını sardığını, değişen koşullarla beraber değişerek her zamankinden daha da vahşi ve kapsamlı bir biçimde kendini yeniden üretmekte olduğunu seyretmek zorunda kaldılar. Kadın hakları hareketleri kısıtlı yasal kazanımlar elde etmekle beraber, anayasal bir değişikliği hâlâ elde edebilmiş değiller. Radikalleşen Black Panthers veya Weather Underground gibi hareketler tamamen yok oldular. Bu listeyi böyle epeyce uzatabiliriz.



O halde, ikinci nokta, şuradan hareket ediyor olmalı: 1968, neyi "başardı", neyi elde etti? Elde edilen kazanımlar, çok net ve dar tanımlanmış "amaçlar" üzerinden tanımlandığı zaman dahi, önemliydi: Yeşil Hareket, bir hareket olarak kalmadı, çok daha geniş toplum kesimlerine ulaştı ve toplumsal bilinci dönüştürmeye devam ediyor. LGBT hareketi, son derece önemli kültürel ve yasal kazanımlar elde etti ve yakın gelecekte daha fazlasını da elde edecek gibi görünüyor. Farklı azınlıklar, kendilerini 1960'larda tahayyül edemeyecekleri kadar koruyabildikleri bir Amerika'da yaşıyorlar (bu elbette her şey tozpembe demek değil, sadece göreceli olarak bakıldığında son yarım yüzyılda ne kadar yol alındığı anlamında). Bu liste de uzatılabilir. Bu anlamda, 1968'in bazı alanlarda nesnel kazanımlar elde ettiğini söylemek mümkün.

Üçüncü ve son nokta, "amaçlar" üzerinden değerlendirmeyi bırakınca ortaya çıkıyor: 1968, hem ABD'yi hem dünyayı esaslı bir şekilde değiştirdi; bu değişim, yasalarda, reformlarda vb kısmen görülüyor ama asıl kültürel anlamda önemli değişimler söz konusu. Cinsel özgürleşme, 1960'larda kimsenin kolay kolay tahmin edemeyeceği bir biçimde sınıf, ırk, köken farkı gözetmeden bütün topluma nüfuz etti ve ivmesini kaybetmiş değil. Psikoaktif maddelerin kullanımı, yasadışı olduğu durumlarda dahi artmaya devam etti ve son on yılda özellikle kenevir alanında pek çok eyaletin kullanımı serbest bırakmasıyla devam ediyor. Bu üçüncü kategoride hem niteliksel hem niceliksel olarak tanımlanması en zor olan ama belki de en önemli değişim ise, kitlelerin özgürlük tahayyülü üzerinden gerçekleşti: 1980'lerde ve 90'larda hızlanarak büyüyen "hacktivism" gibi akımlar, yine aynı dönemde dünyayı değiştirmeye başlayan internet ve sunduğu olasılıklar, çok daha yakın dönemde görülen kriptopara gibi gelişmeler, ana fikir olarak 1968'in anarşizan miraslarıdır.

Tabii verilen her örnekte ortak bir payda olduğunu belirterek son verelim: Her biri, kapitalizm ile farklı yollardan "oynayabilen", kapitalizm ile "uyumlu" olarak da işleyebilen örnekler. Ya da belki daha doğrusu şu: Kapitalizm, 1968'in mirası arasında uyum sağlamayacağı unsurları yok ederken, uyum sağlayabildiği unsurlarına kendini adapte etti ve ediyor. İnsanların içinde yaşadıkları gerçekliği değiştirebilme becerisi, önümüzdeki yıllarda bu adaptasyonun devam edip etmeyeceğini de belirleyecek —ondan önce küresel bir savaş ve çevre felaketleri silsilesi ile kendimizi yok etmediğimiz sürece.

AXEL B. ÇORLU
GEORGIA GWINNETT COLLEGE

DİPNOTLAR

1 Bu alanda ve bu yaklaşımla yazılmış birçok çalışma var, fakat birincil olarak bakılması gereken kaynak: Giovanni Arrighi Terence K. Hopkins, Immanuel Wallerstein, *Antisystemic Movements*, (London & New York Verso, 1989).[*Sistem Karşıtı Hareketler*, İstanbul: Metis Yayınları, 1995.]

2 İlk grubu en iyi temsil eden çalışma: Todd Gitlin, *The Sixties: Years of Hope, Days of Rage*, (New York. Bantam Books, 1987)

3 Hemen akla gelenler arasında, Birleşik Krallık, Fransa, İtalya örneklerinde İşçi sınıfı 1968'in çok belirgin bir parçasıydı.

4 Melvyn Dubofsky, *Hard Work: the Making of Labor History*, (Champaign, Illinois: University of Illinois Press, 2000).
We Shall Be All: a History of the Industrial Workers of the World, (Champaign, Illinois. University of Illinois Press, 2000; 1969)
Melvyn Dubofsky & Foster Rhea Dulles, *Labor in America*, (Wheeling, Illinois. Harlan Davidson, 1993). David Montgomery, *The Fall of the House of Labor: the Workplace, the State, and American Labor Activism, 1865-1925*, (Cambridge: Cambridge University Press, 1987).

5 IWW, her ne kadar günümüzde de varlığını sürdürüyorsa da, etkin ve belirleyici olduğu dönem 1. Dünya Savaşı ve hemen sonrasındaki Red Scare ile birlikte bitti

6 "Kızıl Korkusu — Red Scare" ABD tarihinde yabancı ve göçmen düşmanlığı ile antikomünizm temalarının egemen olduğu, binlerce insanı hedefleyen iki Red Scare gerçekleşti: ilki, 1911-21 döneminde, ikincisi 1940'ların sonundan 1950'lerin ortalarına uzanan McCarthyism ile özdeşleşmiş dönemde.

7 Axel Çorlu, "Syndicalism and the Industrial Workers of the World," in Immanuel Ness (ed.) *The Encyclopedia of American Social Movements*, (New York: Routledge, 2004) 2:45:32

8 Rick Perlstein, *Nixonland: the Rise of a President and the Fracturing of America*, (New York: Scribner, 2008) 22, 212, 435-437. Nixon'ın yaklaşımı ile Donald Trump'ın seçim kazandıran yaklaşımı arasında önemli ve rastlantısal olmayan benzerlikler var Trump'ın az farkla kazandığı Kuzey'in "Rust Belt" ("Pas Bölgesi") denilen post-endüstriyel eyaletlerindeki işçi sınıfının birikmiş öfke ve beklentilerine hitap ettiğini unutmamak lazım. Steve Estes, *I Am a Man!: Race, Manhood, and the Civil Rights Movement*," (Chapel Hill, NC: University of North Carolina Press), 131-152.

9 Sivil Haklar Hareketi. Burada "şiddetli," mutlaka şiddetli çatışma veya hareketin kendisinin şiddetli olduğu anlamında değil, hareketin içinde bulunduğu çatışmaların dozu ve devlerin uygulayabildiği fiziksel şiddet gibi pek çok anlamı içeren geniş bir anlamda kullanılıyor.

11 Demokratik bir Toplum İçin Öğrenciler.

12 Port Huron Beyanı.

13 Hayden, 2016 yılında öldü.

14 İfade Özgürlüğü Hareketi 1964-65 arasında Berkeley'de kampüs dâhilinde siyaseti yasaklayan üniversite yönetimine karşı çok geniş çaplı protestolar ve taktikler yoluyla başarıya ulaşan hareket, ırun dönemde de Yeni Sol hareketler kadar kampüslerde bu konuların nasıl ele alındığını da belirledi.

15 FSM, resmi anlamda SDS'in bir parçası değildi, ama aynı dönemin aynı önceliklerine sahip bu iki hareketten SDS. içinde FSM'de bulunmuş pek çok aktivisti barındıracaktı.

16 Todd Gitlin, *The Whole World is Watching: Mass Media in the Making & Unmaking of the New Left*, (Berkeley, Los Angeles, London: University of California Press, 2003), 179.

17 C. Wright Mills. "Letter to the New Left," *New Left Review*, No.5, September-October 1960.

18 Youth International Party

19 Abbie Hoffman, özellikle *Steal This Book* (Bu Kitabı Çalın) ile ünlendi

20 Pasifist Öğrenci Koordinasyon Komitesi.

21 Todd Gitlin, *The Sixties: Years of Hope. Days of Rage*, (New York: Bantam Books, 1993), 285-304

22 Military Police — Askeri İnzibat.

23 Zorunlu askerlik denildiği zaman, Türkiye'deki sistem akla gelmesin. ABD'de, olağan koşullarda ve herkesi kapsayan zorunlu askerlik yoktu. Yalnızca savaş koşullarında askere çağırılan gençleri kapsayan celp, Vietnam savaşı boyunca savaş alanına sevk edilen toplam askeri gücün de sadece %25'ini karşılıyordu. 1969'dan başlayarak sistemdeki eşitsizliklerin giderilmesi için bir kura sistemine geçildi, ancak 1973'te Selective Service System tarafından tamamen kaldırıldı ve gönüllü kariyer yapan askerlerden oluşan bütünüyle profesyonel bir askeri yapıya geçildi. Bununla beraber belli yaş gruplarındaki erkeklerin hepsinin halen SSS kayıdı yaptırmaları gerekiyor. https://www.sss.gov/About/Events-after-Draft

24 Fransa 1954'teki Dien Bien Phu yenilgisi sonrasında Vietnam'dan çekildi ve Vietnam ikiye bölündü.

25 Leslie H. Gelb, *The Irony of Vietnam: the System Worked*, (Washington, DC: The Brookings Institution Press, 1979;2016) 1-25.

26 Spencer C. Tucker (ed.), *The Encyclopedia of the Vietnam War: a Political, Social, and Military History*, (Santa Barbara, CA: ABC-CLIO, 2011), xiv.

27 Celp

28 William Westmoreland, Vietnam Savaşı'nın çoğunluğunda ABD ordusunun başındaydı ve yıpratma savaşı fikri kendisinindi. Bu fikre göre, Kuzey Vietnam ve Güney'deki gerilla güçler, çok ağır kayıplar karşısında demoralize olacak ve zamanla eikilerini yitireceklerdi. Her ne kadar çok ağır kayıplar verdilerse de, bu güçlerin motivasyonlarını kaybetmeden savaşmaya devam etmeleri, ABD yenilgisinde önemli rol oynadı. Lewis Sorley, *Westmoreland, the General Who Lost Vietnam*, (New York: Houghton Mifflin, 2011), 75.

29 James H. Willbanks, *The Tet Offensive: a Concise History*, (New York: Columbia University Press, 2007), 1-7, 66-88.

30 Robert C. Cottrell, *Sex, Drugs, and Rock'n'Roll: the Rise of America's 1960s Counterculture*, (London: Rowman & Littlefield, 2015), 17-64

31 Joel Selvin, *Altamont: the Rolling Stones, the Hells Angels, and the Inside Story of Rock's Darkest Day*, (New York: HarperCollins, 2016), 237-275.

32 ERA 1970'lerde Kongreden geçip yasalaşmak üzereyken muhafazakâr kadın aktivist Phyllis Schlafly'nin organize ettiği hareketin muhalefeti nedeniyle ertelendi ve günümüzde kadar da yasalaşmadı. Ama hem federal hem eyalet düzeyinde cinsel ayrımcılığı yasadışı olarak tanımlayan bir dizi yasal düzenleme ve politika mevcut

33 David Carter, *Stonewall: the Riots that Sparked the Gay Revolution*, (New York: St. Martin's Press. 2004), 256-266.

34 Murray Bookchin, *Our Synthetic Environment*, (Knopf, 1962). *Post-Scarcity Anarchism*, (The Ramparts Press, 1971). *The Ecology of Freedom: the Emergence and Dissolution of Hierarchy*, (Palo Alto, California: Cheshire Books, 1981). [Özgürlüğün Ekolojisi: Hiyerarşinin Ortaya Çıkışı ve Çözülüşü, İstanbul: Sümer Yayıncılık, 2013.]

35 William L. Van Deburg, *Modern Black Nationalism: from Marcus Garvey to Louis Farrakhan*, (New York: NYU Press, 1997), 1, 133-134. Curtis [Austin, *Up Against the Wall: Violence in the Making and Unmaking of the Black Panther Party*, (Fayetteville, Arkansas: University of Arkansas Press, 2006).

36 Arthur M. Eckstein, *Bad Moon Rising: How the Weather Underground Beat the FBI and Lost the Revolution*, (New Haven: Yale University Press, 2016), 1-10, 97-126, 236-237

KADIN KURTULUŞ HAREKETİ'NİN '68'İ

FETHİYE BEŞİR

Kadın hareketinin 1960'lar itibariyle kanunlar önünde eşitlik arayışını daha da ileriye taşıyarak, kadınların kamusal alandaki konumlarıyla birlikte cinsiyete, bedenlerine ve özel alanlarına dair talepleri gündemine alması "ikinci dalga feminizmi"nin çıkış noktasını oluşturur. 1968 hareketleri boyunca da kadın hareketi, erkek egemen sol öğrenci hareketlerinden ayrılıp örgütlü mücadeleyi üniversitelerden fabrikalara, sokaklardan devletin kurumlarına kadar her alanda sürdürdü. Ve bu mücadeleye de hem Kuzey Amerika'da hem de İngiltere'de Kadın Kurtuluş Hareketi öncülük etti...

1968'E GİDERKEN

İkinci Dünya Savaşı sırasında iş gücüne katılımı teşvik edilen kadınların, eşleri savaş sonrasında ülkelerine geri dönmüş ve artık kadınların yeniden eve dönme vakti gelmişti. 1945'te savaşın sonunun gelmesiyle birlikte nüfus oranlarındaki ciddi azalma yüzünden, artık kadınların en önemli görevleri olan doğurma işlevlerini yerine getirmeleri bekleniyordu. İşte, daha sonra baby-boom olarak da adlandırılacak olan çocuk sayısındaki bu devasa artış 1968 kuşağını oluşturacak ve bu kuşak Amerikan rüyasını yaşayan ailelerine karşıt bir şekilde siyasallaşarak dönemin politik atmosferine etki etmiştir.

1945 sonrası devlet eliyle desteklenen ve medya eliyle de propagandası yapılan nüfus artırma politikalarıyla birlikte kadınlar yeniden ev içerisine hapsedilmiş ya da en iyi ihtimalle annelik vasfıyla özdeşleştirilebilecek mesleklerle iş gücüne katılım sağlamışlardı. Amerika'da kadınların iş gücüne katılımı %38 civarındaydı ve katılımın mesleki dağılımı öğretmenlik, hemşirelik ya da sekreterlik olarak gerçekleşmişti.[1] İş gücüne katılan diğer kadınların %6'sı doktor, %3'ü avukat ve %1'den azı da mühendis olarak çalışmakta ve aynı zamanda erkek meslektaşlarından daha az ücret almaktaydılar.[2] Savaş döneminde, Amerikan hükümetince kadınların iş gücüne katılmalarıyla ulusal ekonomiye yaptıkları katkı olarak tanımlanan "kadın gücü" (woman power)[3], savaş sonrasında kadınların yeniden evlerine dönmeleriyle kafalarını kurcalayan birtakım soru işaretlerine yol açtı. Üniversite eğitimi almış orta sınıf kadınların eve geri dönüşleriyle birlikte yükselmeye başlayan sesler ikinci dalga feminist hareketin ilk habercisi oldu.

İKİNCİ DALGA FEMİNİZMİ VE KADIN KURTULUŞU HAREKETİ

1962'de Betty Friedan'ın kaleme aldığı *The Feminine Mystique* kitabındaki 'Ben kimim?' sorgulaması kadın hareketi için yeni bir dönüm noktası olmuştu. Bir kadın içinde bulunduğu durumu şöyle ifade ediyordu: "Umutsuzum. Bir kişiliğim yokmuş gibi hissetmeye başladım. Yemeğini hazırlıyorum, giydiriyorum, yatağını yapıyorum; biri senden bir şey istediğinde çağrılan birisi oluyorsun. Ama kimim ben?"[4] Betty Friedan, kadının ev içindeki konumunun sürekli teşvik eden bir devletin karşısında ontolojik bir sorgulamanın başlangıç adımlarını dile getiriyordu. Betty Friedan'la yeni bir dönem olarak adlandırılan "ikinci dalga feminizmi" eğitimli, orta ve üst sınıf beyaz kadınlara hitap eden bir oluşum olma yolundaydı ve daha sonra 1968 ile birlikte hem Kara Panterler içerisindeki feminist siyahi kadınlardan hem de örgütlülüğünü üniversitelerde sürdüren siyahi kadınlardan çokça eleştiri alacaktı. Ancak, şu haliyle kadın hareketinin 20. yüzyılın başlarından itibaren savaşını verdiği oy hakkı mücadelesi, 1960'lar itibariyle "yalnızca kanunlar önünde eşitlik" ilkesini daha da ileriye taşıyarak; kadınların kamusal alandaki konumlarından ziyade, bedenlerine ve özel alanlarına dair konuları hedef alan "ikinci dalga feminizminin" çıkış noktası olmuştur.

Bu yeni feminizm, birinci dalganın çalışma hayatına ve yurttaşlık eşitliğine ilişkin eşitlikçi ilkelerini devam ettirirken; cinsellik, ev içi ücretsiz emek, beden ve kadına yönelik aile içi şiddeti başlıca konular olarak ele aldı. Aslında, ikinci dalga feminizminin mücadele alanları kadınların da politika yapma alanlarının yeniden

tanımlanması demekti ve böylece "Özel olan politiktir!" sloganıyla politika-dışı ama hane içi ya da kadına "özel" kabul edilen tüm meseleler bir anda politikanın konusu haline geldi.

İkinci dalga feminizmi erkeklerden bağımsız bir örgütlenme biçiminin olması gerektiğini savunarak ezilenlerin kurtuluşunun ancak onların direnişiyle mümkün olacağı fikrini bilinç yükseltme çalışmalarıyla somutlaştırdı. Böylelikle, kadınlara ait hak talebi çağrılarında hem erkeklerin arkalarında yer almanın ötesine geçilmiş olacak hem de bizatihi mücadelenin kendisi kadınlar için de dönüştürücü bir süreç olacaktı. İşte kadınlar, bu bağımsız örgütlenme biçimiyle 1968 gençlik ve öğrenci hareketi içerisinde Kadın Kurtuluşu Hareketi (KKH) örgütlenmesiyle birlikte yer edinmiş ve Avrupa ve Kuzey Amerika'da aktif bir şekilde çalışmışlardır.

KKH çoğu zaman ikinci dalga feminizmiyle eş değer görülse de, aslında ikinci dalga feminizmi bir çatı kavramsallaştırma ve kadın hareketi tarihsel anlatısıdır. O dönemin feminist düşünce ve pratiği içerisinde KKH'den bağımsız birçok örgütlenme yer alırken, 1968 özelindeki aktivizmin başını KKH çekmektedir.

Juliet Mitchell'in 1966 yılında yayınlanan "Kadın: En Uzun Devrim" başlıklı makalesi İngiltere'de kadının hem ev içi hem de kamusal alandaki pozisyonuna dair bir kanıt niteliği taşımakta ve KKH için çıkış noktası olarak kabul edilmektedir.[5]

KKH'nin örgütlenmesi 1960'larda başlamış ve etkileri 1980'lerin ilk yarısına kadar devam etmiştir. 1950'lerde süren Amerikan rüyasının tartışmasız modern ama fail olamayan kadınlarının genç kızları, 1960'lar itibariyle sivil haklar mücadelesi başta olmak üzere sol öğrenci hareketleri içerisinde yer almış ve o dönemin en büyük meselelerinden biri olan Vietnam Savaşı'na karşı olduklarını 1968 boyunca sürdürdükleri protestolarla göstermişlerdir. Başlarda etnik köken ayrımı olmaksızın örgütlenmeye başlayan KKH zaman içerisinde siyahi kadınlardan ayrıştı ve beyazlığın ön planda olduğu bir örgütlenme olarak kendini ortaya koydu. Sömürgeci döneme ait olan siyahi kadınların geri kalmışlıklarından ve siyahi erkeğe karşı esaretlerinden kurtarılması fikriyatı her zaman sürece hâkim oldu. Bu da hem Kara Panterler içerisindeki siyahi kadınların, hem de KKH'den ayrılan siyahi kadınların eleştirilerinde fazlaca yer almıştır. Bu eleştirilerde sonuna kadar haklılık payı varken, KKH için de durumun kendisini olumlamadan şunu söylemek mümkündür: KKH, ortaya çıkış itibariyle özellikle orta-üst sınıf, saygın üniversitelerden mezun ve o döneme yön veren feministlerin öncülük ettiği bir oluşumdu ve takip ettiği teorik izlence ne yazık ki hala sömürgecilik sonrası dönemin kuramsal tartışmalarına tanıklık etmemişti. Bu haliyle kuramsal tartışmaların KKH, her zaman Anglo-Sakson bir akademik gelenekle harmanlamış ve tam da bu bilinç-yükseltme çalışmalarıyla siyahi ve diğer etnik grupların ve alt sınıf kadınların sürekli bir özgürleştirilme ihtiyacı duyduğuna inanç, süreç üzerinde hareketin öneminin azalmasına neden olmuştu. Ancak, yine de KKH kadın hareketini 1968'de çok özel yere taşımış ve aktif bir grup olarak var etmiştir. 1970'lerce elde edilen birçok mücadele konusunun ilk nüvelerini, 1960'lar boyunca KKH atmıştır.

KADIN HAREKETİNİN 1968 ZAMAN AKIŞI

KKH 1968 hareketleri boyunca erkek egemen sol öğrenci hareketlerinden



8 Mart 1968'de KKH'nin açtığı pankart: Dünyanın Kadınları Birleşin! (Fotoğraf: Fred W. McDarrah).

ayrılıp bir paydaş olarak örgütlü mücadeleyi sürdürdü. Hem bu örgütlü mücadelenin, hem de diğer kadın gruplarının 1968 yılı boyunca yaptıklarına bir takvim niteliğinde yer vermek, o yılın feminist eylem ajandasının ne kadar da yoğun olduğunu bizlere gösteriyor.

15 OCAK 1968

ABD Kongresi açılışında, Barış İçin Kadın Grevi (Women's Strike for Peace) oluşumunun organize ettiği ve 5000 kadının katıldığı "The Jeannette Rankin Brigade" adını verdikleri bir yürüyüşle Vietnam Savaşı'na karşı olduklarını duyurdular. Jeanette Rankin Brigade, 1916'da Kongre'ye seçilen ilk kadın ve oy hakkı için mücadele veren ilk feministlerden biriydi.[6]

New York Radikal Kadınlar grubu ilk defa "Kız Kardeşlik Güçlüdür" sloganına, "Geleneksel Kadınlığın Gömülmesi" isimli, savaşa karşı bilinç yükseltme amaçlı ilk eylem planında yer vermiştir.[7] Kız kardeşlik vurgusu bir bütünlük içeriyordu ve kadınları birbirine bağlayan ve ortak bir "düşmana" karşı birlikte hareket edecek cesareti sağlıyordu. Aynı zamanda, dönem itibariyle kadınların örgütle olan bağını sağlıyor ve kurumlar düzeyinde bir baskıyı engellemeyi mümkün kılıyordu.

29 ŞUBAT 1968

New York Ulusal Kadın Örgütü (National Organization of Women - NOW) tarafından kürtaj yasasının kaldırılmasına ilişkin bir bildiri hazırlandı. Bu bildiride Kate Millett "Kimse bedenim üzerindeki hakkımla ilgili yasa yapamaz" ifadesiyle imza attı.[8] Bu ifade daha sonra "Benim bedenim, benim kararım" sloganına evrilecek ve bugün bile kadınların devlete karşı bir talebi haline gelecekti. Kate Millett'in bu imzası, o dönemin ev kadınlarını harekete geçirecek ve önemli sayıda ev kadını ilk defa KKH bünyesinde örgütlenecekti. 1961'de piyasaya sürülen ve yalnızca evli kadınların erişim hakkı olan doğum kontrol hapları, hamile kalan bekâr kadınların istekleri dışında evlenmelerine engel olamamıştır.[9] İşte bu nedenle, kadının bedenine ilişkin bir karar alma sürecinde söz sahibi olmak isteyen devlete karşı o dönem evli kadınlar da örgütlenmeye başlamıştır.

7 HAZİRAN 1968

Londra'nın Dagenham semtinde yer alan İngiltere'nin en büyük Ford otomotiv fabrikasında 850 kadın makinist eşit ücret talebiyle grev yaptılar. Aynı işi yapan erkek meslektaşlarına kıyasla kadınlar, vasıfsız işçi konumundaydılar ve erkeklerden daha az maaş alıyorlardı.[10] Eş zamanlı olarak, Hull'deki pek çok balıkçı teknesinin kaybolması üzerine harekete geçen balıkçı eşleri, denize çıkan erkeklerin çalışma koşullarının iyileştirilmesi ve güvenliklerinin sağlanması için mücadele ediyorlardı. İngiltere'de işçi sınıfı kadınlarının aktivizmi Kadınlara Eşit Hak İçin Ulusal Birleşik Ortak Eylem Planı (National Joint Action Campaign for Women's Equal Rights - NJACWER) isimli bir sendikal örgütün kurulmasının önünü açtı. Bu durum, sol eksenli işçi sınıfı kadınlarının ulusal ölçekte örgütlenmesine zemin sağladı."

22-26 TEMMUZ 1968

New York NOW üyeleri New York Times'ta cinsiyet temelli ayrımcılığa dayanan iş reklamlarını sona erdirmeye yönelik "New York Times tacizcidir" sloganıyla bir haftalık greve çıktılar.[12]

7 EYLÜL 1968

Kadın hareketi için 1968'in en önemli ve yankı uyandıran protesto, KKH ile New York Ulusal Kadın Örgütü'nün birlikte düzenlediği Atlanta'daki "Miss America" güzellik yarışmasına karşı yapılandı. O dönemin belki de en çarpıcı olaylarından biri bu protesto olmuş, hatta iki yıl sonra Londra'da bu sefer Dünya Güzellik (Miss World) yarışması protesto edilmişti. Güzellik yarışması boyunca kadınlar yarışmanın düzenlendiği mekânın etrafında üzerinde "Bir Daha Miss America Yok!" (No More Miss America!) yazan el ilanları dağıttılar.[13] Miss America Protestosu'na katılan kadınların ilk büyük eleştirisi, bu yarışmaların imkânsız güzellik standartlarını yansıtıyor olmasına yönelikti. Kadınlar bu standartları "gülünç" olarak adlandırmışlardı. Öte yandan, kadın bedeninin nesneleştirilmesine sebep olan güzellik yarışması, herkesin aklında kadınların birer nesne olarak yerleştiği fikrini daha da güçlendiriyordu. Çünkü bu yarışmalar ulusal kanallarda yayınlanıyor ve ülke sınırları içerisindeki büyük çoğunluk izleyici kitlesini oluşturuyordu. Bu izleyici kitlesinin kadınlara dair ikiyüzlü beklentisi de kadınları bu protesto için sokağa çıkmaya itmişti. Erkekler, kadının doğası gereği naif ve güzel olduğu anlatısının yanı sıra kendilerinin arzularına da gerektiğinde cevap verebilecek nitelikteki rollere girmesini bekliyorlardı.



15 Ocak 1968, Kongre açılışında Vietnam Savaşı'na karşı kadınların protestosu. Jeanette Rankin, pankartı tutanlar arasında ortada, gözlüklü.



Atlantic City, New Jersey. 1968 Miss America Güzellik Yarışması'na yönelik protesto. Soldaki pankart: "Bayan Amerika Sığır Mezatı'na Hoşgeldiniz." Sağdaki pankart: "Sıkıcı Biftek Alışkanlığından Kurtulun."

Protestolara katılan kadınların yanı sıra, feministlerin de daha karmaşık ve doğrudan devleti karşılarına alarak yaptıkları eleştiriler vardı. Öncelikle, Miss America güzellik yarışması ırkçı bir temelde yürütülmekteydi ve o zamana kadar hiçbir siyahi kadın Miss America olamamıştı. Feminist aktivistler, Miss America'yı ırkçı tutumunun yanı sıra Vietnam Savaşı'nın reklamını yapmakla da suçladılar. 1968 Miss America güzeli, moral vermek amacıyla Vietnam'daki Amerikan birliklerini ziyaret edecek ve askerleri eğlendirecekti. Bu haliyle güzellik yarışması, aynı zamanda Vietnam Savaşı'na karşı olan feministlerin damarına bir kez daha basmıştı. KKH, toplumun tarihsel tüm dinamiklerinde diğer bütün azınlık gruplara rağmen beyaz erkeklere ayrıcalıklı bir yer verdiğini söylemiştir. Bu güzellik yarışmasının da hem ırkçılıkla sonuçlanan girişimleri, hem dayatılan güzellik standartları, hem de savaşın propagandasını yapması, arkasında eril bir aklın olduğunu göstermekteydi.

Her şeyden önemlisi ise Amerika'da erkek çocukları devlet başkanı olma hayaliyle büyütülürken kız çocuklarının Miss America olma hedefiyle yetiştirilmesiydi. Bu çifte standarda göre kız çocuklarının küçük yaşlardan itibaren toplumun güzellik standartlarına uygun bir yaşamanın olması ve hayatlarını da ona göre düzenlemeleri bekleniyordu. Tüm bu protestolar sürecinde feministler "özgürlük tenekesi" ismini verdikleri Atlanta'daki çöp tenekelerine güzellik standartlarıyla özdeşleşen sütyenlerini, topuklu ayakkabılarını, kemerlerini ve kirpik kıvırma makaslarını atarak yakmışlardı. Bu eylemleriyle medyada o dönem "sütyen yakan feministler" olarak anıldılar.[14]

Dünya çapında yankı uyandıran Miss America protestosundan 2 yıl sonra KKH, 20 Kasım 1970'te Londra'da Kâinat Güzeli yarışmasını protesto etti. Feministler yarışmayı basıp salondakilere un bombaları atarak kadınların nesneleştirilmesine karşı ses çıkardılar.[15] Güzellik yarışmasının kadınları dış görünüşlerine göre kategorize etmesinin kadınlar adına küçük düşürücü bir eylem olduğunu vurguladılar.

Sokağa taşan tüm bu eylemlerin yanı sıra, kadın hareketi üniversite aktivizmi içerisinde de kendini erkek "yoldaş"larının oluşturduğu çoğunluktan ayırmıştır. 1968 protestolarının en ateşlisi 23 Nisan 1968'de Columbia Üniversitesi'nde, Vietnam Savaşı karşıtı barışçıl gösterilerle başlamıştı. Ancak üniversite, öğrencilerin Vietnam Savaşı araştırmalarıyla bağını koparması çağrısına itibar etmemekle kalmamış, polisi kampüs içine alarak 700'den fazla öğrencinin tutuklanması ya da yaralanmasına neden olmuştu.[16] Üniversitenin tamamına yayılan bu protestolar, Columbia Üniversitesi'nin kapanmasına yol açtı. Bu esnada 100'den fazla kadın öğrenci, Columbia Üniversitesi bünyesinde erkek sınıf arkadaşlarına çağrı yaparak onları cinsel özgürlük süreçlerinde yanlarında durmaya ve kendilerini üniversite içerisinde ikinci bir cins olarak erkeklerin emrinde görmemeleri çağrısında bulunmuşlardı.[17] Protestolar boyunca erkek sınıf arkadaşlarının kadınlara karşı şovenist tutumları, dolaylı yoldan kadınlar için bir bilinç yükseltme deneyimi olmuş ve 1970'lerle birlikte yükselecek kampüs için kadın örgütlenmesinin zemini oluşturmuştu.

1968'DE SİYAHİ KADIN HAREKETİ VE KARA PANTERLER PARTİSİ

1968 boyunca süren feminist aktivizminde belki de en büyük sessizlik siyahi kadınların taleplerine ilişkindi. Kadın Kurtuluş Hareketi dünyada çok büyük bir yankı uyandırmıştı ama yanı başlarındaki siyahi kız kardeşlerini görmezden gelmişlerdi. Bu durumun iki sebebi vardı. Öncelikli sebep, devletin sistematik bir şekilde siyahilere yönelik hayatın her alanında uyguladığı ayrımcılıktı. KKH özelindeyse, siyahi kadınlar her zaman beyaz "ablaları" tarafından kurtarılmayı bekleyen eğitimsiz ve dezavantajlı grup olarak görülmüştü.

Siyahilere yönelik "öteki" damgası ve beyazlığın yanında ikincil pozisyonu devletin tüm kurumlarınca her gün yeniden üretilmekte ve üniversitede ayrı bölümlere kayıt yaptırmaktan, otobüste beyazlara ayrı yerler ayrılmasına kadar keskin bir ayrım bulunmaktaydı. 1 Aralık 1955'te Rosa Parks'ın bir otobüste bir beyaza yerini vermeyi reddettiği için tutuklanması o dönemin en çarpıcı sivil itaatsizlik örneğiydi. Rosa Parks'ın tutumu Sivil Haklar Hareketi'nin fiti-

lini ateşleyen bir eylem olarak görülmüş ve Rosa Parks'ın tutuklanması Montgomery Kadın Siyasi Konseyi tarafından protesto edilmişti.[18] Dahası, siyahlara yönelik ekonomik, politik ve sosyo-kültürel düzlemdeki bu sistematik ayrımcılık, en temel haklardan biri olan eğitim konusunda da beyazların bir adım gerisinde kalmalarına neden olmuştu. Örneğin, 1960'lar boyunca, aktivist siyahi kadınların birçoğunun akademik pozisyonu yoktu. Çok küçük bir siyahi kadın grubu akademide aktifti ki bu da o dönem akademinin siyahi kadınlara yönelik taleplerde neden sessiz kaldığına iyi bir örnektir.[19]



Kara Panter Partisi Parti Sözcüsü ve Basın Sekreteri Kathleen Cleaver ortada, partinin kurucularından olan Bobby Seal sağda.

Bob Fitch Fotoğraf Arşivi, Stanford Üniversitesi Kütüphaneleri

1968 hareketleri boyunca kadın hareketinin neredeyse öncüsü konumunda olan KKH'de ise durum orta sınıf, eğitimli, beyaz kadınların lehine işliyordu. Beyaz feministlerin KKH içerisindeki toplumsal cinsiyet analizi, tam da kendi deneyimleri içerisinden bir anlatıyken siyahi kadınların cinsiyet eşitliği mücadelesinde daha üst bir kategori olan etnik kökenden kaynaklı ayrımcılığın pekiştirildiği bir durumla karşı karşıya kaldılar. İngiltere'deki KKH toplantılarının birinde siyahi bir aktivist söz alarak KKH'yi orta sınıf beyaz kadınların örgütlenmesi olarak gördüğünü söylemiş ve KKH'nin ırkçılık karşıtı mücadele anlamında siyahi kadınlara verdiği desteğin yetersiz olduğunu belirtmiştir.[20] Dahası, öncül beyaz feministler de çalışmalarında siyahi kadınların özgürlük ve hak mücadelelerine yer vermemiştir. Bu da siyahi kadınları kendi iletişim ağları üzerinden, kendi örgütlerini kurmaya itmiştir.[21]

Kara Panter Partisi, asıl adıyla Kara Panter Öz Savunma Partisi meşru müdafaa amacıyla Ekim 1966'da Oakland, California'da, Huey P. Newton ve Bobby Seale tarafından kuruldu.[22]

Asıl adından da anlaşılacağı üzere aslında Kara Panter, siyahilere yönelik devletin sistematik şiddetine karşı örgütlendiği hem söylem temelli bir politik parti niteliği hem de silahlı bir militan yapıya sahip örgüt olma özelliğini barındırıyordu.[23]

Siyahi kadınların mücadelesi 1960'lar boyunca çoğunlukla Kara Panter'de "erkek kardeşleriyle" birlikte örgütlülük üzerinden olmuştur. Ancak, siyahi olmak bir üst kimlik olarak tezahür etmekte ve toplumsal cinsiyet temelli ayrımcılık parti programlarında daha alt sıralarda yer almaktadır. Buna rağmen, kadınların silahlı örgütlendiği zamanlarda erkeklerin de çocuklar için kahvaltı hazırlamaktan erinmediklerini söyleyebiliriz.[24]

Kara Panter'de kadınlar partinin birçok bölümünde aktif pozisyonlarda görev almışlardır. Hatta, 1974 yılında Elaine Brown partinin başkanlığına gelmiş ve devrimci bir örgüte liderlik eden ilk ve tek kadın olmuştur.[25] Elaine Brown, daha sonra 1993'te kaleme aldığı *A Taste of Power: A Black Woman's Story* isimli otobiyografisinde "Hiç kimse söylememişti ama bir panter bir erkek olurdu" cümlesiyle aslında Kara Panter Partisi'nin "siyah güç" vurgusunun her zaman erkeklikle özdeşleştirildiğini anlatmıştı.[26]

Öte yandan 1960'ların devrimci hareketi içerisinde siyahi kadınlar arasında feminizm popüler bir konu değildi. Çünkü feminizm onlar için beyaz orta sınıf kadınlarla özdeşleşmişti ve onların ırkçılık karşıtı savaşlarını beyaz "kız kardeşleri"nin anlayacaklarına inançları yoktu. Öncelikli mücadeleleri, polis şiddetine karşı erkek kardeşleriyle birlikte silahlı ve politik mücadelede yer almaktı. Daha sonra da partinin içerisindeki erkek kardeşlerinin tahakkümüne karşı mücadele vermeleri gerekiyordu. Elaine Brown, Kara Panter'in parti örgütlenmesindeki kadınlar ne derece "büyük ağabeyleri"ne yakınlarsa yaşayacakları erkeklik baskısının o derece güçlü olduğunu vurgulamıştı. Hatta partide, kendisinin başkanlığıyla ilgili Kara Panter içerisindeki güçlü erkeklere cinsel çekim duyduğu ve bu sebeple adaylığını koyduğuna dair söylentiler dolaşmıştı.[27] Kathleen Cleaver içinse durum bambaşkaydı ve onun anlatısında siyahi kadınlar hiçbir zaman "ikincil" konumda olmamışlardı.[28]

Bu vaziyet dahi, bize aynı gruba dair iki kadının deneyimlerinin farklılığı üzerinden anlatılarının ne kadar değişebileceğini göstermektedir. İkinci dalga feminizmiyle birlikte bölünen ve taleplerin de değişiklik gösterdiği birden fazla feminist duruş tam da deneyimin farklılığından ileri geliyordu. Ama yine de kadınlar her zaman çok önemli konumlarda görev almışlar ve güçlü kadın figürleri her zaman Kara Panter Partisi mücadelesinin en ön saflarında olmuşlardır.

Kara Panter kadınları o zamanlar henüz karşımıza çıkmayan "kesişimsellik"[29] kavram setini hem parti içerisinde hem de gündelik hayatlarında deneyimliyorlardı. Onlar için siyah

olmanın ötesinde siyahi kadın olmak ikili bir boyunduruğu beraberinde getirmişti. Devletin şiddet tekelinden ötürü de kadınlık kimliğinin öncesinde yaşamlarını savunmak adına siyahi olmanın mücadelesi öncelikliydi. 1968'in en hazin olaylarından biri olan Martin L. King suikastı tam da yaşam hakkı mücadelesini destekler niteliktedir. Bu sebeple siyahi kadınlar, 1960'lar boyunca ve 1968 yılı boyunca Kara Panter Partisi'nde "Siyah Güzeldir" (Black is Beautiful) pankartlarıyla beyaz bir dünyada farklı bir ten rengine sahip olmanın mücadelesini veriyordu.

68'DEN SONRA

Kadın hareketi ve feminist aktivizmi açısından çok hareketli bir yıl olan 1968 aslında, 1960'larda başlatılan hak temelli taleplerin en yüksek sesle duyurulduğu yıldı. O yıldan sonra ise, 1970'ler boyunca bu taleplerin olumlu sonuçları, kadınlar için çok önemli kazanımlar oldu.

İkinci dalga feminizmiyle birlikte kadının kamusal alandaki konumundan daha çok ev içindeki özel hayatına ve bedenine yönelik isteklerinin formel bir biçimde dokümantasyonunun yapıldığı ulusal düzeydeki ilk KKH konferansları hem İngiltere'de hem Amerika'da düzenlendi. Bu konferanslarda dört büyük talep öne sürüldü: Eşit ücret, eşit eğitim hakkı ve iş alanında fırsat eşitliği, ücretsiz doğum kontrol erişimi ve kürtaj hakkı, 24 saat ücretsiz kreşler.[10] KKH konferansları 1970'den itibaren, ulusal düzeyde her yıl düzenlenmiş ve daha çok kadına ulaşabilmek adına ülkenin değişik şehirlerinde organize edilmiştir.

1960'ların en büyük talebi olan kürtaj hakkı mücadelesi 1970'lerde de devam etmiş ve 1975'te İngiltere'de Ulusal Kürtaj Örgütü (National Abortion Campaign) adı altında bir oluşum kurarak, kadınların kendi bedenleri hakkında söz sahibi olmasını savunmuştur.[11]

Siyahi kadınlar arasında ise özellikle akademide ciddi bir yükseliş söz konusu olmuştur. Siyahi feminizmin teorize edilmesi konusunda çok yeni kavramsal setler öne sürülmüştür. Bernice Johnson Reagan'ın "koalisyon siyaseti" (coalition politics), Patricia Hill Collins'in siyahi kadınların beyaz toplum içerisindeki özne konumlandırması olan "dışarıda ve birlikte" (outsider within) kavramı, Chandra Talpade Mohanty'nin "emperyalist feminizm" (imperialist feminism) eleştirisi ve daha niceleri 1970'ler açısından siyahi ve diğer azınlık gruplara ilişkin feminist akademinin gelişmesine katkı sağlamıştır.[12] Böylece, sokaktaki siyahi kadın mücadelesi, sosyal bilimler içerisinde de feminist çalışmalarla da desteklenmiş oldu.

Özetle, 1960'larla birlikte başlayan, kadınların, ev içi ücretsiz emeğinden, kürtaj hakkına kadar tüm özel talepler ekseninde, toplumun dayattığı kadınlık rollerini karşılarına alarak sokaklara çıktıkları bir yıl olarak 1968, kadın hareketi için büyük kazanımların öncülü olmuştur. Üniversitelerde, devlet kurumlarında, iş hayatında ve hatta ev içinde kocalarına karşı verdikleri savaş, 1968'le birlikte kitlesel olarak sokağa taşmış ve yalnızca feminist aktivistleri değil, eğitimli, orta sınıf kadınların bile katılımıyla ilk defa çok farklı kadın gruplarını bir araya getiren bir hareket olarak 1968 tarihe geçmiştir.

DİPNOTLAR

1 Bureau of Labour Statistics, *100 Years of Consumer Spending: 1960-61*, 2006.
2 *Age*.
3 Margaret Walsh, "Womanpower: The Transformation of the Labour Force in the UK and the USA since 1945", *RefRESH: Recent Findings of Research in Economic & Social History*, Yaz. 30, 2001, s. 1.
4 Gail Collins, *When Everything Changed: The Amazing Journey of American Women from 1960 to the Present*, New York: Little, Brown & Company, 2009, s. 43.
5 Natalie Thomlinson, *Race, Ethnicity and the Women's Movement in England, 1968-1993*, Palgrave: Macmillan, 2016, s. 33.
6 Carol Hanisch, *Commemorating 50 Years of "Sisterhood is Powerful"*, 15.01.2018, ErişimTarihi: 08.03.2018, http://meetinggroundonline.org/the-burial-of-traditional-womanhood-%E2%80%A2-january-15-1968/
7 Marlene Dixon, "Public Ideology and Class Composition of Women's Liberation (1966-1969)", *Berkeley Journal of Sociology*, Vol 16, (1971-72), s. 153.
8 Susan Shapiro Barash, *The New Wife: The Evolving Role of the American Women*, Kansas: None The Less Press, 2004, s. 109.
9 *Age*., s. 109
10 Natalie Thomlinson, *Race, Ethnicity and the Women's Movement in England, 1968-1993*, Palgrave Macmillan, 2016, s. 33.
11 *Age*., s. 33.
12 National Organization of Women, *New York Times Protest*, Erişim Tarihi 10.03.2018, https://350fem.blogs.brynmawr.edu/1968/07/26/new-york-times-protest/
13 Robin Morgan, *Sisterhood is Powerfull: An Anthology of Writings From the Women's Liberation Movement*, New York: Vintage Books, 1970, s. 584-588.
14 Bonnie J. Dow, "Feminism, Miss America, and Media Mythology", *Rhetoric and Public Affairs*, Vol.6, No.1, (Bahar, 2003), s. 128.
15 Natalie Thomlinson, *Race, Ethnicity and the Women's Movement in England, 1968-1993*, Palgrave: Macmillan, 2016, s. 34.
16 Columbia1968. *History*. Erişim Tarihi 20.03.2018 http://www.columbia1968.com/history/http://www.columbia1968.com/history/
17 Columbia University Libraries, *The Protests " Women's Involvement in the Strike*, 1968. Columbia in Crisis. Erişim Tarihi 20.03.2018 https://exhibitions.library.columbia.edu/exhibits/show/1968/protests/women
18 Herb Boyd, "In Memoriam: Rosa Parks", *The Black Scholar*, Vol. 35, No.4, Rosa Parks and Harold Cruse: Black Activists and Intellectuals (Kış 2006), s. 46.
19 Wini Breines, "Sixties' Stories Silences: White Feminism, Black Feminism, Black Power", *NWSA Journal*, Vol.8, No. 3 (Güz, 1996), s. 108.
20 Thomlinsin, s. 166.
21 Brentes, s. 107.
22 Sundiato Acoli, Kara Panterler Partisi. *Birikim*, Vol. 109, Mayıs 1998, Erişim Tarihi: 10.03.2018, http://www.birikimdergisi.com/birikim-yazi/3241/kara-panter-partisi#.WqUOZK5jLIV
23 Regina Jennings, "Poetry of the Black Panther Party: Metaphors of Militancy", *Journal of Black Studies*, Vol. 29, No.1, Eylül 1998, s. 106.
24 Salamishah Tillet, *The Panthers'*
25 DeNeen L. Brown, *'I have all the guns and money' When a woman led the Black Panther Party*, 10.01.2018. Erişim tarihi. 09.03.2018 https://www.washingtonpost.com/news/retropolis/wp/2018/01/09/i-have-all-the-guns-and-money-when-a-woman-led-the-black-panther-party/?utm_term=.7694b5130499
26 Angela Davis, Reviewed Work(s): A Taste of Power: A Black Woman's Story by Elaine Brown, *The Women's Review of Books*, Vol. 10, No. 9, (Haziran 1993), s. 2.
27 Davis, a.g.e., s. 3.
28 Erika Dos's, *Büyük İktidar Halka: Kara Panter Estetiğinde Siyah Gücü*, skop-dergi, No. 9, 12.05.2016, Erişim Tarihi 10.03.2018, http://www.e-skop.com/skopdergi/butun-iktidar-halka-kara-panter-estetiginde-siyah-gucu/2899
29 Kimberle Crenshaw, "Mapping the Margins: Intersectionality, Identity Politics, and Violence Against Women", *Stanford Law Review*, Vol. 43, No. 6 (Temmuz 1991), s. 1241 - 1299
30 Sisterhood and After Research Team, *Women's liberation: a national movement*, 08.03.2013, Erişim tarihi: 11.03.2018, https://www.bl.uk/sisterhood/articles/womens-liberation-a-national-movement
31 Thomlinson, s. 168.
32 Becky Thompson. "Multiracial Feminism: Recasting the Chronology of Second Wave Feminism", *Feminist Studies*, Vol. 28, No. 2, Second Wave Feminism in the United States, Yaz 2002. s. 336.

RUDİ DUTSCHKE VE BATI ALMANYA'DA '68*

TANIL BORA

Almanya 68'inin sembol ismi Kızıl Rudi bütün hayatı boyunca aynı sorunun cevabını aramıştı: "Birbirinden çok farklı gösterilmeye çalışılmasına rağmen, hem Batı'da hem Doğu'da aynı olan yerleşik hayat tarzı ve otoriter toplum yapısı nasıl dönüştürülebilir? İnsan gerçekten nasıl özgürleşebilir?"

1978'de '68 hareketinin entelektüel ve siyasî birikimini temsilen kurulan günlük *Tageszeitung* gazetesi, iyi kötü kurumsallaşmayı başarınca, 1989'da, Koch caddesinde bir binaya taşındı. Koch caddesinin özelliği, '68 hareketini şiddetle kriminalize etmiş olan ve Rudi Dutschke'ye düzenlenen suikastı azmettirmekle suçlanan Axel Springer medya tröstünün merkezinin burada bulunmasıydı. Hatta *Tageszeitung*'un binasına da yakındılar. *Tageszeitung*, 1993'te kendi binasına törenle "Rudi Dutschke Evi" tabelasını astı. 29 Ağustos 2005'te, Koch caddesinin bir bölümüne belediye tarafından "Rudi Dutschke Caddesi" adı verildi.

Rudi Dutschke, Almanya'daki '68 hareketinin tartışmasız en güçlü sembolüdür ve hâlâ '68'in mahiyetine ilişkin tartışmalar, mutlaka Dutschke figürü üzerinden yürür. 2003'te Dutschke'nin günlüklerinin ilk kez tam olarak yayımlanması, bu tartışmayı yeni malzemeyle tazelemiştir.[1] Bu günlükler, 'duygular' ve 'dedikodu' yanında, Dutschke'nin teoriye –radikal, devrimci teori- müthiş tutkunluğunu ortaya koyar.

YUMUŞAK BİR RADİKAL

Rudi Dutschke'nin üç ayrı hayatı oldu. İlki, Demokratik Almanya'da geçen çocukluğu ve ilk gençliği; ikincisi adını dünya kamuoyuna duyurduğu Federal Almanya'daki öğrenci liderliği; üçüncüsü ise, 1970'den sonra araştırmakla, düşünmekle geçen ve sonunda da henüz oluşmakta olan Yeşiller hareketine angaje olmasıyla sonuçlanan son yılları. Dutschke'nin "birinci" ve "ikinci" hayatlarını birbirinden ayıran olay, Berlin Duvarı'nın yapılması ve Doğu Almanya ile Batı Almanya arasındaki ayrılığın kesinleşmesiydi. "İkinci" hayatına son verip, "üçüncü" hayatını başlatan olay ise, 1968 ilkbaharında uğradığı suikastte beynine isabet eden bir kurşundu. Dutschke'yi "Kızıl Rudi" adıyla bütün dünyaya duyuran, 1968 öğrenci hareketlerinin simgesi olmasını sağlayan, şüphesiz ikinci hayatıydı. 1961-1968 yılları arasındaki bu dönemde, "Sosyalist (veya Komünist) öğrenci lideri" olarak tanınmıştı; fakat aslında, "lider" ve "beyin" sayıldığı bu dönemde de, 1961 öncesine ve 1968 sonrasına göre çok farklı bir hayat yaşamadı, kendi açısından. Her üç hayatında da beynini kemiren hep aynı soruydu: "Birbirinden çok farklı gösterilmeye çalışılmasına rağmen, hem Batı'da hem Doğu'da aynı olan yerleşik hayat tarzı ve otoriter toplum yapısı nasıl dönüştürülebilir? İnsan gerçekten nasıl özgürleşebilir?"

BATI'YA İNTİBAK DÖNEMİ

1940 doğumlu Rudi Dutschke'nin çocukluk yılları ve ilk gençliği Demokratik Almanya'da geçti. Rudi lise yıllarında Sankt Petri Kilisesi'nin "Gençlik Cemaati"ne üyeydi, hem de sosyalist rejiminin pasifizmden silahlanma politikasına kayışından mutsuzdu. Hayatında ilk kez topluluk önünde bir konuşma yaptığında "Eskiden kimse pasifizmi, 'toplumsal olarak etkin olmayan yanlış bir davranış' olarak tanımlamıyordu. Ne değişti?" demeye cesaret edebilmişti. Bu cesaretin önemli sonuçları oldu. Rudi için üniversiteye gitme "onay"ı verilmedi. Batı Berlin "Hür Üniversite"sine başvurdu ve kabul edildi.

Rudi Dutschke'nin Batı Almanya'daki ilk yılları, görünürde durgun, ama aslında yoğun ve yıpratıcı bir intibak çabasıyla geçti. Daha küçükken annesinin dualarından hayal meyal hatırladığı İsa'yı da yitirmek istemiyordu; Kilise'yle bağlantısını kesmedi.

Ama, Batı'ya intibak devresinin güçlükleriyle boğuşurken asıl dayanağı ve büyük tutkusu okumaktı. Onu leş gibi bir gömlekle veya birbirine uymayan çoraplarla görmek mümkündü, ama yanında daima kitaplar vardı. Yatağının başucunda da gayet itinayla hazırlanmış bir "okuma listesi" asılıydı. "Okuma hırsı", onu hayata bağlayan temel insani faaliyetti. Üniversite dışındaki zamanını genellikle bütün öğrenciler gibi Berlin'in "entelektüel" kafelerinde geçiriyordu. Buralarda küçük gruplar oluşturan Doğu Alman öğrenciler, hep bir arada, kafalarını kurcalayan vicdan azabından kurtulmaya çalışı-



Rudi Dutschke, Tariq Ali ile Berlin'de. 18 Şubat 1968.

Landesarchiv Berlin

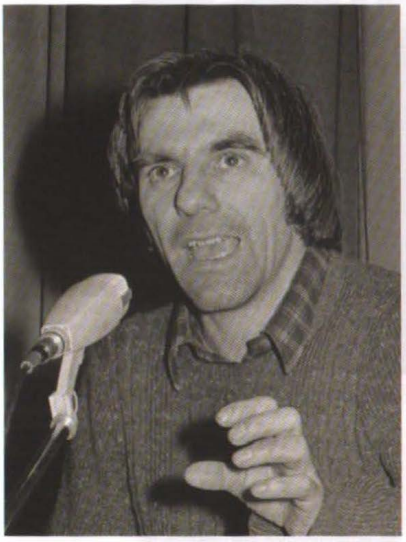
yorlardı: "Doğu Almanya'da kalarak yaşamayı neden beceremedik; neden kaçmaktan başka yol bulamadık?". Rudi Dutschke, kendisi gibi Doğu Almanya'dan gelen bir öğrencinin haldır haldır Marksizm klasikleri okuduğunu görünce çok şaşırmış, bir yandan da vicdanı rahatsız olmuştu.

Onu elindeki Lenin kitabıyla şaşırtan Bernd Rabaehl, en candan arkadaşı olacaktı. Hemen her zaman birlikte olmaya başladılar. Dutschke, Camus, Sartre gibi varoluşu felsefe ustalarını ikinci plana itip Marksizm'le uğraşmaya başladı. Rosa Luxemburg'u keşfettiği zaman büyük bir coşkuya kapıldı; Luxemburg, onun Doğu Almanya'da yaşarken rahatsız olduğu, tahammül edemediği şeyleri yıllar öncesinden öngörmüştü. Luxemburg düşünce özgürlüğü ve özgür seçimlere yer vermeyen, "özgürlüğün, her zaman başka türlü düşünenin özgürlüğü anlamına gelmesi gerektiğini" unutan, toplumun dar bir kesimini temsil eden bir partinin diktatörlüğünü reddediyordu. Dutschke, Luxemburg'u okuduktan sonra oluşturmaya başladığı düşüncelerini, 1970'lerde, "gelişkin bir toplumsal-ekonomik-kültürel temele sahip olan Avrupa'da sosyalizm için, yeni kapitalistleşen 1917 Rusyası'ndaki sosyalizm modelinin örnek alınamayacağını" yazarak bağlayacaktı. Ama o zamanlar Dutschke, Marksizm, varoluşçuluk, hatta Hıristiyanlığa kadar bir dizi akım arasında, "insani özgürleşme"nin ve "hayatın anlamı"nın izlerini bulmaya çalışıyor, bütün bunlara da Batı'nın hızlı, insanı atomize edici hayatına intibak etmeye çabalarken yelteniyordu...

"YIKICI EYLEM" VE GÜNDELİK HAYATTAKİ SÖMÜRÜ

Dutschke ve can dostu Rabaehl'in, okumakla, tartışmakla, düşünmekle geçen akşamlarını, caz ve varoluşçu arkadaşlarıyla sohbetler doldurduyordu. Bu akşamlarda, kendilerine "Yıkıcı Eylem" (Subversive Aktion) diyen bir grup gençle tanıştılar. Bu insanlar, "artık bu yaşanan hayata iştirak etmeyeceğiz" diyorlardı. Var olan "olağan" hayat tarzının, cinselliğiyle, okuluyla, gündelik eleştirileriyle yıkıcı bir eleştirisini yaparak, başka türlü bir hayatın izlerini bulmaya çalışıyorlardı. Esin kaynakları, "Frankfurt Okulu" denilen Marksist çevrenin "flaş" isimlerinin, yani Horkheimer'in, Adorno'nun, Marcuse'nin yapıtlarıydı. "Frankfurtçular", kapitalizmin, gündelik hayatın her anını, insani ilişkilerin her boyutunu nasıl kendi yabancılaştırıcı yapısına uydurduğunu irdelemişlerdi. Kapitalizmin asıl tahribkarlığı, gücü ve "zararı", düşük ücretlerden ve eşitsizliklerden çok, insanın özgürleşmesini engelleyip her türlü insani faaliyeti önceden verili, "standart" hale getirmesiydi. "Subversive Aktion"cular, bu değerli profesörlerin yazdıkları kitapların içinde tıkılı kalmalarına kızıyor ve bu fikirleri eyleme geçirmek istiyorlardı. Subversive Aktion'un öncüsü sayılan Dieter Kunzelmann, yaşanan anın kendiliğinden akışı içinde, özgürce yapılan dışavurumların "devrimci, dönüştürücü" gücüne inanan avangard sanatçı ve aydınların oluşturduğu "Situationist Enternasyonal"in üyelerindendi; fakat onlardan daha saldırgan ve daha "eylemci"ydi. Dutschke ve Rabaehl, intibak etmekte güçlük çektikleri Batılı hayat tarzının bu radikal eleştirisi karşısında hayranlığa kapıldılar. Yaşanan hayatın salt teorik, ekonomik, siyasi kavramların ötesinde, kendi sıradanlığı içinde de eleştirilecek yönleri olduğunu, üstelik bu tür küçük, sıradan görünen yönler sorgulanmadan alternatif bir hayatı düşlemenin imkansızlığı-

nı kavradılar. Nitekim 1963 yılında "Subversive Aktion" grubu, üniversitedeki faşizan öğrenci örgütleriyle dalga geçen bir bildiri yayınladığında, Dutschke defterine "SDS (Almanya Sosyalist Öğrenciler Birliği-Sozialistische Deutsche Studenten) de böyle yapmalı" diye coşku dolu bir not düşmüştü. Ama Dutschke,



Subversiveler'in teorik akıl yürütmeleri reddeden, dağınık, ilke olarak zaten bir şeyi olumlamaya değil, reddetmeye yönelen düşünce yapısına yabancıydı. Her şeyden önce o, küçük kasaba kökenliydi; "zıpırlıklara" tahammülü yoktu. Esasen bireyin kendi benliğine, bireysel özlemlerine dayanan fikirler, tavırlar ona, "utanç verici, gayrısamimi" geliyordu. O her şeyi, bütün ülkeyi, bütün dünyayı, bütün insanlığı, eğlencesiyle bütün hayatı bir bütün olarak tasarlamaya alışkındı. İnsanın kendi dolaysız gündelik hayatına sıkışıp, yaptıklarına yön veren bütün önemli tasarımları orada üretebileceğine aklı ve gönlü yatmıyordu. "Subversive Aktion" onu coşkulandırmıştı, ama 1964/65'de Çin'de başlayan Kültür Devrimi daha çok coşkulandırmıştı. Çünkü bu olay, bütün herkesi ve her şeyi kapsıyordu. Dutschke, Subversive Aktion'daki diğer arkadaşları gibi teoriye boş vermeye, "kafasına göre takılmaya" da eğilimli değildi.

HER ŞEY SOSYALİZM İÇİN

Dutschke bu arada Üçüncü Dünya ile ilgilenmeye başladı. 1964'de defterine "Biz burada ağzımıza kadar tok olduğumuz için Üçüncü Dünya aç" diye bir not düşmüştü: "Onun için, bir devrim olacaksa, önce Üçüncü Dünya ülkelerinde olur". Bu arada Cezayirli devrimci Frantz Fanon'nun *Yeryüzünün Lanetlileri* ve Galeano'nun *Latin Amerika'nın Kesik Damarları* kitaplarını okuyarak, emperyalizmin vahşiliğini ve Üçüncü Dünya'nın perişanlığını iyice keşfetti. Okumalarını bu alanda yoğunlaştırdı. Berlin Üniversitesi'ndeki Latin Amerikalı arkadaşlarını etrafına toplayıp, onlara kendi ülkelerinin tarihlerini ve Üçüncü Dünya'nın taşıdığı devrimci potansiyeli anlatıyordu. 18 Aralık 1964 günü, Berlin'i ziyaret eden Kongolu diktatör Çombe aleyhine düzenlenen 700 kişilik gösteri, Dutschke ve Rabaehl'in büyük hevesle katıldıkları ilk gösteri olmuş, Çombe polis tarafından havaalanının arka kapısından kaçırılınca gösterinin illegal yoldan sürdürülmesi için epey uğraşmışlardı.

1965 Nisanı'nda bir yazı yazan Dutschke, Subversive Aktion'daki arkadaşlarını son kez politize etme girişiminde bulundu. Arkadaşlarını, "devrimci bir azınlık olarak kendilerini Sosyalist mücadelenin hizmetine vermeye" davet ediyordu. Subversive Aktioncular için artık bu kadarı fazlaydı, Rudi'den umudu kestiler. Rudi de onlardan umudu kesti; Rabaehl ile birlikte SDS'ye katıldı. Çok değil, bir yıl kadar sonra yılların SDS'si içinde "Dutschke/Rabaehl fraksiyonundan" söz edilmeye başlanacaktı. Subversive Aktion'un SDS'ye katılmış olan üyeleri, 1966 Haziranı'nda son bir kez Münih'teki bir villada bir araya gelerek, SDS'nin hantal yapısının nasıl harekete geçirilebileceğini tartışmışlardı. Bir yandan dünya futbol şampiyonasını televizyondan seyredip, bir yandan ağır tartışmalar yapıp, bir yandan da hayatta ilk defa birbirleriyle baş başa özel hayatlarında da birlikte olmayı deneyerek birkaç gün geçiren grup, kesin olarak üçe bölünecekti. Subversive Aktion'un öncüsü Kunzelmann, insanların bütün alışkanlıklarından ve toplumdaki ilişkilerinden kopmasını savunarak hippi benzeri bir komün hayatının temelini atacaktı. "Komün-1" hareketi denilen bu ekibe karşın, "burjuva bireyin devrimcileştirilmesi" için özel hayatın yeniden düzenlenmesini hedef alan "Komün-2" hareketi, daha sonra Kızıl Ordu Fraksiyonu'nun kökenleri arasında yer alacaktı. Doğu Almanya'dan annesi geldiği için toplantıya birkaç gün geç gelen ve bu nedenle "yerleşik hayatla bağları" nedeniyle eleştirilen Dutschke ise, artık kendini tamamen SDS içindeki sosyalizm mücadelesine hasredecekti.

İLK VE SON AŞK

Rudi Dutschke, siyasi düşünceleri ile Subversive Aktion'un "birey ve özel hayat" üzerine deneylerini kafasında bağdaştırmaya çalışırken, özel hayatına da ilk defa bir kız girmişti. 1964 yılında, Alman ana babasıyla Amerika'da yaşayan Gretchen Klotz, ana dilini geliştirmek amacıyla Almanya'ya gelmiş, bir süre Münih'te oyalandıktan sonra, dünyanın sayılı kültür merkezlerinden Berlin'i görmeye karar vermişti. Öğrencilere özgü kafe sohbetlerinden birinde Rudi Dutschke'yle tesadüfen yan yana düştüler. O gün herkes "Tam birbirinize uydunuz" demişti. Rudi ile Gretchen bir süre arkadaşlık ettiler. Gretchen, Rudi'nin heyecanına kapılmış, ona yakınlık duymaya başlamıştı. Ama Dutschke, "bir kız arkadaşın devrimci faaliyetini olumsuz yönde etkileyeceğine" karar vererek Gretchen'e geri dönmesini önerdi. Kızcağız, gözyaşları içinde Amerika'ya döndü. Ama birkaç ay sonra Rudi'ye bir mektup yazarak "Sana gelmek istiyorum" diye yalvardı. Rudi Dutschke, uzun süre düşünüp taşındıktan sonra yarım ağızla "Gelmene sevineceğim" diye cevapladı onu. Derhal Berlin'e gelen Gretchen, artık Rudi'ye ciddi biçimde aşık olmuştu. Evinde aldığı Hıristiyan aile terbiyesinin verdiği "kimseyle sırnaşmama" güdüsünü üzerinden atamayan Dutschke, ayrıca Sosyalist arkadaşları arasında hareketlerine özellikle dikkat etmeye özen gösterdiği için, Gretchen'le hiç ilgilenmiyor

gibi gözüküyordu. Ama giderek ilişki "karşılıklı" hale geldi. Rudi Dutschke, 24 yaşında, ilk kez bir kızla, Gretchen'le sevişti. 1966 yılının Mart ayında evlendiler. Dutschke'nin not defterinde bu olay, "ideolojik olarak yanlış, ama pratik olarak mantıklı" diye yer aldı. Rudi Dutschke, dar bir çevrede yapılan evlenme töreni konuşmasını, Marx'tan alıntılarla bizzat hazırlamıştı. 12 Ocak 1968'de doğacak çocuklarına da, birkaç ay evvel ölen Kolombiyalı devrimci Che Guevara'dan esinle, Hosea Che adını koyacaktı... Sonuçta, Dutschke'nin ağır ideolojik ve ahlaki bunalımlar yaşayarak evlendiği Gretchen, ona hayatı boyunca en yakın dost ve destekçi olacaktı...

ÜNİVERSİTE SOLA KAYIYOR

Alman üniversiteleri, 1960'lara girilirken hem eğiticiler hem öğrenciler bakımından sağın hakim olduğu bir yapıya sahipti. Nazi döneminde çoğu cephede savaşmış olarak II. Dünya Savaşı'ndan dönen öğrenciler ve öğretim üyeleri, "güçlü devleti" özlüyorlardı. Üniversite, 15 yılı aşkın Hıristiyan Demokrat iktidar döneminde, ancak ulusal çıkarlar doğrultusunda başlatılan (çoğunlukla anti-Komünist ve Soğuk Savaşçı) kampanyalarda politikaya girmesine izin verilen bir fildişi kule görünümündeydi. Sosyal Demokrat Parti'nin (SPD-Sozialdemokratische Partei Deutschlands) "gençlik kolu" gibi değil, ama fiilen partiyle yakın temas içinde çalışan SDS (Alman Sosyalist Öğrenciler Birliği) de oldukça etkisiz ve hantal bir yapıya sahipti. Ancak, 1950'lerin sonlarında, silahlanmaya karşı yoğun bir kampanyaya girişen SDS, piyasa ekonomisini Batı ittifakını ve kapitalizmi Bad Godesberg Programıyla kabul eden SPD'den daha sol bir çizgiye gelmişti. 1959 Kongresi'nde SDS, SPD'den resmen koptu. Dutschke'nin arkadaşlarıyla birlikte katıldığı Çombe eylemi, yıllardır unutulan SDS'nın sesini kamuoyunda yeniden duyurmuştu. SDS'nin 1962 Kongresi'nde, "Yüksek Okul ve Politika" konulu tebliğler ve tartışmalar, SDS'nin üniversite alanını politize etmeye yönelik stratejisinin temel çizgilerini belirlemişti.

1965 yılında, Amerika Vietnam Savaşı'nı tırmandırmaya başlamıştı. 1965 ilkbaharında SDS Berlin örgütü, Dutschke ve Rabaehl'ın de katıldığı bir "Vietnam Çalışma Grubu" oluşturdu. Dutschke, Üçüncü Dünya konusundaki tahminlerinin doğru çıkmasının verdiği coşkuyla bu grubun çalışmalarını sürüklerken, 21 Nisan'da, bir SDS heyetiyle birlikte SSCB'yi ziyaret etme fırsatını buldu. Yıllar sonra, yurdu Doğu Almanya topraklarının içinden geçerek gittiği Sovyetler Birliği hakkındaki izlenimlerini şöyle not edecekti: "Yöneticiler, teknik ilerlemeye aşırı umut bağlıyorlar, her şeyin bu yolla hallolacağını zannediyorlar... Çalışmak fazla yüceltiliyor; çalışmanın 'sosyalist ahlak'la güdülendirilmesi ne saçma!" Döndükten sonra, Mayıs ayında, Dominik Cumhuriyeti'nin seçilmiş devlet başkanı Bosch'un ABD desteğinde bir darbeyle düşürülmesi üzerine, gene Rabaehl ile birlikte "Darbe Grubu-SDS" imzasıyla bir protesto bildirisi dağıttılar. SDS yönetimi hem böyle bir bildiriyi kendisi akıl etmediği için rahatsız oluyor, hem de SDS'den habersiz böyle bir iş yapılmasını eleştiriyordu; SDS camiasında radikalizmi simgeleyen "Dutschke/Rabaehl fraksiyonu" sözü ilk kez geçiyordu.

SİYASAL ORTAM GERGİNLEŞİYOR

Bu arada, Almanya'da iktidardaki Hıristiyan Demokrat Birlik (CDU-Christlich-Demokratische Union) sertleşme eğilimine girmişti: "Kontrollü Toplum" sloganı ortaya atılmış,



Vietnam Savaşı protestosu.

www.static.cambridge.org

depolitizasyon kampanyasına girilmişti. Birçok yerel gazetenin yanısıra Bild gibi çok okunan bir sansasyonel bulvar gazetesini elinde tutan Springer tröstünün baskısıyla, SDS'nin radıkal başkanı Wolfgang Lefevre başkanlıktan ayrılmak zorunda bırakılmıştı. 1966 Ocağı'nda ABD Başkanı Johnson, kısa bir süre durdurduğu Vietnam bombardımanını şiddetlendirerek yeniden başlattı. Siyasi ortam gerginleşiyordu. Dutschke, gene "Darbe Grubu" imzasıyla o zamana dek alışılmadık sertlikte bir bildiri hazırladı. "Amerika! Vietnam'dan defol!" sloganını gündeme getiren bildiri, 3 Şubat gecesi Münih ve Berlin'de gizlice her yere asılacaktı. Sonuç fiyasko oldu, beş kişi yakalandı, yüz kadar bildiri duvarlara asılabildi. Gazeteler şiddetli bir kampanya başlatarak kamuoyunu ve "Hür Berlin halkını" anti-Amerikancı akımlara karşı uyarmaya başladılar. 5 Şubat günü, Berlin'deki Amerikan Evi'nin önünde 2500 kişilik bir öğrenci grubu protesto için "oturma grevi" yaptılar, polisin gelmesi üzerine kaçarken kaptıkları bir Amerikan bayrağını da ateşe verdiler. Basın köpürüyor, "dost ve müttefik Amerika'ya karşı hele Berlin'de girişilen bu çırkin hareketler" protesto ediliyor. 7 Şubat'ta da sağ tarafından bir Amerikancı gösteri düzenliyordu. SDS yönetimi ne yapacağını bilemiyor, azınlıkta kalan Dutschke/Rabaehl grubu ise olaylara aktif müdahale ederek kampanyayı tırmandırmak gerektiğini savunuyordu.

BİR YILDIZ DOĞUYOR

1966 Eylülü'ndeki SDS Kongresi'nde Dutschke ateşli konuşmalarıyla delegeleri etkilerken, basın tarafından da keşfediliyordu. Dutschke şöyle sesleniyordu: "Yoldaşlar! Hedefimiz, üniversitelerin politize edilmesi için, karşı-üniversiteyi oluşturma çabamızı sürekli kılmaktır!" Bu arada, 1966 Kasımı'nda SDP'nin de katıldığı "büyük koalisyon" kurulmuş, bu uzlaşma havası içinde öğrencilerin gösterileri ve söyledikleri daha da yalnız kalmaya ve göze batmaya başlamıştı. "Huzur ve uzlaşma arayan" ülkede, öğrenciler huzursuzluk yaratıyorlardı. 10 Aralık'ta yapılan büyük Vietnam gösterisinden ve 17 Aralık'ta gene Vietnam için, yüzlerce öğrencinin sokaklara dağılıp "normal yurttaşlar" gibi dolaşarak uygun yerlerde bildiri dağıttığı "gezinti eyleminden" sonra, Rudi Dutschke'nin adı da "huzursuzluğun kaynağı", "öğrencilerin elebaşısı" ve "SDS'deki Çin yanlısı fraksiyonun lideri" olarak sık sık geçmeye başlamıştı. "Çin yanlısı" sıfatıyla anılmasının kökeninde ise, Çin Kültür Devrimi'ni desteklerken Ernest Mandel'le yaptığı tartışmada, "karışıklıktan ve düzensizlikten korkmamalıyız!" demiş olmasından daha ciddi bir neden yoktu.

TIRMANAN OLAYLAR VE BİR ÖLÜ

1967 yılı, bütün dünya ile birlikte Almanya'da da öğrenci hareketinin hızla tırmandığı yıl oldu. 2 Haziran 1967 tarihi, bu bakımdan dönüm noktasıydı. Berlin'e gelen İran Şahı Rıza Pehlevi'yi protesto eden öğrencilerden Benno Ohnesorg, bir polis memurunun tabancasından çıkan kurşunla vurularak hayatını kaybetmişti. Basın, özellikle Springer tröstünün gazeteleri, bu felaketten de solcu öğrencilerin suçlu olduğunu yazıyor, "artık karışıklık çıkarmak onlar için yeterli olmuyor, kan görmek istiyorlar" diyordu. SDS merkezinde ölüm sessizliği vardı; birkaç yıldır süren gösterilerde gerçi polisin sert müdahalelerine alışmışlardı; ama ilk kez bir insan ölüyordu. SDS üyeleri "silahlı mücadeleye mi başlayalım?" sorusunu bile tartıştılar; ne yapılacağına karar vermek için 3-8 Haziran arası üniversitede toplantılar düzenlendi. "Kitlelere ulaşmanın yolunu bulmalıyız" deniyordu. Gerçekten "kitleler", yani Alman kamuoyu, ölüm olayı karşısında oldukça duyarsız kalmış; muhafazakar basın duyarsızlığın ötesinde, öğrencileri suçlamaya girişmişti.



Berlin'e gelen İran Şahı Rıza Pehlevi'yi protesto eden öğrencilerden Benno Ohnesorg'un polis kurşunuyla öldürülmesi üzerine yapılan eylem.

Ölen öğrenci Ohnesorg'un cenazesi ıkı yüz arabalık bır konvoyla Hannover'e götürüldükten sonra, bu şehirde yaklaşık yedi bın öğrencinin katıldığı bir toplantı düzenlendi. Bu toplantının starı da, Frankfurt Okulu'nun ünlü ismi Prof. Habermas'ın sabırlı olmayı öngören "nesnel" yorumlarını şiddetle eleştiren Dutschke'ydi: "Artık üretici güçler, savaşın, yoksulluğun ve egemenliğin yok olmasına imkan sağlayacak düzeye erişti. Artık her şey, insanın bilinçli öznel iradesine kaldı. Bu öznel iradeyi nesnel sürece tâbi kılmak, özgürleştirici özneyi katletmek demektir". Ohnesorg'u öldüren polisin tutuklanmamasına rağmen, gösterilerde taş atan bir öğrencinin günlerdir tutuklu bulunması gibi haksızlıklarla ıyice öfkelenen SDS üyeleri, giderek Dutschke'nin etrafında toplanıyorlardı. ıȝ Temmuz'da Amerika'dan özel çağrı üzerine gelen büyük düşünür Herbert Marcuse, SDS'nin düzenlediği toplantılarda günler süren konferanslar verdi, tartışmalara katıldı. Ama hayran oldukları yaşlı düşünürün söylediği mantıklı, geniş tarihi perspektiften bakan yorumlar artık öğrencileri tatmin etmiyordu. SDS'nin yaşlı kuşağından, "ıtıdalden yana" olan Lefevre bile Marcuse'yi eleştirip, "bütün basın aynı masalları okuyor, kamuoyu olanlara duyarsız; bu dediklerinizin bu durumda ne anlamı var?" diye çatıyordu. Dutschke, o günlerde Spiegel dergisine verdiği demeçte, "somut, doğrudan eylemler tanımlayabilmeliyiz" diyordu. Dutschke, Che Guevara'nın bütün dünyada öğrenci hareketlerinin ve devrimci akımların sloganı haline gelen "bir-ıkı-üç daha fazla Vietnam yaratmak" fikrine tutulmuştu. Ama arkadaşlarını uyarıyordu: "Burası Vietnam değil. Biz kapitalizmin ve emperyalizmin baskıcı mekanizmasından nefret bile edemeyiz, çünkü bu sistemin içinde yaşıyoruz, onun tutsağıyız..."

"KÜÇÜK BİR RADİKAL AZINLIĞIZ"

SDS artık, soyut ve dünyanın öbür ucundaki hareketlerle dayanıştığını ilân eden işler yapmak yerine, Alman kamuoyunu etkileyecek somut girişimlerde bulunma arayışındaydı. Onları en fazla sarsan olay, kamuoyunun duyarsızlığı ve basının bütün olayları çarpıtarak bu duyarsızlığı yönlendirmesi olduğu için, Springer tröstüne karşı bir kampanya tasarlandı, bunun için Berlin Adalet Sarayı'na yapılan izinsiz bir yürüyüş, Dutschke hakkında suç duyurusunda bulunmasından başka bir işe yaramadı.

"Artık üretici güçler, savaşın, yoksulluğun ve egemenliğin yok olmasına imkan sağlayacak düzeye erişti. Artık her şey, insanın bilinçli öznel iradesine kaldı."

Vietnam Savaşı'nın tırmanması, ilgiyi gene bu olaya yöneltmişti. Batı'nın bütün ülkelerindeki öğrenciler Amerika aleyhtarı gösteriler yapıyor, bu konuda uluslararası bir dayanışma yaratıyorlardı. ȝı Kasım ıȝ67'de Berlin'de on bin kişilik bir Vietnam gösterisi yapıldı; bu arada saygın Spiegel dergisi ve İtalyan yapımcı Feltrinelli, SDS'nin Springer'e karşı kampanyasını desteklediklerini açıklamışlardı. ıȝ68 yılına, yine Vietnam ile ilgili etkinliklerle girildi. Dutschke, büyük hayalini gerçekleştirerek ıȝ-ıȝ Şubat'ta büyük bir uluslararası Vietnam Kongresi toplanmasını sağlamıştı. Kongre, bütün Berlin'i ayağa kaldırmıştı. Kongre'den sonra yapılması planlanan gösteri yürüyüşüne izin verilip verilmeyeceğinin belli olmaması, durumu ıyice gerginleştirmişti. Son anda yürüyüşe izin verildi ve yaklaşık on beş bin kişi "Yaşasın Vietnam Devrimi! Her devrimcinin görevi devrim yapmaktır!" sloganlarıyla Berlin sokaklarında yürüdü; SDS artık "küçük bir radikal azınlık olma" bilinciyle hareket ediyordu.

Kongre'den bir hafta sonra, SDS merkezinde yine Dutschke eleştiriliyordu. Eleştirilere göre Dutschke artık fazla sivrilmiş, lider gibi görünmeye başlamış, kafasındakileri de artık pek etraftakilerle tartışmayıp, yakın çevresine danışmakla yetinmeye başlamıştı. Rudi Dutschke, "yakında karısıyla birlikte, tezini tamamlamak için Amerika'ya gideceğini, böylece 'şef ideolog Dutschke' imajının yıkılacağını" söyledi. Bu kez de, "aile babası mısın, devrimci misin?" sorularına muhatap kaldı. SDS ve öğrenci hareketi, Dutschke ile de, Dutschke'siz de olamayacağı bir haldeydi. Bu tartışmalar sürerken Dutschke ı Nisan'da karısı Gretchen ile birlikte Çekoslovakya'daki Hristiyan Barış Konferansı'nda konuşmak üzere Prag'a gitti. Rudi "Prag Bahar'ını", Çekoslovak öğrenciler de "Kızıl Rudi'yi" merak ediyorlardı.

"DUTSCHKE'Yİ DURDURUN!"

Bu arada Rudi Dutschke, veya muhafazakar basının ifadesiyle "Kızıl Rudi", ıyice popüler bir şahsiyet olmuştu. Dik yakalı kazağı, blucini, deri ceketiyle, çok az uyuyan, hiç sigara içmeyen, anormal derecede çalışkan ve fedakar yapısıyla sol kamuoyunda tam bir efsaneydi. Sağ basın, özellikle de Springer, gazeteleri için ise tam bir boy hedefiydi. Vietnam Kongresi arifesinden beri Bild gazetesi onu "Bir numaralı halk düşmanı" olarak sunuyor, "Bu kızılın terörünü şimdiden durdurun" diye yazıyordu. ıȝ67/68 yılbaşında arkadaşlarıyla beraber Vietnam'a bağış toplamak için girdiği Kilise'de eski bir Nazi bastonunu kafasına indirmiş, basit bir yarayla kurtulmuştu.

Bild gazetesinde yayınlanan, "Dutschke'yi şimdi durdurun!" yazan kupürü kesip Münih'ten trenle Berlin'e gelen faşist eğilimli Joseph Bachmann adlı işçi, ıı Nisan günü sora sora Dutschke'nin evini buldu, çocuğuna süt almak üzere bisikletine binen "Kızıl Rudi"yi gazetedeki fotoğrafından tanıdı, yanaşıp "Siz Dutschke'siniz, değil mi?" diye sordu, "Evet" cevabını alınca da bir buçuk metre mesafeden üç el ateş etti: Bir kurşun yanağına, bir kurşun omuzu-

na, bir kurşun kafasına. Ama "Kızıl Rudi" ölmeyecek, saatler süren ameliyatlar sonucunda kurtulup, yeni bir hayata başlayacaktı..

... VE "ÜÇÜNCÜ HAYAT"

Dutschke'nin "üçüncü hayatının" ilk evresi, göçmekle geçti denilebilir.



Beynini doğrudan etkileyen kurşunlar nedeniyle okumayı ve konuşmayı yeniden öğrenmesi gerekiyordu; gazetelerde yayınlanan veya bizzat hastaneye gönderilen tehdit mektuplarının oluşturduğu gergin atmosfer altında, bu süreci sağlıklı bir şekilde yaşayamayacağı ortaya çıkmıştı. Gerçi SDS, Dutschke'nin öldürülmesini özendiren Springer tröstüne karşı büyük bir kampanya açmıştı ama, Springer gazeteleri de Kızıl Rudi'nin ölmemiş olmasına hayıflanan mektuplarla doluydu. Bardağı taşıran damla, bir SDS üyesinin hastaneye gelip şu öneriyi yapması oldu; "Hareketin sana ihtiyacı var. Dışarıda 'Rudi ölüm döşeğinde' söylentileri yaygınlaştırılıyor. Bir dergi, sağ olduğunu gösteren bir fotoğrafın çekilmesi karşılığında Bo bin mark vermeyi öneriyor. Bunu kabul et." 10 Hazıran 1968 günü Rudi Dutschke, doktoru ve karısıyla beraber, "ölümden dönen Kızıl Rudi"ye rahat vermeyen Almanya'dan ayrıldı; yıllar önce aleyhine gösteri yaptıkları Kongo diktatörü Çombe gibi havaalanının gizli kapısından, sahte bir isim ve sahte bir kimlikle!

ÖĞRENCİ HAREKETİNİN SONU

İlk durak, yeniden okuma ve konuşma yeteneğini geliştirme fırsatını bulduğu Bern'deki bir sanatoryumdu. Daha sonra, İtalyan devrimci arkadaşı Gaston Salvatore aracılığıyla, Alman besteci Hans-Werner Henze'nin Roma yakınlarındaki Marino kasabasındaki villasına yerleşti. Bu arada yavaş yavaş "hayata dönmeye" başlamıştı. Suikasttan sonra kendisine gelen mektupları derleyen bir kitaba önsöz yazarak, kalemi ilk kez eline aldı. 21 Ağustos'ta not defterine Sovyetler Birliği'nin Çekoslovakya'ya müdahale etmesinin ne kadar nefret verici olduğunu yazıyordu. Bu arada Berlin'den ziyaretçileri geliyor, sürekli Almanya'yla telefonlaşıyordu. Almanya'da SDS, başlattığı büyük Springer kampanyasından en ufak bir sonuç alamamış, Springer gazetelerinin dağıtımını bir gün bile engellemeyi başaramamıştı.

Zaten toplumsal siyasi sürece müdahale edememenin krizini yaşayan SDS, Dutschke suikastıyla iyice paniğe kapılmıştı. Kamuoyundaki etkisinin ne denli marjinal kaldığını görerek giderek umutsuzluğa kapılan örgüt, 21 Mart 1970'teki genel kurulunda kendini feshederek, bir "tarih"e son verecekti. SDS'nin sona ermesiyle, sayısız küçük sol fraksiyon doğarken, SPD'nin gençlik örgütü "Jusos" da (Genç Sosyalistler-Junge Sozialisten) SDS'den gelen akımla radikalleşecek ve SPD içinde "sosyalizmin vicdanı" olarak kurumlaşacaktı. 1960'ların "APO" (Ausserparlamentarische Opposition-Parlamento Dışı Muhalefet) diye anılan öğrenci hareketi, kendi önüne koyduğu büyük hedefleri gerçekleştirememiş, ama var olan sistemin Prusya ve Nazi kalıntısı yönlerini --etkisi uzun vadede daha iyi anlaşılacak şekilde- törpülemişti...

"İSTENMEYEN ADAM"

SDS, feshe giden yolda çabalarken, Rudi Dutschke de bütün dünyada "persona non grata" (istenmeyen adam) olma yolundaydı. Onun filozof Marcuse'nin yanına, San Diego'ya gideceği söylentisinin çıkması üzerine, ABD'li senatör Robert Wilson "Rudi Dutschke ABD'ye giremez!" kampanyası açmıştı. ABD'den sonra Belçika tarafından da "persona non grate" ilan edilen Dutschke, kaldığı villanın keşfedilip teleobjektifle fotoğraflarının çekilmesi üzerine, yayıncı arkadaşı Feltrinelli'nin Como gölü yakınlarındaki evine geçiyordu. Fakat bu kez de İtalyan gazeteciler, "Rudi il Rosso"yu görmek için rahat vermeyecek, Dutschke de Feltrinelli'nin Milano'daki evine sığınacaktı.

7 Aralık 1968'de, İngiltere'de bulunan karısı Gretchen'den iyi haber geldi: İngiliz İşçi Partisi milletvekili Micheal Foot, İçişleri Bakanı Callaghan'ı "en azından dört haftalık bir izin için" ikna etmişti. 9 Aralık'ta, Rudi Dutschke İtalya'dan İngiltere'ye geldi. Dört haftanın sonunda, durumunun ağırlığını belgelemesi için gittiği İngiliz nörolog, Kızıl Rudi'nin kimliğini öğrenip dehşete düşerek rapor vermeyi reddedince, İngiltere kapıları da kapandı. Kendisini "persona non grate" ilan eden ülkelere Kanada, Fransa ve Hollanda da katılmıştı. İrlandalı solcu yazar O'Connor'un daveti üzerine, çaresiz, İrlanda'nın başkenti Dublin'e gitti. Yaklaşık iki ay kaldığı Dublin'deki üniversitenin kitaplığını yetersiz bulduğu için, kopmak istemediği teorik çalışmalarının aksaması üzerine bunalıma girmişti; yeniden göbeğine doğduğu hayat, onu giderek daralan bir alana hapseder gibiydi...

DUTSCHKE-BACHMANN MEKTUPLAŞMASI

Bu arada Dutschke, eline kalemi almaya başlar başlamaz, suikastçısı Joseph Bachmann'a bir mektup yazmış, "üzülmemesi gerektiğini, kendisinin, aslında bütün insanları sömüren kapitalist düzenin ve tekelci basının kurbanı olduğunu" anlatmaya çalışmıştı. Bu mektubu yazdıktan iki hafta sonra, bu kez daha yumuşak bir mektup yazarak Bachmann'a moral vermeye çalışıyordu. Çünkü Bachmann, hapishanede ikinci kez intihara teşebbüs etmişti, Dutschke, ikinci mektubunda "Sevgili Bachmann, inanın size karşı hiçbir kötü his beslemiyorum" diyordu: "Ben Batı'nın kapita-

listlerine ve Doğu'nun Stalinistleri'ne karşıyım. Bu nedenle Doğu Almanya'da da, Batı Almanya'da da güçlüklerle karşılaştım..." Mektubun sonunda da Bachmann'a asla intihar girişiminde bulunmaması gerektiğini söylüyor, "önümüzde daha uzun ve özgürce yaşayacağımız bir hayat olduğuna inanıyorum" diyordu. Joseph Bachmann 10 Ocak 1969 günü "Sevgili Bay Dutschke" diye başlayan bir cevabi mektup yazıyordu. Bachmann, "Size yaptığım şey için sonsuz üzüntülerimi belirtmek istiyorum" diye başladığı mektubunda suikasttan önce Dutschke'yi ve Sosyalistler'i hep insanları baskı altında tutan Doğu Almanya, Çekoslovak veya Rus diktatörlerine özlem duyan insanlar sandığını; şimdi Dutschke'nin mektuplarından ve kendi başına düşündüklerinden bunun böyle olmadığını çıkardığını yazıyordu. Fakat solcular acaba bu düşüncelerini topluma nasıl anlatabileceklerdi, kuşkusu vardı. Mektubunun sonunda Dutschke'ye, "Gelecekte sizin için her şey en iyi olsun" dileklerini ileten Bachmann, 14 Mart 1969'da yedi yıl ağır hapse mahkum olacak, 23 Şubat 1970'de de intihar edecekti. Dutschke, onun intiharını öğrenince başını ellerinin arasına alıp dakikalarca ağlamıştı...

Nisan 1969'da, Dutschke'nin İngiltere'deki dostları, "politik faaliyetlerde bulunmaması koşuluyla" onun için altı aylığına vize almayı başardılar. Bu büyük bir ferahlamaydı. Zor günler geride kalmış gibi görünüyordu. 10 Kasım 1969'da ikinci çocuğunu Polly-Nicole doğdu. Arada sırada doktoruna görünmek için Berlin'e gidiyor, her seferinde de Springer gazeteleri, "Kızıl Rudi Berlin'deydi" diye başlık atıyorlar, gene tehditlerle dolu "okuyucu mektubu" yayınlıyorlardı. Bunlar bir yana, Berlin ve Londra'nın büyük şehir trafiği ve kalabalık caddeleri bile, Dutschke'nin psikolojisi üzerinde olumsuz etkide bulunuyor, kolayca paniğe kapılıyor, bazen kısa bayılmalar geçiriyordu. Bu arada, Lukács ile Revaj'nin 1920-1921 yıllarında çıkardıkları bir dergi özelinde, 1920-1924 döneminde Komintern'in politikasını konu alan doktora tezi için Cambridge Üniversitesi'nde çalışmaya başlamıştı ki, iktidara gelen Muhafazakar Parti'nin İçişleri Bakanı Reginald Maudling ilginç bir yorumla Dutschke'nin altı aylık vizesinin uzatılamayacağını açıkladı: "Hiç kimsenin siyasi faaliyetini kısıtlamak doğru değildi; dolayısıyla bir yabancının siyasi faaliyette bulunmaması kaydıyla ülkede kalması da mümkün değildi."

Dutschke, iç güvenlik gereğiyle ve siyasi nedenlerle İngiltere'den ayrılmalıydı. 17-22 Aralık'ta bu konu, son olarak, mültecilerle ilgili yüksek mahkemede görüşüldü. Dutschke'nin izlemeye gittiği Troçkist toplantılarından El Fetih üyeleriyle yaptığı sohbetlere kadar her şey İngiliz gizli servisi tarafından izlenmişti ve şimdi bunlar önüne, "siyasi faaliyette bulunduğunun" kanıtları olarak geliyordu. 8 Ocak 1971'de vize vermeme kararı onaylandı. Bu kez, Danimarka'daki Marksist öğrenciler Dutschke'nin yardımına koştular. Aarhus Üniversitesi'ndeki altı felsefe öğrencisi, liberal profesörlerini ikna ettiler: Dutschke üniversitede "Proletarya Diktatörlüğü" dersini vermek üzere Danimarka'ya davet edildi. Dutschke 21 Şubat 1971 günü camında, "Bizi çağırdığın için sağ ol Danimarka!" yazan bir Volkswagen'la, sonu gelmez gibi görünen seyahatlerinin son durağı olan Aarhus iskelesine indi; onu görmeye gelen insanların oluşturduğu uzun bir konvoy eşliğinde, oturacağı Aldershville'e vardı. Aldershville, Danimarka dilinde "yaşlılık huzuru" demekti. Gerçekten Dutschke burada huzura kavuşacaktı. Göç halinde geçen iki seneyi aşkın dönemde bütün masraflarını, Spiegel dergisinin sahibi ve yayın yönetmeni Rudolf Augstein karşılamıştı. 1971'de, barışçı Hristiyan profesör Gollwitzer'in kendisine temin ettiği "Heinrich Heine Bursu" sayesinde düzenli bir gelire kavuşacaktı. Bu arada, Gollwitzer'in yanı sıra karısı ve "aşığı" Gretchen, en büyük desteğiydi.

1971 yazında, "yaşayan en ünlü Marksist filozof", Ernst Bloch, Danimarka'da Dutschke'yi ziyaret etti. Uzun uzun Marksizm'i tartıştılar. Bloch, "öğrenci hareketinin yerine ne koyacağını bilemeden yalnızca yıkıcı ve karşıt olarak geliştiğine" yönelik eleştirileri yineledi. 1972 yazında Dutschke, Federal Almanya Cumhurbaşkanı Gustav Heinemann tarafından evine kabul edildi. Dutschke, Cumhurbaşkanı'nın odasına "Bay Heinemann, bu SPD'nin halı ne olacak?" diye seslenerek giriyordu! Evet, Almanya'da önemli bir şey değişmiş. Sosyal Demokratlar Hür Demokratik Parti (FDP-Freie Demokratischem Partei) ile koalisyon kurarak iktidara gelmişler, "Sosyal-Liberal Koalisyon" siyasi alanda önemli bir yumuşama getirmişti; Kızıl Rudi patavatsızca cumhurbaşkanının odasına



Rudi Dutschke öğrenci eylemlerinden birinde, Berlin'de.

www.bilder-der-revolte.de



Almanya'da kurulan Kızıl Ordu Fraksiyonu'nun (RAF-Rote Armee Fraktion) üyeleri.

girebiliyordu artık! Ama ayrı Sosyal Demokrat İktidar, "aşırı solculara" kamu görevi verilmemesine imkan hazırlayan bir yasanın ve başka anti-demokratik uygulamaların da hazırlayıcısı olacak ve 80'lere gelinirken parlamento dışı muhalefet gene boy atmaya başlayacaktı.

ÖĞRENCİ HAREKETİNDEN TERÖRE: KIZIL ORDU FRANKSİYONU

1968 Nisan'ında Dutschke suikaste uğradıktan sonra, öğrenci hareketleri içinde "karşı şiddete başvuralım mı?" tartışması hararetli biçimde sürerken, öğrenci hareketi içinde deneyim kazanmış birkaç genç Kızıl Ordu Fraksiyonu (RAF-Rote Armee Fraktion) kurdular. RAF'ı kuran gençler, Almanya'da öğrenci hareketlerinin Fransa ve İtalya'da olduğu gibi, işçilerin desteğini kazanarak sınıf savaşımı havasına bürünmemesinden dolayı hayal kırıklığına uğramışlardı. Grubun teorisyeni Ulrike Meinhoff "Almanya'nın tarihi olarak ve kapitalizmin gelişmesiyle, devrimci geleneğini yitirdiğini" yazıyordu: "Bu yapı içinde, devrim olgunlaşma safhasına geldiği zaman, silahlı mücadeleye geçmek çok güç olacaktır. Bizim amacımız, halkın devrimci hareketin içine girdiği zaman Prusya devlet otoritesini sarsmaktır."

Rudi Dutschke, genel olarak desteklemediği RAF hareketine, Alman Devleti'nin anti demokratik yapısını meşrulaştıracak bir söylemle yüklenilmemesi gerektiği kanısındaydı. 1974'de öldürülen RAF üyesi Holger Meins'in mezarı başında söylediği "Holger, mücadele sürüyor" sözü bazılarınca RAF'ı desteklediği biçimde anlaşılmış. Dutschke uzun süre ne RAF'a, ne de karşıtlarına yaranamamıştı. 75'den sonra örgütün Alman Federal başsavcısını, bir bankayı, İşveren Sendikaları başkanını öldürmesi, İspanya'ya tatile giden bir uçak dolusu turisti kaçırması, sol muhalif kamuoyunun yanı sıra Dutschke'yi de kesin tavra yöneltmişti: "Bireysel terör, eninde sonunda despotik egemenliğe götüren bir yoldur, asla sosyalizme değil. Sermayenin egemenliğinin ne demek olduğunu çok iyi biliyoruz ve bunu terörün egemenliğiyle ikame ederek kazanacağımız bir şey yoktur..."

YEŞİLLER: 68'İN YENİDEN DOĞUŞU MU?

Öğrenci hareketinin yenilgisinden sonra, düzende ciddi bir dönüşüm yaratabilecek toplumsal hareketliliğin doğacağına olan güçlü inancını epeyce yitiren Dutschke'yi yeniden coşkulandıran olay, "Yeşiller" olmuştu.

Yeşiller hareketi uzun bir süreçte oluştu. 1970-74 döneminde – ki bu dönem Almanya'da Sosyal Demokratlar'la Liberaller'in güçlü iktidarı altında, "istikrarlı", siyasi bakımdan durgun bir dönemdi- Almanya'nın çeşitli yerlerinde küçük yurttaş grupları "Yurttaş İnisiyatifi" adı verilen örgütleşmelerde bir araya geliyorlardı. Yurttaş inisiyatifleri, yurttaşların yerel, gündelik sorunlarını çözmek için oluşturdukları, iş üzerinde ve çoğunlukla gayrı resmi olarak ortaya çıkıyorlardı. Bu örgütlenmeler, parlamento-dışı vekaletsiz, doğrudan demokratik toplumsal ilişkilerde deneyim birikimi sağladılar. 1970-1975 döneminde, özellikle anti-nükleer kampanyalar etrafında bir araya gelen Yurttaşlar İnisiyatifleri, seslerini duyurmaya ve kamuoyunu hitap etmeye başladılar.

Bu arada, "geleneksel parlamenter mekanizmasının artık yurttaşların gerçek taleplerinden koptuğu, temsili niteliğini yitirdiği" görüşü tartışılmaya başlamıştı. Bu noktada, 1968 öğrenci hareketlerine katılmış olan kuşaktan arda kalanlar, dogmatizme ve otoriteryenizme karşı çıkan Sosyalistler ve Sosyal Demokratlar'ın gençlik örgütü olan Jusos (Genç Sosyalistler) Yurttaş İnisiyatifleri hareketini daha bir yakından izlemeye başladılar. Bu akımın doğrudan demokrasiye verdiği önem; resmi siyaset ilişkilerine ve özgürce oluşmayan, kitle iletişim endüstrisince yönlendirilen kamuoyu mekanizmasına güvensizlik, büyük ölçüde, 1968 öğrenci hareketi, mirasına dayanıyordu. 68 hareketi APO (Ausserparlamentarische Opposition-Parlamento Dışı Muhalefet) olarak anılmıştı. 80'lere gelinirken de, Yurttaş İnisyatifleri'ne, anti-nükleer hareket ve benzeri oluşumlara "Yeni APO" deniyordu.

1980'de, değişik saiklerle hareket eden, değişik deneyimlerden, gruplardan ve görüşlerden gelen insanların katılımıyla; 70'lerde gündeme gelen yeni toplumsal muhalefet hareketlerini ortak bir paydada birleştirmek amacıyla Yeşil Parti (Die Grünen) kuruldu. İlkeler; tabandan demokrasi, ekoloji, şiddet karşıtı ve toplumcu olmaktı.

1980 yılında yapılan genel seçimlerde yüzde 1.5 oy alan Yeşil Parti, 1983 erken seçimlerinde yüzde 5 barajını aşarak (yüzde 5.6) girdikleri parlamentoya, kot pantalonlu, rengarenk kazaklı kılıkları, çiçek saksıları ve "patavatsız" üsluplarıyla, sadece fikri değil biçimsel anlamda da muhalif bir ses getiriyorlardı. Meclis yerleşiminde Sosyal Demokratlar'ın soluna oturtulmuşlardı (çünkü en "radikal" onlardı); ama kendileri sağ sol şemasını reddederek var olan düzenin sağıyla, soluyla, kurumlarıyla bütününe yönelik bir eleştiri getirdiklerini söylüyor, dolayısıyla toplumun bütün seçmen tabakalarına yöneldiklerini söylüyorlardı.

BİR SEMBOL OLARAK DUTSCHKE

Almanya '68'inin Dutschke'de sembolleşmesinin nedeni sadece onun karizmatik liderliği değil, aynı zamanda uğradığı suikasttır. Zira 1967'de Benno Ohnesorg'un öldürülmesi ve Dutschke suikastı, Almanya'da '68 hareketinin seyrinde iki belirleyici dönüm noktasıdır. Bu eşikler, bir şiddet döngüsünü harekete geçirmiştir. Öğrenci hareketi hızla radikalleşmiş, devlet ve "sistem" (başta medya) buna sert tepki göstermiş; bu devlet terörü, sistemin otoriter yapısının bağrında taşıdığı Nazi mirasının hortladığını ve tıpkı Nazi dönemindeki gibi halkı da manipüle ederek "kazanmayı" başarabildiğini ileri süren tezlere dayanak sağlamış; böylece bir öncü grup –RAF (Rote Armee Fraktion/Kızıl Ordu Fraksiyonu)[2]- tek çare olarak gördüğü silahlı mücadeleye girişmiş; bu silahlı mücadele dinamiği ve ona karşı geliştirilen olağanüstü hal politikası, 1970'li yılların atmosferine damgasını vurmuştur.

1967'de Benno Ohnesorg'u vuran polis memuru, cinayet değil "tasarlamadan ölüme yol açma" suçlamasıyla yargılanmış, iki celsede beraat etmişti. 2009'da, bu polisin 1955'ten beri Demokratik Almanya Cumhuriyeti'nin meş'um gizli polis örgütü Stasi'nin ajanı olduğunun ortaya çıktığını da meş'um bir bilgi olarak not edelim.

SİLAHLI MÜCADELE VE KIZIL ORDU FRAKSİYONU

Eleştirel Teori'nin 'babalarından' Theodor W. Adorno, –'68 hareketine en yakın destek veren Eleştirel Teori'ci olan- Herbert Marcuse'ye 1969'da yolladığı mektupta, öğrenci hareketi için şunu yazmıştı: "Mutlak denetim altındaki bir dünyaya doğru gidişi önlediler. Fakat işin içine teleolojik olarak totaliterliği barındıran bir tutam cinnet de karıştı."[1] Silahlı mücadeleye varan militanlaşma, Almanya'da '68'in en uzun ve en hararetle tartışılan meselesi oldu.

Arkadaşlarından şair-yazar Erich Fried, Rudi Dutschke şayet suikasta uğramasaydı, Ulrike Meinhof'u silahlı mücadeleden vazgeçirmiş olacağını ileri sürmüştü. Dutschke'nin bir başka '68'li arkadaşı Fritz Teufel ise, hemen ardından, eğer suikast olmasaydı, Rudi'nin muhtemelen RAF'ın oluşumunda yer alacağını düşündüğünü söyledi.

1980 yılı başında yapılan bu iki değerlendirme spekülasyon niteliğindeydi. Daha sonraki tarihçilik mesaisi, Rudi Dutschke'nin silahlı mücadele fikrini '68 öğrenci hareketinin iç mahfillerinde ilk dile getiren olduğunu ortaya koydu. "Şehir gerillası" konseptinin, öğrenci hareketinin dağılması üzerine, bu dağılma sürecinde ortaya çıktığı kabulü de buna bağlı olarak çürütülmüş oldu. Rudi Dutschke, bu konsepti ilkin 1967'de dillendirmişti. Dutschke'nin 2002'de ortaya çıkan notları, Batılı metropollerde silahlı mücadele stratejisine dair, 1966 yılında kapsamlı notlar aldığını ve planlar yaptığını gösterdi.[4] Baskı ve zorun aşikâr olduğu üçüncü dünyada silahlı mücadeleyi zaruri görüyor, baskının incelmiş ve saklı biçimlere büründüğü Batılı merkez ülkelerde ise hem üçüncü dünyadaki kurtuluş hareketlerine destek olmanın hem de pasifleştirilmiş halkı uyandırmanın vasıtası sayıyordu. Demek Dutschke, bu konsepti, Carlos Marighella'nın 1967 sonunda yayımlanan meşhur-kano-

nik *Şehir Gerillasının El Kitabı*'ndan bile önce geliştirmişti.

Dutschke'nin silahlı mücadele fikriyle de haşır neşir olduğu 1966-1970 kesitinde, ilke olarak insanlara değil eşyaya karşı şiddetten yana olduğu biliniyor. 1970'lerde ise, öldürülen RAF üyesi eski arkadaşlarının cenazelerine katılır, onları sevgiyle anarken RAF'ın eylemlerine açıkça karşı çıktı. Hem beyanatları hem dar gruplardaki konuşmaları ve tuttuğu notlar, RAF'ın siyasi hattına "toplumsal özgürleşme" hedefinden uzaklaşmış "bireysel terörizm" olarak baktığını gösterir. Bu eğilim değişikliğinde, uğradığı suikastın psikolojik etkisi var mıydı; bu, spekülasyonun konusudur. Ancak '70'lerde RAF'ın girdiği silahlı mücadele-olağanüstü hal sarmalının, kitleleri politikadan uzaklaştıran etkisinden fazlasıyla rahatsız olduğu kesindir.

"ULUSAL DEVRİMCİ"?

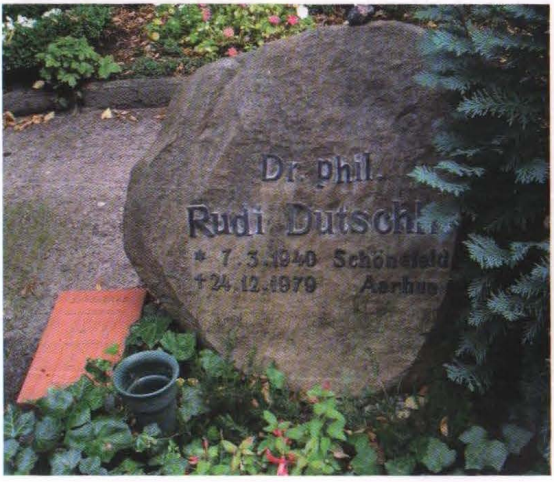
Bu arada 2010'ların başlarında sağcı muhitlerde, Dutschke'nin aslında bir "ulusal devrimci" mi sayılması gerektiği tartışıldı. İki bloktan da bağımsız bir "Alman sosyalizmi"ni savunmuş, Almanya'nın yeniden birleşmesini sürekli gündeminde tutmuş, birleşmenin modeli olarak bir "Berlin konsey cumhuriyeti" fikrini savunmuş olması, bu yoruma dayanak yapılıyordu. Çok da yaygın ve popüler olmayan bu tartışma, milliyetçi-muhafazakâr cenahta '68'in mirasından kendine bir şeyler bulma arayışının parçası olarak mütalaa edilmeli.

'68'İN MİRASI VE "KURUMLARIN İÇİNDEN UZUN YÜRÜYÜŞ"

Alman '68'inin belirgin bir vasfı, az evvel belirttiğimiz gibi çok hızlı militanlaşması, silahlı mücadele kanadının güç kazanması ve devletin haşin şiddetiyle boğulmasıdır.

Bir başka fenomen, öğrenci hareketinin dağılma sürecinde kurulan envai çeşit komünist/sosyalist küçük grubun, çılgın bir mitoz bölünme şeması hasıl etmesidir. Bu, bizzat sol içinde mizah konusu olmuştur. Bu olgunun muhasebesini yapan bir kitabın adı, vecizdir: *Partilerin en kuvvetlisi bizimkisiydi.*[5]

Beri yandan '68 hareketinin yarattığı 'sessiz devrim' etkisi açıktır. Hareketin etkileri, Almanya'da toplumsal hayatın demokratikleşmesi ve liberalleşmesi bakımından uzun erimli ve kalıcı bir dönüşümü başlattı. Militarist ve maçist kültürün sorgulanması, kadınların toplumsal ve politik özneleşmesi, '68'in etkisi olmadan -ev komünleri deneyimleri dahil-, bu kadar hızla mesaf alamazdı. Nazi geçmişiyle hesaplaşmanın toplumsallaşması, popülerleşmesi, sahicilik kazanması da '68 hareketinin radikal eleştirisi sayesinde gerçekleşti. Yavaş yavaş mayalanan bu dönüşümün ürün vermesi, "'68'in yeniden doğuşu" diye de tanımlanan Yeşiller'in çıkışıyla olmuştur.[6]



Bu 'sessiz devrim' dinamiği, Almanya'da, "kurumların içinden uzun yürüyüş" şiârında ifadesini bulmuştu. Mao'nun "uzun yürüyüş" sloganından ilhamla geliştirilmiş bir şiârdı bu. Gelişkin bir kapitalist merkez ülke koşullarında, sistemi değiştirmeye giden uzun erimli mücadelenin, sadece politik değil kültürel-toplumsal kurumlara nüfuz ederek onları içinden dönüştürmeyi hedeflemesi gerektiği fikrine dayanıyordu. İlkin Leninist-Troçkist "sürekli devrim" kavramıyla anlamlandırılmışken, 1970'lerde Gramscici bir çerçeveye oturtulacaktı. "Kurumların içinden uzun yürüyüş" şiârının mucidi de, bunu 1967'de formüle eden Rudi Dutschke'dir!

"Kurumların içinden uzun yürüyüş", aynı zamanda, bir yeni elit oluşumuna zemin oluşturdu. Sol-liberal olarak vasıflandırılan '68 hareketi kökenli bir yeni elit, 1980'lerden itibaren Almanya'nın sanayiinde, medyasında, bürokrasisinde, politikasında baskın hale gelmeye başladı. Sosyal Demokrat Parti'yle Yeşiller'in koalisyon dönemi (1998-2005), bu elit kuşağının altın çağı addedilir. Bunun simgesel bir örneği, RAF avukatlarından Otto Schilly'nin içişleri bakanı olmasıdır! Ancak, -Schilly'nin mesela Guantanamo işkencelerinde Alman polisinin dahli meselesini veya Nasyonal Sosyalist Yeraltı örgütünün cinayetlerini 'geçiştirmesinde' simgelenebileceği gibi-, bu yeni elitin içine girdiği kurumların rengine boyandığını, sisteme entegre olduğunu da göz ardı etmek imkânsızdır. Belki fazla karamsar veya kötücül bulunabilecek yorumcular, eski-'68'lilerin, kapitalizmin modernleşmesine, 'şıklaşmasına', yüzünü yenilemesine, kendini tazelemesine 'hizmet ettiklerini' düşünüyorlar.[7] Sadece Almanya'da değil her yerde, bir uçta nostaljizm, öteki uçta ise bu 'kötücül' tartışma, '68 mirasının arasında salındığı iki kutup değil midir?

Kronoloji

7.3.1940	Rudi Dutschke, Berlin yakınlarındaki Schönefeld'de doğuyor.
1946	Rudi Dutschke ilkokula başlıyor.
1947	Savaş es'iri baba Dutschke ülkesine iade ediliyor, Rudi babasının yüzünü ilk kez yedi yaşında görüyor.
7.10.1949	Demokratik Alman Cumhuriyeti'nin kurulduğu ilan ediliyor; Batı Almanya ile Doğu Almanya kesin olarak ayrılıyor.
17.6.1953	Doğu Berlin'de büyük işçi ayaklanması.
1957	Dutschke'nin okuduğu Gerhart-Hauptmann Ortaokulu'nun adı Lenin Ortaokulu olarak değiştiriliyor.
1.5.1960	Dutschke sınıfta yüksek atlamada ülke çapında dereceye giriyor. Ama istediği spor dalında yükseköğrenim görme hakkı tanınmıyor.
Ağustos 1960	Rudi Dutschke, aile meclisi kararıyla Batı Berlin'e yüksek öğrenimini sürdürmeye gidiyor.
Mayıs 1961	Alman Sosyalist Öğrenciler Birliği (SDS) Berlin'de "Yükseokokul ve Politika" seminerleri düzenliyor.
13.8.1961	Doğu Almanya ile Batı Almanya'yı kesin olarak ayıran Berlin Duvarı, Doğu'dan Batı'ya giderek artan göçü engellemek üzere yapılmaya başlanıyor. Dutschke, o gün, Batı'da kalmaya karar veriyor.
Nisan 1962	Almanya'nın yeniden silahlanmasına karşı yapılan 50 bin kişilik yürüyüş.
Şubat 1963	Dutschke ve arkadaşı Rabaehl'in ilişkide oldukları "Subversive Aktion" (Yıkıcı Eylem) adlı anarşist eğilimli grup, Berlin Üniversitesi'ndeki faşizan öğrenci temsilcilerinin devrilmesiyle ilgili neşeli bir bildiri yayınlıyor.
18.12.1964	Dutschke'nin katıldığı ilk gösteri. Kongo diktatörü Çombe, 700 Berlinli SDS üyesi öğrenci tarafından protesto ediliyor.
Şubat 1965	ABD Başkanı Johnson, Vietnam'a büyük bir saldırı başlatıyor. Bütün dünyada ABD'ye karşı gösteriler başlıyor. Almanya'da SDS, Dutschke'nin de içinde olduğu bir Vietnam komisyonu oluşturuyor.
21.4.1965	Dutschke bir SDS delegasyonuyla birlikte SSCB'yi ziyaret ediyor.
Mayıs 1965	Dutschke ve arkadaşları, Dominik Cumhuriyeti'ndeki darbeyi eleştiren bir bildiri yayınlıyorlar.
3.2.1966	Dutschke ve arkadaşları, SDS'yi radikal eyleme zorlamak için geceleyin bildiri dağıtmaya yetleniyorlar.
5.2.1966	Vietnam'a saldırıyı yoğunlaştıran ABD'ye karşı Berlin'de 2500 kişilik gösteri yapılıyor. Sağ basın ateş püskürüyor.
Mart 1966	Rudi Dutschke, Gretchen Klotz ile evleniyor.
Mayıs 1966	Dutschke Prag'ta ünlü Marksist düşünür Lukacs ile görüşüyor, hayal kırıklığına uğruyor.
25.5.1966	Pekin Üniversitesi'ndeki öğrenciler "Kültür Devrimi" uyarınca üniversite yönetimine başkaldırıyor. Kültür Devrimi, bütün dünyada öğrenci hareketlerini derinden etkiliyor.
Eylül 1966	SDS Kongresi.
Ekim 1966	Sosyal Demokratlar'ın da katıldığı "Büyük Koalisyon" kuruyor; kamuoyu parlamentodışı muhalefete daha hoşgörüsüz yaklaşmaya başlıyor.
17.12.1966	Berlin'de polisi deliye döndüren korsan gösteriler.
2.6.1967	Berlin'de İran Şahı Pehlevi'ye karşı öğrencilerin göstersinde Benno Ohnesorg adlı öğrenci polis tarafından vuruluyor.
21.11.1967	Berlin'de Vietnam'ı destekleyen 10 bin kişilik gösteri.
31.12.1967	Eski bir Nazi, bir kilisede Vietnam için bağış toplayan Dutschke'ye bastonuyla saldırıyor.
12.1.1968	Dutschke doğan çocuğuna "Hosea Che" adını koyuyor.
17-18.2.1968	Berlin'de büyük bir Vietnam Kongresi düzenleniyor. Kongre'den sonra 15 bin kişilik bir yürüyüş yapılıyor.
1.4.1968	Rudi Dutschke, "insan yüzlü sosyalizme" yönelen Çekoslovakya'da gençlik örgütlerinin düzenlediği barış konferansında konuşuyor.
11.4.1968	Faşist eğilimli işçi Bachmann, Rudi Dutschke'ye suikast düzenliyor; Dutschke üç kurşuna rağmen uzun süren ameliyatlar sonucunda kurtuluyor.
Mayıs 1968	Almanya'da SDS, Rudi Dutschke'ye suikasti "özendiren" Springer yayın tröstüne karşı kampanya açıyor.
10.6.1968	Dutschke, huzur bulamayacağını anladığı Berlin'den gizlice uzaklaşarak İtalya'ya geliyor.
Nisan 1969	Birçok ülkede "istenmeyen adam" ilan edilen Dutschke, uzun gayretler sonucunda İngiltere'de altı ay oturma izni alıyor.
10.11.1969	İkinci çocuğu Poll-Nicole doğuyor.
21.3.1970	SDS kendini feshediyor; öğrenci hareketlerinin yenilgisi Almanya'da da tescil ediyor.
Ocak 1971	İktidara gelen Muhafazakar Parti, Dutschke'yi İngiltere'den sınırdışı ediyor.
21.2.1971	Dutschke, kendini kabul eden Danimarka'ya gelerek "Proletarya Diktatörlüğü" dersi veriyor ve tezini hazırlamaya başlıyor.
1972	Demokratik Almanya Cumhuriyeti, ülkeden ayrılmış olan eski yurttaşlarına, ülkeyi ziyaret izni veriyor. Dutschke, ailesini ve Sosyalist Alman muhaliflerini ziyaret ediyor.
Ocak 1973	Dutschke, Lenin'i Ayakları Üzerine Oturtmayı Denemek adlı kitabının pek ilgi görmemesine üzülüyor. Bu arada, Vietnam için düzenlenen 20 bin kişilik gösteride yıllar sonra ilk kez kitle önünde konuşuyor.
18.11.1974	Dutschke, açlık grevi yaparak ölen bir "Kızıl Ordu Fraksiyonu" militanının mezarı başında konuşuyor; muhafazakar basın gene Dutschke'yi hedef alan saldırılara başlıyor.
Kasım 1976	Danimarka'dan Almanya'ya dönerek seçimlerden önce yeni bir Sosyalist parti kurmanın gerekli olduğunu söylüyor.
Nisan 1977	Yurttaş İnisiyatifleri, anti-nükleer harekei gibi, bir süre sonra Yeşil Parti'nin doğmasına zemin hazırlayacak olan yeni akımları "fark eden" Dutschke, siyasi araştırlarını bu yeni hareketlerle yöneltiyor.
Mayıs 1979	Berlin'de oluşturulan ilk "Yeşil Liste"yi desteklemek üzere tekrar Danimarka'dan Almanya'ya geliyor.
Ekim 1979	"Bremen Yeşil Liste", eyalet parlamentosuna girmeye başaran ilk Yeşil örgüt oluyor. Dutschke Yeşiller hareketini '68'in yeniden doğuşu" olarak büyük coşkuyla karşılıyor.
24.12.1979	1968'deki suikastın yıllar sonra getirdiği ölüm; banyo yaparken fenalık geçiren Rudi Dutschke, başını küvete çarparak 39 yaşında veda ediyor.

DİPNOTLAR

* Bu yazının ana omurgası, İletişim Yayınları'nın hazırladığı *Çağdaş Liderler Ansiklopedisi*'nde yer almıştır.

1 Rudi Dutschke: *Jeder hat sein Leben ganz zu leben*. Kiepenheuer & Witsch, Köln 2003.

2 Kurucularından Andreas Baader ve Ulrike Meinhof'a atıfla, "Baader-Meinhof grubu" veya "...çetesi" diye de ürlenmiş veya mağazinleştirilmiştir.

3 Theodor W. Adorno: "Elibrief an Herbert Marcuse", *Frankfurter Schule und Studentenbewegung* Cilt 2 içinde (yay. Wolfgang Kraushaar), Hamburger Edition, Hamburg 1998, s. 671.

4 Wolfgang Kraushaar: "Rudi Dutschke, Andreas Baader und die RAF". *Die RAF und der linke Terrorismus*. Hamburger Edition, Hamburg 2006. Cilt 1, s. 218-247.

5 *Wir warn die stärkste der Parteien*. Rotbuch Verlag, Berlin 1977.

6 Wolfgang Kraushaar: "Rudi Dutschke, Andreas Baader und die RAF". *Acht Und Sechzig – Eine Bilanz*. Propyläen Verlag, Berlin 2008.

7 Thomas Wagner: *Die Angstmacher – 1968 und die Neuen Rechten*. Aufbau Verlag, Berlin 2017.

1968'İN ÜRÜNÜ OLARAK ÇEVRECİ, EKOLOJİST VE YEŞİL HAREKETLER

ALPER AKYÜZ

Türkiye'de 1968 öncesinde yükselişte olan sokak hareketleri, devlet şiddeti karşısında görece çok daha hızlı bir şekilde silahlı mücadele seçeneğine yöneldi. Bu nedenle, 1970'lere gelindiğinde toplumsal mücadele alanının hızla şiddet sarmalına sıkıştığını ve hareketler tarafından "devrim sonrasına ertelenen" çevreci-ekolojist konuların gündeme gelme fırsatı bile bulamadıklarını söyleyebiliriz. İronik olarak insan hakları mücadelesiyle birlikte feminist hareketler ve çevreci protestolar ilk kez sol örgütlenmelerin üzerinden silindir gibi geçen 1980 darbesinden 5-6 yıl sonra baskı ortamının biraz olsun gevşemeye başlamasıyla ortaya çıkmaya başladı.

Yeşil hareket ve Yeşiller Partisi deyince akla önce Federal Almanya Yeşiller Partisi ve kuruluş ve sonrasında Alman Sosyal Demokrat Partisi'yle birlikte koalisyona girdikleri dönemin figürleri olarak bir kaç isim gelir; Petra Kelly ve Joschka Fischer bu isimlerden ikisidir. Yine Fransa ve Avrupa Yeşillerinin önde gelen figürlerinden birisi olan Daniel Cohn-Bendit ise ününü öncelikle 1968 Parisi'ndeki öğrenci protestolarına borçludur ve o dönemki eğilimleri nedeniyle de "Kızıl Dany" olarak bilinir. 1968 yılıyla özdeşleşen protesto hareketlerinin yarattığı devrim niteliğindeki değişimlerden birisi de yeni sosyal hareketler adı verilen, spesifik sorun ve kimlik temelli protesto hareketlerinin ve bunlar arasında ekolojiyi öncelik olarak alan hareketlerin yükselişi ve yaygınlaşması ve siyaset sahnesi için bütünüyle yeni bir olgu olarak Yeşil partilerin doğuşudur.

Yeşil hareket ve Yeşil partileri inceleyen araştırmacılar arasında bu örgütlenmelerin 1968 hareketlerinin sonucu olarak nitelendirilmesi konusunda yaygın bir uzlaşma bulunuyor. Türkiye'de ise tarihsel olarak marjinal gibi görünen bu hareketler hakkında çok az çalışma var ve konuyla ilgili kesimlerde de görüşleri eksik bilgiler şekillendiriyor. Ekoloji temelli ve yeşil hareketler ile partilerin 1968'i de içine alan dönem ile bağlantılı bir oluşum analizi bu eksikliği giderebilir ve özellikle de bu eksiklikten kaynaklanan yanlış önkabüllerin düzeltilmesine ön ayak olabilir.

1968'E DOĞRU ÇEVRECİLİĞİN OLUŞUMU VE EKOLOJİST HAREKETLER

Yeşiller ile sınırlı olmayan çevreci ve ekolojist hareketler için 1968 öncesi ve sonrası gelişmeler oldukça belirleyicidir. Modern anlamda çevreci düşüncelerin doğuşu 19. yüzyıl sonunda özellikle ABD kökenli doğa koruma çabalarına bağlanabilir. Bu akımın temel sorunsalı el değmemiş yabanıl doğanın güzelliğinin insan eliyle yok edilmesinin önüne geçilmesidir ve bu bakış olabildiğince insan etkisinden uzak tutulacak geniş koruma alanlarının oluşturulması için çaba gösterir. Temeli estetik ve etiktir: doğaya içsel değer tanıyarak insan-merkezci anlayışın ötesine geçebilen Henri David Thoreau, John Muir, Aldo Leopold gibi düşünür ve aktivistler tarafından yön verilmiş ve önce ABD'de, sonra Avrupa ve sömürgelerinde milli parkların ilanına ve Sierra Club, IUCN ve WWF' gibi doğa koruma örgütlerinin oluşumuna yol açmıştır. Bu örgütlerin öngördüğü çalışmaların niteliği gereği daha çok ormancılar ve biyologlar gibi uzman ve akademisyenlerle bürokratların oluşturduğu uzmanlık ve lobicilik örgütleri oldukları da söylenebilir.

Öte yandan 1968 protestolarının altyapısını hazırlayan etmenlerden bazıları olarak 2. Dünya Savaşı sonrası tüketim ekonomisinin kurulması, 'baby boomer' kuşağıyla birlikte nüfusun ve maddi ekonomilerin hızlı büyümesi, yine bağlantılı olarak hızlı kentleşme, aynı zamanda beraberinde yabanıl doğanın yok olmasının ötesine geçen yaygın bir çevre kirliliğini getirerek karşı tepkilere de yol açmaya başlamıştı. Bu dönemin en belirleyici gelişmelerinden birisi tarımda Yeşil Devrim olarak bilinen uygulamaların hızla devreye girerek bütün dünyaya yayılmasıydı. Yeşil

Devrim özetle, 1950'lerden itibaren tarımda zararlı böcek ve mantarlar ile yabanı otlara karşı geliştirilen sentetik kimyasal ilaçların, inorganik yapay gübrenin ve diğer kimyasal girdilerin yoğun olarak kullanılması ve insan emeğinin yerini traktör gibi petrol yakıtlı araçların alması sonucunda kısa dönemli arazi veriminin ve dolayısıyla üretimin patlamasıydı. Ancak adı ilaç olsa da bu girdilerin asıl özelliği zehir olmalarıdır ve o dönemde henüz kesin etkileri bilinmese de bir kez tarlalara püskürtüldüklerinde bütün ekolojik döngülere ve dolayısıyla besin zincirine girerek insan dahil bütün canlılara zarar verme potansiyelini içinde taşımalarıdır. Çevreci hareketin ilk tetikleyicilerinden birisi olarak kabul edilen Rachel Carson'un *Sessiz Bahar* kitabı[2] da o dönemin en popüler böcek ilacı olan DDT'nin böcekleri yiyerek bünyelerinde biriktiren kuşlara etkisine dikkat çekerek kuşların ötmediği bir bahara, ama daha da önemlisi bu ilaçların sonuçta insan sağlığına etkisini çarpıcı bir şekilde gündeme getirmişti. 1939'da tarım zararlısı böceklere karşı kullanılmaya başlanan DDT için o dönemde yayımlanan DDT kamu spotları ilacın insana hiç bir zararı olmadığını savunuyor, hatta açık havada yemek yiyen ya da havuzda yüzen çocukların üstüne DDT püskürtüldüğü görüntülere yer veriyordu.[3] 1962'de yayımlanan kitap hızla DDT ve böcek ilacı karşıtı bir protesto hareketine ve kampanyaya dönüştü, ancak 1964'te kansere yenik düşen Carson DDT'nin 1972 yılında ABD'de yasaklandığını göremedi. Çevre politikasının ve çevresel denetime dönük devlet kurumlarının henüz olmadığı dönemde kirleticilerin ve sanayi atıklarının havaya, sulara ve toprağa olduğu gibi atılmasının insan sağlığına da zararlı olabileceği görüşünün yaygınlaşması kalkınmanın sorgulanmasına yol açmıştı. Çevreciliğin bu versiyonu doğa koruma hareketinden farklı olarak sadece insan dışı doğa ve doğal varlıkların yok olmasını değil, en az onun kadar insan sağlığının ve yaşam kalitesinin üzerindeki olumsuz etkisini de dert ediniyordu.



Almanya'da Vietnam Savaşı protestosu (Fotoğraf: Leonard Freed).

1968 Magnum throughout the world (İspanya: Hazıran, 1998), s. 58.

1968'e doğru muhalif görüşlerin yaygınlık kazanmasının arkasında yatan başka bir etmenin ise soğuk savaş olduğu söylenebilir. ABD'de soğuk savaşın sıcak cephesi olarak Vietnam Savaşı'na karşı muhalefet ve protestolar sadece savaş karşıtlığı üzerinden değil, aynı zamanda ABD gibi bir dünya gücünün kendisine doğrudan tehdit oluşturmayan küçük bir ülkeyi işgaline, ne kadar engellenmeye çalışılsa da görünür hale gelen yerel halka ve özellikle sivillere dönük işkence ve katliamlara ve zorunlu askere almalara karşı da yaygınlaştı. Avrupa'da ise barış hareketi özellikle nükleer silahlanmaya ve spesifik olarak Avrupa ülkelerine NATO eliyle Sovyetler Birliğini hedef alan nükleer başlıklı füzelerin yerleştirilmesine karşı gelişmekteydi. Nükleer silahlara karşı bu muhalefet daha sonra nükleer enerji santralleri karşıtlığına da evrilecekti.

1968'in bir patlama olarak ortaya çıkmasındaki en önemli etmen ise yine bir ölçüde tüketim ekonomisine bağlanabilecek özgürlükçü kültürel gelişim ve muhafazakarlık ile çatışma olarak değerlendirilebilir. Sanatın farklı alanlarındaki özgürlükçü ve otorite karşıtı akımların gençliği etkilemesi ve gündelik yaşama yansıması kaçınılmaz olduğu kadar kuşaklar arası çatışmalara da yol açıyordu. Edebiyatta Beat kuşağı, görsel sanatlarda soyut akımların yaygınlaşması, müzikte önce rock'n roll ve sonrasında deneyselleşen çeşitli rock akımları, Woody Guthrie, Pete Seeger ve tabii ki Bob Dylan gibi sözünü sakınmayan politik folk ozanları, avantgardlaşan ve ırkçılık karşıtı

hareketlere paralel olarak aktivistleşen caz müzisyenleri, performans sanatlarında ve filmde deneysel çalışmaların ve bedenin özgür kullanımı gibi eğilimler hem yeni ve alternatif yaşam biçimlerinin yansımasıydı, hem de bu yaşam biçimlerinin oluşmasında belirleyici çekim merkezleriydi. Ancak özgürleşme arayışlarının ve otorite karşıtlığının en önemli iki alanı ırkçılık karşıtı sivil haklar hareketi ve yeni dalga feminist hareket ile cinsel devrim oldu.



Alman Yeşilleri 1983 yılında ilk kez Bundestag'a seçilirler.

1968 SONRASI ÇEVRE POLİTİKALARI VE RESMİ ÇEVRECİLİK

1968'in (1848 ile birlikte) yenilgiye uğrasa da dünyayı dönüştüren en etkili devrim olduğu yönündeki değerlendirmeye[4] sıkça referans verilir. Ancak çevreci ve ekolojist hareketler ile siyasette Yeşillerin ortaya çıkışı ile yaşanan dönüşüme nadir olarak değinilir. Çevre politikalarının oluşumunda 1968'in yerleştirdiği itiraz ve protesto kültürünün etkisini en doğrudan haliyle ABD'de 22 Nisan 1970'te düzenlenen Dünya Günü yürüyüşlerinde görebiliriz. Ülke çapında aynı gün içinde düzenlenen protestolarda o dönem ABD nüfusunun onda birine denk gelen 20 milyon Amerikalı tarihin en büyük protestosuna imza atmış ve yanıt olarak başkan Richard Nixon iki ay gibi bir süre içinde Temiz Hava, Temiz Su ve Tehlike Altındaki Türler Yasalarının çıkmasına ve Çevre Koruma Ajansı'nın kurulmasına ön ayak olmuştu. Çevre politikalarının oluşumunun diğer göstergesi olarak Birleşmiş Milletler tarafından Dünya İnsan Çevresi Konferansı 1972'de Stockholm'de toplanarak dünya çapında çevre ve doğa koruma politika ve standartlarının yaygınlaşmasının ilk adımını attı.

Resmi çevreciliğin kurumsal yapıları oluşurken aynı anda çevre politikalarını etkilemeyi hedefleyen sivil örgütlenmeler de oluşmaya başlamıştı. Bu bağlamda Greenpeace'in 1971'de kurulması (aslen ilk kez 1969'da başka bir adla bir araya gelmeleri) ve tarz olarak şiddetsiz doğrudan eylemler yoluyla sorunlara dikkat çekme yolunu benimsemesi ya da çevre alanında dünyanın en büyük taban örgütlenmesi olan Dünya Dostları'nın (Friends of the Earth) 1969'da kurulması ve 1971'de uluslararasılaşması tesadüf sayılmaz. Yine asıl amacı sınırlı bir gezegen üzerinde nüfus ve ekonominin büyümesinin 2100 yılına kadar seyri ve etkilerini incelemek olan ve sonunda kapsamlı bir sosyoekonomik sistem eleştirisine dönüşen *Büyümenin Sınırları* başlıklı dünya modellemesi çalışması da MIT'den bir grup bilim insanına Roma Kulübü başlıklı düşünce kuruluşu tarafından 1970'te ismarlanmış ve o dönem için öncü olacak şekilde bütün dünyanın bilgisayar modellemesini içeren ilk çalışmanın sonuçları 1972'de yayımlanarak yoğun ilgi ve tepki çekmişti.[5] *Büyümenin Sınırları* o zamana kadar çevre kirliliğinin ve kaynak tüketiminin küresel düzeydeki olası sonuçlarını daha çok sezgisel olarak dillendiren çevreci ve ekolojist hareketler için önemli bir bilimsel bilgi altyapısı sağlamış olmakla kalmadı; yine 1965 tarihli *Nüfus Bombası* başlıklı yeni Malthusçu çalışmayla olası tehditleri ağırlıkla insan nüfusuna bağlayan (ve dolayısıyla gelişmiş ülkelerdeki aşırı tüketimden çok nüfusu daha hızlı artan az gelişmiş ülkeleri hedef gösteren) Paul Ehrlich'e de kapsamlı bir itirazda bulunmuş oldu.

SİYASETTE YEŞİL RENK

Yeşil partilerin en ünlüsü Alman Yeşilleri olsa da dünyada seçimlere de girme hedefiyle kurulan ilk yeşil partiler 1972'de sırasıyla Avustralya'nın Tasmanya eyaletinde kurulan Birleşik Tasmanya Grubu (United Tasmania Group), Yeni Zelanda'da Değerler Partisi (Values Party) ve Birleşik Krallık'ta Halk (Partisi) (PEOPLE) oldu (bu partilerin tamamı daha sonra Yeşil adını alacaktır). Özellikle İngiltere'de 1970'de Edward Goldsmith tarafından kurulup yayına başlayan *The Ecologist* dergisinin 1972'de önce ek olarak yayımladığı *Hayatta Kalmanın Reçetesi* (Blueprint For Survival) başlıklı manifestosu kitap olarak yayımlandığında çok satanlar listesine girmiş ve bu manifestonun yaşama geçirilebilmesi için gerekirse ana akım partiler dışında seçimlere de girilmesini önererek partinin yolunu açmıştı.[6]

Öte yandan aynı sıralarda sonunda 1979 yılında kurulacak Alman Yeşiller Partisi'nin tabanını oluşturacak olan Yurttaş İnisiyatifleri (Bürgerinitiative) çoğunluğu çevre, barış ve nükleer silah veya santral karşıtlığı gibi konular çerçevesinde örgütlenmeye başlamıştı. 1968 protestoları Batı Almanya'da öğrenci hareketinin otoriterlik karşıtlığı dışında özellikle Vietnam Savaşı'nı protesto üzerin-

den örgütlenmişti. Bunda Alman solunun kendilerinin de soğuk savaşın ön cephelerinden birisi olmalarına rağmen bloklar arası nüfuz savaşının sıcak ve acı yüzünün Vietnam'da yaşandığını ve dolayısıyla bu savaşın aslında kendileri adına yürütüldüğünü, buna karşın Sosyal Demokrat Parti'nin (SPD) ABD yanında saf tutması nedeniyle siyasi bir temsil kanalı bulamamalarının rolü olduğunu da belirtmek gerekir.[7]

Daha sonra partinin kuruluşunda aktif rol alacak Petra Kelly ve Joschka Fischer de ilk siyasallaşmalarını farklı kıtalarda 1968 protestolarında yaşamıştı. Petra Kelly babası Amerikalı olduğu için 12 yaşında ABD'ye taşınmış, '60'ların ikinci yarısında Washington D.C.'de üniversite öğrencisiyken bir yandan Vietnam Savaşı karşıtı ve ırkçılığa karşı sivil haklar destekçisi hareketlerde yer alırken öte yandan Demokrat Parti adayı Robert F. Kennedy'nin (ve Kennedy'nin suikast sonucu öldürülmesi sonrası aslen başkan yardımcısı olarak aday gösterilmiş olan Hubert Humphrey'in) seçim kampanyasında çalışmıştı. 1970'lerde Avrupa'ya dönen ve bir yandan Avrupa kurumlarında çalışırken öte yandan çevre ve barış konularında protestolarda yer alan ve hatta bir süre SPD'ye üye olan Kelly, Almanya çapındaki Yurttaş İnisiyatiflerini dolaşarak 1979'da Alman Yeşiller Partisi'nin kurulmasında önemli bir mobilizasyonu sağlayacaktır.

Partinin diğer önemli figürlerinden Joschka Fischer ise 1960'larda sokak eylemlerinin tanınan yüzlerinden olmuştu. O sırada sosyalist ağırlıklı bir siyasi çizgi izlese de 1970'lerde anarşizme kaymış ve özellikle Frankfurt'taki ev işgallerinin yönlendirilmesindeki aktif rolüyle tanınmıştı. Bu sırada çoktan yıldızlaşmış olan Daniel Cohn-Bendit de kendisine eşlik etmişti. Ancak bu dönemde Almanya'daki radikal eylemci sol akımlar arasında silahlı mücadeleye girişen RAF (Rote Armee Fraktion - Kızıl Ordu Fraksiyonu) koşulsuz desteklenmeleri için önemli bir baskı ve dayatma girişimiyle ciddi bir yarılma yaratmış, Fischer ise silahlı mücadelenin hareketin kitleselleşmesini engellediğini savunarak açıkça karşısında yer almış ve hitabet yeteneğiyle de sokak hareketlerinde ön plana çıkmıştı.

Tarihteki en başarılı yeşil parti olan Alman Yeşilleri (Die Grünen) çalkantılı siyasi yaşamına 1968 kuşağından gelen bu figürlerin çabaları, Yurttaş İnisiyatifleri, ekolojist ve çevreciler, feministler ve savaş ve nükleer silah karşıtı hareketler gibi sokak hareketlerinin üyelerinin aktif katılımı ve özellikle 70'ler boyunca yerel ve eyalet düzeyinde bağımsız listelerle girilen seçimlerdeki başarıların sonucu olarak 1979'da başladı ve dört sene içinde Federal Parlamentoya milletvekili sokacak başarıya ulaştı.[8] Parlamento çalışmalarında da kıyafet kodlarını ve teamüllerini tanımamak, nükleer başlıklı füzelerin Almanya'ya yerleştirilmesine karşı sert muhalefet yürütmek gibi itaatsizliklerine devam eden grup özellikle sokak ile temsil arasında kurduğu ilişki sayesinde önemli değişikliklere yol açmış oldu.

Yeşillerin bu dönemdeki başarısı ve kendilerini yerleşik bir aktör olarak kabul ettirebilmeleri bir ideoloji çevresinde değil, ekolojizm, şiddetsizlik, feminizm ve doğrudan demokrasi gibi ilkeler çerçevesinde örgütlenmesi ve bu haliyle şiddetsiz eylem ve sivil itaatsizlik yöntemleri çevresinde ekolojistler, barış hareketi ve feminist hareket ile yerel inisiyatifler kadar klasik sol ve sosyalist hareketlere uzak duran muhafazakar veya dindar çevreciler için de bir çekim noktası olmasından kaynaklandı. Öte yandan doğrudan demokrasi ilkesinin parti içinde uygulanması için her kademede rotasyon ve eşsözcülük gibi mekanizmalar kullanılsa da kurucu figürler bir şekilde hep ön planda kaldılar ve aralarındaki çatışmalar ve görüş ayrılıkları da partinin sıkça çalkantılı dönemler geçirme-



Greenpeace'in kurulduğu 1971 yılından bir fotoğraf.



Daniel Cohn-Bendit.

sine ve yön değişiklikleri yaşamasına neden oldu. 1980'lerde partinin izleyeceği politikanın radikalliği ve yöntemleri üzerinde yaşanan anlaşmazlık söylem ve taleplerde radikalliğin sürmesi gerektiğini düşünen Fundiler ve pragmatist ve gerçekçi politikalar benimsemek gerektiğini düşünen Realoslar arasında çatlağa yol açtı ve Fundi olarak bilinen Petra Kelly sonunda partiden ayrılırken Realos kanadın önde gelenlerinden Joschka Fischer ise ağırlığını artırarak sonunda SPD ile kurulan Kızıl-Yeşil koalisyonda Dışişleri Bakanlığına kadar gelebildi.

YEŞİLLER VE 1968 İLİŞKİSİ ÜZERİNE BİR TARTIŞMA

1968 kuşağının ve özellikle de protesto hareketleri içinde radikalize olmuş çeşitli bireylerin daha sonra kapitalizmin aldığı yeni hal tarafından içerildiğine ve yeni kapitalizmin beyaz yakalıları, reklamcıları, halkla ilişkilercileri, gazetecileri, ana akım siyasetçileri haline geldiklerine sıkça değinilir. Öte yandan hareketin bütününden çevreci, ekolojist ve Yeşil hareket örneğinde görüldüğü gibi yeni sosyal hareketler, maddiyat-sonrası siyasetler ve özgürlükçü kültürel akımlar ve oluşumların neredeyse bir patlama şeklinde saçıldığı da görülebilir. Türkiye'de yeşil düşünce ve hareket üzerine çok sayıda çalışması olan Ümit Şahin'e göre yeşil düşüncenin ve eylem repertuarının kaynakları olarak ekoloji bilimi, romantizm ve anarşizm, özgül kavramsal eksenleri olarak ise sürdürülebilirlik, gelecek kuşaklar, doğanın parçası olarak insan, büyüme ve kalkınma eleştirisi, ölçek ekonomisinin reddi, çevre adaleti ve antiendüstriyalizm sayılabilir. Bunun dışında çeşitlilik, cinsiyet eşitliği, şiddetsizlik gibi yeşil harekete özgü olmayan kavramsal eksenler de tanımlayıcı bir şekilde benimsenmiştir.[9] Yeşil hareket de politikayı bünyesinde etik ve estetikle birleştirdiği ölçüde Joseph Beuys gibi sanatçılar, din adamları gibi muhafazakarlar ve Rudolf Bahro gibi doğu bloku sürgünü eski sosyalistler dahil sol politikanın nadiren aktif bir şekilde içine katabildiği aktörleri bir araya getirebilmiştir.

1980'lerin sonundan itibaren Alman Yeşillerine hakim olan Realos kanadının politikaları ölçeği daha da büyüterek iki dönem boyunca SPD ile bir koalisyon halinde iktidar deneyimi de edinmişler ve ana akıma kaymalarına dönük bütün eleştirilere karşın izledikleri politika ile Irak savaşında ABD'ye ve uluslararası koalisyona destek vermemenin ötesine geçerek doğrudan muhalefetlerini de hükümet politikası olarak uygulayabilmişlerdir. Yine gerek göçmen politikalarında, gerekse de yenilenebilir enerji uygulamalarının yaygınlaşması ve nükleer santrallerin 2020'lerin başında bütünüyle kapatılması kararlarındaki etkileri büyüktür. Bu dönemde benimsenmiş dış politika çizgisi, göçmen ve enerji politikaları, sonraki Büyük Koalisyon döneminde Hristiyan Demokrat bir şansölyeden beklenmeyecek şekilde Angela Merkel tarafından dahi devam ettirilmiş ve Merkel döneminde Almanya başta güneş olmak üzere yenilenebilir enerjilerin üretimdeki payında olduğu kadar nükleer santrallerin devreden çıkarılmasında da kararlı politikasını sürdürürken artık tartışmalar kömürlü santrallerin kapatılmasına kadar gelmiştir.

Buna karşın hareketin eksik kaldığı yönlerden de söz etmek mümkün. Bunların ilki 1968 hareketlerinin büyük çoğunluğunda olduğu gibi eleştiri getirdikleri Batılılık, modernlik ve doğadan kopuk kent yaşamının doğrudan içinden gelmeleri ve hareketin bünyesinde Batılılığın, modernliğin ve kent kökenliliğin bütün özelliklerinin görülebilmesidir. Yeşil düşüncenin ve hareketin kaynakları arasında kırsala dönüş gibi romantik bir eğilim söylem olarak yaygın olsa da bunu aktif olarak yaşama geçirenlerin veya doğrudan kırsal/çiftçi/köylü kökenlilerin sayısının ve etkisinin oldukça az olduğu ve yeşil politika için önemli olan bu hedef grubun son zamanlara kadar harekete katılamadığı söylenebilir. Barselona Otonom Üniversitesinden Joan Martinez-Alier'in ortaya attığı çevre hareketleri kuşakları kavramsallaştırmasında[10] özellikle 90'larda ana akıma doğru kayan Realos Yeşillerin politikaları (ve daha çok çevreci STK'ları) "Eko-verimlilik Gospeli" adını verdiği kuşak kapsamında değerlendirilir. Realos Yeşillerinin çevre adaleti kapsamında başta Latin Amerika olmak üzere gelişmekte olan ülkelerin kırsalından çıkan "Yoksulların Çevreciliği" kapsamındaki "çevre adaleti" hareketleriyle sempati dışında organik bir ilişki kuramadıklarını ve bu mücadelelerin kendi özerk ve çoğunlukla informal ve geçici örgütlenme süreçleri izlediklerini belirtmek gerekir.[11] Parti yapılanmalarında özellikle Petra Kelly'nin "parti olmayan parti" söylemi klasik siyasi partilere bir eleştiri olarak getirilse ve bu kapsamdaki uygulamaların bazıları yine diğer partiler tarafından benimsense de modern siyasi parti anlayışının aşılamadığı da söylenebilir. Son olarak Avrupa, Avustralya ve Yeni Zelanda dışında yeşil partilerin özellikle ilgilendikleri konularda söylemlerini benimsetmek ve öncü figürleri gerek kendisine çekmek, gerekse de içinden çıkarmak dışında iktidar perspektifinde etkili birer siyasal aktör olacak büyüklüğe erişemediklerini de not edebiliriz.[12]

TÜRKİYE'NİN 68'İ VE ÇEVRECİ, EKOLOJİST VE YEŞİL HAREKETLER

Türkiye özelinde 1968 öncesinde yükselişte olan sokak hareketleri ve sosyalizm yukarıda sayılan dünya akımlarının özelliklerini kısmen bünyesinde taşıyan Türkiye İşçi Par-

tisi gibi bir deneyime karşın devlet şiddeti ve milliyetçi-mukaddesiyatçı şiddet karşısında görece çok daha hızlı bir şekilde silahlı mücadele seçeneğine yöneldi. Bu nedenle 1970'lerdeki toplumsal mücadele alanının ideolojik alana ve şiddet sarmalına sıkıştığını ve hareketler tarafından "devrim sonrasına ertelenen" feminist ya da çevreci-ekolojist konuların gündeme gelme fırsatı bile bulamadıklarını söyleyebiliriz. İronik olarak insan hakları mücadelesiyle birlikte feminist hareketler ve çevreci protestolar ilk kez sol örgütlenmelerin üzerinden silindir gibi geçen 1980 darbesinden 5-6 yıl sonra baskı ortamının biraz olsun gevşemeye başlamasıyla ortaya çıkmaya başladı. 1980'lerin ikinci yarısı Özal'ın dışa açılma, tüketim ekonomisi ve kalkınma hamleleriyle birlikte ve bu kapsamdaki çeşitli yatırımlara karşı çevrecilerin, kadına yönelik şiddete ve tacize karşı da feministlerin kampanya ve eylemler örgütlemeye başladıkları bir dönem olur.

Türkiye'de çevre kuruluşları Batı'dakine benzer olarak (ancak 1950'lerden itibaren gecikmiş bir şekilde) önce ormancılar, bürokratlar ve akademisyenler tarafından uzmanlık kuruluşları şeklinde ve kapsamları doğa korumayla sınırlı elit organizasyonlar olarak kurulmuştu. 1980'lerde ses getiren ilk protestolar arasında Dalyan Iztuzu kumsalında planlanan otel projesine karşı kumsalın Caretta Caretta kaplumbağalarının yumurtlama alanları olarak korunmasını talep eden dalga bulunmaktaydı ve dönemin doğa koruma örgütlerinin sokakla buluşması açısından bir ilki ifade ediyordu. Yine Gökova körfezinde inşa edilecek kömürlü termik santraller karşıtı mücadele oldukça ses getirmiş ve 1988'de ilk Yeşiller Partısı kurulmuştu. Batıdaki örneklere benzer bir şekilde Türkiye'deki hareket ve partiyi de kentli ve sol hareketler kökenli '68 ve '78 kuşakları kursa ve özellikle Aliağa Termik



1990 yılında Aliağa termik Santrali'ne karşı düzenlenen eylemlerden.

Santraline karşı 60 km'lik insan zincirı gibi başarılı bir sokak eylemi örgütlese de Realos-Fundis ayrımının bir benzeri çok geçmeden parti içinde ortaya çıkarak 1994'te partinin kapanmasına yol açacaktır. Ancak bu dönemin çevreci dalgası (ve kısmen çevrecilığın o dönemin devleti tarafından göz yumulabilir alanlar arasında olması) ile yerel düzeyde çok sayıda çevre örgütü kurulmuş, ulusal düzeyde ise TEMA gibi büyük kuruluşlar 1990'ların başından itibaren ve bu yıllarda dünyada resmi çevreciliğin ikinci uluslararası yükseliş dönemine paralel olarak kurulmaya başlanmıştı[13] İlk Yeşiller Partisi'nin ise kendisi dağılsa da gerek Bergama altın madenine karşı köylü mücadelesine destek olarak, gerekse de Akkuyu'da yapılması planlanan nükleer santrale karşı geniş tabanlı ve uzun soluklu bir hareketin ön saflarında önemli katkıları oldu. Yine aynı dönem her alanda sıvil toplum örgütlenmelerinin sayıca bir patlama yaşamasına da tanık oldu; ancak bu bağlamda Türkiye'nin 1968'inin ilk nüvelerinin 20 yıl gecikmeyle görüldüğü öne sürülebilse de kapsayıcılık, yaygınlık ve süreğenlik açısından karşılaştırılabilir ilk protesto dalgası için Gezi Parkı protestolarını beklemek gerekecektir.

ALPER AKYÜZ
İSTANBUL BİLGİ ÜNİVERSİTESİ İLETİŞİM FAKÜLTESİ VE YEŞİL DÜŞÜNCE DERNEĞİ

DİPNOTLAR

1 IUCN (World Conservation Union - Dünya Doğa Koruma Birliği); WWF (World Wide Fund for Nature – Dünya Doğa Koruma Vakfı)

2 Rachel Carson, *Silent Spring*(Boston: Houghton Mifflin, 1962)

3 Bu spotlara bir örnek olarak: Anonim (t.y.) "U.S. Govenment Spraying DDT Insecticide on Children 1947" https://www.youtube.com/watch?v=kbcHszMCIJM, erişim 10.04.2018.

4 G. Arrighi, T.K. Hopkins ve I. Wallerstein, *Sistem Karşıtı Hareketler*(İstanbul: Metis Yayınları, 1995).

5 D. Meadows vd., *Limits To Growth: A Report For The Club Of Rome's Project On The Predicament Of Mankind* (New York: Universe Books. 1972).

6 Jonathan Porritt, *Yeşil Politika* (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1988).

7 Paul Hockenos, *Joschka Fischer and the Making of the Berlin Republic: An Alternative History of Postwar Germany* (Oxford: Oxford University Press, 2008).

8 Tanıl Bora, *Yeşiller ve Sosyalizm* (İstanbul: İletişim Yayınları, 1988)

9 Ümit Şahin, "Yeşil Düşünce", *Yeşil ve Siyaset* (Der. Orçun Imga ve Hakan Olgun) içinde (İstanbul: Lotus Yayınları, 2012).

10 Juan Martinez-Alier, *The Environmentalism of the Poor: A Study on Ecological Conflicts and Valuation* (Cheltenham, UK: Edward Elgar, 2002).

11 Bu saptamaya bir istisnayı 2009 yılı Avrupa Parlamentosu seçimlerinde Fransa'da Yeşiller'den Daneil Cohn-Bendit ile radikal çiftçi ve köylü hareketinden José Bové tarafından öncülüğü yapılan Europe Ecologie listesinin elde ettiği başarı oluşturur.

12 Batı ülkeleri içinde ABD Yeşil Partisi ve etkinliği başlı başına bir inceleme konusu olmalıdır. Özellikle tüketici hareketi lideri Ralph Nader'in Yeşiller adına başkan adaylıkları ve George W. Bush'un Al Gore'a karşı kılpayı kazandığı 2000 yılı seçimlerinde aldığı %2.74'lük oy nedeniyle bilinse ve çeşitli seçim dönemlerinde bazı eyaletlerde senatörlükleri almış olsa da ABD'deki iki partili düzen ve seçim sistemi içinde başarı elde etmesi oldukça zor olmaktadır. Benzer bir durumu en yüksek oyu alan adayın seçildiği dar bölge seçim sistemi uygulanan İngiltere'de de görebiliyoruz ve en eski Yeşil Partilerden olan İngiliz Yeşilleri ulusal düzeyde oylarının yüksek olduğu zamanlarda dahi Brighton dışında parlamentoya temsilci sokamamaktan imzdarıpler.

13 Çiğdem Adem, "Non-State Actors and Environmentalism", *Environmentalism in Turkey – Between Democracy and Development?* (Der. Fikret Adaman ve Murat Arsel) içinde (New York: Routledge 2005).

KAREL KOSÍK VE PRAG BAHARI'NIN ENTELEKTÜEL TEMELLERİ

ATEŞ USLU

Çek Marksizminin en önemi figürlerinden Karel Kosík'in eserleri ve yazıları Marksizmin özgün bir yorumunu sunduğu kadar, hem Çekoslovak gençliği ve özellikle Doğu Bloku entelektüelleri üzerinde önemli bir etki bırakmış hem de Prag Baharı'nın fikri temellerinden birini oluşturmuştur. Kosík'in farklı düşünce akımlarıyla kurduğu zengin diyalog ve sosyalist demokrasi düşüncesi, 1960'lı yıllarda Doğu Bloku ülkelerinde yaşanan entelektüel canlılığa da örnek teşkil eder.

GİRİŞ

Avrupa'da "1968"in önemi üzerine yapılan değerlendirmelerde, 1960'lı yıllar boyunca devam edip 1968'de doruk noktasına ulaşan toplumsal ve entelektüel hareketlilik içinde geleneksel Marksizm yorumlarına karşı heterodoks Yeni Sol yorumların zafer kazandığı sıklıkla vurgulanır. Bu değerlendirmeye kısmen hak verilebilir: 1960'lı yıllarda Avrupa solu içinde Marksizm dışı düşünsel geleneklerden (örneğin Friedrich Nietzsche'den) etkilenen düşünürlerin sayısı artmış, anarşizm gibi akımlar sol düşünce ve hareket içinde etkili olmuştur. Buna karşılık, Iosif Stalin dönemi Sovyet Marksizmi yorumlarına olduğu kadar Yeni Sol ile özdeşleştirilen düşünce akımlarına da mesafeyle yaklaşan ve diyalektik yöntem üzerine düşünerek Marksizm'i yeniden yorumlayan düşünürler de 1968'e uzanan süreçte Avrupa entelektüel yaşamında büyük oranda etkili olmuşlardır. İkinci Dünya Savaşı sonrasında Çekoslovak entelektüel yaşamının en etkili ve çarpıcı figürleri arasında yer alan Karel Kosík (1926-2003) bu bağlamda değerlendirilebilir.

Çekoslovakya'da 1960'ların başından 1968 yılının sonlarına değin süren reform sürecinin düşünsel boyuttaki başlıca temsilcisi olan Kosík bir yandan Marksizm'in özgün bir yorumunu geliştirmiş, diğer yandan da 1960'ların Çekoslovak gençleri üzerinde önemli bir etki yapmıştır. Kosík "Prag Baharı" olarak da adlandırılan ve 1968 yılı boyunca yoğunlaşan reformların özdeşleştiği "insancıl sosyalizm"i basit bir slogan olmaktan çıkarıp Marksist temellerde yorumlayan başlıca düşünürdür. Kosík'in eserleri ve yazıları, Prag Baharı'nın entelektüel ve politik bağlamı üzerine önemli kaynaklar teşkil ettikleri gibi, 1960'lı yıllarda Marksizm yorumlarının zenginlik düzeyini göstermeleri açısından da önem taşımaktadır. Bu dönemde Batı Avrupa ülkelerinde olduğu gibi sosyalist ülkelerde de büyük bir entelektüel canlanma yaşanıyor, ancak kimi zaman sanıldığının aksine bu canlanma Marksizm'in reddedilmesi üzerinden değil, Marksizm'in dogmatik yorumlarının Marksizm içinden eleştirisi üzerinden yürüyordu. Bu dönemde Sovyet Marksistleri arasında Evald İlyenkov'un, Macaristan'da György Lukács ve öğrencilerinin, Yugoslavya'da ise *Praxis* dergisi yazarlarının epistemoloji, ontoloji, etik ve düşünce tarihi gibi çeşitli alanlarda çalışmaları yayımlanmıştır. Bu çalışmaların ortak özelliği, öznelerin kendilerine dışsal bir nesnel gerçeklik tarafından yönlendirildiklerini reddetmeleri; bilincin, yaratıcı etkinliğin ve öznelliğin nesnellik ile diyalektik bir ilişki içinde geliştiğini savunmalarıdır. Kosík *Dialektika Konkrétního* (*Somutun Diyalektiği*, 1963) kitabı başta olmak üzere çeşitli çalışmalarıyla bu entelektüel canlanmaya katkıda bulunmuş, ayrıca çok sayıda yazısıyla 1960'lı yılların toplumsal ve siyasal gelişmelerini yaratıcı ve özgün bir şekilde değerlendirmiştir. Bu yazıda Kosík'in düşüncelerinden hareketle Prag Baharı'nın entelektüel arka planına dikkat çekilecektir.[1] Bu doğrultuda özellikle Kosík'in 1964-1968 arasında kaleme aldığı yazılar üzerine yoğunlaşılacaktır.

SOVYET MARKSİZMİNDEN HEGELCİ YORUMLARA

İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesini takip eden yıllarda Çekoslovakya'da komünist olmayan partiler çeşitli aşamalarla siyasal hayattan elimine edildiler. Komünist Parti 1948'den itibaren ordu ve bürokraside bir "temizlik" hareketi başlatarak rakiplerini ortadan kaldırdı. Savaş sırasında Nazi Almanyası işgaline karşı

komünist direniş hareketine katılıp Nazilere esir düşmüş olan Kosík, savaşın sona erdiği 1945 yılında Komünist Partisi üyesi oldu. Prag'da Karel Üniversitesi'nde (*Univerzita Karlova*) felsefe öğrenimine başladı. İki savaş arası dönemde etkin olan fenomenoloji gibi düşünce akımları üniversitede önemini korumaktaydı. Kosík bu dönemde Jan Patočka'dan dersler aldı.[2] Edmund Husserl ve Martin Heidegger'in öğrencisi olan Patočka vasıtasıyla fenomenoloji ve varoluşçuluk ile tanıştı. Bu düşünürlerden ve akımlardan ne derecede etkilendiği tartışma konusudur, ancak sonraki dönemlerde geliştirdiği özneyi merkeze koyan yaklaşımında belirli ölçülerde de olsa Husserl'in etkisi kendini gösterir.

Soğuk Savaş'ın başladığı bu yıllarda Çekoslovakya Sovyet Bloku'na dahil olmuştu. Blok ülkeleri ile SSCB arasındaki yakınlaşma askeri ve diplomatik alanların yanında entelektüel alanları da içeriyordu. Çekoslovak öğrencilerin SSCB'de öğrenim görmesi teşvik ediliyordu. Moskova ve Leningad'a (günümüzde St. Petersburg) gönderilerek dersler alan öğrenciler arasında Kosík de bulunuyordu. SSCB'de öğrenim gördüğü 1947-1949 yıllarında Sovyet Marksizmi içinde bir dönüşüm yaşanıyordu. Sovyetler Birliği'nde 1930'lu yıllardan beri nesnel koşulların bilinci, iktisadi yapının üstyapı unsurlarını doğrudan belirlediği öne süren yorumlar yaygınlık kazanmış, Hegel gibi düşünürler "gerici" olarak yaftalanarak Marksizm üzerine tartışmalardan çıkarılmışlardı. Bu durum 1947'de değişmeye başladı: Mark Moiseviç Rozental'in diyalektik mantık üzerine çalışmalarının yayımlanmasıyla birlikte diyalektik yöntem üzerine tartışmalar canlanma emareleri gösteriyordu.[3] Kosík'in bu dönemde diyalektiğe artan ilginin de etkisiyle Marksizm yorumlarını geliştirdiği tahmin edilebilir.

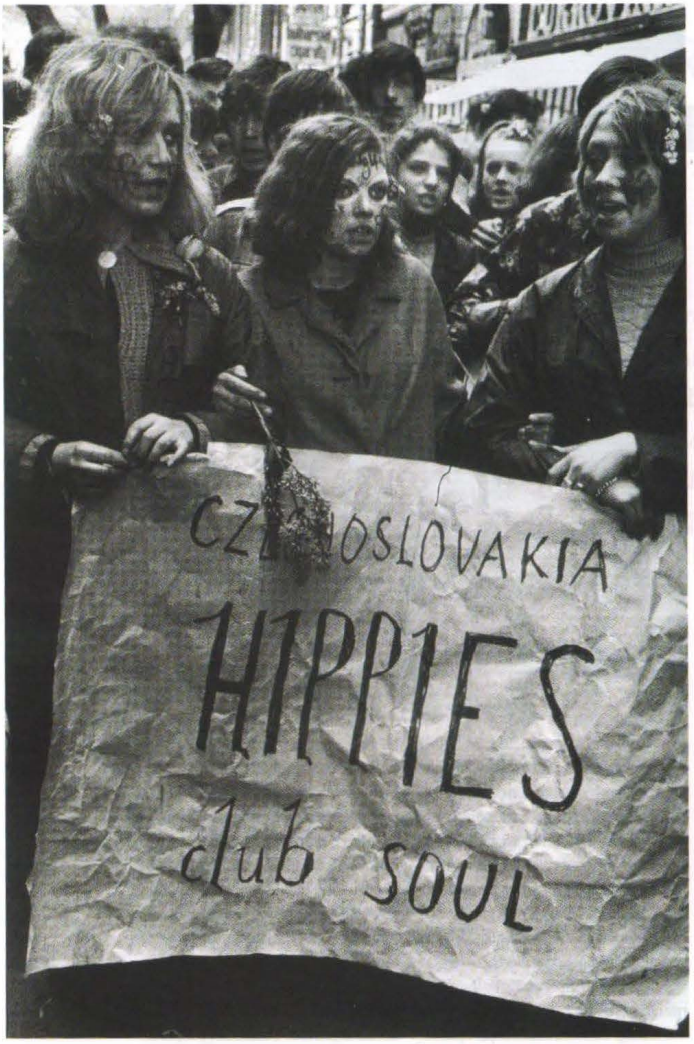
Kosík 1949'da Prag'a döndüğünde, üniversitede önemli değişiklikler olmuştu. Çekoslovakya'da 1948 yılında başlayan "temizlik" hareketi askeri ve sivil bürokrasinin yanında üniversiteleri de kapsıyordu: Bu dönemde Patočka ve diğer Marksist olmayan öğretim üyeleri üniversiteden uzaklaştırıldılar. Genç Kosík ise Komünist Parti üyesi ve Stalin'in iyi bir izleyicisi olarak öğrenimine devam etti. Bu dönemde *Tvorba* dergisine yazdığı yazılarda dönemin yaygın Stalin övgülerini tekrarlayan bir yaklaşım hakimdir.[4] *Proletarya Diktatörlüğünün Bir Biçimi Olarak Halk Demokrasisi* başlığını taşıyan, 1952'de tamamladığı doktora tezi de bu açıdan herhangi bir özgünlük taşımaz.



Karel Kosík (1926-2003).

Kosík Sovyetler Birliği Komünist Partisi Birinci Sekreteri Nikita Khruşçov'un 1956 yılında, partinin yirminci kongresi sırasında başlattığı "destalinizasyon" (Stalin'den arınma) hamlesini takiben dönemin pek çok entelektüeli gibi Sovyet Marksizminin standartlaşmış yorumlarından uzaklaşarak Marksizm'in özgün yorumlarına yöneldi. Destalinizasyon pek çok Doğu Bloku devletinin aksine Çekoslovakya'da belirgin bir siyasal değişiklikle sonuçlanmamıştı. Stalinist dönemin başlıca yöneticilerini açıkça öven Antonín Novotný önce başbakan, daha sonra devlet başkanı ve partinin birinci sekreteri olarak görev yaptı. Buna karşılık, Çekoslovakya'da entelektüel düzlemde bir canlılık yaşanıyordu: Zdeněk Mlynář, Ota Šik ve Zdeněk Jičínský gibi Çek entelektüeller 1950'lerin ortasından itibaren Sovyet Marksizminin katı belirlenimci ve basitleştirici yorumlarını reddederek alternatif yorumlar geliştirdiler.[5]

Bu noktada, bu dönemde Marksist diyalektik üzerine yapılan tartışmaların hangi entelektüel bağlam içinde geliştiğine değinmek gerekiyor. İkinci Dünya Savaşı sonrasında Sovyet Marksizminin belirlenimci yaklaşımına karşı iki yanıt ortaya çıkmıştı. Husserl, Heidegger ve Karl Jaspers'ten etkilenen Jean-Paul Sartre gibi düşünürler Marksist materyalizm yorumunu aşırı nesnelci olmakla ve insanı/özneyi hiçe saymakla suçluyor, öznenin yaratıcı faaliyeti



1 Mayıs günü Prag'da gençler (Fotoğraf: Josef Koudelka).

1968 Magnum throughout the world (İspanya: Harari, 1998), s. 63

yoluyla özgürlüğünü inşa etmesini temel alan varoluşçu felsefeyi geliştiriyorlardı. György Lukács başta olmak üzere Marksist düşünürlerse Sovyet Marksizminin nesnelci yönelimlerini ve tek taraflı belirlenim anlayışını reddetmekle birlikte varoluşçuların aksine öznenin/insanın yaratıcılığını merkeze almıyor, nesnel ve öznel şartların, üretim ve bilinç biçimlerinin diyalektik bir bütünlük içinde geliştiği bir toplumsal gerçeklik tarifi yapıyorlardı.[6] Bu yönelimi benimseyenler Marksizm yorumlarını Hegel felsefesi ile eleştirel bir diyalog içinde oluşturuyorlardı. Hegel felsefesi nesnel gerçeklik ve insan bilinci, yapılar ve özne arasındaki ikilikleri diyalektik bir şekilde çözmenin temellerini içeriyor; varlığın bilinci, ekonominin diğer alanları tek taraflı olarak belirlediği şematik Marksizm yorumlarının karşısına öznel ve nesnel unsurların aynı toplumsal gerçekliğin parçası olduğunu savunan düşünürlere referans kaynağı olabiliyordu. Marx'ın *Grundrisse* başlığıyla tanınan 1857-1858 elyazmalarının 1953'de Alman Demokratik Cumhuriyeti'nde yapılan yeni basımı, Marx'ın düşüncesinde Hegel etkisi üzerine yapılan tartışmaları canlandırmıştı. Konstantin S. Bakradze ve Teodor Oyzerman başta olmak üzere bir dizi Sovyet filozofun 1950'li yılların ikinci yarısında Hegel üzerine çalışmalar yayımlamalarının da Doğu Bloku'nda Hegel üzerine tartışmaları kolaylaştırıcı etki yaptığı tahmin edilebilir.

Hegel'e yönelik ilgi 1959 yılına gelindiğinde Çekoslovakya Komünist Partisi yöneticilerini rahatsız etmeye başlamıştı. Kosík de artık "sözde materyalist" Hegel yorumcuları arasında en çok dikkat çekenler arasındaydı.[7] Bu saldırılara rağmen Kosík araştırma ve yazı faaliyetlerini sürdürdü. Doğu Bloku entelektüelleri 1950'lerin sonunda Batı Avrupa ile yeniden ilişkiler kurmaya başlamışlardı.[8] Kosík de bu dönemde uluslararası felsefe çevreleriyle bağlantılar kurdu; Fransa'da Royaumont'da diyalektik üzerine Eylül 1960'ta düzenlenen bir kollokyuma katıldı. Enzo Paci ve Jacques Lacan gibi düşünürlerin katıldığı bu etkinlikte "Somutun Diyalektiği" başlığını taşıyan bir sunum yaptı, sunum metni Paci'nin kurduğu İtalya merkezli bir felsefe dergisi olan *Aut aut*'ta 1961'de yayımlandı. Çekoslovakya'da Liblice Sarayı'nda Aralık 1960'ta düzenlenen bir konferansta da Marksist diyalektik üzerine bir sunum yaptı.

Kosík bu dönemde temelde Hegel diyalektiğinden hareketle bir Marksizm yorumu benimsiyordu. Lukács'ın ilk basımı 1923'te yapılan ve uzun süredir baskısı tükenmiş olan *Tarih ve Sınıf Bilinci* kitabının Fransızca çevirisinin 1960'ta yayımlanması Batı Avrupa'da Hegelci Marksizm'e yönelik ilgiyi canlandırmıştı; bu dönemde Kosík de Lukács'ın kitabını okuyup ondan etkilendi. Bunun yanında, Çekoslovak entelektüel çevrelerinde halen etkisini koruyan Husserl ve Heidegger felsefelerinden de etkilenmesi kaçınılmazdı. Husserl'in 1936'da yazdığı *Avrupa Bilimlerinin Krizi ve Transandantal Fenomenoloji* kitabını faşizm tehlikesine karşı aklın savunusu olarak değerlendiriyordu;[9] Vietnamlı filozof Trần Đức

Thảo'nun Husserl'in fenomenolojisi ile Marksizm arasında bir sentez ortaya koyduğu *Fenomenoloji ve Diyalektik Materyalizm* başlığıyla 1951'de Fransa'da yayımlanan kitabı da Kosik'e ilham kaynağı olmuştu. Heidegger'e gelince, Kosik onun felsefesini "öznel idealizm" olarak nitelıyor ve Aralık 1962'de "Marksizm ve Varoluşçuluk" başlığıyla verdiği konferansta onu eleştiriyordu. Buna rağmen Heidegger ve Marksizm arasında bir bağlantı kurmanın mümkün olup olmadığı üzerine düşündüğü de tahmin edilebilir: Lucien Goldmann'ın Lukács ile Heidegger arasında bir sentez yaptığı *Saklı Tanrı* (1955) kitabını okumuştu, hatta 1963'te Lukács'a bir mektup göndererek Heidegger'in *Varlık ve Zaman* kitabını yazarken *Tarih ve Sınıf Bilinci*'nden ilham aldığı yönündeki iddialar hakkında görüşlerini sormuş, ancak Lukács'tan olumsuz bir yanıt almıştı.[10]

MARKSİST DİYALEKTİĞİ YENİDEN DÜŞÜNMEK

Komünist parti yönetimi içinde 1963 yılında gerçekleşen değişiklikler entelektüel yaşam üzerine de etkili oldu. Toplanan Çekoslovakya Komünist Partisi'nin Aralık 1962'de toplanan on ikinci kongresinde ise destalinizasyonun başlatılması yönünde kesin bir karar alındı; 1963'ün ilk yarısında Stalin döneminin "kişilik kültü" üzerinde tartışmalar yapıldı. Jaroslav Hašek'in ve Franz Kafka'nın doğumunun sekseninci yılı vesilesiyle 1963'te yapılan etkinliklerle entelektüel ve kültürel yaşamda dönüşümlerin belirtileri ortaya çıktı. Önceki dönemlerde Komünist Parti'nin kültür politikasınca dışlanan Kafka yeniden itibar kazandı. Bu dönemde Fransız Komünist Partisi ideologlarından olan Roger Garaudy 1963'te Kafka Kongresi'ne katıldıktan sonra Çekoslovakya'da gözlemlediği entelektüel canlılık atmosferini anlatırken "Prag Baharı" ifadesini kullandı. Artık Marksizm içindeki yenilenme çabaları parti yöneticilerinin tepkisiyle karşılaşmadan ifade edilebiliyordu.[11] Kosik böyle bir bağlamda, 1960 sonbahar ve kışında yapmış olduğu sunum metinlerini genişletti ve bu çalışmalarını 1963'te Prag'da *Somutun Diyalektiği: İnsan ve Dünya Sorunları Üzerine Çalışmalar* başlığıyla kitaplaştırdı.

Kosík kitapta "sahte somut" olarak adlandırdığı gündelik yaşam deneyimlerinden yola çıkar. Ona göre insanların gündelik yaşamı kendilerinin dışında ortaya çıkan, dönüştüremeyecekleri adeta doğal bir gerçeklik olarak algılarlar. Gerçeklikle ilişkilerini bilim ve teknoloji ile sınırlı olarak geliştirmeleri de "sahte somut"a ilişkin yanılgılarını aşmalarını engeller. Kosik'e göre diyalektik, insanların, gündelik yaşamda ortaya çıkan yapıların doğal nitelik taşımadığını, kendi faaliyetleri sonucunda oluştuğunu anlamalarını ve onu dönüştürmelerini sağlar. Dolayısıyla diyalektik düşünüş hakikatin gerçekleştirilmesidir. Kimi düşünce tarihçilerine göre Kosik'in gündelik yaşam eleştirisi ve bilimsel yönteme olan mesafeli yaklaşımı onun Heideggerci bir yaklaşım geliştirdiği anlamına gelir. Ancak Kosik'in temel ilham kaynağının Heidegger değil, Lukács olduğunu söylemek mümkündür.[12] Gerek Lukács, gerekse Heidegger 1920'li yılların ilk yarısında eserlerinde benzer sorunsalları işlemişler, "şeyleşme" üzerinden var olan toplumu eleştirmiş ve özne-nesne arasındaki ilişkilerin yeniden tarif edilmesi gerektiğini düşünmüşlerdir. Buna karşılık Lukács incelemesini ve çözüm yollarını Hegel felsefesi ve Marksizm üzerinden kurmuş, gerçekliği ve özne-nesne ilişkisini diyalektik yönteme başvurarak tarif etmiş ve toplumsal gerçekliğin ilişkisel bütünlüğünü vurgulamıştır. Heideg-



Prag Baharı'nda protestocu gençler.

ger ise özne-nesne ayrımını aşmayı hedef olarak koymasına rağmen çıkış noktası ve temel inceleme ölçeği olarak yine özneyi almıştır.[13] Kosik eserinde dolaysız gerçeklik eleştirisinin "olguların bütünlüğün diyalektik parçaları olarak anlaşılması" yoluyla mümkün olacağını sıklıkla belirtir ve bu şekilde Lukács'ın *Tarih ve Sınıf Bilinci*'nin çizdiği perspektifi geliştirir, hatta yer yer ona doğrudan atıflar yapar.


ročník I.
27. června 1968
číslo
18
Literární noviny
ročník XVII. č. 18
cena 1.20 Kčs

LL

LITERÁRNÍ LISTY | TÝDENÍK SVAZU ČS. SPISOVATEL

toto číslo vychází v nákladu 300000 výtisků

DVA TISÍCE SLOV

Komünist Parti üyeliğinden istifa etmiş olan Vaculik'in yazdığı "İki Bin Kelime" başlıklı manifesto 27 Haziran 1968'de kamuya duyuruldu.

Somutun Diyalektiği'nin yayımlandığı 1963 yılından Çekoslovakya'da reformların ivme kazandığı 1968 yılı başına uzanan dönemde Çekoslovak entelektüel hayatındaki canlanma sürdü. Batı kaynaklı süreli yayınların ülkeye girişine 1964 yazında izin verilmesi, Çekoslovak düşünürler ve sanatçıların Batı ile daha yoğun bağlar kurmasını sağladı. *Literárnínoviny* (Edebi Haberler) ve *Kultúrnyživot* (Kültürel Yaşam) gibi dergiler dönemin tartışma zenginliğini yansıtan yazılar yayımladılar. Ayrıca bu dönemde Çek düşünürler Batılı entelektüel çevrelerle olan ilişkilerini güçlendirdiler.

Kosik bu dönemde giderek daha yoğun bir şekilde dönemin parti politikalarını ve evrimcilik anlayışını eleştirdi. "Ahlakın Diyalektiği ve Diyalektiğin Ahlakı" başlığıyla 1964'te yayımladığı bir yazıda bir yandan diyalektik yöntem üzerine önemli tespitler yapar, diğer yandan da komünist parti mensupları ve bürokratların konumlarını yoğun bir şekilde eleştirir. *Somutun Diyalektiği*'nde öne sürdüğü bir tezi burada da tekrarlar: "Sözde-somut" içinde her şey taşlaşmıştır, şeyleşmiştir. Diyalektik "sözde somut" olanı ortadan kaldırır, insan pratiğini ve tarihsel yaratıları ortaya koyar ve şeylerin içindeki çelişkileri açığa çıkarır.[14] Kosik'e göre diyalektik bir analiz, gerçekliğin çeşitli alanları sürekli olarak değerlendirmeye tâbi tutulmasını ve analiz için vazgeçilmez olan temel ilkelerin de sorgulanmasını gerektirir. Başka bir deyişle, diyalektik bir çözümlemede eleştirellikten uzak bir şekilde kabul edilen hipotezler var olamaz.[15] Bu sözleriyle Kosik, sorgulanmadan doğru olduğuna kanaat getirilen önermeleri reddetmektedir.

Kosik diyalektik üzerine bu genel tespitlerden sonra diyalektik soruşturmaların ahlak konusuna da yayıldığını belirtir ve "diyalektiğin kendisi ahlaktır" şeklinde bir değerlendirme yapar.[16] Avrupa kültüründe 17.-18. yüzyıllardan itibaren (özellikle Blaise Pascal ve Jean-Jacques Rousseau'nun eserlerinde) temel bir soru sorulmaktadır: "Modern dünyada insanlar neden mutlu değildirler?" Kosik'e göre modern insanın mutsuzluğu, modern toplumun ahlakının ekonomiye bağlı olmasının bir sonucudur. "İyi" olanın tanımı modern toplumda faydacılıkla (ve özel olarak da iktisadi fayda ile) iç içe girmiştir. Bu durum bir ikilem ortaya çıkarır: Ahlak insanın iyi olup başkalarını sevmesini isterken, modern toplumda ahlak ile ayrılmaz bağları olan ekonomi ve kamusal hayat başkalarını rakip ve potansiyel düşman olarak görmeyi öngörür.[17]Kosik bundan sonra dönemin Çekoslovakya Komünist Partisi'ne kapsamlı eleştiriler yöneltir. Ona göre devrimci praksis içinde faaliyette bulunan insanlar nesnel şartları değiştirirler; bu süreçte eğiticiler de eğitilir. Buna karşılık, bu sürecin sonrasında iki ayrı grup oluşur: Devrimciler "komiser"lere dönüşür ve kendilerini toplumun üzerinde konumlandırmaya başlarlar. Devrimciden farklı olarak komiser vicdanla değil faydacı bir realizmle hareket eder. "Devrimci"nin "komiser"e dönüşme süreci, sonraları "komiser"in "bürokrat" haline gelmesiyle devam eder.[18] Düşünür sonraki yıllarda da komünist partinin devrimci niteliğini kaybederek bürokratlaşma sürecine eleştiriler yöneltmeye devam etmiştir.

Çekoslovak Yazarlar Birliği'nin Temmuz 1967'de düzenlenen dördüncü kongresi, bu dönemin entelektüel muhalefetinin ulaştığı boyutları gözler önüne serdi. Ludvík Vaculík, Milan Kundera, Václav Havel, Pavel Kohout ve Ivan Klíma gibi çok sayıda yazarın katıldığı kongrede Novotný yönetiminin sert bir şekilde eleştirildiği tartışmalar yapıldı. Özellikle Vaculík (parti üyesi olmasına rağmen) partinin öncü rolü oynamasına gerek olmadığını savunduğu ve parti yönetiminin kültür alanına müdahalelerini eleştirdiği konuşmasıyla büyük bir etki yaptı. Kosik'in kongrede yaptığı konuşmada parti yöneticilerinin pragmatizmine ve realizmine yöneltilmiş bir eleştiri niteliği taşır. Kosik akıl ve vicdanın birlikte var olduklarını ve ancak bu şekilde insan varoluşunun temelini oluşturduklarını söyler.[19] Ona göre bu birliktelik zamanla ortadan kalkmıştır: Modern zamanlarda akıl ve vicdan arasındaki ilişkiye kuşkuyla bakılmaya başlanmıştır ve "realist" yaklaşım hakim olmuştur. Bu yaklaşımda akıl vicdana galip gelir, ancak realistlerin anladığı aklın gerçek akıl ile bir ilişkisi yoktur. Özel çıkardan hareketle tanımlanan (sözde) akıl, hem gerçek anlamda aklı, hem de vicdanı kaybetmiştir. Vicdanı olmayan akıl, hesap yaparak hareket eden, faydacı ve teknik bir akıldır, buna dayalı bir uygarlık ise akılsız bir uygarlıktır.[20] Kosik böylece bir yandan akılcılığı sahiplenir, diğer yandan da kendi savunduğu akılcılık anlayışını diğer anlayışlardan ayrıştırmaya özen gösterir. Onun savunduğu akılcılık insanların kendilerine dışsal bir özneden (örneğin Tanrı'dan) kaynaklanan bir akıl tarafından yönetildiklerine inandıkları akılcılık anlayışını reddettiği gibi,[21] modern dünyanın (kapitalizmin) aklı somut getirileri hesaplayan bir araca indirgeyen yaklaşımından da ayrışır. Diğer iki tür akılcılık var olan koşulların sorgulamasız bir kabulü ile sonuçlanabilirken, Kosik'in savunduğu akılcılık insanların kendi tarihlerini kendilerinin yaptıklarını kavramalarını, gerçekliği (ve gerçeklikle birlikte kendilerini) sürekli olarak dönüştürmelerini öngörür. Gerçekliği kavramak, kendini kavramak, gerçekliği

dönüştürmek ve kendini dönüştürmek (başka bir deyişle, "praksis")[22] devrimciliğin esas kriteridir ve Kosik bu kriterden hareketle Çekoslovakya Komünist Partisi'nin devrimcilik iddialarını kıyasıya sorgular.

"PRAG BAHARI"NI TARTIŞMAK

Çekoslovakya Komünist Partisi içinde 1960'lı yıllar boyunca Novotný'nin temsil ettiği Stalinist kanat ve karşıtları arasında ortaya çıkan gerginlik 1967 yılının sonbahar aylarında bir kriz halini aldı. Alexander Dubček başta olmak üzere "reformcu" kanat mensupları parti içi demokrasi gibi çeşitli konularda belirgin adımlar atılmasını talep ettiler. Bu eğilim Aralık 1967'ye gelindiğinde Komünist Parti Merkez Komitesi içinde çoğunluk haline gelmişti. Aynı dönemde SBKP birinci sekreteri Leonid Brejnev de Novotný'ye destek vermedi. Bu sürecin sonunda Ocak 1968'de Novotný birinci sekreterlik görevinden istifa etmeye zorlandı ve yerine birinci sekreterlik görevini Dubček devraldı. Dubček'in yeni görevinde yaptığı ilk işlerden biri entelektüellerin istediği türden bir reform hareketine sıcak baktığını belirtmek oldu. Böylece ivme kazanan reform süreci yabancı basında Şubat 1968'den itibaren "Prag Baharı" olarak adlandırılmakta gecikmedi. Novotný'nin Mart 1968'de sağlık sorunlarını gerekçe göstererek devlet başkanlığı görevinden istifa etmesi ise reformların daha da hız kazanmasına zemin hazırladı. Komünist Parti'nin 5 Nisan'da yayımlanan "Eylem Programı"nda siyasal ve iktisadi sistemin demokratikleştirileceği duyuruluyor, merkezi planlamanın Stalinist uygulamalarına eleştiriler yöneltiliyor, ekonomide ademi merkeziyetçiliğe doğru ilerleneceği duyuruluyor, ayrıca bir "demokratik komünizm"in deneyimlenmeye başlanacağı müjdeleniyordu.

Kosik bu dönemde yaptığı çalışmalarda kitleler ve bürokratlar arasındaki ayrım üzerine yoğunlaştı. *Literárnílisty* (Edebi Sayfalar) dergisinde Nisan-Mayıs 1968'de "Şimdiki Krizimiz" başlığı altında yayımladığı bir dizi makale, bu dönemde geliştirmiş olduğu siyasal düşünüş üzerine bilgi verir. Kosik bu makalelerde iktidarı "bir şey yapmaya ya da yapmamaya zorlama gücü" olarak tanımlar. İktidar "örtülü şiddet"tir, arkasında her zaman güç ve şiddet vardır, ancak iktidar kendini her zaman şiddet ve zulüm olarak göstermez. Siyaset ise "iktidar için bir oyun"dur. Yöneten gruplar kendilerini iktidarda tutmak isterler ve hiçbir zaman isteyerek iktidarı devretmezler.[23] Düşünür bundan sonra var olan politik sistemin gerçekleri gizemlileştirici etkisine dikkat çeker: Politikanın özü gizlenmiş durumdadır; diyalektik düşünce ve sağduyu karar alma sürecinden dışlanmaktadır. Kitleler ise politik manipülasyona maruz kalmaktadırlar. Kosík'e göre toplum anonim bir çoğunluk ile manipülatör azınlık arasında ikiye bölünür; bu çoğunluk "kitle"dir.[24] Kosik "sistemli yanlış bilinç" olarak tanımladığı ideoloji ile felsefe arasında bir karşıtlık kurar. Ona göre 19. yüzyıl politikacı-filozofların dönemi olmuştur; Rosa Luxemburg ve Antonio Gramsci de bu dönemin son temsilcileri arasında yer alırlar. Bu dönemin bitmesiyle birlikte "pragmatik politika" dönemi başlamış, felsefenin yerine ideoloji konmuştur; devrimciler iktidarın cazibesine karşı koyamamışlardır ve halk liderleri bürokratlara dönüşmüşlerdir.[25]



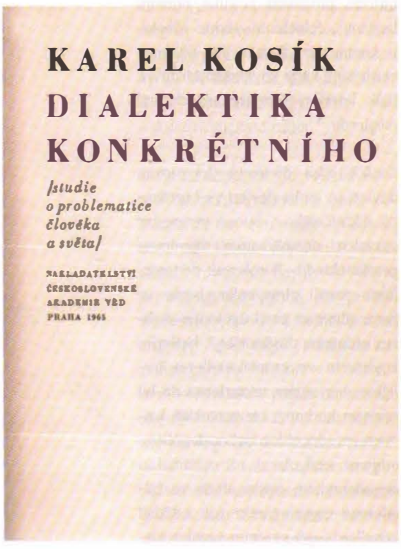
Siviller Sovyet tanklarının önünde.

www.alphahistory.com

Kosik'e göre dönemin Çekoslovak devleti bir polis devleti ve bürokratik diktatörlüktür, bunun yerine bir sosyalist demokrasinin kurulması gerekmektedir. Bürokratik diktatörlükte partili olmayanlar, bilme ve karar almanın parti üyelerine mahsus olduğunu düşünürler.[26] İşçilerin, köylülerin ve entelektüellerin birliğine dair sözler tekrarlansa da bu sözlerin herhangi bir gerçekliği kalmamıştır; öncelikle işçiler depolitize edilmiş, sınıf olarak rol oynamaları engellenmiştir; basın, ifade ve bilgilenme özgürlüğünün yok edildiği koşullarda işçi sınıfının varoluş ala-

nı fabrika ile sınırlanmıştır.[27] Kosik, Çekoslovakya vatandaşlarının artık komünist partiyle ilişkili olanlar ve olmayanlar arasında ayrılmış bir şekilde yaşamak istemediklerini de belirtir.[28] Kosik'e göre sosyalizmin özgürleştirici bir alternatif teşkil edebilmesi için şartları değiştirme amacını yeniden açıkça ortaya koyması ve kendini "kapitalist devletlerin gelişme düzeyini yakalamak" gibi sloganlarla sınırlamaması gerekmektedir.[29] Böylece Kosik 1920'lerin ortasından itibaren SSCB'de yaygınlaşan, Soğuk Savaş bağlamında ise ivme kazanarak önemini koruyan, sosyalizmi kalkınmacılık ile adeta özdeşleştirip temel devrimci ilkeleri gerçekleştirmek yerine kapitalist devletlerle rekabeti temel hedef olarak koyan yaklaşımları eleştirir.

Kosik'in bu konuları işlediği yazı dizisinin yayımlandığı bahar aylarında "Prag Baharı" da yeni bir seyir almıştı. SBKP yetkilileri, Dubček'in 4-5 Mayıs 1968'de Moskova'ya yaptığı ziyaret sırasında Çekoslovakya'daki reformlardan duydukları rahatsızlığı dile getirdiler. buna karşılık Çekoslovakya Komünist Partisi geri adım atmadı ve Mayıs sonu-Haziran başında yapılan merkez komite görüşmeleri sonucunda Çekoslovakya'nın sosyalizme "bağımsız bir yol" izleyeceği yönünde bir açıklama yapıldı. Meclis başkanı Josef Smrkovský Çekoslovakya'da "demokratik ve insancıl bir cumhuriyet" kurulma sürecinin devam ettiğini duyurdu. Yine Mayıs sonunda ortaya çıkan "Partisizler Hareketi" ise Komünist Partiye alternatif bir siyasal güç oluşturma çabalarını dile getirdi.



Kosik Haziran 1968'de İtalyan Komünist Partisi'nin yayın organlarından *Rinascita* dergisinde "Sosyalizm ve Modern İnsanın Krizi" başlıklı bir yazı yayımladı. Kosik yazısının önemli bir kısmında Çekoslovakya ile ilişkili sorunlara yer verir. Ona göre modern dünyaya özgü olan genelleşmiş yönlendirme (manipülasyon) sistemi, Çekoslovakya'da da yerleşiklik kazanmış durumdadır: Bu sistemde insanlar iyiyi kötüden, hakikati hakikatsizlikten ayırma yeteneklerini ve ihtiyaçlarını kaybetmiş, böylece ilgisizliğe ve duyarsızlaşmaya sürüklenmişlerdir.[30] Ona göre Çekoslovakya'da siyasal iktidar bir bürokratik polis sistemi içinde örgütlenmiştir; bir hürokratik-politik hakimiyet ve kontrol sistemi olan Stalinizm varlığını korumaktadır. Bu sistemin yöneten kesimi, onunla özdeşleşmiş olan siyasal parti, ve iktisadi model kriz içindedir ve Çekoslovak toplumu bu krizi insancıl bir sosyalizme, sosyalist demokrasiye yönelerek aşmaya çalışmaktadır.[31] Ona göre insancıl sosyalizm hem kapitalizmin, hem de Stalinizmin yadsınmasıdır; sosyalizm adına işlenen zulmü yok etmeyi mümkün kılar. Kosik'e göre sosyalizm baskıya, barbarlığa, insan onurunun yitimine karşı hümanist ve devrimci bir alternatif olduğu ölçüde özgürleştiricidir. Düşünür bu dönüşüm sürecinde Çekoslovakya'da üretim araçlarının toplumsallaşmasının ve işçi sınıfı egemenliğinin reddedilmeyeceğini de söyler ve demokratikleşmenin sosyalizmin doğasına uygun olduğunu vurgular. "İnsancıl sosyalizm" düzeninde iktidarın tek kaynağı halktır; kamusal işler halk tarafından düzenlenecektir. Üretim araçları işçiler kolektif mülkiyetinde olacağı gibi, yönetim de işçiler tarafından sağlanacaktır.[32] Kosik bundan sonra sosyalist demokrasinin temelinde üç unsurun bulunduğunu söyler; bunlar, "işçiler, köylüler, entelektüeller, gençlik ve bürokratların ittifakı", "siyasal demokrasi" (basın, toplanma, sözleşme ve dernek özgürlüğü) ve "işçi ya da üretici konseyleri"dir.[33] Kosik'in "konseyler"in sosyalist demokrasi için önemini vurgulaması, bir yandan 20. yüzyıl başından itibaren devrimlerde kendiliğinden oluşan konseylerin (örneğin 1905 ve 1917 Rusya devrimlerinde "sovyet"lerin) önemine atıf yaptığının, diğer yandan da 1968 Çekoslovakya özgül bağlamında "konsey"lerin artmakta olan önemine dikkat çektiğinin göstergesidir. Çekoslovakya'da 1963 sonrasında kademeli olarak yapılan iktisadi reformlar çerçevesinde fabrika ya da atölye yönetiminde işçilerin söz sahibi olmasını sağlama amacıyla işçi konseyleri kurulmuştu; bunların "özyönetim" mekanizması ya da alternatif birer iktidar odağı olmaları engellenmiş olsa da 1968 başından itibaren konseyler işçilerin sadece fabrika idaresine değil, genel olarak yönetime de katılmasının araçları olarak görülmeye başlamışlardı. Kosik'in konseyler üzerine değerlendirmeleri böyle bir bağlamda değerlendirilebilir.

"Sosyalist demokrasi" üzerine bu tartışmaların yapıldığı bağlamda, artık Komünist Parti üyeliğinden istifa etmiş olan Vaculik'in yazdığı "İki Bin Kelime" başlıklı manifesto 27 Haziran 1968'de kamuya duyuruldu. Metin, Kosik'in de dahil olduğu yetmiş kişi tarafından imzalanmıştı. Komünist Parti'nin devlet mekanizmalarına egemen olmasını sert bir şekilde eleştiren bu manifesto, SBKP Merkez Komitesi Politik Bürosu'nun tepkisini çekmekte gecikmedi: SBKP yönetimi bu metnin amacının Çekoslovakya'da sosyalizmin konumunu zayıflatmak olduğunu savunuyor ve bu metin ile sürgündeki Çekoslovak çevrelerin karşı devrimci faaliyetleri arasında bağlantılar olduğunu iddia ediyorlardı. Kosik "İki Bin Kelime" üzerine Ağustos 1968'de yayımlanan bir kısa değerlendirmesinde, bu metni savundu. Ona göre metinde keyfi kararlar veren, şiddet kullanan, ulusal ekonomiyi yıkan ve kamu mülkiyeti-

ni mahveden kişilerin istifasını istiyordu; devrimci politikacıların "devrimci" nitelemesini hak etmeleri için provoke olmak yerine durumu analiz etmeleri gerekiyordu.[34] Dolayısıyla Kosik'e göre gerçek devrimcilerin bu eleştirilerden ders çıkararak kendilerini yenilemeleri gerekliydi.

Bu tartışmaların yapıldığı 1968 yazında Varşova Paktı üyesi beş devlet (SSCB, Polonya, Alman Demokratik Cumhuriyeti, Macaristan ve Bulgaristan), Çekoslovakya Komünist Partisi'ni, parti yönetimine kadar sızmış bulunan "sağ kanat" ve "sosyalizm karşıtı" güçlere karşı mücadele etmeye çağırdı. Çekoslovak Komünist Partisi bu mektuba verdiği yanıtta "başka bir devletin içişlerine karışmama" ilkesi hatırlattı ve geri adım atmayı reddetti. Buna karşılık beş devletin askeri kuvvetleri 20 Ağustos 1968 akşamı saat 23:30'da Çekoslovakya topraklarına giriş yaptılar. "Prag Baharı" bu müdahaleyi takiben son buldu ve "normalizasyon" olarak adlandırılan SSCB eksenine dönüş süreci başladı. Kosík Komünist Parti'den ve üniversite görevinden ihraç edildi. Sosyalist rejimin çözüldüğü 1989 yılından sonra da itibarı iade edilmedi: Kosík, neoliberal rejimin temsilcileri tarafından, unutulması gereken bir Marksist mirasın canlı taşıyıcısı olduğu ölçüde tehlikeli kabul ediliyordu.

SONUÇ

Çekoslovakya'da 1956-1968 arası dönemde yoğunlaşan tartışmaların kısa bir incelemesi bile bu dönemde Doğu Bloku içinde entelektüel yaşamın "demir perde", "dogmatizm" ya da "tutsak akıl" gibi kavramlara sığdırılamayacak bir zenginlik düzeyinde olduğunu göstermektedir. Bu dönemin Doğu Bloku Marksist düşünürlerinin ortaya koydukları eserlerin, hem 1930'lu ve 1940'lı yılların Sovyet Marksizminin determinist ve vülger yorumlarına, hem de Batı Avrupa'da yaygınlaşan Yeni Sol yorumlara alternatif teşkil ettiğini söylemek mümkündür. Karel Kosík'in çalışmaları da bu literatürün bir parçasıdır. Bu yaklaşımda bir yandan insan bilincini iktisadi gelişmelerin bir uzantısı ya da yansıması olarak değerlendiren nesnelci yorumlar, diğer yandan da insan özgürlüğünü merkeze alan ve Nietzsche ya da Heidegger gibi düşünürlere atıfla öznenin gerçeklik üzerinde yükselmesini, gerçekliğin üstesinden gelmesini devrimci politikanın temeli olarak ortaya koyan yorumlar reddedilmiştir. Kosik ve dönemdaşları özne ve nesnenin diyalektik bir süreç içinde ve aynı toplumsal gerçekliğin ayrılmaz parçaları olarak birbirlerini dönüştürdüklerini savunmuşlar, nedensellik ve özgürlük arasında bir karşıtlık kurmamışlardır. Stalinizm, Sovyet Marksizmi ve komünist partilerin bürokratizmi gibi konularda getirdikleri eleştirileri de Marksist bir konumlanıştan yapmışlar, bununla birlikte Marksizm dışı düşünce akımlarıyla (Kosik örneğinde Husserl'in fenomenoloji yaklaşımıyla) eleştirel bir diyaloğa girmekten de çekinmemişlerdir. Üstelik bu düşünsel zenginlik Sovyetler Birliği de dahil olmak üzere Doğu Bloku'nun bütününe yayılmış durumdadır. Prag Baharı'nın Varşova Paktı üyesi devletlerin müdahalesiyle sona ermesi, bir yandan Çekoslovakya'daki iktisadi-politik reform sürecinin, diğer yandan tüm Doğu Bloku'na yayılan entelektüel canlılığın ortadan kaybolmasına neden olmuştur. 1968'in bu unutulmuş entelektüel mirasının hatırlanması, 21. yüzyılda diyalektik, tarih, özgürlük, nedensellik gibi konularda yeni yaklaşımlar geliştirilmesi için büyük bir önem taşımaktadır.

ATEŞ USLU
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SİYASAL BİLGİLER FAKÜLTESİ

DİPNOTLAR

1 Çekoslovakya'da 1948-1968 arasında gerçekleşen siyasal gelişmelerin serimlenmesi için bkz. Ateş Uslu, "Prag Darbesi'nden Prag Baharı'na Çekoslovakya'nın Yirmi Yılı (1948-1968)", *Devrimci Marksizm*, No. 6-7, 2008, s. 159-177.

2 Gabriella Fusi, "Storia, raggione, verità. Una via del pensierocritico", *Un filosofo in tempidi guerra e ditragedia: Saggidipensierocritico 1964-2000*, haz. Gabriella Fusi - Francesco Tava, (Milano: Mimesis, 2013), s. 14.

3 Thomas J. Blakeley, *Soviet Theory of Knowledge*, (Dordrecht: Springer, 1964), s. 2.

4 Bu dönemde yazdığı yazılardan örnekler için bkz. Peter Hruby, *Fools and Heroes: The Changing Role of Communist Intellectuals in Czechoslovakia*, (Oxford: PergamonPress, 1980), s. 188-189.

5 Mark Sandle, "Soviet and Eastern Bloc Marxism", *Twentieth-Century Marxism: A Global Introduction*, haz. Daryl Glaser& David M. Walker, (London: Routledge, 2007), s. 72.

6 Bu konuda bkz. Ateş Uslu, *Lukács: Marx'a Giden Yol*, (İstanbul: Chiviyazıları, 2006), s. 187-189; "Macaristan'da Marksizm ve Yeni Sol", *Praksis*, No. 13, 2005, s. 162-163.

7 Paul Piccone, "Czech Marxism: Karel Kosík", *Critique: Journal of SocialistTheory*, Cilt 8, No. 1, 1977, s. 45.

8 S. Morris Eames, "The Opening Door of Soviet Philosophy", *Educational Theory*, Cilt 15, No 2, 1965, s. 105.

9 Karel Kosik, *Somutun Diyalektiği: İnsan ve Dünya Sorunları Üzerine Bir İnceleme*, çev Ergi Kaya, (İstanbul: Yordam, [1963] 2015), s. 95.

10 Nicolas Tertulian, "Aliénation et désaliénation: une confrontation Lukács-Heidegger", *ActuelMarx*, No. 39, 2006, s. 45.

11 Sandle, *agm*, s. 72.

12 Bkz. Jan Mervart, "Czechoslovak Marxist Humanism and the Revolution", *Studies in East EuropeanThought*, çevrimiçi yayın, DOI 10.1007/s11212-017-9279-8, 01/01/2017, s. 6.

13 Bu konuda bir inceleme için bkz. Sinan Kadir Çelik, "Burjuva Düşüncesinin Antinomileri: Batı Metafiziğini Yorumsamacılıkla Aşmak Mümkün mü?", *Praksis*, No. 3, 2001, s. 64.

14 Karel Kosik, "The Dialectics of Morality and the Morality of Dialectics", çev. Julianne Clarke, *The Crisis of Modernity: Essays and Observations from the 1968 Era*, haz James H. Satterwhite, (Lanham: Rowman&Littlefield, [1964] 1995), 74-75.

15 *agm*, s. 65.

16 *agm*, s. 74.

17 *agm*, s. 68-69.

18 *agm*, s. 71-72.

19 Karel Kosik, "Reason and Conscience", çev Julianne Clarke, *The Crisis of Modernity: Essays and Observations from the 1968 Era*, ed. James H. Satterwhite, (Lanham: Rowman&Littlefield, [1967] 1995), s. 13.

20 *agm*, s. 14.

21 Karel Kosik, "La ragione e la storia", *Un filosofo in tempidi guerra e ditragedia: Saggidipensierocritico 1964-2000*, haz. Gabriella Fusi - Francesco Tava, (Milano: Mimesis, [1964] 2013), s. 58-59.

22 Karel Kosik "Gramsci e la filosofiadella 'praxis'", *Un filosofo in tempidi guerra e ditragedia: Saggidipensierocritico 1964-2000*, haz. Gabriella Fusi - Francesco Tava, (Milano: Mimesis, [1967] 2013), s. 97-98.

23 Karel Kosik, "Our Current Crisis", çev. Julianne Clarke - James Satterwhite, *The Crisis of Modernity: Essays and Observations from the 1968 Era*, ed. James H. Satterwhite, (Lanham: Rowman&Littlefield, [1968] 1995), s. 17-18, 35.

24 *agm*, s. 18-19.

25 *agm*, s. 22, 24.

26 *agm*, s. 19.

27 *agm*, s. 25-26.

28 *agm*, s. 18.

29 *agm*. s. 38-39.

30 Karel Kosik, "Socialism and the Crisis of Modern Man", çev. Julianne Clarke, *The Crisis of Modernity: Essays and Observations from the 1968 Era*, ed. James H. Satterwhite, (Lanham: Rowman&Littlefield, [1968] 1995), s. 56.

31 *agm*, s. 53.

32 *agm*, s. 60.

33 *agm*, s. 61.

34 KarelKosik, "TwoThousand Words' and Hysteria", çev. Zdenka Brodska - Mary Hrabik Sarnai, *The Crisis of Modernity: Essays and Observations from the 1968 Era*, ed. James H. Satterwhite, (Lanham: Rowman&Littlefield, [1968] 1995), s. 181-182.

KUŞAKLARARASI UÇURUM VE TÜRKİYE'DE 68 KUŞAĞI

DEMET LÜKÜSLÜ

Kuşak kuramı, bugün de üzerine çok konuşulup tartışılan Türkiye'nin 68 kuşağının övgü veya yergilerin ötesinde okunmasına imkân tanıyor. Tıpkı diğer kuşaklar gibi Türkiye'nin 68 kuşağı da içine doğduğu dönem ve dönemin belirleyici tarihsel olayları göz önüne alınmaksızın anlaşılamaz. Diğer taraftan aynı tarihsel olaylara tanıklık etmek kuşağı kendi içinde homojen bir kitle haline getirmez; aynı toplumsal olaylara farklı tepkiler geliştiren, farklı gençlik kümeleri vardır.

Dünya tarihi açısından önemli bir dönemece işaret eden İkinci Dünya Savaşı'nı takip eden 60'lı yıllar bugün de edebiyatından, müziğine, modasına ve toplumsal hareketlerine günümüz için bir referans noktası olmaya devam ediyor. 60'lı yıllar bir dönüm noktası, kapanmamış bir parantez görevi görüyor; üzerine çok yazılıp çiziliyor, tartışılmaya devam ediyor. Bu dönemin aktörleri olarak 68 kuşağı da hiç şüphesiz bu ilgiden ve tarihi önemden nasibini alıyor.



1968'in 50. yılına girildiği 2018 yılında 1968 kuşağının farklı coğrafyalarda eş zamanlı başkaldırısını, bu başkaldırının ne anlam ifade ettiğini anlamak hiç şüphesiz çok önemli.

Konu Türkiye'nin 68'i, Türkiye'nin 68 kuşağı olunca da Türkiye'nin sol, toplumsal hareketler ve gençlik tarihinde önemli bir yer edinmiş, bir taraftan övülürken diğer taraftan yerilmekte olan bir kuşakla karşı karşıyayız. Üstelik bu kuşaktan bahsederken siyasal sistemin üzerine balyozla indiği, liderlerinin ve önemli figürlerinin katledildiği bir 68 kuşağından bahsediyoruz. Bir taraftan adlarına kahramanlık hikâyeleri yazılırken, diğer taraftan ise yergilerin, şeytanlaştırmanın, 70'li yıllarda ülkede yaşanan siyasi kaosun müsebbipleri olarak tanımlanan, korku nesneleri olarak resmedilen bir 68 kuşağı görüyoruz. Oysaki bu iki kutup dışında ,övgü ve yergi üzerinden giden değil de anlamaya çalışan bir bakış açısına ihtiyacımız var. Üstelik bu kuşağın bugünden, bugünün koşulları üzerinden bakarak değerlendirilmesi çok sorunlu. Kuşak kuramının önemle altını çizdiği gibi tüm kuşaklar (tabii 68 kuşağı da) kendi yaşadığı dönemin koşulları içinde analiz edilmelidir, ancak o zaman layıkıyla anlaşılabilir. Bu makalede amacım kuşak kuramının önemli kavramları üzerinden bunu yapmak ve Türkiye'nin 68'ine -bu kuşağın bir ferdi olmayan bir sosyal bilimci olarak- ışık tutmak olacak.

TARİHSEL OLAYLAR TARAFINDAN ŞEKİLLENEN BİR KUŞAK: BİR KUŞAK KÜMESİ OLARAK TÜRKİYE'NİN 68'İ

İki dünya savaşı arasında- tam da Birinci Dünya Savaşı'nın savaş sırasında gençlikten yetişkinliğe geçen kuşak üzerindeki etkileri sıcak bir şekilde yaşanırken, *Lost Generation* (Kayıp Kuşak) edebiyat akımının adı bir kuşağı da tanımlarken- 1928 yılında yayımlanan makalesinde Karl Mannheim, bir kuşağı meydana getirenin, yani bir yaş grubunda kuşak bilincinin oluşmasını sağlayan zeminin yaşanan büyük tarihsel olaylar ve "zamanın ruhu" olduğunun altını çizer. Ancak kuşağın (*actual generation*) içinde bu tarihsel konjonktüre verilen farklı tepkiler de vardır. Bu sebeple kuşaklar her ne kadar aynı dönemin çocukları olsalar da verilen tepkiler açısından kuşağın içinde bir homojenlik yoktur, farklı kuşak kümeleri (*generation units*) vardır.[1]

Tam da bu nedenle, Türkiye'nin 68 kuşağı olarak tanımlanan, önce öğrenci hareketi olarak başlayıp sonrasında devrimci bir harekete dönüşen

bu toplumsal hareketin aktörlerinin İkinci Dünya Savaşı sonrasında doğmuş, dünyada ve Türkiye'de 50'li yıllarda ve 60'lı yıllardaki tarihsel olayları deneyimlemiş bir kuşağın uyeleri olduklarını, ancak bu kuşağın tümünü kapsamaktan çok, bir kuşak kümesini oluşturduklarını belirtmek gerekir. Bu sebeple de makalede bahsi geçen ve ülkenin toplumsal tarihi içinde önemli bir yeri olan 68 kuşağından bahsederken, bu kuşağın tüm mensuplarından değil, belirli bir kuşak kümesinden bahsediyoruz. İkinci Dünya Savaşı sonrası Soğuk Savaş döneminde, Türkiye'nin ABD müttefiki olarak kendini konumlandırdığı ve bu konum dolayısıyla da sistematik bir antikomünist propaganda döneminin içine doğmuş bir kuşaktır bu. Bu kuşağın demografik, sosyal ve siyasal dönüşüm geçiren bir ülkenin içine doğmuş (nüfusu artmakta olan, hızlı kentleşme ve sanayileşmenin yaşandığı ve Tek Parti döneminin ardından demokratik hayata geçildiği, Demokrat Parti döneminin yaşandığı bir ülke) ve yetişmiş olduklarını belirtmek gerekir. 1950'li yıllar 27 Mayıs 1960 askeri darbesi[2] ile sona erecektir ve 68 kuşağı 27 Mayıs'ın önemli bir rol oynadığı 60'lı yıllarda siyasal bilinçlerini geliştireceklerdir. Bu dönemin içinde yetişmiş olan Türkiye'nin 68 kuşağı, 60'lı yılların ikinci yarısında üniversite öğrencisi olacak ve öğrenci hareketinden devrimci harekete giden yolculuğunu yaşayacaktır.

Unutmamak gerekir ki eğitiminde kitleselleşmenin henüz başladığı bir dönemde üniversite öğrencileri genel genç nüfusunun içinde küçük ve imtiyazlı bir kesimi temsil etmektedir. Örneğin 1968 yılı itibariyle Türkiye'de 146.229 üniversite öğrencisi vardır ve bu rakam göstermektedir ki üniversite çağındaki gençlerin ancak %6.5'i üniversitede okuma şansına sahiptir.[3] Üstelik üniversite öğrencileri cinsiyete göre analiz edildiğinde kadınların oranının %19 ile sınırlı olduğu görülmektedir.[4] Gerek öğrenci nüfusundaki kadın-erkek oranlarında görülen bu büyük uçurum gerekse 68 liderlerinin büyük ağırlıkla erkeklerden oluşması Türkiye'nin 68'i üzerine yazılan literatürün de 68 kuşağı anılarının da büyük oranda erkeklere odaklanmasına sebep olmuştur. Ancak özellikle son yıllarda Türkiye'nin 68'inin kadınlarına odaklanan çalışmaların sayısının artmakta olduğunun altını önemle çizmek gerekir.[5]

Dönemin üniversite öğrencileri, ailelerinin ait oldukları sosyal sınıfa göre değerlendirildiğinde ise genel eğilim olarak memur, asker ve bürokrat çocukları olduklarını söylemek mümkün görünmektedir. Ancak bununla beraber Türkiye'deki eğitim sisteminin tamamen kapalı ve sınıf atlamaya imkân tanımayan bir sistem olmadığının altını çizmek gerekir.[6] Özellikle 1967'de dönemin sanat okulları (bugünün meslek liseleri) mezunlarına üniversite yolunun açılması ile öğrenci profilinin belirli ölçüde heterojenleştiği görülmektedir. Daha önce belirttiğimiz gibi üniversite öğrencisi nüfusu içinde %19'luk bir paya sahip olan kadınların ise genellikle daha eğitimli ve daha üst sosyo-ekonomik gruplara mensup ailelerden geldikleri görülmektedir.

Bu sebeple, dönemin üniversite gençliğinin küçük ve imtiyazlı bir kesim olarak ülkenin gelişimini kendi omuzlarında hissetmesi şaşırtıcı gelmemelidir. Bu sorumluluk zaten 19. yüzyıldan itibaren modernleşme ile beraber genç kuşaklara verilmiştir ve bu sorumluluk özellikle Cumhuriyet'in kurulması ile beraber daha da yoğun bir şekilde tanımlanır. "Gençlik miti" adını verdiğim, gençliğe siyasi bir misyon ve sorumluluk atfeden bu bakış açısı hiç kuşkusuz gençliğe bir güç atfederek gençlik için adeta bir lütuf olarak algılanabilecekken aynı zamanda da bu sorumluluğa uymayan ve siyasal misyona ihanet eden gençlerin kolayca tehdit olarak algılanmasını da beraberinde getirdiği için bir lanet gibi de işleyebilmektedir.[7] Üstelik 27 Mayıs'ın gençliği "zinde güç" olarak tanımlaması, 27 Mayıs'a muhalif olan kesimler tarafından gençlik hareketinin bir tehdit olarak algılanmasını, düşman olarak görülmesini de beraberinde getirmiştir. Farklı siyasal ideolojilerin belirdiği ve siyasal yelpazenin genişlediği 1960-1980'li yıllarda her akım kendi gençliğini tanımlama ve oluşturma çabasına girerken diğer kesim gençleri tehdit olarak algılamıştır. Oysaki üniversitede reform talebinde bulunan ve öğrenci hareketi olarak başlayan Türkiye'nin 1968 hareketi devrimci bir harekete dönüşürken kendi özerkliğini de ilan etmek isteyecek, hem farklı kurumsal siyasi yapılarla ilişkisini keserek özerkleşmeye çalışacak hem de önceki kuşaklarla kopuşu seçecektir. Türkiye siyasal tarihinde yaşanan bu kopuşu hızlı değişen toplumlarda görülen kuşaklararası uçurum olarak okumak da mümkündür.



Deniz Gezmiş ve Yusuf Aslan mahkeme salonunda.

Fotoğraf: Ergin Konuksever

TOPLUMDAKİ HIZLI DEĞİŞİMİN GÖSTERGESİ OLARAK KUŞAK ÇATIŞMASINDAN KUŞAKLARARASI UÇURUMA...

1968'i anlamaya çalışırken kuşak kavramına başvuran Amerikalı antropolog Margaret Mead de, 1960'lı yılların sonunda yayımladığı çalışmasında kuşak kavramını toplumsal değişim ile beraber analiz eder.[8] Mead'e göre önemli değişimlerin yaşanmadığı, statik toplumlar olarak adlandırılan geleneksel toplumlarda kuşak kavramı da kuşaklar arası çatışma da görülmez. Bu toplumlarda gençlerin eğitiminin yetişkinler ve yaşlılar tarafından verildiğine ve önceki kuşakların sonraki kuşağı toplumsallaştırdığına işaret eder. Gerek kuşak kavramının oluşması gerekse de kuşak çatışması modern toplumun bir ürünüdür. Modern toplumun eğitim kurumları olarak ortaya çıkan okullardaki çocuk ve gençlerin farklı yaş gruplarına bölünmesi ile kuşaklar belirirken, bu sosyalleşmenin bir sonucu olarak yetişkinlerle kendi akranlarından "öğrendiklerinin" çatışmasından kuşak çatışması meydana gelir.

Kuşak kavramının Türkiye modern toplumunu anlamak için bir anahtar kelime olarak kullanılabileceğini vurgulayan Osmanlı tarihçisi François Georgeon da Osmanlı sosyal tarihinden yola çıkarak bu duruma bir örnek vermektedir: Osmanlı toplumunda modernleşme öncesi nesil "kimin neslindensin?" sorusunda görüldüğü gibi "soy, şecere" anlamına gelmektedir.[9] Oysaki modernleşme (özellikle eğitimdeki modernleşme) ile birlikte kuşak kavramı modern bir kavram olarak gündelik hayatta da kullanılmaya başlanır. Böylece kuşak ve farklı kuşakların ortaya çıkması ile meydana gelen kuşak çatışması toplumdaki değişimle, modern toplumla da ilişkilendirilir. 60'lı yıllarla beraber yaşanan gençlik hareketlerini ve genç kuşağı anlama çabasında olan Mead, yanıtı yine İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra gelen önemli ve hızlı değişimlerde bulur. Bu değişimlerle beraber, yeni dünyaya kendini adapte edemeyen, önceki kuşaklardan öğreneceği bir şeyi kalmayan/kalmadığını düşünen genç kuşakların önceki kuşaklardan bir aktarım da almadığı koşullarda, bir kuşaklararası uçurumun belirdiğinin altını çizer. Bu noktada Mead'e göre 68 kuşağını anlamanın yolu, bu hızlı değişimi ve bu hızlı değişime ayak uyduramayan yetişkinlerle, bu değişimin içine doğmuş genç kuşaklar arasındaki farkı (uçurumu) anlamaktan geçer.

Her ne kadar Türkiye'deki 68 gençlik hareketi büyük ölçüde TİP içinden çıkmış olsa da, TİP'in sahip olduğu kurumsal yapı ve içinde bulunduğu parlamenter yapı genç kuşağın heyecanına yanıt vermekte çok yetersiz kalmıştır.

Türkiye'nin 68 kuşağını analiz etmeye gayret ettiğim *Türkiye'nin 68'i: Bir Kuşağın Sosyolojik Analizi* adlı çalışmamda Margaret Mead'in yaptığı bu kategorilerin Türkiye toplumuna da uyduğunu, özellikle 68'den 70'lere doğru giderken kuşaklararası işbirliği olarak görülen "ittifak"ın kuşaklararası uçuruma evrildiğini iddia ediyorum. Tıpkı geleneksel toplumdan modern topluma geçerken Osmanlı toplumundaki yaş ve deneyim hiyerarşisini reddeden Jön Türk kuşağına benzer bir şekilde önemli bir başka değişim döneminde 68 kuşağı da yine kendilerinden önceki kuşaklarla ilişkisini yeniden gözden geçirmekte, güç ilişkisine dayanan yaş ve deneyim hiyerarşisini reddetmektedir.

Bu itirazı kurumsal olarak Türkiye İşçi Partisi (TİP)'ne ve eski tüfeklere getirilen eleştirilerde görmek mümkündür ve bu itirazı kopuş da izlemiştir. Her ne kadar Türkiye'deki 68 gençlik hareketi büyük ölçüde TİP'ten çıkmış olsa da[10] bir kurum olarak siyasal parti yapısı ve içinde bulunduğu parlamenter yapı genç kuşağın heyecanına yanıt vermekte çok yetersiz kalmış (Avrupa'daki diğer komünist ve sosyalist parti örneklerinde görüldüğü gibi) ve gençlik ve siyasal parti arasındaki bağ önce zayıflamış, ardından ise kopmuştur. Hareketin TİP tarafından yalnız bırakılmasını Harun Karadeniz şu cümlelerle anlatmaktadır: "Biz o günlerde o kadar kendi başımıza ve o kadar yalnızdık ki, hiçbir partiden en ufak bir ilgi görmüyorduk. Özellikle TİP ortalarda yoktu. Daha doğrusu bizimle hiç ilgisi yoktu."[11] Gençlik hareketi TİP'ten ayrılırken ilk başta eski tüfeklerden Mihri Belli ve Dr. Hikmet Kıvılcımlı gibi önemli isimlere yakınlaşsa da 12 Mart 1971 arifesinde onlarla da kopuş yaşanacaktır. Kerem Ünüvar'ın ifadesiyle söylersek, "Dev-Genç 1970 başlarında TİP ya da Mihri Belli önderliğinde kurulacak yeni bir proletaryanın öncü partisi fikrine karşı, öğrenci kitlesinin devrimci kalkışmasını gerçekleştirmek üzere yarattığı ilk siyasal örgüttür."[12] Ertuğrul Kürkçü, Yusuf Küpeli, Münir Aktolga ve Mahir Çayan'ın kaleme aldıkları *Aydınlık Sosyalist Dergiye Açık Mektup*'ta da Mihri Belli'ye getirilen eleştirilerin içinde ve ayrılığın temellerinden biri olarak yaş ve deneyim hiyerarşinin bulunduğu görülür:

> Bazı arkadaşlar M. Belli'nin tarihi temsil ettiğini, bu yüzden M. Belli arkadaşın sağcı görüşlerine karşı olmayı devrimci hareketin geçmişi, tarihi ile bağları koparmamak için bu görüşlere katlandıklarını, dolayısıyla Mihri Belli'ye angaje olduklarını söylemektedirler.
>
> Bu temelsiz, saçmasapan ve devrimci olmayan bir tutumdur. Bu ilişkiler sosyalist ilişkiler değildir. Bunlar devrimci olmayan anormal ilişkilerdir; feodal ilişkilerdir.[13]

Burada "feodal ilişkiler"den kasıt hiç şüphesiz geleneksel toplumda yaş almanın saygıyı ve büyüğe sorgusuz sualsiz itaati getiren yapısıdır. "Biz eskileriz, biz biliriz" görüşünün (ki bunu bir safsata olarak tanımlamak-

tadırlar) eleştirisi şu sözlerle devam ettirmektedirler:

> Biz Türkiye'deki Marksist hareketin tarihine sonuna kadar saygılıyız. Ve onun bir devamı olarak kendimizi görmekteyiz. Biz sadece "ben tarihim, bana karşı olan tarihe karşıdır" görüşüne karşı çıkıyoruz. Ve bu görüşün sahibi ile bağlarımızı kopartıyoruz; tarihle değil! "Biz eskileriz, biz biliriz" safsatadan başka bir şey değildir. Neyi bilirsiniz? Biz eğer gerçekten devrimci isek, gerçeği biliriz. Sosyalistler arası ilişkiler, askeri kışla ilişkileri değildir. Her geçen yıl kıdemin arttığını zanneden ve başkalarından itaat bekleyen kişinin kafası sosyalist değil, olsa olsa dar asker kafasıdır.[14]

Bu kopuşu takip eden 12 Mart'ın ardından eski tüfekler, genç kuşağı adeta büyük sözü dinlememekle suçlayacaktır.[15] Mihri Belli 12 Mart öncesinde siyasal bir oluşuma gidilmesini savunduğunu söyleyecek ancak gençleri buna ikna edememekten yakınacaktır. Benzer şekilde Dr. Hikmet Kıvılcımlı'nın da eleştirilerinin izleri ve bu eleştirilerin şiddeti, ölümünün öncesinde tutmaya başladığı günlüklerinde görülür.[16]

Ne kadar ilginçtir ki, hayat döngüsünün bir "oyunu" olarak 68 kuşağının kendisi de yaş almaya başladıkça kendi deneyimleri ve yaşlarını öne çıkartarak, genç kuşaklardan kendi yaş ve deneyimlerine itaat etmelerini bekleyecek, onlara abilik yaparken ve bir yandan bilgi aktarımını yapmayı hedeflerken, diğer taraftan güç ilişkisini de kuracaklardır.[17]

1968 kuşağının kendisinden sonra gelen 1980 sonrası kuşakla kurduğu bu güç ilişkisi Türkiye modern tarihi açısından bir başka önemli dönemece işaret etmektedir. Önceki dönemlerde olduğu gibi bu dönemeç de yine kuşak ve ona paralel olarak da gençlik kavramı üzerinden okunabilir. Toplumdaki değişim kuşaklararası farklılıkları belirginleşmekte ve bu yeni dönemde yetişen gençler farklı bir perspektifle, farklı bir siyaset tanımı ile ortaya çıkmaktadırlar. Ancak siyasal sistem bu değişime sıcak bakmadığı gibi aynı zamanda kendi dar çerçevesine genç kuşakları da hapsetmekte, onları tehdit olarak görmekte ve şiddetli bir şekilde bastırma yoluna gitmektedir. Türkiye siyasal kültüründe adeta hem bir "lütuf" hem de "lanet" gibi işleyen "gençlik miti", bir yandan gençleri istenildiği şekle, hizaya getirme misyonunu içerirken diğer taraftan da istenilene uymayan gençlerin tehdit ve hatta düşman olarak görülmesini de getirmektedir. Bu durum hiç kuşkusuz gençlerin sadece ulaşılmak istenen hedefe varmakta kullanılacak "nesne" olarak görülmesi, özne olarak görülmemesiyle alakalıdır. Devletin bekasına, ülkenin geleceğine tehlike oluşturan genç tanımı farklı dönemlerde farklı gençlikleri tanımlar olsa da, gençliğin bir kısmının tehlike ve tehdit oluşturduğu fikri değişmemektedir. Ancak bu açıdan bakıldığında 12 Mart 1971 askeri müdahalesinin gençliği hedef olarak alması ve gençlik hareketi üzerine Nihat Erim'in ifadesiyle "balyoz gibi" inmesi anlaşılabilir.

12 Mart'ın gençlikle ilgili resmi belgeleri[18] analiz edildiğinde gençlik hareketi "şer odakları" ile ilişkilendirilirken, şer odakları tarafından aldatılan kitleler olarak tanımlanır. Bu bakış açısına göre gençler şer odakları tarafından aldatılmış ve ülkeyi yıkma faaliyetlerinde kullanılmışlardır. Ancak 12 Mart bu gidişe dur demiştir. Bir kez gençler şer odaklarının hizmetinde, aldatılan ve yıkıcı faaliyet içinde olan bir kitle olarak tanımlanınca onlara karşı her tür muamele müstahak olarak görülmektedir. İşkencenin sistematik olarak uygulanışı, operasyonlarda öldürülen genç militanların ölü bedenlerinin teşhir edilmesi ve siyasi idamların meşru görülmesini bu pencereden görmek yararlı olacaktır. 68 kuşağının üç idamının (Deniz Gezmiş, Yusuf Aslan ve Hüseyin İnan idamlarının) meclis ve parlamentoda oylanmış ve kabul edilmiş olduğunun, 27 Mayıs'ın üç idamına karşın 12 Mart'ta bu sefer soldan üç kişinin idamını şevkle isteyen rövanşist bir ruhun varlığının altını çizmek gerekir. Oylamalara meclis ve senatoda tanıklık eden gazeteci ve insan hakları aktivisti Emil Galip Sandalcı bu oylamaları utanç verici olarak tanımlarken tanıklığını şu şekilde aktarıyor:

> Maalesef benim Millet Meclisi'nde ve Senato'da gördüğüm oylama utanç verici bir oylamaydı. Yani aydınım diyen insan için, milletvekiliyim diyen insan için, parlamenterim diyen insan için, parlamento veya senato denen kurumlar için yüz karasıydı. İğrenç bir şeydi. Hiçbir şey olmasa insan olarak orada oylamayı izleyen Deniz'in, Hüseyin'in ve Yusuf'un babalarını, hiç olmazsa baba olduklarını düşünerek daha saygılı davranabilirdi bir takım insanlar ama onu da yapmadılar. Adeta neşeli bir oylamaydı her



Aralık 1968'de İTÜ Öğrenci Birliği'nin önderliğinde İstanbul'dan Kocaeli'ne "Montaj Sanayi ve Ortak Pazar'a Hayır" başlıklı bir yürüyüş düzenlendi.

Harun Karadeniz, *Olaylı Yıllar ve Gençlik* (İstanbul: Literatür, 2015), s. 102.



12 Mart döneminde askerler operasyonda.

Cumhuriyetin 75.Yılı. c. 2 (İstanbul: YKY, 1999). s. 619

iki tarafta da İmeclis ve senatodal. Yani gürültülerle ve tezahüratıyla bir çeşit basket atılır gibi oyların verildiğini, yani benim intibam o oldu.[19]

SONUÇ YERİNE...

İkinci Dünya Savaşı sonrası hızla değişen bir dünyada, Soğuk Savaş döneminde yetişen ve artık İkinci Dünya Savaşı öncesi dünyadan farklı bir dünyada yaşandığının bir göstergesi olmuş bir kuşak 68 kuşağı... Tüm dünyada eş zamanlı olarak gençlik hareketi görülse de ister istemez yerelin özelliklerine göre de şekillenen, bu yüzden de farklı bileşenler içeren bir hareket. Savaş sonrası iki kutuplu dünyada yerini almaya çalışan, önemli sosyal değişimler geçirmekte olan bir toplumda yetişti Türkiye'nin 68 kuşağı. Siyasal sistemde, 19. yüzyıldaki modernleşme hareketinden itibaren gençliğe atfedilen gençlik miti ile yoğrulmuş, bu mit doğrultusunda kendisine bir misyon edinmiş ve henüz üniversite öğrencisi sayısının sınırlı olduğu bir dönemde üniversite öğrencisi mevkiine ulaşmış bir gençliğin içinden çıkmış öğrenci hareketinden devrimci harekete geçişi beraberce deneyimlemiş bir kuşak kümesi; 27 Mayıs ile beraber zinde güç olarak tanımlanmış ve bu tanımlamayı hem bir lütuf hem de lanet olarak birebir deneyimlemiş bir gençlik... Değişmekte olan bir dünyada, değişmekte olan bir Türkiye'de, farklı talep ve isteklerle ortaya çıkan, değişim talebine ilk başta üniversitede reform talep ederek başlayan bu kuşağa farklı bakılabilseydi, bastırmak yerine -tam da Margaret Mead'in değişen toplumlara değişen döneme ayak uyduramayan yetişkinlerin gençlerin sosyalizasyonunu sağlamak, onlara öğretmek yerine onlardan öğrendiği prefigüratif kültür örneğinde olduğu gibi- onlardan öğrenmeyi, taleplerine yanıt vermeyi ve her şeyden de önemlisi anlamayı seçseydi siyasal sistem ve "yetişkinler", herşey çok farklı olur muydu diye düşünmekten kendini alamıyor insan...

DEMET LÜKÜSLÜ
YEDİTEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYOLOJİ BÖLÜMÜ

DİPNOTLAR

1 Bkz. Karl Mannheim, "The Problem of Generations", *Essays in the Sociology of Knowledge* içinde, (Londra: Routledge & Kegan Paul, 1952). s. 303-312.

2 Ayrıntılı bir analiz için bkz. İsmet Akça, "Ordu, Devlet ve Sınıflar: 27 Mayıs 1960 Darbesi Örneği Üzerinden Alternatif Bir Okuma Denemesi", Evren Balta Paker ve İsmet Akça (der.), *Türkiye'de Ordu, Devlet ve Güvenlik Siyaseti* (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2010). s. 351-406.

3 Ahmet Taner Kışlalı, *Öğrenci Ayaklanmaları* (Ankara: Bilgi Yayınevi, 1974). s.53.

4 Dönemin öğrenci profili ile ilgili ayrıntılı bir analiz için bkz. Demet Lüküslü, *Türkiye'nin 68'i: Bir Kuşağın Sosyolojik Analizi* (Ankara. Dipnot Yayınları, 2015). s.34-40.

5 Örneğin 2010'dan beri kadın tanıklıklarına ışık tutan bazı çalışmalar için bkz. Ayşe Yazıcıoğlu, *68'in Kadınları* (İstanbul: Doğan Kitap, 2010); Oya Baydar ve Melek Ulagay, *Bir Dönem İki Kadın. Birbirimizin Aynasında* (İstanbul: Can Yayınları, 2011); Gölfer Akkaya, *Sanki Eşittik. 1960-70'li Yıllarda Devrimci Mücadelenin Feminist Sorgusu* (İstanbul: Kumbara Sanat, 2012).

6 Leslie L. Roos, Jr., P. Noralou Roos ve G.R. Field örneğin yaptıkları analizde Türkiye'deki yüksek öğretim sisteminin "elitist bir sistem"den çok "kitle sistemine daha yakın olduğunun altını çizerler. Bkz. L. Roos, Jr. P. Noralou Roos ve G.R. Field, "Students and Politics in Contemporary Turkey", S.M. Lipset ve Ph. G. Altbach (der.), *Students in Revolt* içinde (Boston: Houghton Mifflin Company, 1969), s. 276.

7 Bkz. Demet Lüküslü, *Türkiye'de "Gençlik Miti": 1980 Sonrası Türkiye Gençliği* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2009).

8 Bkz. Margaret Mead, *Culture and Commitment: A Study of the Generation Gap*(Garden City, New York: Natural History Press/ Doubleday& Company, Inc., 1970). s. 51-76.

9 François Georgeon, "Nesil Kavramı Osmanlı İmparatorluğu'ndan Kemalist Türkiye'ye Geçişi Anlamada Anahtar Olabilir mi?", Ferdan Ergut ve Ayşen Uysal (der.), *Tarihsel Sosyoloji. Stratejiler, Sorunsallar, Paradigmalar* (Ankara: Dipnot Yayınları, 2007). s. 73.Yazının daha kapsamlı Fransızca basımı için bkz. François Georgeon, "Les Jeunes Turcs étaient-ils jeunes? Sur le phénomene des générations a la fin de l'Empire ottoman", F. Georgeon ve K. Keiser (der.), *Enfance et jeunesse dans le monde musulman*(Paris: Maisonneuve et Larouse, 2007) Ayrıca Osmanlı döneminde Jön Türk kuşağının ortaya çıkışında dostluk, arkadaşlığa dayalı ilişki ağının öneminin altını çizen gençlik ve kuşak kavramına dikkat çeken bir analiz için bkz. Eric Jan Zürcher, *The Unionist Factor: The Role of the Committee of Union and Progress in the Turkish National Movement 1905-1926* (Leiden: E.J. Brill, 1984). s. 47-49.

10 68 kuşağı'nın ferilerinden Fahri Aral kendi deneyiminden yola çıkarak bu durumu şu şekilde anlatmaktadır. "Gogol'ün bir oyunu var Palto diye. Daha sonra bütün Rus yazarları 'Biz hepimiz Palto'dan çıktık' derler. Yani bu benzetme biraz bize de uygun bir benzetme. Biz hepimiz Türkiye İşçi Partisi'nden çıktık" (Bkz. Aydın Sayman (yönetmen), *68'den 6 Mayıs'a. Belgeler... Tanıklıklar*. 1992, 34:24'-34:36' aktaran Lüküslü, *Türkiye'nin 68'i*. s. 149.

11 Harun Karadeniz, *Olaylı Yıllar ve Gençlik* (İstanbul: May Yayınları, 1979 (7. Baskı), s. 182.

12 Kerem Ünüvar. "Türkiye'de Devrimci Gençlik Federasyonu (1970-1971)", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce*. Cilt 8: Sol, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2007). s. 830.

13 Ertuğrul Kürkçü, Yusuf Küpeli, Münir Aktolga ve Mahir Çayan, *Aydınlık Sosyalist Dersi'ye Açık Mektup* (Ankara: Kurtuluş Yayınları, Ocak 1971), s. 28.

14 A.g.e., s. 29-30.

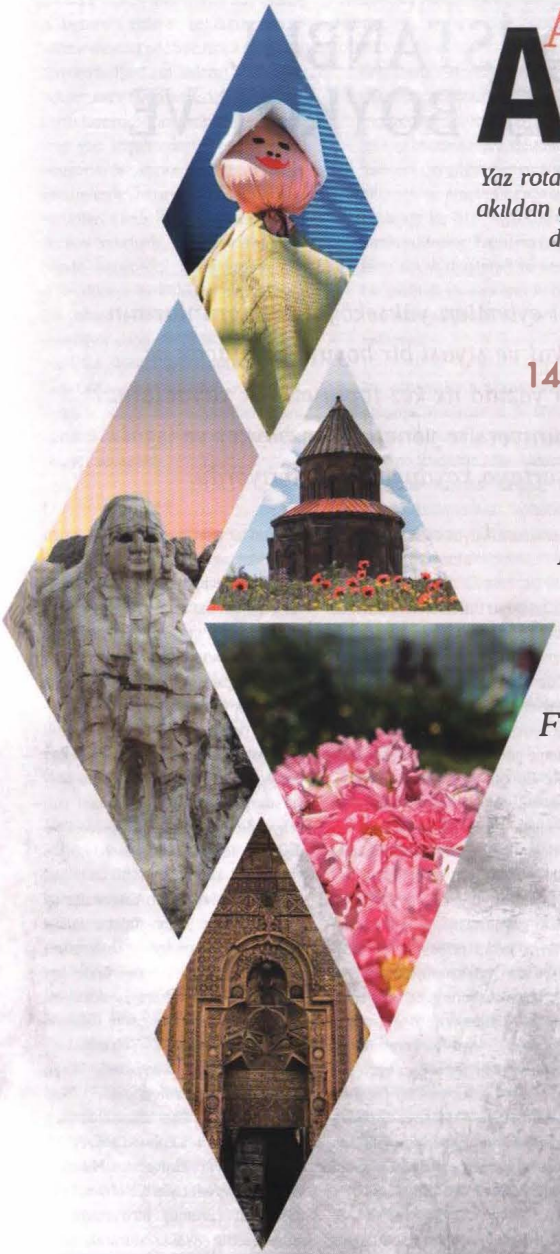
15 Bkz. Lüküslü. *Türkiye'nin 68'i*, s. 153-155.

16 Bu eleştirilerle ilgili uzun alıntılar ve analiz için bkz. A.g.e, s.153-155.

17 Sol kültürde kurulan yaş hiyerarşisinin ve "abilik" kurumunun ayrıntılı bir analizi için bkz. Cihan Erdal, *2000'li Yıllarda Türkiye Solunda Abilik. Gençliğin Anti-gerontokrat Politik Kültürü* (Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyoloji Yüksek Lisans Tezi, 2016).

18 Bkz. Genel Kurmay Başkanlığı tarafından 1971 yılında yayımlanan *Dera Alalım* başlıklı broşür; Genel Kurmay Başkanlığı 1. Ordu ve Sıkıyönetim Komutanlığı tarafından yayımlanan *Komünistler Gençlerimizi ve İşçilerimizi Nasıl Aldatıyor?* başlıklı broşür; Başbakanlık Basın-Yayın Genel Müdürlüğü Halkla İlişkiler Dairesi tarafından 1972 yılında basılan *Atatürk: Türk Gencinin El Kitabı*; Başbakanlık Basın Merkezi tarafından 1973 yılında yayımlanan *12 Mart Sonrası Hükümet Faaliyetleri (12 Mart 1971-12 Mart 1973)* başlıklı yayın; Genel Kurmay Başkanlığı 1. Ordu ve Sıkıyönetim Komutanlığı tarafından yayımlanan *Yıkıcı Faaliyet Brifingi Mart 1973* başlıklı broşür; Başbakanlık Basımevi'nce 1973 yılından yayımlanan *Beyaz Kitap: Türkiye Gerçekleri ve Terörizm*. Bu belgeler üzerinden yapılan ayrıntılı bir analiz için bkz. Demet Lüküslü, "12 Mart Rejiminin Gençlik Algısı", R. Funda Barbaros ve Eric Jan Zürcher (der.), *Modernizmin Yanılmaları: 70'li Yıllarda Türkiye* (Ankara: Efil Yayınevi, 2014). s. 269-288.

19 Aydın Sayman (yönetmen), 68'den 6 Mayıs'a. Belgeler... Tanıklıklar, 1992, 34:24'-34:36' aktaran Lüküslü, *Türkiye'nin 68'i*, s.160-161.



Adım Adım Anadolu®

Yaz rotalarımızla, Anadolu'daki farklı medeniyetlerin akıldan çıkmayacak güzellikteki öykülerini anlatmaya devam ediyoruz. Siz de dinlemek ister misiniz?

14 - 17 Haziran (Ramazan Bayramı)

Isparta Gül Yolu - Sagalassos

Hitit Güneşi Hattuşaş

Kars: Bilinmeyen Çevresiyle Ani

21 - 24 Haziran

Foça'dan Urla'ya Bir Ege Masalı
Barbaros Oyuk Festivali

28 Haziran - 1 Temmuz

Kemaliye - Divriği - Sivas

fest TRAVEL

yurtici@festtravel.com www.festtravel.com 0850 622 33 78 /festtravel

Mersis No: 0385044598200019

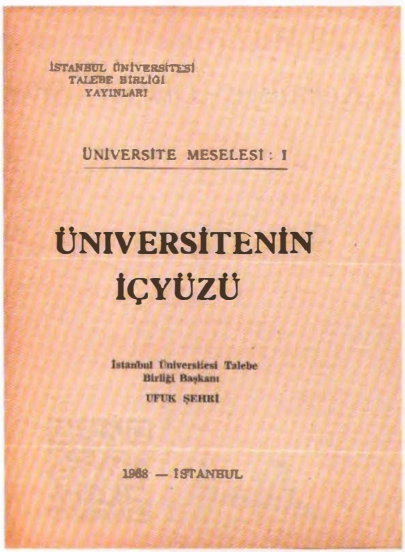
1968-1969 İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ BOYKOT VE İŞGALLERİ

ZAFER TOPRAK

1968'de başlayan yaygın boykot ve işgal eylemleri yükseköğrenim sorunlarının hızla ötesine geçerek, gitgide daha radikal ve siyasi bir boyut kazanacak ve aralıklarla 1970 yılına dek sürecekti. Bu yazıda ilk kez toplu olarak yayımlanan İstanbul Üniversitesi Senato Kararları, üniversite yönetiminin boykot ve işgal karşısında ne denli uzlaşmacı bir tavır ortaya koyduğunu gösteriyordu.

"Üniversite Reform Tasarısı'nın kanunlaşmasına kadar, acil meselelere çözüm imkânını sağlamak gayesiyle hazırlanan bir tasarının en kısa zamanda kanunlaştırılacağı hükümet yetkililerince kesin olarak vaad edilmiş olmasına rağmen kanunun çıkarılmamış ve bu tarzda oyalama yoluna gidilmiş olması üniversiteleri derin surette rencide etmiştir. Bu tutumu şiddetle kınar ve bundan doğan bunalımdan oyalama yoluna başvuranların büyük ölçüde sorumlu olduğunu açıklarız."

İstanbul Üniversitesi Senatosu
31 Mayıs 1969



1968'de tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de üniversite çevrelerinde yükseköğretimin sorunlarını gündeme getiren bir gençlik hareketi doğdu. Bu olaylar zamanla giderek politik bir çizgiye oturdu. Kuşkusuz dünyadaki genel gidişat Türkiye'yi de etkilemişti. Fransa öncülüğünde 68 öğrenci olayları gelişmiş ve hemen hemen tüm gecikmiş ülkelerde etkisini göstermişti. Kolonyalizmin II. Dünya Savaşı ertesinde son bulması ya da yeni-kolonyalizmin doğuşu, birçok sömürgede gözlenen bağımsızlık hareketleri, Marksist düşüncenin Sovyet bloğundaki gelişmeler sonucu darboğaza girmesi, Yeni Sol'un doğuşu, yeni bir feminist dalganın ortaya çıkması ve özellikle yükseköğretimin Avrupa'da çıkmaza girmesi bu olayların gerisinde yatan nedenleri oluşturuyordu.

Ancak, Türkiye'nin kendine özgü nedenleri de vardı. 27 Mayıs öncesi üniversite gençliği galeyana gelmiş, 28-29 Nisan olayları gençliğe farklı bir ivme kazandırmıştı. Bundan böyle siyaset, üniversite ve gençlik iç içe geçmiş sacayaklarına dönüşmüştü. İletişim araçlarının gelişimi sonucu dünyadaki gençlik hareketleri ülke gençliğince yakından izlenir olmuştu. Vietnam Savaşı gençliği daha bir politik alana çekmiş, Amerika karşıtlığı doruk noktasına varmıştı. Öte yandan ülkede yaşanan nüfus patlaması ve kentlere olan göç eskiye oranla üniversite kapısında önemli bir birikim oluşturmaya başlamıştı. Böylece ülkedeki sınırlı sayıda üniversitenin sorunları her geçen gün artıyordu. Üniversiteler içerden ve dışardan sürekli eleştiriliyordu.

İstanbul Üniversitesi Talebe Birliği Başkanı Ufuk Şehri, Talebe Birliği yayını olarak çıkardığı Üniversitenin İçyüzü başlıklı broşüründe her türlü kirli çamaşırı ortaya döküyordu. "Üniversite Meselesi"ni, "Hukuki Yolsuzluklar", "Mâli Yolsuzluklar", "Ahlâka Aykırı Davranışlar", "Kitap İhtikârı", "İdarî Yolsuzluklar", "İlmi Yetersizlikler", "Özel Yüksekokullar", "Üniversitede İşlenen Cinayetler", "147'ler Olayı", "Üniversite Muhtariyeti" alt başlıklarıyla ele alıyor, "her bakımdan çürümüş hüviyetiyle bu müessesenin ayakta durarak ıslah ve tamiri de imkânsızdır" sözlerinin ardından işi "Üniversitenin lağvı lâzımdır"a getiriyordu.

1968'de artık üniversite gençliği üç büyük kentin varlıklı ailelerinin

çocuklarından oluşmuyordu. Yükseköğrenim giderek şekillenen orta katmanların çocuklarına kapılarını açıyordu. Bu katmanların yükselen beklentileri hoşnutsuzluğu sürekli körüklüyordu. Dar gelirliler son derece güç koşullarda üniversitelerde okuyorlardı. Ancak bu kesimin üniversitelerde barınma ve beslenme sorunları vardı. Yurt olanakları son derece sınırlıydı. Burs ise kaparın elinde kalıyordu. Kent yaşamında gelir düzeyi farklılıkları sınıf atlama çabası içerisinde olan üniversite gençliğini daha da radikalleştiriyordu. Ülke siyasal arenasında normal kanallarla çıkış bulamayan gençlik kendine özgü bir başkaldırı alanı oluşturacaktı. Bu da son kertede boykot ve işgaldi.

12 HAZİRAN 1968

Türkiye'nin 68'i Ankara'da başlamıştı. Kısa sürede İstanbul'a ulaşmış ve giderek 1969 yılını da kuşatırcasına ülkedeki belli başlı yükseköğretim kurumlarını sarmıştı. 12 Haziran 1968 günü, Türkiye'de yükseköğretim kurumlarının bir kısmı ve özellikle İstanbul Üniversitesi için bir dönüm noktası, buhranlı bir devrenin başlangıcı oldu.

İstanbul Üniversitesi'nde Hukuk Fakültesi sınavlarını boykot etmekle başlayan direniş çok kısa bir sürede genişlemiş ve neredeyse Üniversitenin tamamına yakını işgale uğramıştı. Bu ilk boykot ve işgal 27 Haziran 1968 Haziranına kadar sürmüştü. Boykot ve işgal girişimleri sırasında İstanbul Üniversitesi Senatosu, Fen Fakültesi'nin Baltalimanı'nda bulunan Hidrobiyoloji Enstitüsü'nde hemen hemen her gün toplanmış, gelişmeleri yakından izlemiş, işgal ve boykot hareketlerini yürüten öğrencilerin talepleri hakkında daha ilk günden itibaren bilgi edinmeye çalışmıştı.

İLK SENATO BİLDİRİSİ

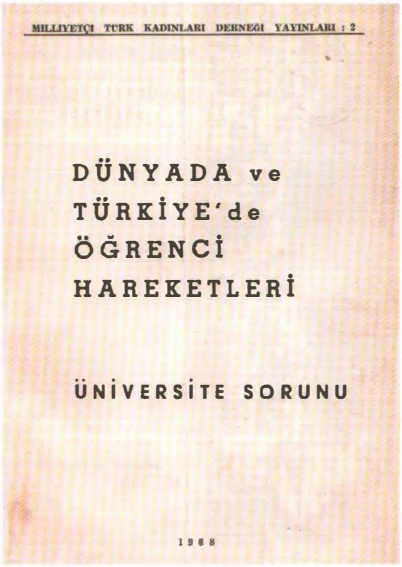
Boykot ve işgal üzerine İstanbul Üniversitesi Senatosu 14 Haziran günü Rektör Ekrem Şerif Egeli'nin başkanlığında toplanmış ve şu bildirinin yayınlanmasına oy birliği ile karar vermişti:

> Üniversite, öğreticisi ve öğrencisi ile bir bütündür. Şüphesiz bu günkü ortamda Atatürkçü, memleketçi bilime saygılı, dinamik ve hamleci gençliğin Üniversitenin bilimsel ve araştırıcı çabalarına yapacağı katkılar hiçbir surette ihmâl edilemez. Fakat bu gayretlerin ancak müşterek ve verimli bir çalışma sistemi içinde başarıya ulaşacağında da tereddüt edilemez.
>
> Bu çalışmaların sonuçlanması, çalışma imkânlarını kolaylaştıracak tedbirlerin yerine getirilmesine bağlıdır. Bu bakımdan direnme vasıtası olarak boykotun kullanılması konusunda karar yetkisi öğrencilerimize aittir. Fakat yukarıdaki kolaylığı sağlayacak ilk şart işgale son verilmesidir. Bu suretle öğrencilerle üniversite yetkililerinin çeşitli konuları görüşme ve bütün davaları ele alıp sonuçlandırılması imkânları hazırlanmış olacaktır.
>
> Güç zamanlarda birlik ve beraberlik gösteren Türk Ulusuna ve yurtseverliğine inandığımız ve güvendiğimiz öğrencilerimize keyfiyet duyurulur.

Bir gün sonraki toplantısında ise Senato tarafından 23 Mayıs 1968 tarihinde kurulmuş olan Komisyon'un öğrenci sorunlarına kısa bir süre içinde çözüm bulmak üzere çalışmalarına devam etmekte olduğu hatırlatılmıştı. Ancak öğrenci dilekleri Senato'ya ulaşmış durumda olmadığı gibi gelebilen bazı dileklerin de yetkililer tarafından kendilerine ulaştırılmadığı belirtiliyordu. Ayrıca binaları hükmü altında bulunduranların bir kısmının öğrenci olmadığı yolunda müracaat ve beyanlar olduğu kaydedilmişti. Öğrencilerin dileklerini resmi öğrenci kuruluşları ve öğrenci temsilcileri ile Senato'ya göndermeleri istenmiş ve ortak sorunlara birlikte çözüm yolları bulmak gerektiği kaydedilmişti.

O günlerde Senato art arda hemen her gün toplanır olmuştu. Nitekim 16 Haziran günkü üçüncü toplantısı ve bildirisi bir kez daha şu uyarıları içermişti:

> İstanbul Üniversitesinde, işgal namı altındaki fiiller dolayısıyla meydana gelen ve Üniversite çalışmalarının, özellikle imtihanların yapılmasına engel olan hukuk dışı durum devam etmektedir. Kanunlara göre suç teşkil eden bu durum muhtelif memleketlerde son zamanlarda yaygın bir hal almış bulunan gençlik hareketleri karşısında başlangıçta nisbî bir müsamaha ile karşılanmış ise de, işgal ve kaba kuvvet kullanmak sureti ile hak elde etmeye çalışmakta ısrar bir hukuk devletinde kabul edilebilir yol değildir. Bu hususta memleket kaderinin tayininde ortak sorumluluğu bulunan gerçek ve yurtsever öğrencilerimiz tarafından da idrak edildiğine şüphe yoktur. Ancak olaylara öğrenci olmayanların da katılmakta bulunduğu ve öğrenci isteklerinin bunlar tarafından istismar edilmek istendiği yolundaki haberler ile her nevi sorumsuz davranış, beyan, yazı ve bildirilerin öğrencileri karşı karşıya



getirmesini ve telafisi çok zor, hatta imkânsız yaralar açması ihtimalini Senatomuz endişe ile karşılamaktadır.

İstanbul Üniversitesi Senatosu yurda, millete ve öğrencilere faydalı sonuçlar sağlayacak yenilikler ve değişiklikler yapmaya



hazırdır. Ve esasen bu konu üzerinde bir süredir çalışmaktadır. Öğrencilerin bütün meselelerine resmi öğrenci kuruluşları ve öğrenci temsilcileri ile beraber en uygun hal tarzlarını bulmak kararını teyit ederken, Senatomuz, bütün öğrencileri ve aydınları sükûn ve huzurun yeniden kurulmasına yardımcı olmaya davet eder.

ÜNİVERSİTE SORUNLARI KOMİSYONU

Bu arada Senato, 23 Mayıs 1968 günü kurulan Üniversite Sorunları Komisyonu'nun raporunu görüşmeye başlamış ve ilk olarak öğrenciler lehine bir dizi kararı oybirliği ile almıştı: İstanbul Üniversitesi Öğrenci Yönetmeliğinin 4, 6, 9, 22, 24.cü maddeleri ile birinci geçici maddesinin değiştirilmesi prensip kararına bağlanmıştı. Böylece fakültelerin bir ve ikinci sömestrleri dışında öğrenciler için kayıt silme (yani belge) usulü kaldırılmıştı. Yabancı dile ilişkin 22. madde değiştirilmiş ve altı sömestr içinde yabancı dilden başarı gösteremeyen öğrencilerin yedinci sömestre yazılamayacakları yolundaki genel hüküm kaldırılmıştı.

Ayrıca Şubat sınavı hakkının bütün derslere uygulanması ve yazılı sınav sonuçlarının belli bir süre kazanılmış hak sayılması konularının fakülte genel kurullarına intikal ettirilmesine karar verilmişti. Öte yandan sınav harçlarında artan oran usulü kaldırılmıştı. Harçları yatırma sürelerinde, hüviyet cüzdanlarının yenileme konularında ve Disiplin Yönetmeliğinde değişiklikler yapılmış ve öğrenciler için kolaylıklar sağlanmıştı. Üniversitece basılan ders kitaplarının ucuzlatılması ve ihtiyacı tespit edilen öğrencilere parasız verilmesi için gerekli kararlar alınmıştı. Bu arada öğrenci temsilcilerinin öğrencilerle ilgili konularda Yönetim Kurullarına ve Yönetmelik Hazırlama Komisyonlarına katılmaları öngörülmüştü. Tam gün çalışma sisteminin düzenlenmesi gibi hususlar hakkında da bunların gerçekleştirilmesi için yetkili devlet organları nezdinde girişimde bulunulacağı belirtilmişti.

Bu hususlar 18 Haziran günlü Senato toplantısında bir kez daha gündeme gelmiş ve Senato'nun beşinci bildirisinde de yer almıştı. Üniversiteler Kanunu ile ilgili olmak üzere fakültelerin öğretim ve sınav yönetmeliklerinin hazırlanması için kurulacak komisyonlara ve fakülte yönetim kurullarının öğrencilerle ilgili kararlar alacağı toplantılarına öğrenci temsilcilerinin katılmaları bir kez daha gündeme gelmişti. Bursların yükseltilmesi ve öğrencilere verilmekte olan burs, yardım ve krediler için üniversite bütçesine gerekli miktarda ödenek konmasına ve elverişli ve yeterli yurtlar yapılması için hükümet nezdinde daha önce yapılmış teşebbüslerin yenilenmesine karar verilmişti. Öte yandan tam gün (full time) sisteminin üniversitede uygulanması için gerekli imkân ve şartlar hazırlanacaktı. Özel Yüksek Öğretim kurumlarının anayasanın öğrenim ve öğretim hak ve hürriyetleri çerçevesinde ele alınıp düzenlenmesinin gerektiği vurgulanarak Türk üniversiteleri statüsünün bütün üniversitelere eşit haklar ve yükümler veren aynı kanunî düzene bağlanmasının zorunlu olduğu belirtilmişti.

Senato yukarıda sayılan üniversite sorunlarının köklü ve kesin olarak çözümlenebilmesini, üniversite öğretim üyeleri ve yardımcıları ile öğrencilerinin mesleğe veya öğrenime alınmalarının ve çalışmalarının sayı ve kalite bakımlarından en uygun oran ve ölçülere göre ayarlanmasına bağlı görüyordu. Bu bakımdan gerekli yenilik ve değişiklikler ancak genel Milli Eğitim politikası içinde yükseköğretim sisteminin topluca kuruluş, statü, beşeri ve maddî unsurlar açısından yeniden düzenlenebilmesi ile gerçekleştirilebilecekti.

İstanbul Üniversitesi, başlangıçta öğrenci eylemlerini bir ölçüde hoşgörü ile karşılamıştı. Fakat kanunlara göre ağır bir suç teşkil eden işgal gibi fiilî durumlara son verilmesi gerekiyordu. Üniversitenin birbirinden ayrılmaz parçaları olan öğrencilerle öğretim üyelerinin karşılıklı anlayış havası içinde görüşmeler yaparak ortak sorunlara birlikte çözüm yolları bulmaları tek çözüm yoluydu. Senato, bildirisinde boykot ve işgal koşulları altında bu çalışmalara başlanmasının olanaksız olduğunu söylüyordu. Beşinci bildiri şu satırlarla son buluyordu:

> Halen binlerce öğrencimiz imtihana girmek üzere yurtlarda sabırsızlık içinde beklemekte ve yaz ayları için bir karar almak zorunluğu içinde bulunmaktadırlar. Bu itibar ile fiili işgal durumu 23.6.1968 Pazar akşamına kadar sona erdiği takdirde 1.7.1968 tarihinde imtihanlara başlanmasına aksi halde imtihanların Güz dönemine bırakılmasına oy birliği ile karar verilmiştir. Senatomuz, normal nizamın geri gelmesine bütün öğrencilerimizin yardımcı olmalarını bekler.

Senato'nun 18 Haziran günlü toplantısından sonra taraflar bir bekleyiş sürecine girmişti. Dört gün sonra, 22 Haziran günü toplanan Senato'da işgalin kalkması konusunda öğrencilerle mutabakata varıldığı kaydediliyordu. Boykot Komiteleri İcra Konseyi başkanı ile iki üyesinin imzasını taşıyan beş maddelik işgale son verme koşullarına ilişkin teklifi Senato görüşmüş ve esaslarda mutabakatını ilgililere ve kamuoyuna bildirmişti. Bu meyanda özellikle Üniversite Senatosu'na sunulan ve kamuoyuna duyurulan İstanbul Üniversitesi Reform Tasarısı ve Fakültelere Özgü İstekler metninin fakülte genel kurullarınca teşkil edilecek komisyonlarda konuşulması sırasında tasarı sahiplerinin de müzakerelerde bulunması kabul edilmişti.

Ancak boykota ve işgale giden öğrenciler arasında farklı görüşler vardı. Kararsız tavırları dur durak bilmiyordu. 22-23 Haziran tarihini taşıyan İstanbul Üniversitesi İşgal Komiteleri İcra Konseyi adına çıkarılan bir bildiri günlerden beri elde edilmeye çalışılan olumlu sonuçları bertaraf edecek ve her türlü anlaşma ve uzlaşma imkânını ortadan kaldıracak nitelikteydi. Metin Senato tarafından açık bir ültimatom ve sürekli bir tehdit belgesi olarak algılanmıştı. Aynı gün 13 haberlerinde radyo ile de yayınlanmış bildirideki isteklerin asla kabul edilemeyeceği Senatoca açıkça ifade ediliyordu. Senato, kanunla belirlenmiş bulunan kamu organlarına katılma şartını ileri sürmekle bildirinin kamu kuruluşlarına ve kamu hizmetlerine devamlı bir müdahale mahiyeti taşımakta olduğunu kaydetmişti.

İşgal Komiteleri İcra Konseyi

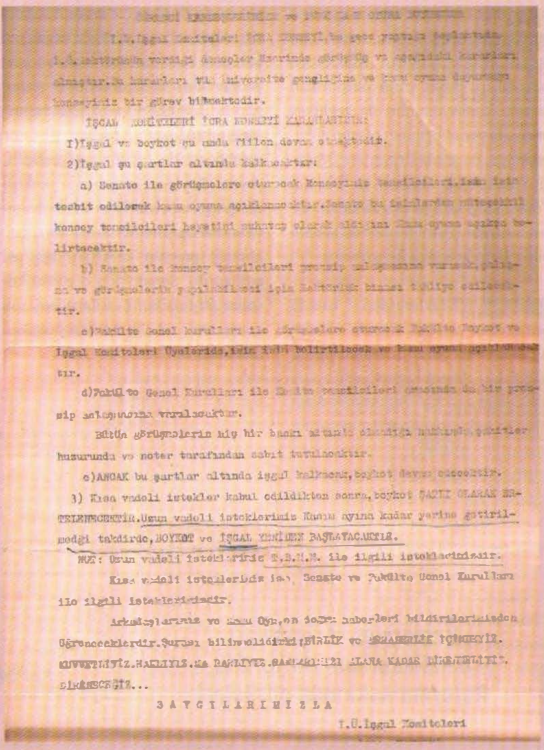
Bardağı taşıran bu metin 22 Haziran'ı 23 Haziran'a bağlayan gece yarısı İstanbul Üniversitesi İşgal Komiteleri İcra Konseyi adını taşıyan kuruluşça kaleme alınmıştı. Bildiri şu satırlara yer veriyordu (Büyük harfler bildiriye aittir):

22/23 – VI – 1968

İ.Ü. İşgal Komiteleri İCRA Konseyi, bu gece yaptığı toplantıda, İ.Ü. Rektörünün verdiği demeçler üzerinde görüşmüş ve aşağıdaki kararları almıştır. Bu kararları tüm üniversite gençliğine ve kamuoyuna duyurmayı konseyimiz bir görev bilmektedir.

İŞGAL KOMİTELERİ İCRA KONSEYİ KARARLARIDIR:

1. İşgal ve boykot şu anda fiilen devam etmektedir.
2. İşgal şu şartlar altında kalkacaktır:
a) Senato ile görüşmelere oturacak Konseyimiz temsilcileri, isim isim tespit edilerek kamuoyuna açıklanacaktır. Senato bu isimlerden müteşekkil konsey temsilcileri heyetini muhatap olarak aldığını kamuoyuna açıkça belirtecektir.
b) Senato ile konsey temsilcileri prensip anlaşmasına varacak, çalışma ve görüşmelerin yapılabilmesi için Rektörlük binası tahliye edilecektir.
c) Fakülte Genel kurulları ile görüşmelere oturacak Fakülte Boykot ve İşgal Komiteleri üyeleride, isim isim belirtilecek ve kamu oyuna açıklanacaktır.
d) Fakülte Genel Kurulları ile Komite temsilcileri arasında da bir prensip anlaşmasına varılacaktır.
Bütün görüşmelerin hiçbir baskı altında olmadığı hakkında, şahitler huzurunda ve noter tarafından zabıt tutulacaktır.
e) ANCAK bu şartlar altında işgal kalkacak, boykot devam edecektir.
2. Kısa vadeli istekler kabul edildikten sonra, boykot ŞARTLI OLARAK ERTELENECEKTİR. Uzun vadeli isteklerimiz Kasım ayına kadar yerine getirilmediği takdirde, BOYKOT ve İŞGAL YENİDEN BAŞLAYACAKTIR.



NOT: Uzun vadeli isteklerimiz T.B.M.M. ile ilgili isteklerimizdir.
Kısa vadeli isteklerimiz ise Senato ve Fakülte Genel Kurulları ile ilgili isteklerimizdir.

Arkadaşlarımız ve Kamu Oyu, en doğru haberleri bildirilerimizden öğreneceklerdir. Şurası bilinmelidir ki; BİRLİK ve BERABERLİK İÇİNDEYİZ, KUVVETLİYİZ, HAKLIYIZ, KARARLIYIZ, HAKLARIMIZI ALANA KADAR DİRENMELİYİZ, DİRENECEĞİZ...

SAYGILARIMIZLA
İ.Ü. İşgal Komiteleri
İCRA KONSEYİ

24 Haziran günü Rektör Ekrem Şerif Egeli'nin başkanlığında olağanüstü toplanan Senato 12 Haziran günü başlatılan boykot ve işgal eylemlerinin, bu eylemlere mesnet olarak gösterilen çeşitli isteklerden çoğunun Senatoca prensip itibarıyle uygun görülmesine rağmen devam ettiğine dikkat çekiyordu. Boykot ve işgal hareketlerinin sona ermesi için ileri sürülen ve karşılanması Senato'nun yetkisi içinde bulunan isteklerden birçoğu 23 Mayıs günü oluşturulan Senato komisyonunun da teklifleri arasında yer aldığından esasen kabul edilmişti. Bu arada Üniversite Öğrenci Yönetmeliği İmtihan ve Disiplin Yönetmeliği ile ilgili olarak kabul edilen hususlar çeşitli tarihlerde Senato bildirilerinde açıkça belirtilmişti.

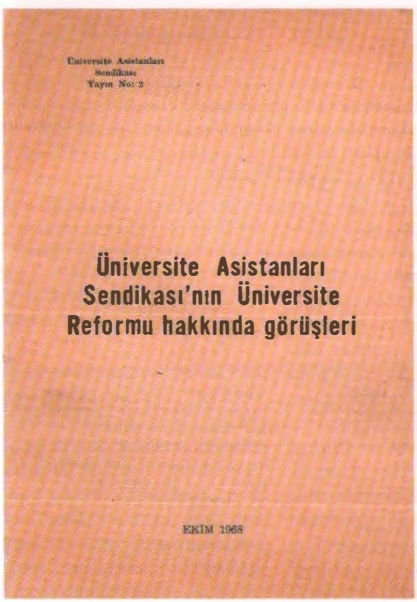
27 Mayıs öncesi galeyana gelen üniversite gençliği 28-29 Nisan olaylarıyla gençlik sokağa çıkmıştı. Bundan böyle siyaset, üniversite ve gençlik aynı potada yer alıyordu.

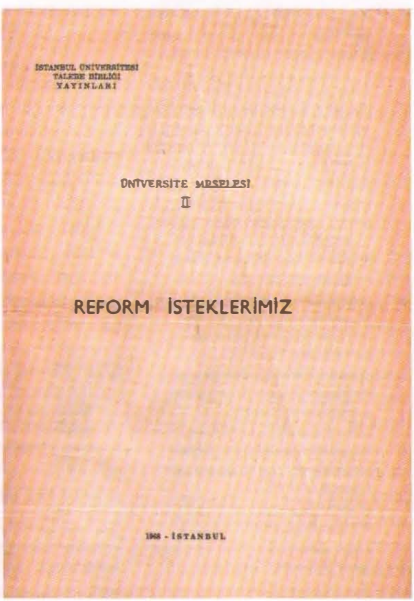
Değişiklik isteklerinden kabulü Senato'nun yetkisi dışında olanlar ise başlıca iki gurupta toplanıyordu. Birinci guruptakiler fakülte genel kurullarının yetkisine girmekteydi. İşgal fiili durumu ise bu kurulların toplanmasına imkân vermemişti. Bu itibarla Senato bu guruba giren isteklerin fakülte genel kurullar tarafından ele alınması hususunu prensip kararına bağlamakla yetinmek durumundaydı. İkinci guruba giren isteklerden bir kısmı hükümetin diğerleri ise yasama organının yetkileri dahilindeydi. Burs ve yurt problemleri ile Üniversiteler Kanununda değişikliği gerektiren hususlar ise hükümet ve meclis nezdinde teşebbüslerde bulunmayı gerektiriyordu. Böylece Senato'nun yetkisine giren hallerde birer kesin karar, yetkisini aşan hallerde ise Senatoca alınmış prensip kararlarından söz ediliyordu. Senato'nun o günkü koşullar altında bundan daha fazlasını görüşmesi ve kabul etmesi hukuken olanaksızdı.

Senato'ya göre verilen karar ve yapılan beyanlar, öğrencilerin büyük çoğunluğu tarafından tam bir anlayış ve onayla karşılanmıştı. Öğretim üyelerine yapılan sayısız başvurular bunu açıkça kanıtlıyordu. Böyle olmakla birlikte Senato'nun o güne kadar gösterdiği geniş anlayış ve büyük müsamahaya rağmen, üniversite binalarında meydana getirilmiş olan fiili durumu ortadan kaldırmak imkânı sağlanamamıştı. Bu nedenle üniversiteyi kapatmak konusunu görüşmek üzere 24 Haziran'da yaptığı toplantıda normal görevine devam eden Orman Fakültesi dışındaki fakültelerin 24 Haziran 1968 Pazartesi günü saat 24.00'ten itibaren kapatılmasına karar verilmişti. Kapatma kararı karşısında ertelenen sınavların ne zaman yapılacağı fiili durumun sona ermesinden ve üniversitenin normal şartlarda çalışmasının sağlanmasından sonra ilân edilecek uygun bir program dahilinde düzenlenecekti.

İŞGALİN SON BULMASI

Senato'nun kararlı tutumu karşısında İşgal Komiteleri İcra Konseyi işgali kaldırmaktan başka çare olmadığını görmüştü. Ertesi gün, 25 Haziran sabahı Merkez İcra Konseyi'nden üç





temsilci Rektör Egeli'nin evine gitmiş ve burada bir uzlaşmaya varılmıştı. Görüşme ertesi Rektör Egeli'nin yayınladığı deklarasyon şu satırlara yer veriyordu:

> İstanbul Üniversitesi Senatosu, üniversiteyi kapama kararını 12 Haziran'dan beri yapmış olduğu ve kamuoyuna da bildirdiği en iyi niyet ve hoşgörü çerçevesi içinde sürekli çalışmalarına rağmen anlaşma zemini bulunamayacağı kanısına vararak üzüntü ile vermiştir.
>
> Üniversitenin kapalı olması, Senato'nun bundan evvel olduğu gibi, bundan sonra da yoğun çalışmalar yapması zorunluluğunu ortadan kaldırmıştır. Bu nedenle boykot ve işgal komiteleri konseyinin son bildirisindeki açıklamalarının bir anlama ve anlaşma eksikliğinden ileri geldiğini sanmaktayım. Bu bildirinin sonunda yer alan ve üç noktada toplanan istekler ise, yine kamuoyunun bilmiş olduğu üzere daha evvelce karara bağlanmıştır.

Şöyle ki:

> İstanbul Üniversitesi Senatosu, Boykot Komiteleri İcra konseyi tarafından verilen İstanbul Üniversitesi Reform Tasarısı ve Fakültelere Özgü İstekler adlı tasarıyı almış ve sahiplerinin bu tasarının konuşmalarını yapacak komisyonlarda muhatap olarak bulunmasını ilke olarak kabul etmişti. Bu suretle söz konusu tasarının Fakülteler Genel Kurullarını ilgilendiren maddelerinin bu kurullara aktarılmasını ve genel kurulların kuracakları komisyonlara tasarı sahiplerinin veya temsilcilerinin katılmaları ilkesini de kabul etmişti. Yürürlükte bulunan konunun hükümlerine göre de, başka bir şeklin kabulüne olanak yoktur. Bütün bu noktalar, Senato bildirilerinde yer almış bulunmaktadır. Görülüyor ki, Senato kararları ile öğrenci istekleri arasında anlaşmazlık konusu olacak bir konu günlerden beri var değildir. Bu nedenle Senato'yu üniversiteyi kapatma kararına sevk eden tutumun değiştirmesini temenni ediyorum.

Rektörün deklarasyonu üzerine, saat 20.30'da toplanan Merkez İcra Konseyi beklenen güvencenin sağlandığına karar vermiş ve işgali ilke olarak kaldırmıştı. Aldığı kararla ilgili bildiride özetle şöyle deniliyordu:

> Senato'nun bildirilerinde istediğimiz koşullar konusunda tam bir açıklık bekleyen konseyimiz, Sayın Rektör Egeli'nin deklarasyonu ile beklediği güvenceyi bulmuştur. İcra Konseyimiz, işgalin sürdürülmesi nedenlerinin bu deklarasyonla ortadan kalkması nedeniyle, eylemli işgal durumuna son verilmesini, ilke olarak kararlaştırmıştır. Uygulama ile ilgili açıklama, daha sonra bildirilecektir.

Rektör Egeli'de Konsey'in işgali kaldırma kararından sonra şunları söylemişti:

> İşgalin sona ermesi, ancak memnuniyet yaratır. Bu, memleket yararına bir hareket olacaktır. İşgal sona erdikten sonra, sınav tarihleri, öğrenciler için en uygun bir şekilde saptanacaktır. Seçilecek bir kurul, üniversiteyi işgalcilerden teslim alacaktır.

12 Haziran ile Üniversitenin kapatılması kararının alındığı 24 Haziran arasında biri olağanüstü olmak üzere sekiz kez toplanan senato kararları Üniversite yönetiminin boykot ve işgal karşısında ne denli uzlaşmacı bir tavır ortaya koyduğunu gösteriyordu. Bu bildiriler o tarihlerde Senatoda bulunan bir hocamızdan bize intikal eden evrakları arasında yer aldı. Aşağıda ilk kez toplu olarak yayınlıyoruz.

OYA SENCER'İN DOKTORA TEZİ

Aslında bu ilk boykot ve işgal Üniversite'ye maddi zarar verilmeksizin atlatılmıştı. Diğer üniversite ve yüksekokullarda boykot ve işgal eylemleri tüm yıl boyunca devam etti. İstanbul Üniversitesi yönetimi ile öğrenciler arasında nispeten durgun ortam 26 Aralık 1968'e kadar sürdü. 26 Aralık'ta İstanbul Üniversitesi bir kez daha işgale uğradı. O tarihte yüzlerce öğrenci Yönetim Kurulu'nun toplantı yaptığı Rektörlük binasını işgal edecekti. Senato, Fen Fakültesi



dekanlığında toplanarak aldığı kararla Üniversiteyi bir kez daha süresiz kapatacaktı.

Bu kez işgalin nedeni siyasi içerikliydi. Edebiyat Fakültesi asistanlarından Oya Sencer'in (Baydar) doktora tezi Edebiyat Fakültesi profesörler kurulu tarafından reddedilmişti. *Türkiye'de İşçi Sınıfı'nın Doğuşu ve Yapısı* konulu tez o dönemin havasını yansıtıyordu ve 1908 işçi hareketlerine odaklanmıştı. Jüri üyeleri Profesör Nurettin Kösemihal ve Profesör Macit Gökberk pekiyi verdikleri halde Profesörler Kurulu önüne gelen tezi iki kez reddetmişti. Dört yıldan beri sosyoloji bölümünde asistanlık yapan Oya Sencer doktora tezinin kurulca kabul edilmemesi üzerine görevinden istifa etmişti. Ve öğrencilere veda konuşmasında şunları söyleyecekti: "Fakültemizde her yeni hareket önlenmektedir. Onlar zannediyorlar ki, istifaya zorlanan

her öğretim üyesi mücadeleden vazgeçecek. Bu defa dışarıda daha güçlü karşılarına çıkacağız".

Oya Sencer'in yaptığı konuşmadan sonra öğrenciler olayı protesto etmek amacıyla derslere girmeme kararı almışlar toplu halde merkez binaya gitmişlerdi. Eylem çığ gibi



büyümüş, bir anda Rektörlüğe giren öğrenciler doğrudan doğruya Rektörün odasına yönelmişlerdi. Burada "Demokratik Üniversite" sloganını ayakları ve elleriyle tempo tutup hep bir ağızdan söylemişler ve daha sonra toplantı salonunun kapısını omuzlayarak içeri girmişlerdi. İstanbul Üniversitesi Yönetim Kurulu'na başkanlık eden Rektör Ekrem Şerif Egeli ve fakülte dekanları bir anda neye uğradıklarını şaşırmışlardı. Öğrenciler kararlıydı. "Demokratik üniversite istiyoruz. Edebiyat Fakültesi dekanı istifa etsin. Bu konuda derhal bir karar alın yoksa burayı terk etmeyiz" diyen öğrenciler toplantı salonundan çıkarak tekrar rektörün ofisine girmişlerdi. Bu baskın karşısında rektör ve dekanlar bir süre sonra idare personelle birlikte binayı terk etmişlerdi.

Bu yeni bir işgalin başlangıcıydı. Öğrenciler derhal aralarında bir komite kurarak "işgal"i planlamışlardı. Ancak, bu kez işgal çok kısa sürmüş, Senato'nun ivedi olarak üniversiteyi kapatma kararı karşısında işgali kaldırmışlardı. Rektör Egeli'nin kendilerini hükümetle karşı karşıya bırakmak istediğini söyleyen işgalcilerden Deniz Gezmiş, bütün üniversite öğrencilerini ertesi gün saat 9.00'da Merkez binasının çıkış kapısındaki Atatürk heykeli önünde yapılacak "Kapatma kararını protesto mitingi"ne katılmaya çağırmıştı. İşgalci öğrenciler akşam 19.00'dan sonra Merkez binayı terk etmişlerdi. Bu arada Vali Vefa Poyraz, yaptığı açıklamada işgale katılan öğrenciler hakkında takibat yapılacağını açıklamıştı.

Ertesi gün 27 Aralık Cuma, Rektörlüğün işgali olaylarından sanık olarak yedi öğrenci gözaltına alınmıştı. Memurun görevini yapmasına engel oldukları gerekçesiyle Adliye'ye verilen Kemal Bingöllü (Eski Boykot Komitesi Başkanı), Bozkurt Nuhoğlu (Eski İşgal Komitesi Başkanı), Deniz Gezmiş, Celal Doğan, Öcal Okay, Mehdi Beşpınar ve Masis Kürkçügil adlarındaki Hukuk ve İktisat Fakültesi öğrencileri haklarında tutuklama kararı çıkmıştı. Duruşmada bulunmayan Deniz Gezmiş ve Celal Doğan hakkında gıyabi tutuklama müzekkeresi çıkarılmıştı. Cihan Alptekin adındaki öğrenci ise serbest olarak yargılanacaktı. Bu arada Üniversite bünyesinde işgalci öğrenciler hakkında öğrenci yöneticiliğinin 10. maddesi gereğince idari soruşturma açılmıştı. Üniversite ise 2 Ocak'ta tekrar açılmıştı.

29 MAYIS 1969

Üniversitede Mayıs 1969'a kadar küçük çapta birkaç işgal girişimi görülmüşse de nispeten durgun bir hava hüküm sürecekti. Her iki tarafın da beklentileri daha çok Ankara'da hükümetten ve Meclis'tendi. Üniversite reformu olmaksızın temel sorunlara çözüm getirilmesi olanaksızdı. Ancak 29 Mayıs 1969 ertesi olaylar çok daha vahim boyutlara ulaşacaktı. Üniversite bir kez daha kapanma sürecini yaşayacak, ancak bu kez vandalizm gündeme gelecekti. Bu ikinci boykot ve işgalin vahametini ortaya koyma amacıyla İstanbul Üniversitesi yönetimiÜniversite *Olayları – İstanbul Üniversitesinin Belgelere Dayanan Açıklaması* başlığı altında bir kitapçık yayımlama gereği duyacaktı.

İstanbul Üniversitesi Senatosu, boykot ve işgal olaylarının patlak vermesinden önce, 27 Nisan 1968 tarihinde, Üniversite sorunlarını tetkik etmek üzere kurmuş olduğu komisyonun tekliflerini esas alarak, öğrenciler lehine değişik kararlar almıştı. 1968 Haziran ayı ilk dalga boykot ve işgal girişimi ardından İstanbul Üniversitesi Boykot Komiteleri Konseyi tarafından hazırlanan, bu konsey etrafında toplanan fakülteler komiteleri ve bölüm isteklerini içerenİstanbul *Üniversitesi Genel Reform Tasarısı ve Fakültelere Özgü İstekler* adını taşıyan belge Senato'ca incelenmiş ve bunları da göz önünde tutmak suretiyle bir dizi karar almış ve yürürlüğe koymuştu. Ama asıl sorun Üniversiteler Kanunu'nda yapılması gereken değişikliklerdi.

Reform tasarısı ile ilgili tekliflere esas teşkil edecek olan tasarıları hazırlamak üzere, fakülte genel kurulları komisyonlar kurmuş ve bu komisyonlara, öğretim üyeleri yanı sıra, öğretim üyesi yardımcıları ve öğrenci temsilcileri de katılmıştı. Komisyonların ve genel kurulların 1968 yaz aylarında yaptıkları yoğun çalışmalar sonunda hazırlanan teklifler Üniversite Senatosu'na Eylül ayı içinde sunulmuştu. On bir fakülteden gelen teklifleri ele alan Senato, ortak hususları saptayıp Üniversitenin teklifine dönüştürmek üzere bir komisyon kurmuştu. Bu komisyonun çalışmalarına öğrenci temsilcileri de katılmıştı. Uzun çalışmalar sonunda ortaya çıkan metin Senato tarafından incelenmiş ve hazırlanan reform tasarısı metni 27 Mart 1969 tarihinde Milli Eğitim Bakanlığı'na intikal ettirilmişti.

Üniversite reform tasarısının kanunlaşması ve bir an önce uygulamaya sokulması üniversite camiasının beklentisiydi. Ancak bu konuda Türkiye Büyük Millet Meclisi yeterince

sorumlu davranmamış ve Meclis herhangi bir inisiyatif almaksızın yaz tatiline girmişti. Bu gelişme huzursuz olan öğrenci kitlesinde büyük moral çöküntüsüne neden olmuştu. İstanbul Üniversitesi Senatosu, 29 Mayıs günkü normal toplantısında, öğrencinin huzursuzluğunu göz önünde bulundurarak 31 Mayıs Cumartesi günü olağanüstü bir toplantı yapmaya karar vermişti. Bu arada hükümetin tutumunu protesto mahiyetinde 29 Mayıs günlü senato toplantısından sonra iki dekan ve iki senato üyesi görevlerinden istifa etmişlerdi.

Böyle bir ortamda İstanbul Üniversitesi bir kez daha işgale uğrayacaktı. Son gelişmeleri görüşmek üzere toplantıya çağırılmış olan Hukuk Fakültesi Profesörler Kurul 30 Mayıs Cuma akşamı toplantı halindeyken, toplantının yapıldığı Üniversite Merkez binasının birinci katındaki İktisat Fakültesi Dekanlık odasının kapısı kırılarak içeri girilmiş yeni bir işgal eylemi başlatılmıştı. Ardından Hukuk Fakültesi katına çıkılmış ve gösteride bulunulmuştu.

Ertesi gün Devrimci Direniş Komitesi adına yayınlanan bildiride direnişe geçenlerin sınavları yaptırmayacakları açıklanıyordu. Bu arada İktisat Fakültesi ile Hukuk Fakültesi dışındaki diğer fakültelerin de işgaline karar verilmişti. Kısa bir süre sonra Tıp Fakültesi Dekanlığı da işgale uğramıştı.

ÜNİVERSİTE REFORM TASARISI

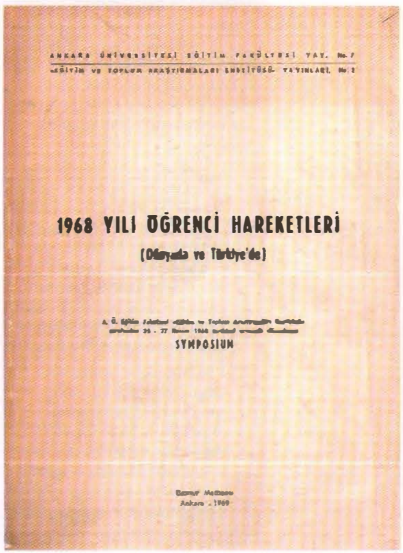
31 Mayıs Cumartesi günü toplanan İstanbul Üniversitesi Senatosu, reform tasarısının kanunlaştırılmamış olmasını kınayan bir bildiri yayınlama gereği duymuş ve bu konuda iktidarı kınayan bir üslup benimsemişti. Bildiri şu satırları içeriyordu:

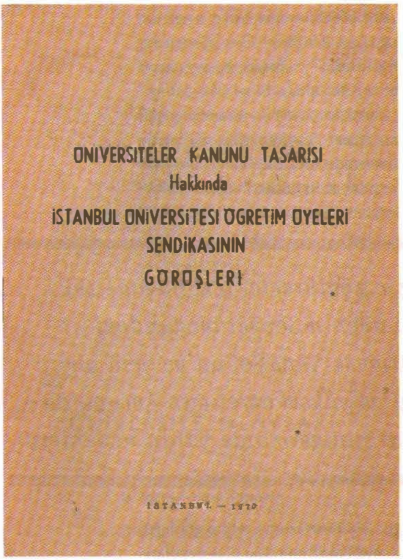
> 29. 5. 1969 Perşembe günkü toplantısında aldığı karar uyarınca 31. 5. 1969 Cumartesi günü fevkalâde toplantı yapan İstanbul Üniversitesi Senatosu aşağıdaki hususun kamuoyuna açıklanmasına oybirliği ile karar vermiştir.
>
> Üniversite Reform Tasarısı'nın kanunlaşmasına kadar, acil meselelere çözüm imkânını sağlamak gayesiyle hazırlanan bir tasarının en kısa zamanda kanunlaştırılacağı hükümet yetkililerince kesin olarak vaadedilmiş olmasına rağmen kanunun çıkarılmamış ve bu tarzda oyalama yoluna gidilmiş olması üniversiteleri derin surette rencide etmiştir. Bu tutumu şiddetle kınar ve bundan doğan bunalımdan oyalama yoluna başvuranların büyük ölçüde sorumlu olduğunu açıklarız. Buna karşılık, Kanun Tasarısının çıkmamış olması veya ileri sürülecek başka bir sebeple Üniversite fakültelerinin bir kısım öğrenci tarafından işgal edilmesinin haklı bulunmasına ve Üniversitedeki kamu hizmetinin aksatılmasına cevaz verilmesine imkân yoktur. Üniversiteyi ve memleketi anarşik bir ortama itecek her türlü davranışın karşısındayız. 31. 5. 1969.

Yeni-kolonyalizmin doğuşu, sömürgelerdeki bağımsızlık hareketleri, Marksist düşüncenin Sovyet bloğundaki gelişmelerle darboğaza girmesi, Yeni Sol'un ve yeni bir feminist dalganın doğuşu ve yükseköğretimin Avrupa'da çıkmaza girmesi 68 olaylarının gerisinde yatan nedenlerdi.

Bu bildirinin ardından Senato işgalle yaratılmak istenen anarşik ortam yüzünden Üniversite Öğrenci Disiplin Yönetmeliği hükümleri uyarınca üniversitenin kapatılması kararını onaylamış ve İstanbul Üniversitesi bir kez daha kapatılmıştı. Bu arada kapatma kararını takiben Senato üyelerinin Rektörlük binasından ayrılmalarından sonra, işgalci öğrenciler Üniversite rektörünün üzerine yürümüşler, ardından arabasını taşlamışlardı.

Alınan kapatma kararından sonra savcılık mahkemeden İstanbul Üniversitesi'nde arama kararı almış ve bunun üzerine işgalci öğrenciler 1 Haziran Pazar sabahı binaları boşaltmışlardı. Arama kararı uyarınca, tahkikatı yürüten savcı yardımcısı, işgalcilerin yaptıkları hasarı tespit etmiş, bu arada binalarda patlayıcı madde imaline yarayan çeşitli malzeme depolandığını görmüştü. Üniversite yetkililerinin yaptıkları tespitte de, işgalcilerin neden oldukları hasarın on binlerce lirayı bulduğu, laboratuvarların tahrip gördüğü, Kimya Fakültesi'ndeki ecza depolarının kapıları kırılarak patlayıcı madde imaline yarayan malzemelerin alındığı, Kriminoloji Enstitüsü kapısının kırılarak içerideki ateşli silahların ve bıçakların çalındığı, fakültelerde öğretim üyelerinin oda kapılarının masalarının ve dolaplarının kilitlerinin kırıldığı, evraklarının alt üst edildiği, bir kısım kitapların götürüldüğü saptanmıştı. Bu tespitlerle ilgili raporlar belge olarak İstanbul Üniversitesi Üniversite Olayları – İstanbul





Üniversitesinin Belgelere Dayanan Açıklaması başlığı altında Üniversite tarafından yayınlanacaktı.

İşgalcilerin binalardan çıkarıldığını göz önünde tutan Senato, 2 Haziran günü yaptığı toplantıda, yaz döneminde sınava girecek öğrencilerin haklarını koruyabilmek için, kapatma kararının 5 Haziran sabahından itibaren kaldırılmasına ve sınavların yapılmasına karar vermişti. Ancak, güvenlik güçlerinin çekilmesi ardından 5 Haziran sabahı Üniversite binaları yeniden işgale uğramıştı. Senato, bir kez daha kolluk kuvvetlerini çağırma gereği duymuş, savcılıkça mahkemeden arama kararı alınmış ve işgal bir kez daha sona erdirilmişti.

6 Haziran günü Senato "imtihanların güvenliğini ve huzur içinde yapılmasını sağlamak için" kolluk kuvvetlerinden yararlanma kararı almıştı. Bu karar kimi çevrelerde "polis nezaretinde imtihan" olarak yorumlanmış, hatta bu yoruma dayanılarak Danıştay'da bir iptal davası açılmıştı. Üniversite'nin Danıştay'a verdiği cevapta öğrencilerin şiddet ve tehdit yolu ile sınava girmelerinin önlenmesi halinde kolluk kuvvetlerine başvurulacağı belirtilmişti.

Ancak bu önlemler de yetersiz kalmış 9 Haziran günkü sınav, kolluk kuvvetlerine rağmen içeriye sızan işgalci öğrenciler tarafından engellenmişti. Keza 10 Haziran günü, sınava girecek öğrencilere cebir ve tehdide maruz kalmış, dışarıdan atılan Molotof kokteylleri ve taşlarla Üniversite mekânlarının camları kırılmıştı. Bu arada kolluk kuvvetleri ile çıkan çatışmalarda birçok polis ve öğrenci yaralanmıştı.

Bu vahim durum karşısında Rektör, bir kez daha 10 Haziran 1969 günü Üniversiteyi kapatma kararı almış ve sınavların Eylül ayından önce yapılmaması için Senato'dan karar çıkarmıştı.

1968 ve 1969 boykot ve işgal eylemleri 1970 yılında da sürecek ve giderek siyasi bir boyut kazanacaktı. Bu arada öğrenci eylemleri hemen hemen tüm yükseköğrenimi kuşatacak ülke gençliği iki ayrı kanada ayrılacaktı. Ve nihayet öğrenci hareketi üniversitelerin dışına taşacak ve birçok istenmeyen gelişme Türkiye'yi 12 Mart'a taşıyacaktı.

İstanbul Üniversitesi Senato Tutanakları

14.06.1968

İstanbul Üniversitesi Senatosu Birinci Toplantısı ve Birinci Bildirisi

İstanbul Üniversitesi Senatosu, 14 Haziran 1968 tarihinde Rektör Ekrem Şerif Egeli'nin başkanlığında toplanarak Üniversitemizde ve Fakültelerde cereyan eden çeşitli olayları ele almış ve aşağıdaki bildirinin yayınlanmasına oy birliği ile karar vermiştir.

1. Üniversite, öğreticisi ve öğrencisi ile bir bütündür. Şüphesiz bu günkü ortamda Atatürkçü, memleketçi bilime saygılı, dinamik ve hamleci gençliğin Üniversitenin bilimsel ve araştırıcı çabalarına yapacağı katkılar hiçbir surette ihmal edilemez. Fakat bu gayretlerin ancak müşterek ve verimli bir çalışma sistemi içinde başarıya ulaşacağında da tereddüt edilemez.

2. Bu çalışmaların sonuçlanması, çalışma imkânlarını kolaylaştıracak tedbirlerin yerine getirilmesine bağlıdır. Bu bakımdan direnme vasıtası olarak Boykotun kullanılması konusunda karar yetkisi öğrencilerimize aittir. Fakat yukarıdaki kolaylığı sağlayacak ilk şart işgale son verilmesidir. Bu suretle öğrencilerle üniversite yetkililerinin çeşitli konuları görüşme ve bütün davaları ele alıp sonuçlandırılması imkânları hazırlanmış olacaktır.

3. Güç zamanlarda birlik ve beraberlik gösteren Türk Ulusuna ve yurtseverliğine inandığımız ve güvendiğimiz öğrencilerimize keyfiyet duyurulur.

***

15.06.1968

İstanbul Üniversitesi Senatosu İkinci Toplantısı ve İkinci Bildirisi

İstanbul Üniversitesi Senatosu Rektör Şerif Egeli'nin başkanlığında 15 Haziran 1968 Cumartesi günü toplanarak aşağıdaki hususları öğrencilerimize duyurmaya oy birliği ile karar vermiştir.

1. Üniversite Senatosu, İstanbul Üniversitesinde devam etmekte olan olayların nedenlerini sürekli olarak müzakere etmektedir.

2. Üniversitemizde işgal namı altındaki fiiller dolayısıyla Haziran 1968 imtihanlarına devam edilememektedir. Bu bakından imtihanlar bu fiiller sona erdikten sonra öğrencilere en kısa zamanda duyurulacak bir programa göre yapılacaktır.

3. Senato tarafından 23 Mayıs 1968 tarihinde teşkil edilmiş olan Komisyon öğrenci davalarına kısa bir süre içinde sonuç hazırlamak üzere çalışmalarına devam etmektedir. Ancak öğrenci dilekleri Senatoya ulaşmış durumda olmadığı gibi gelebilen bazı dilekler de yetkililer tarafından verilmediği, binaları hükmü altında bulunduranların bir kısmının öğrenci olmadığı yolunda müracaat ve beyanlar vardır.

Bu itibar ile İstanbul Üniversitesi Senatosu öğrencilerimizin dileklerini resmi öğrenci kuruluşları ve öğrenci temsilcileri ile Senatoya göndermeleri ve müşterek davalara birlikte çözüm yolları bulmak gerektiği kararındadır.

Senato, öğrencilerin dileklerini ulaştırmalarını ve hukuka ve nizama aykırı durumlara imkân vermemelerini beklemektedir.

***

16.06.1968

İstanbul Üniversitesi Senatosunun Üçüncü Toplantısı ve Üçüncü Bildirisi

İstanbul Üniversitesi Senatosu Rektör Ekrem Şerif Egeli'nin başkanlığında 16.6.1968 Pazar günü toplanarak Üniversite olaylarını müzakereye devam etmiş ve aşağıdaki hususları öğrencilere ve kamuoyuna duyurmaya oybirliği ile karar vermiştir.

1. İstanbul Üniversitesinde, işgal namı altındaki fiiller dolayısıyla meydana gelen ve Üniversite çalışmalarının, özellikle imtihanların yapılmasına engel olan hukuk dışı durum devam etmektedir.

2. Kanunlara göre suç teşkil eden bu durum muhtelif memleketlerde son zamanlarda yaygın bir hal almış bulunan gençlik hareketleri karşısında başlangıçta nisbi bir müsamaha ile karşılanmış ise de, işgal ve kaba kuvvet kullanmak sureti ile hak elde etmeye çalışmakta ısrar bir hukuk devletinde kabul edilebilir yol değildir.

Bu hususta memleket kaderinin tayininde ortak sorumluluğu bulunan gerçek ve yurtsever öğrencilerimiz tarafından da idrak edildiğine şüphe yoktur.

3. Ancak olaylara öğrenci olmayanların da katılmakta bulunduğu ve öğrenci isteklerinin bunlar tarafından istismar edilmek istendiği yolundaki haberler ile her nevi sorumsuz davranış, beyan, yazı ve bildirilerin öğrencileri karşı karşıya getirmesini ve telafisi çok zor, hatta imkânsız yaralar açması ihtimalini Senatomuz endişe ile karşılamaktadır.

4. İstanbul Üniversitesi Senatosu yurda, millete ve öğrencilere faydalı sonuçlar sağlayacak yenilikler ve değişiklikler yapmaya hazırdır. Ve esasen bu konu üzerinde bir süredir çalışmaktadır.

Öğrencilerin bütün meselelerine resmi öğrenci kuruluşları ve öğrenci temsilcileri ile beraber en uygun hal tarzlarını bulmak kararını teyit ederken, Senatomuz, bütün öğrencileri ve aydınları sükûn ve huzurun yeniden kurulmasına yardımcı olmaya davet eder.

***

17.06.1968

İstanbul Üniversitesi Senatosu Dördüncü Toplantısı ve Dördüncü Bildirisi

İstanbul Üniversitesi Senatosu 17.6.1968 Pazartesi günü Rektör Ekrem Şerif Egeli'nin başkanlığında yaptığı toplantıda öğrencilerden henüz resmen bir talep almamış olmakla beraber 23.5.1968 günü teşkil olunan Üniversite Sorunları Komisyonu'nun raporunu müzakereye başlamış ve ilk olarak aşağıdaki kararları oybirliği ile almıştır.

1. İstanbul Üniversitesi Öğrenci Yönetmeliğinin 4, 6, 9, 22, 24'cü maddeleri ile birinci geçici maddesinin değiştirilmesi prensip kararına bağlanmıştır. Böylece Fakültelerin bir ve ikinci sömestrleri dışında öğrenciler için kayıt silme (yani belge) usulü kaldırılmıştır. Ayrıca Şubat imtihanı hakkının bütün derslere uygulanması ve yazılı imtihan sonuçlarının belli bir süre kazanılmış hak sayılması konularını Fakülteler Genel Kurullarına intikal ettirmeye karar vermiştir.

2. İmtihan harçlarında artan oran usulü kaldırılmıştır.

3. Üniversitece basılan ders kitaplarının ucuzlatılması ve ihtiyacı tespit edilen öğrencilere parasız verilmesi için gerekli kararlar alınmıştır.

Senato yarın komisyon raporunu müzakereye devam edecektir.

***

18.06.1968

İstanbul Üniversitesi Senatosu Beşinci Toplantısı ve Beşinci Bildirisi

İstanbul Üniversitesi Senatosu 18 Haziran 1968 Salı günü Rektör Ekrem Şerif Egeli'nin başkanlığında toplanarak Üniversite Sorunları Komisyonu'nun raporunu görüşmeye devam etmiş ve bu günde öğrencilerden resmen bir istek gelmemiş olduğunu tespit etmekten sonra aşağıdaki hususların öğrencilere ve kamuoyuna duyurulmasına karar vermiştir.

1. Üniversite Öğrenci Yönetmeliği, öğrenci yönetmeliği ile ilgili olmak üzere yabancı dile ilişkin 22. Madde değiştirilmiş ve altı sömestre içinde yabancı dilden başarı gösteremeyen öğrencilerin yedinci sömestreye yazılamayacakları yolundaki genel hüküm kaldırılmıştır. Ayrıca harçları yatırma süreleri, hüviyet cüzdanlarını yenileme konularında ve Disiplin Yönetmeliğinde değişiklik yapılmış ve öğrenciler için kolaylıklar sağlanmıştır.

2. Üniversiteler Kanunu ile ilgili olmak üzere:

Öğrenci temsilcilerinin, Fakültelerin öğretim ve imtihan yönetmeliklerinin hazırlanması için kurulacak Komisyonlara ve Fakülte Yönetim Kurullarının öğrencilerle ilgili kararlar alacağı toplantılarına katılmalarına, bursların yükseltilmesi ve öğrencilere verilmekte olan burs, yardım ve krediler için üniversite bütçesine gerekli miktarda ödenek konması ve elverişli ve yeterli yurtlar yapılması için hükümet nezdinde daha önce yapılmış teşebbüslerin yenilenmesine, tam gün (full time) sisteminin Üniversitede uygulanması için gerekli imkân ve şartların hazırlanmasına, Özel Yüksek Öğretim kurumlarının anayasanın öğrenim ve öğretim hak ve hürriyetleri çerçevesinde ele alınıp düzenlenmesinin gerekliğine, Türk Üniversiteleri statüsünün bütün üniversitelere eşit haklar ve yükümler veren aynı kanuni düzene bağlanmasının zorunlu bulunduğuna karar verilmiştir.

3. İstanbul Üniversitesi Senatosu yukarda sayılan, gerek diğer üniversite sorunlarının köklü ve kesin olarak çözümlenebilmesi Türkiye üniversite öğretim üyeleri ve yardımcıları ile öğrencilerinin mesleğe veya öğrenime alınmalarının ve çalışmalarının sayı ve kalite bakımlarından en uygun oran ve ölçülere göre ayarlanmasına bağlı görmektedir.

Bu bakımdan gerekli yenilik ve değişiklikler ancak genel Milli Eğitim politikası içinde Yüksek Öğretim sisteminin topluca kuruluş, statü, beşeri ve maddi unsurlar açısından yeniden düzenlenebilmesi ile gerçekleştirilebilir.

4. İstanbul Üniversitesi, başlangıçta nisbi bir müsamaha ile karşıladığı ve fakat kanunlarımıza göre ağır bir suç teşkil eden işgal namı altındaki fiili duruma son verilmeden Üniversitenin birbirinden ayrılmaz parçaları olan öğrencilerle öğretim üyelerinin karşılıklı anlayış havası içinde görüşmeler yaparak müşterek derilere bulukte çözüm yolları bulmak üzere çalışmalara imkân olmadığını bir kere daha açıklar.

Halen binlerce öğrencimiz imtihana girmek üzere yurtlarda sabırsızlık içinde beklemekte ve yaz ayları için bir karar almak zorunluğu içinde bulunmaktadırlar. Bu itibar ile fiili işgal durumu 23.6.1968 Pazar akşamına kadar sona erdiği takdirde 1.7.1968 tarihinde imtihanlara başlanmasına aksi halde imtihanların Güz dönemine bırakılmasına oy birliği ile karar verilmiştir.

Senatomuz, normal nizamın geri gelmesine bütün öğrencilerimizin yardımcı olmalarını bekler.

***

22.06.1968

İstanbul Üniversitesi Senatosu Altıncı Toplantısı ve Altıncı Bildirisi

İstanbul Üniversitesi Senatosu 22 Haziran 1968 tarihinde Rektör Ekrem Şerif Egeli'nin başkanlığında yaptığı olağanüstü toplantıda aşağıdaki bildiriyi kamuoyuna duyurmaya karar vermiştir.

İşgalin kalkması hususunda öğrencilerimizle mutabakata varılmıştır.

***

23.06.1968

İstanbul Üniversitesi Senatosu Yedinci Toplantısı ve Yedinci Bildirisi

Öğrencilerimize ve Kamuoyuna duyurulur:

İstanbul Üniversitesi Senatosu Rektör

Ekrem Şerif Egeli'nin başkanlığında 23.6.1968 Pazar günü yaptığı olağanüstü toplantıda aşağıdaki hususları öğrencilerimize duyurmaya karar vermiştir.

1. 12 Haziran 1968 Çarşamba günü sabahı Hukuk Fakültesinde başlayan ve diğer fakültelere sirayet ettirilen boykot ve işgal hareketlerinin sebeplerini incelemek ve bu durumu sona erdirmek üzere bu güne kadar sürekli olarak toplanan İstanbul Üniversitesi Senatosu 23 Mayıs 1968'de kurulmuş bulunan Komisyonu ve öğrenci isteklerinde yer alan konuları ele almış ve bunların gerçekleşmesi için gereken kararları vermiştir. Bu meyanda:

Üniversite Öğrenci Yönetmeliğinde değişiklikler yapılmış ve belge sistemini kaldırmıştır.

Yabancı dil imtihanından dolayı yedinci sömestreye yazılma yasağını kaldırmıştır.

Disiplin Yönetmeliğinde öğrenciler lehine değişiklikler yapmıştır.

Yayın Yönetmeliği ile ilgili olarak kitapların ucuzlatılması ve ihtiyacı olan öğrencilere parasız dağıtılması kararlaştırılmıştır.

İmtihan harçlarında artan oran usulünü kaldırmıştır.

Bunlara ilaveten Senato, Fakülte Genel Kurullarının yetkisi içinde bulunan Şubat imtihanı usulünün bütün dersler hakkında kabulünü ve yazılı imtihandaki başarının belli bir süre kazanılmış hak sayılması hususunu ve diğer öğrenci sorunlarının Fakültelerce görüşülüp sonuçlandırılmasını prensip kararına bağlamıştır.

2. Kanunlarla ilgili olmak üzere de öğrenci temsilcilerinin öğrencilerle ilgili konularda Yönetim Kurullarına ve Yönetmelik hazırlama komisyonlarına katılmalarına,

Burs, yardım ve kredilerin arttırılması,

Tam gün çalışma sisteminin düzenlenmesi gibi hususlar hakkında da görüşlerini açıklamış ve bunların gerçekleştirilmesi için yetkili Devlet organları nezdinde teşebbüs ve takibe devam edilmesine karar vermiştir.

3. Bunların dışındaki bütün dava ve meselelerin öğrencilerimizle beraber ele alınıp müşterek çözüm yolları bulmak gerektiğini de tespit etmiştir.

4. Bu arada Senato kanunlarımıza göre hukuk dışı bir davranış olan işgal fiili durumuna son verilmesi için öğrencilerimize çağrılarda bulunmuş ve 22.6.1968 Cumartesi günü yaptığı olağanüstü toplantıda 21.6.1968 tarihini ve boykot komiteleri icra konseyi başkanı ile iki üyesinin imzasını taşıyan beş maddelik işgale son verme usulüne ilişkin teklifi görüşmüş ve esaslarda mutabakatını ilgililere ve kamuoyuna bildirmiştir. Bu meyanda özellikle Üniversite Senatosuna sunulan ve kamuoyuna duyurulan İstanbul Üniversitesi Reform tasarısı ve Fakültelere özgü isteklerin Fakülteler Genel Kurullarınca teşkil edilecek komisyonlarda konuşulması sırasında tasarı sahipleri ile birlikte müzakere edilmesi de kabul edilmiştir.

5. Varılan mutabakat gereğince Üniversite Yönetim Kurulu bu sabah Üniversiteye gitmek üzere iken 22-23.6.1968 tarihini taşıyan ve İstanbul Üniversitesi İşgal Komiteleri İcra Konseyi adına çıkarılan bir bildiri Rektör ve Dekanlara tevdi edilmiş ve saat 13 haberlerinde Radyo ile yayınlanmıştır.

İstanbul Üniversitesi Senatosu günlerden beri elde edilmeye çalışılan olumlu sonuçları bertaraf edecek ve her türlü anlaşma ve uzlaşma imkânlarını ortadan kaldıracak ve açık bir ültimatom ve devamlı bir tehdit belgesi ve niteliğini taşıyan bu son bildirinin asla kabul edilemeyeceğine karar vermiştir.

Kaldı ki bu bildiri kanunla belli edilmiş bulunan kamu organlarına katılma şartını ileri sürmekle kamu kuruluşlarına ve kamu hizmetlerine devamlı bir müdahale mahiyetini taşımaktadır.

Olayların başlangıcından bu güne kadar yukarıda açıklandığı gibi en büyük iyiniyetli ve yapıcı duygularla olumlu ve faydalı sonuçların alınmasına çalışan Senatomuz en geniş bir müsamaha içinde yürüttüğü çalışmalarını beklenen anlayış ve karşılıklı konuşmalara imkân verecek bir ortama kavuşması maksadı ile işgale son verilmesi hususunda öğrencilerimize son bir çağrıda bulunmayı karar altına almıştır. 24.6.1968 Pazartesi günü sabahına kadar her türlü işgal fiilinin kaldırılması ve Üniversite organlarının esas çalışma yerlerinde faaliyete geçmesi imkânı hasıl olmadığı takdirde Senato Üniversitenin kapatılması konusunu görüşmek üzere yarın toplanacaktır.

***

24 Haziran 1968 Pazartesi günü saat 11.00'de Rektör Ekrem Şerif Egeli'nin başkanlığında olağanüstü toplantı

İstanbul Üniversitesi Senatosu aşağıdaki kararları öğrencilerine ve kamuoyuna duyurur:

12 Haziran 1968 günü Üniversitemizde başlatılan boykot ve işgal hareketleri bu hareketlere mesnet olarak gösterilen çeşitli isteklerden çoğunun Senatomuzca prensip itibariyle uygun görülmesine rağmen devam etmektedir.

1. Boykot ve işgal hareketlerinin sona ermesi için ileri sürülen ve karşılanması Senatonun yetkisi içinde bulunan isteklerden birçoğu 23 Mayıs 1968 tarihinde teşkil edilmiş olan Senato komisyonunda da teklifleri arasında yer aldığından esasen kabul edilmiş bulunmaktadır.

Bu arada Üniversite Öğrenci Yönetmeliği İmtihan ve Disiplin Yönetmeliği ile ilgili olarak kabul edilen hususlar çeşitli tarihlerde Senato bildirilerinde açıkça belirtilmiştir.

2. Değişiklik isteklerinden kabulü Senatonun yetkisi dışında olanlar ise, başlıca iki gurupta toplanmaktadır.

a) Bunlardan birinci guruptakiler Fakülte Genel Kurullarının yetkisine girmektedir. İşgal fiili durumu ise bu kurulların toplanmasına imkân vermemiştir. Bu itibar ile Senato bu guruba giren isteklerin sözü gene kurullar tarafından ele alınması hususunu prensip kararına bağlamakla yetinmek zorunda kalmıştır.

b) İkinci guruba giren isteklerden ise bir kısmı Hükümetin diğerleri de Yasama Organının yetkileri içindedir. Gerçekten önemli olduğuna inandığımız Burs ve Yurt problemleri ile Üniversiteler kanununda değişikliği gerektiren hususlarda da Senatomuz Hükümet ve Meclis nezdinde gerekli teşebbüslerde bulunmayı, evvelce yapmış olduğu teşebbüslere de devamı kararlaştırmıştır.

3. İstanbul Üniversitesi Senatosunun muhtelif bildirilerinde açıkça yer alan ve dünkü bildirisinde de tekrar edilen hususlar, Senatonun yetkisine giren hallerde birer kesin karar, yetkisini aşan hallerde ise Senatoca alınmış prensip kararlarıdır.

Esasen Senatonun bugünkü şartlar altında bundan daha fazlasını müzakere ve kabul etmesi de hukuken mümkün değildir. Verilen karar ve yapılan beyanlar, öğrencilerimizin büyük çoğunluğu tarafından tam bir anlayış ve tasvibiyle karşılanmıştır. Öğretim üyelerine yapılan sayısız müracaatlar bunu açıkça belirtmektedir. Böyle olmakla beraber Senatonun bu güne kadar gösterdiği geniş anlayış ve büyük müsamahaya rağmen, Üniversitemiz binalarında meydana getirilmiş olan fiili durumu ortadan kaldırmak imkânı sağlanamamıştır.

4. Bu itibarla İstanbul Üniversitesi Senatosu dünkü bildirisinde de açıkladığı gibi Üniversiteyi kapatmak konusunu görüşmek üzere yaptığı bugünkü olağanüstü toplantısında:

a) Normal görevine devam eden Orman Fakültesi dışındaki fakültelerin bu gün, yani 24 Haziran 1968 Pazartesi günü saat 24.00'ten itibaren kapatılmasına

b) Kapatma kararı karşısında imtihanların ne zaman yapılacağı konusu yeniden müzakere edilmiş ve fiili durumun nihayete ermesi ve Üniversitenin normal şartlarda çalışmasının sağlanmasından sonra ilân edilecek uygun bir program dahilinde düzenlenmesine oy birliği karar verilmiştir.

DEVAM-LILIK HATA-SI

AYDAN MURTEZAOĞLU
BÜLENT ŞANGAR

17 Nisan - 22 Temmuz



SALT
Kurucu Garanti Bankası
saltonline.org
Giriş ücretsiz

TÜRKİYE'DE 1968 VE EĞİTİME DAİR TALEPLER

CEMİL BOYRAZ

Eğitim hayatının genişlediği ve çeşitlendiği bir dönemde üniversite gençliğinin talepleri ve ortaya koyduğu dönüşüm iradesi, halen süregelen sorunlar bağlamında günümüze de ışık tutacak dersler çıkarmamıza yardımcı olacaktır. Aynı zamanda üniversite yönetimleri, öğretim elemanları ve öğrenciler arasında örnek teşkil edecek diyalog pratikleri ve genel olarak barışçıl bir ortamda taleplerin büyük ölçüde yerine getirilmesi de bugünden bakıldığında ayrı bir anlam kazanmaktadır.

1960'larla beraber hızlanan toplumsal dönüşüm sürecinin en önemli yansımalarından birinin eğitim alanında görüldüğü rahatlıkla söylenebilir. 1950'lerde tarımsal yapının hızlı dönüşümü ve giderek derinleşen kentleşme ve sanayileşme dinamikleri, Türkiye sosyolojisini de gerek hızlı demografik dönüşüm gerek örgütlü toplumsal yapılar bağlamında önemli ölçüde dönüştürmüştür. 1961 Anayasası'nın genel bağlamda siyasal katılım ve temsiliyet mekanizmalarını öne çıkaran çerçevesi ve özel bağlamda da üniversite özerkliğini tanıması, bu dönemde üniversitelerdeki hızlı siyasallaşmayı da beraberinde getirmiştir. Bununla beraber dünyada süregelen Soğuk Savaş dinamikleri, Üçüncü Dünyacı ve sömürgecilik karşıtı milli bağımsızlıkçı kurtuluş hareketleri ve savaşı deneyimleyen kuşağın çocuklarının başta Avrupa'daki üniversitelerde başlattığı özgürlükçü ve savaş karşıtı gençlik hareketleri,[1] Türkiye'deki genç kuşak açısından da ilham verici deneyimler olarak bir etki alanına sahiptir. Bu çalışmada dönem literatürüne hâkim olan sağ-sol çatışması çerçevesi yerine, Türkiye'deki 1968 gerçeğini üniversite gençliğinin hızla artan eğitim talepleri çerçevesinde değerlendiriyor ve gençlik hareketinin ivme kazanmasında eğitime ilişkin taleplerin etkisini öne çıkarmayı amaçlıyorum.



Fahri Aral kişisel koleksiyonu.

1968'DE GENÇLİK VE EĞİTİM

1960'lı yıllar Türkiye'de sanayileşme süreçlerinin, kentleşme dinamiklerinin ve nüfus yapısının hızla dönüştüğü yıllar olarak ele alınabilir. Özellikle 1965-69 arası dönemde yıllık yüzde 7 büyüme oranlarına ulaşılmış ve GSMH yaklaşık iki katına çıkmıştır. Buna paralel olarak 1961 Anayasası'nın getirdiği güvencelerle giderek kentleşen nüfusun siyasal katılım imkanları hızla artmış, dernek ve sendika sayılarında ciddi ilerleme görülmüştür. Konumuz bağlamında yine aynı dönemde, gençlik örgütleri ve kulüplerinin sayılarının da hızla arttığı ve gençlerin giderek karmaşık hale gelen eğitim sisteminin sorunlarını daha derinden deneyimlediği ve tartıştığı görülmüştür. Bu dönemde üniversiteli genç nüfusun arttığı ve 1927 yılında 1660 olan bu rakamın 1968 itibariyle 146 bini geçtiği kaydedilmiştir. Böylelikle üniversite öğrencilerinin toplam genç nüfusa oranı %6,5'e ulaşmıştır.[2] Hızla büyüyen ekonominin ve değişmeye başlayan emek yapısının bir sonucu olarak işçiler bu dönemde hızla siyasallaşmış ve gelir dağılımından daha adil bir pay almak için seslerini yükseltmeye başlamışlardır.[3] 1967'de kurulan Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu'nun (DİSK) yarattığı etkide görüldüğü gibi, dönemin eğitim alanındaki ünlü sendikası 1965 yılında kurulan Türkiye Öğretmenler Sendikası (TÖS) da "Eğitimde eşitlik", "grev hakkı ve ücretsel iyileşme", "örgütlenme ve siyasal toplantılara katılma talepleri" ile giderek bu alanda sesini duyurmaya başlayacaktır. Elbette bu ivmenin kendi alanlarında gençlerin eğitim taleplerine de yansımaları olacaktır ve işçilerle üniversite gençliği arasında ilk kapsamlı diyalogun kurulmasının önü de açılmıştır.[4] Benzer biçimde, söz konusu ilerlemenin eğitim alanında yansımalarının görülmesi arzusuyla, dönemin düşünce, örgütlenme ve yayın hayatındaki gelişmelere paralel olarak gençlerin ülkenin sorunlarını daha fazla ele aldığı bir döneme girilmiştir. Özellikle erken Cumhuriyet döneminden bu yana rejimin "atanmış muhafızları" olarak görülen gençler, esas itibariyle toplumsal hayattaki sorunlara dair müdahalelerini ve düşüncelerini bu dönemde daha fazla dile getirmeye başlamış ve "muhalif bir siyasi fail" haline gelmiştir.[5] Dönemin siyasal tartışmalarına ve yayınlarına bakıldığında, giderek gözle görülür bir biçimde eğitim sorunlarının daha fazla üzerinde durulmaktadır. Başta İstanbul ve Ankara'daki üniversitelerdeki öğrencilerin ve liderlerinin bu sorunları sıklıkla getirdiği ama bununla sınırlı kalmayarak kapsamlı bir eğitim reformu için ortaöğretim alanında da taleplerin dile getirildiği görülmüştür.



Fahri Aral kişisel koleksiyonu.

EĞİTİM REFORMU TALEPLERİNE GENEL BİR BAKIŞ

Öğrenci hareketlerinin eğitim taleplerinde kırılma noktası 1968 yılının başlangıcı olarak görülse de ve 1969'da giderek yayınlaşan bir boykot ve işgal dalgası söz konusu olsa da, gençliğin eğitim alanındaki taleplerini on yılın başlangıcından itibaren farklı alanlarda görmek mümkündür. Bu tespiti açmak gerekirse, eğitim sorunlarına dair taleplerin ve önerilerin 1960'ların başı itibari ile gündeme geldiği görülmektedir. Bu dönemde ilk kayda değer hareket olarak boykot İstanbul Üniversitesi'nde 1963 yılında görülmüştür ve stajların öğrenim süresine dahil edilmesi suretiyle çözülmüştür. 1964 yılındaki Ankara ve İstanbul Teknik Yüksek Öğretmen Okullarının boykota girmesi süresinde de gerek eğitim gerek öğretim kalitesi ile ilgili sorunlar gündeme gelmiştir. Daha sonraları sıklıkla göreceğimiz gibi uygulanan yönetmeliklere dair itirazlar ilk kez bu dönemde yüksek sesle ifade edilmiştir. 1964 yılında Milli Türk Talebe Birliği (MTTB) önderliğindeki protesto kampanyasının konusu ise yüksek harçlar meselesidir ki bu konu da daha sonra sıklıkla gündeme gelecektir. Söz konusu talepler bağlamında gündeme gelen reform talepleri kurulan üniversite komisyonları ile üniversitelerarası komisyonlarda gündeme gelse de sürekli değişen koalisyon hükümetleri gerçekliğinde o dönemde muhatabını bulmakta sorun yaşamıştır. 1965 ve 1966 yıllarında da boykot, yürüyüş ve açlık grevleri söz konusu olsa da belirli bir kazanım ortaya çıkmamıştır. Bu dönemde sıklıkla gündemde olan konulardan birinin de özel yüksek okulların fırsat eşitsizliği yarattığı gerekçesiyle protesto edilmeleri ve devletleştirilmelerine dair taleplerdir. Bu bağlamda 1967 yılında İTÜ öğrencilerinin başlattığı ve İstanbul Üniversitesi öğrencilerinin de destek verdiği bir boykot da söz konusu olmuş ve "halkçı eğitim" talepleri dile getirilmiştir.[6] Dönemin *Ant* dergisinde de özel okullar meselesinin işlenmesi,[7] daha sonraları için de gelişen dergi dünyasının eğitim konularını kaleme almasının bir işareti olarak görülebilir.[8]

Bunun yanı sıra, bir diğer önemli tespit olarak, başlangıç aşamalarında

söz konu taleplerin eğitim ve öğretim hayatında yaşanan pratik sorunları konu edindiği net biçimde görülmektedir ve bu bağlamda aslında sağ-sol ayrışmasını önceleyen bir talepler sürecinin yaşandığı gözlemlenebilir. Keza söz konusu taleplerin gerçekleşmesinin, özel olarak tüm üniversite gençliğinin ve genel olarak da



İ.Ü. Rektörlüğü işgali esnasında düzenlenen bir öğrenci forumu.

Fahri Aral kişisel koleksiyonu

eğitim sisteminin karmaşık sorunlarına cevap olacağı beklenmekteydi. 1960'ların ve özel olarak da 1968'in en özgül boyutlarından birinin söz konusu talepler olduğu not edilmelidir. Keza son derece sistematik, kapsamlı ve dar kalıplardan uzak bir yaklaşımın söz konusu olduğu rahatlıkla söylenebilir. Türkiye'de eğitim hayatının genişlediği ve çeşitlendiği bir dönemde bu durumun varlığı ve ortaya konan dönüşüm iradesi, halen süregelen sorunlar bağlamında günümüze de ışık tutacak dersler çıkarmamıza yardımcı olacaktır. Aynı zamanda üniversite yönetimleri, öğretim elemanları ve öğrenciler arasında örnek teşkil edecek diyalog pratikleri ve genel olarak barışçıl bir ortamda taleplerin büyük ölçüde yerine getirilmesi de bugünden bakıldığında ayrı bir anlam kazanmaktadır. Sonraki bölümde söz konusu taleplere daha yakında bakılacaktır.

ÜNİVERSİTELERDE REFORM TALEPLERİ: "EĞİTİMDE DEVRİM, DEVRİM İÇİN EĞİTİM"[9]

1968 yılı gerek üniversitelerdeki gerekse eğitim sisteminin genelindeki sorunlara dair protestoların ve taleplerin arttığı bir yıl olarak görülmektedir ve özellikle de öğrenci hareketinin sonuç almaya başlaması açısından önem arz etmektedir. İTÜ Talebe Birliği Başkanı ve önemli bir öğrenci hareketi lideri olan Harun Karadeniz'in anılarına bakıldığında, bu dönemde eğitim sorununun kaynaklarına dair öğrenciler arasında giderek artan bir bilinçlilik ve kapsamlı öneriler süreci söz konusu olmaya başlamıştır.[10] Her ne kadar ilk öğrenci boykotları başka bir bağlamda, 1968'de Ocak ayı bitmeden başlayan ortaöğretimde sınıf geçmeye dair yönetmeliğin geri çekilmesi talebini dile getiren liselilerle, sonrasında Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde okuyan Hatice Babacan'ın (eski Ekonomi Bakanı Ali Babacan'ın halasıdır) derslere başörtüsü takarak girmesinin engellenmesi ve kendisini destekleyen arkadaşıyla beraber üniversiteden uzaklaştırılması üzerine çıkan tartışmayla[11] ve sonrasında Haziran başlarında Erzurum Atatürk, Ankara ve Ege üniversitelerinin Ziraat fakültelerinde de eğitim yönetmeliklerine dair kapsamlı boykotlarla başlasa da; esas etkisini gösterecek eylemler serisi 10 Haziran'da Ankara Üniversitesi DTCF'de Celal Kargılı önderliğinde ivme kazanacaktı.

Buradaki protestolar hızla hukuk ve fen fakültelerine ve oradan da 12 Haziran'da İÜ Hukuk Fakültesine ve toplamda 44 fakülte ve yüksekokula sıçrayacaktı.[12] Talepler genel olarak üniversite reformuna ilişkin olsa ve eylemler boykotlarla başlasa da sonraki süreçte kapsamlı bir eğitim sistemi eleştirisi söz konusu olacaktı ve kapsamlı taleplere muhatap bulma adına fakülte işgalleri beraberinde gelecekti. Bu süreçte ortaya çıkan "Sağ sol yok, boykot var!" sloganı[13] ise başlangıç aşamasında genel sorunlara dair ortak hareket etme iradesini göstermesi açısından önemlidir. Söz konusu dayanışmada öğrenciler arasındaki hemşerilik bağlarının da etkisinin olduğunu belirtmek gerekir, keza çoğunluğu Kürt olan öğrencileri Kemal Bıngöllü, Laz öğrencileri de Bozkurt Nuhoğlu temsil etmekteydi.[14] Bu bağlamda öğrenci hareketi liderliği olgusunun belirginleşmesinde söz konusu hemşerilik bağlarının rolü bulunmaktadır.

Öte yandan bu birliktelik meselesi gereğinden fazla abartılmamalıdır. Özellikle de 1960'ların sonuna doğru bu birlikteliğin kırılmaya başladığı, ortaya konan talepler Türkiye'nin dönüşümü taleplerine doğru genişlediğinde eylemlerde daha ziyade sosyalist öğrencilerin öne çıktığı ve sağ görüşlü öğrencilerin sistem eleştirisi niteliğini kazanan eylemlere uzaklaştığı ve hatta kimi zaman da işgal ve boykot girişimlerini kırmaya çalıştığı da göz önünde tutulmalıdır. Örneğin İstanbul Üniversitesi'nde bu durum net bir şekilde 1960'ların ortasından farklı bir şekilde Eczacılık ve Hukuk Fakülteleri'nde çıkan olaylarda gözle görülmektedir. Yine İstanbul Üniversitesi'nde gözlemlenen başka bir durumda ise dönemin ünlü sağ örgütlerinden MTTB, 1968 Haziranındaki boykot sürecinde taleplerin karşılanması yönünde isteklerini dile getirmiş ama boykot sürecine doğrudan katılım sağlamamıştır. Benzer biçimde Haziran ortasında İTÜ Öğrenci Birliği'ne işgaller dolayısıyla eleştiriler getiren Mühendislik öğrencileri de (Elektrik ve Makine mühendisliği öğrencileri başta olmak üzere) bulunmaktadır.[15] Aynı zamanda 1969 yılının ortalarına yaklaşıldığında Ankara, Hacettepe ve ODTÜ'de başlayan boykot ve işgallerde de benzer bölünmelerin giderek belirginleştiği gözlemlenmektedir.[16]

Boykot ve işgallere bakıldığında, başta İstanbul ve Ankara'daki üniversiteler olmak üzere farklı illerde yaygınlaştığı, birbirinden oldukça farklı fakülte ve yüksekokullara dağıldığı (denizcilik, gazetecilik, hemşirelik ve olgunlaşma enstitülerini kapsayacak şekilde) gözlemlenebilir. Demokratik değerlere sahip katılımcı ve özerk yapıların genel olarak arzu edildiği not edilirken, aynı zamanda kurulan işgal komiteleri ve öğrenci forumları aracılığıyla bu yönetim ideali cisimleşmektedir ve talepler ile öneriler kapsamlı bir şekilde sunulmaktadır. Pratik taleplerin yanı sıra eğitim sorununu bir sosyo-ekonomik sistem sorunu olarak gören yaklaşım da söz konusudur. Türkiye'nin kalkınma ve demokrasi sorunlarının genel olarak kaleme alındığı dönem dergilerinde de bu somut taleplerin ve önerilerin yansımaları söz konusu olacaktır.[17]

Başta Ankara ve İstanbul Üniversitelerine bağlı farklı fakültelerde gündeme gelen taleplere toplu bir şekilde bakacak olursak,[18] bu taleplerin üç başlıkta incelenebileceğini söylemek mümkündür: yönetmeliklerle ilgili sorunlar, sosyo-ekonomik sorunlar ve yükseköğretim politikasına dair sorunlar. Az sonra listelemeye başlayacağım sorunların tamamıyla üniversitelerin bünyesinde çözülmesi imkânsız konular olduğu net bir şekilde gözlemlenirken, öğrenci hareketlerinin boykot ve işgaller süresince meclise baskı yapmak suretiyle yeni bir üniversiteler yasasının çıkarılmasını da gündemde tuttuğu not edilmelidir. Bu bağlamlarda dile getirilen sorunlar arasında üniversitelerin fiziki imkanlarının iyileştirilmesi (örneğin amfilerin, laboratuvarların ve kütüphane hizmetlerinin yetersizliği, barınma sorunlarına cevap olacak şekilde yurtların sayısını artması ve iyileştirilmesi ve aynı şekilde daha kaliteli ve uygun fiyata beslenme olanaklarının arttırılması,[19] üniversite içi sağlık hizmetlerinin iyileştirilmesi), öğrencilerin öğrenim ihtiyaçlarını karşılamak üzere ekonomik koşullarını iyileştirme anlamındakapsamlı kredi ve burs imkanlarının arttırılması, harçların (kayıt ve sınavlarda alınan) kaldırılması ya da en azından düşük seviyelerde kalması, ders kitaplarının daha ucuza satılması, dar gelirli öğrencilere ders gereçleri ve kitaplarının sağlanması ve de üniversite bünyesinde kurulacak matbaalarla kitap ve ders notu çoğaltılması (teksir) süreçlerine dair desteklerin artması, ders programlarının çağın gereklerine göre yeniden düzenlenmesi, disiplin[20] ve ders geçme yönetmeliklerinin gözden geçirilmesi, öğrencilerin sınavlara itiraz haklarına dair düzenlemelerin yapılması, bir günde birden fazla sınav konmaması, telafi sınav haklarının verilmesi, kimi fakültelerde uygulanan ders geçme barajı uygulamasının güncellenmesi, lisan barajının kaldırılması ve de yabancı dil eğitimiyle ilgili sorunlara cevap verecek şekilde hazırlık okullarının kurulması, staj sorunlarının çözümlenmesi ve mezuniyet sonrası iş imkanları bağlamında çalışmaların yapılması ve "diplomalı işsizliğin" önüne geçilmesi (örneğin kimi fakültelerde mezuniyet sonrası öğretmen olarak atamaların yapılması), üniversite içerisindeki kültürel faaliyetlerinin sayısının ve çeşitliliğinin arttırılması ve bu yolla boş zamanı değerlendirme imkanlarına sahip olunması, öğrenci örgütlenmelerine toplantıları için yer sağlanması ve izin alma süreçlerinin düzenlenmesi yer almaktadır. Bütün bu taleplerin yanı sıra, üniversitelerin mali ve idari özerkliğe kavuşması, öğrenci temsilcilerinin üniversite yönetimlerine (fakülte ve senato toplantılarına) aktif ve etkili katılımının sağlanması, eğitimde fırsat eşitliğinin sağlanması için ülke genelinde çalışmaların yapılması gibi hemen her işgal ve boykotta dile getirilen ve pratik taleplerin ötesinde meseleye bir sistem sorunu olarak bakan kapsamlı taleplerin olduğunun da altını çizmek gerekmektedir.

Taleplerin kapsamını derinleştiren öğeler arasında öğrenci hareketinin sadece kendileri için değil aynı zamanda üniversitelerin bileşenleri olarak görülen öğretim üyelerinin ve asistanların maaşlarının ve sayılarının yukarı seviyelere çekilmesi, öğretim elemanların üniversite dışı özel sektörde çalışmalarının önüne geçilmesi[21] ve tam zamanlı olarak hizmet vermelerinin sağlanması, akademisyenler arasındaki hiyerarşik ilişkilerin yeniden düzenlenmesi ve de üniversiteye girme hakkına sahip olamayanlar için de düzenlemeler talep ettiklerini görmek mümkündür. Aynı zamanda çoğu boykot ve işgalde taleplerin akademik ve sosyo-ekonomik niteliğine vurgu yapılarak, siyasi ya da ideolojik talepler olarak değerlendirilmemesi gerektiği de vurgulanmıştır.[22] Bu tespitlerin sorunların ortaklığına vurgu yapmak ve öğrenci hareketleri içerisindeki politik bölünmeleri engellemek ya da taleplerin önüne geçmesini sağlamak adına yapıldığı rahatlıkla söylenebilir.



Fahri Aral kişisel koleksiyonu.

Bütün bu tespitler bağlamında, Türkiye'de 1960'ların ikinci yarısından itibaren yükselişe geçen başta eğitimin genel sorunları, özelde de üniversite reformu bağlamında dile getirilen taleplerin çok boyutlu olduğunu rahatlıkla gözlemlemek mümkündür. Bu taleplerin farklı kesimler tarafından destek bulduğunu söylemekle beraber, genel anlamda öğrencilerin kendi elleri ile oluşturdukları boykot komiteleri, işgal konseyleri, öğrenci forumları gibi öz örgütlenme yöntemleriyle dile getirildiğinin altını tekrardan çizmek de gereklidir. Aynı zamanda Öğrenci Birliği seçimleri de demokratik katılım ve temsiliyet süreçlerinin bizzat öğrenciler tarafından deneyimlenmesi açısından önem arz etmektedir. Öğrencilerin taleplerine cevap verebilmek adına öğretim üyelerinin fakülteler ve üniversite düzeyinde komisyonlarda ve kurullarda yer aldığı bu dönemde, sorunların bu yolla geniş katılımlı ele alınması mümkün olabilmiştir. Aynı zamanda dile getirilmesi gereken bir diğer konu ise, yazının başında belirtilen uluslararası öğrenci hareketlerinden öykünmeler kısmen söz konusu olsa da, Türkiye'deki öğrenci hareketinin kendi sorunlarının özgünlüğüne sıklıkla vurgu yaptığıdır. Özellikle sınırlı burslar, kötü koşullardaki yurtlar, ödenemeyen harçlar ve sağlıksız öğretim koşulları gibi somut sorunlar daha net bir şekilde öğrenci hareketlerine etki etmiştir. Özellikle bu dönem üniversite gençliğinin çoğunun ya orta sınıf ya da emekçi kesimlerin ailelerinin çocukları olduğu ve öğrenci hareketi içinde sınıfsal eşitsizliklerin beraberinde getirdiği ayrışmalara karşı tepkiler verildiği akılda tutulmalıdır.[23]

ÜNİVERSİTE ÖZERKLİĞİNDEN TÜRKİYE'NİN ÖZGÜRLEŞMESİNE

Haziran 1968 sonrası üniversitelerin tamamına yakınında görülen boykot ve işgallerin, yeni eğitim ve öğretim yılında yeniden başladığını ve özellikle de 1969 yazında yoğunlaştığını not etmek gerekir.[24] Bu durumda, her ne kadar 1968 yazındaki eylemlerden önemli sonuçlar çıksa da, üniversite senatoları ve öğrenci birliklerince teklif edilen reform tasarıları kanunlaşmadan, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin tatile girmesi unsuru etkilidir.[25] Üniversitelerdeki sosyalist öğrenci kuruluşları hem istifa eden öğretim üyelerine destek olmak hem de Meclis'in tavrını protesto etmek amacıyla yeni bir boykot ve işgal dalgasını bu bağlamda başlatmıştır. Öte yandan hem 1968 hem 1969 yılındaki eylemler karşısında ilk zamanlardaki ılımlı tavrın aksine Ankara ve İstanbul savcılarınca (TCK 254 ve 516. maddeleri uyarınca) soruşturma başlatılması da söz konusu olmuştur. Aynı zamanda kimi eylemlerde polis şiddetinin de daha fazla görüldüğü söylenebilir ve bu durum olayların daha da büyümesine sebebiyet vermiştir.[26] Ve elbette süreç içerisinde öğrenci hareketleri içerisinde bölünmeler ve boykot ve işgal karşıtı bildiriler ve gösterilerin olduğu ve son olarak da çatışmalar sürecine girildiği not edilmelidir.



1969-71 arası dönemde dile getirilen taleplere bakıldığında benzer temalar gözlemlenirken, sistem eleştirisine dair noktaların da arttığı tespit edilebilir. Özellikle de kalkınma, sanayileşme planlarının üniversitelerle eşgüdüm içerisinde götürülmesi ve ekonomik ve teknolojik bağımsızlığı öne çıkaran bir yapının tesisi için çalışılması için talepler görülmektedir. Bu bağlamda giderek yoğunlaşan bir emperyalizm eleştirisi çoğunluğu sosyalist görüşteki öğrenciler tarafından farklı üniversitelerde dile getirilmeye başlanmıştır. Üniversite gençliğinin yollarının ayrışması sürecini de hızlandıran bu durum, artık meselenin başlangıçta olduğu gibi yoğunlukla eğitim ve üniversiteler sistemine dair çoğunluğu pratik sorunlara işaret eden itirazlar bağlamında kalmadığı ve giderek politikleşen öğrenci hareketlerinin Türkiye'nin özgürleşmesi, demokratikleşmesi bağlamına daha fazla dikkat çekmesi anlamında yorumlanabilir.[27] Özetle, Türkiye'nin yenilenmesinin ancak üniversitelerin ve genel olarak da eğitim sisteminin yenilenmesi ile mümkün olabileceği görüşü ile başlayan öğrenci talepleri süreci, söz konusu yenilenmenin Türkiye'nin sosyo-ekonomik ve siyasi dönüşümü olmadan gerçekleşmeyeceğine dair bir görüşe doğru hızla evirilmiştir ve bu durum yaşanan sürecin oldukça doğal bir sonucu olarak ele alınabilir. Bugünden 50 yıl öncesine bakıldığında ise, öğrenci hareketlerinin ivme ve derinlik kazanmasında söz konusu eğitim sorunların çok açık bir şekilde önemli bir yer sahibi olduğu söylenebilir. Ve elbette 50 yıl öncesinde dile getirilen pratik ve sistemik sorunların halen güncelliğini koruduğunu da söylemek mümkündür. Aynı zamanda 1968'i var eden olgunun şiddet ve kutuplaşmadan ziyade öğrencilerin gündelik sorunlarına ve geleceklerine sahip çıkma arzusu olduğunu da not etmek gerekir.

CEMİL BOYRAZ
İSTANBUL BİLGİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL VE BEŞERİ BİLİMLER FAKÜLTESİ

DİPNOTLAR

1 1960 sonrası dönemi dinamiklerini anlatan kapsamlı bir çalışma için bkz. Suavi Aydın ve Y. Taşkın, *Türkiye Tarihi: 1960'tan Günümüze*, (İstanbul: İletişim, 2014, 1. Baskı). Tamamıyla 1960'lara odaklanan bir çalışma için ise, bkz. Mete Kaan Kaynar, *Türkiye'nin 1960'lı Yılları*, (İstanbul: İletişim, 2017, 1. Baskı). Aynı zamanda bkz. Ömer Laçiner, "Bir Aydınlanma ve Aydın Hareketi Olarak '68", *Birikim Dergisi* Sayı 109 (Mayıs 1998). Dönem içindeki öğrenci hareketlerini uluslararası perspektiften inceleyen bir çalışma için, bkz. Emin Alper, *Student Movement in Turkey from a Global Perspective: 1960-1971*, (Boğaziçi Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Doktora Tezi, 2009).

2 Demet Lüküslü, "60'lı Yılları Gençlik Kategorisi Üzerinden Okumak: Modernist Söylemin Savunucusu ve Aktörü Olarak Gençlik", *Gençlik Halleri* içinde, der. Demet Lüküslü ve Hakan Yücel (İstanbul: Elif Yayınevi, 2013), s. 217.

3 1963-1971 arası dönemde %64 oranında artan işçi sayısı, yüzde 11'lerden %30'lara çıkan sendikalaşma oranları görülmüştür. Bu dönem örgütlü gücü artan işçi sınıfı açısından ücretlerin de yükselişe geçtiği bir dönemdir. Bkz. DİSK Arşivi

4 Deniz Gezmiş'in giderek daha fazla öne çıkmasını beraberinde getiren, yakın arkadaşı Taylan Özgür'ün yaşamını kaybettiği meşhur İstanbul Üniversitesi işgali hadisesinde, tepkiye neden olan ve İstanbul Üniversitesi'ni hareketlendiren gelişme o dönemde Oya Sencer (şimdiki adı Oya Baydar)'in "Türkiye'de İşçi Sınıfı'nın Doğuşu ve Yapısı" başlıklı doktora tezinin tez kurulu tarafından kabul edilmesine rağmen, Profesörler Kurulu tarafından iptal edilmesi ve 26 Aralık 1968'te Oya Sencer'in istifa etmesidir. Bu olay, sadece öğrencilerin üniversitelerde düşünce özgürlüğü taleplerine ve işgal süreçlerinin bir kıvılcımına tekabül etmemekte, aynı zamanda öğrencilerin gelişen işçi sınıfı'mın yapısına dair merakına ve söz konusu diyaloğa bir örnek oluşturmaktadır. Kezaiba dönemde öğrenci hareketlerinde sadece sanayileşme ve kalkınma sorunları değil, işçilerin sorunları da sıklıkla dile getirilmiştir.

5 Ayşe Saktanber ve F. Umut Beşpınar, "Gençlik", *Dünden Bugüne Türkiye* içinde (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2016, s. 351)

6 Örneğin "Halka Dönük, Halk için Eğitim" sloganı, 1968 Haziranı'ndaki İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi boykot komitesinin öne çıkardığı bir söylemdir. Bkz. Emine Öztürk, *1960 ve 1971 Yılları Arasında Türkiye'de Öğrenci Hareketleri*, (Ankara: Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, 2016, s. 313)

7 Bu konu kimi fakülte boykotu taleplerinde gündeme gelmekteydi; örneğin İstanbul Üniversitesi Eczacılık Fakültesi boykot komitesinin üzerinde durduğu konulardan biridir. Aynı zamanda daha sonra Rektörlüğe sunulan reform paketinde de özel okulların kapatılması ve kapatılan okullardaki öğretim üyelerinden devlet okullarında istifade edilmesi gibi öneriler de yer almaktadır. Dönemin ünlü öğrenci örgütlerinden Fikir Kulüpleri Federasyonu da bu bağlamda Özel Okullara Hayır Yürüyüşü adı altında bir miting düzenlemiştir. Öte yandan 1968 Temmuz'unda Türkiye Özel Yüksek Okullar Talebe Federasyonu'nun yayınladığı bildiride de söz konusu devletleştirme fikirlerine açıkça karşı yönde bir görüş de yer almaktaydı.

8 *Yön*, *Ant*, *Türk Solu* ve *Aydınlık* vb. gibi önemli dergiler bu dönemde Türkiye'nin genel kalkınma ve demokrasi sorunlarının yanında, gelişmeye başlayan öğrenci hareketlerini ve taleplerini de konualan sayılar ve yazılar yayımlamıştır.

9 Bkz. Gökhan Atılgan, "1968'in Kapıları", *Türkiye'nin 1960'lı Yılları* içinde, der. Mete Kaan Kaynar (İstanbul: İletişim, 2017, s. 322)

10 Harun Karadeniz, eğitimde niçin devrim istediklerini şu şekilde anlatmıştı: "Son öğrenci eylemlerinin tek amacı, eğitimde devrimdir. Niçin ve kimin için eğitim yaptığımızı düşünmeden, rastgele öğrenim kurumlarında, rastgele bilgiler genç kafalara yerleştirilmektedir. Üniversitelerimizde bilimsel araştırmalar yapılmamaktadır. Çağı geçmiş ve bugünkü hayatta kullanılmayan gereksiz ve ülke koşullarıyla bağdaşmayan bilgiler okutulmaktadır." Bkz. Harun Karadeniz, *Olaylı Yıllar ve Gençlik* (İstanbul: May Yayınları, 1969). Aynı zamanda bkz. Turhan Feyzioğlu, *Türkiye'de Devrimci Gençlik Hareketleri Tarihi: 1960-1968* (İstanbul: Belge Yayınları, 1993).

11 100 kadar AÜİF öğrencisinin protesto gösterilerinde iki öğrenciye dair ihraç kararının iptalinin yanısı sıra, bilimsel ve tarafsız bir eğitim talepleri de dile getirilmiştir. Öte yandan fakültenin genelinden destek görmeyen bir eylem olması not edilmeye değerdir. Bkz. Alpay Kabacalı, *Türkiye'de Gençlik Hareketleri* (İstanbul, Altın Kitaplar Yayınevi, 1992)

12 Öğrenci hareketlerine ivme kazandıran üniversitelerin İstanbul ve Ankara Üniversiteleri olduğu söylenebilse de, İTÜ, Gazi, Hacettepe, Ege Üniversiteleri, İstanbul Ankara-İzmir-Eskişehir İktisadi ve Ticari İlimler Akademileri', Robert Koleji Yüksek Okulu, Galatasaray Özel Kimya Mühendislik Okulu, Özel Eczacılık ve Diş Hekimliği Yüksekokulu ve diğer yüksek teknik okullar, İstanbul Eğitim Enstitüsü ve Olgunlaşma Enstitüsü, Florence Nightingale Hemşirelik Okulu ve Devlet Güzel Sanatlar Akademisi'nde de benzer boykotların ve talepleri dile getirme süreçlerinin görüldüğü akılda tutulmalıdır.

13 Deniz Gezmiş'in de aralarında bulunduğu İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi öğrencilerinin boykotunda öne çıkmıştır. Bkz. Demet Lüküslü, *Türkiye'nin 68'i: Bir Kuşağın Sosyolojik Analizi* (Ankara: Dipnot Yayınları, 2015, s. 27)

14 Nadire Mater, *Sokak Güzeldir: 68'de Ne Oldu*, (İstanbul: Metis Yayınları, 2009), s. 31-32.

15 Bkz. Milliyet, 19 Haziran 1968.

16 Bkz. Öztürk, 2016.

17 Başta Milliyet olmak üzere dönem gazetelerinde de öğrenci taleplerinin 1968 Haziran'ı başlamında sıklıkla yer aldığı da unutulmamalıdır.

18 "Dünyada ve Türkiye'de Öğrenci Hareketleri-Üniversite Sorunu" adlı yayında kapsamlı bir şekilde dile getirilen talepleri ve önerileri bulmak mümkündür. Yayın Milliyetçi Türk Kadınları Derneği tarafından basılmıştır. Aynı zamanda bkz. Sempozyum, *1968 yılı Öğrenci Hareketleri (Dünyada ve Türkiye'de)*, 25-27 Kasım 1968 Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi ve Ankara Üniversitesi Eğitim ve Toplum Araştırmaları Enstitüsü, Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınları No: 7. Ve yine Nadire Mater, *Sokak güzeldir: 68'de ne oldu?* (İstanbul: Metis, 2009) s. 297

19 Öğrencilerin bu bağlamda isteklerini dile getirirken 1961 Anayasası'na ("Halkın öğrenim ve eğitim ihtiyaçlarını sağlama Devletin başta gelen ödevlerindendir" şeklinde başlayan ünlü 50. maddesine) sıklıkla referans verdiklerinin altı çizilmelidir.

20 Disiplin yönetmeliğine dair itirazlar sınırlarının çok geniş tanımlanması ve ceza durumunda bir üst merci olan Danıştay'a konuyu taşınmasının bir hak olması gerektiğine dairdir. Bu sorunun bugün de can yakıcı bir şekilde devam ettiğini söylemek zor olmayacaktır.

21 Özellikle İstanbul Üniversitesi Talebe Birliği'nin taleplerine bakıldığında, ders saatleri dışında öğretim üyelerinin bulunmamasına dair itirazlar ve "görüşme günleri" adı verilen uygulamanın fiiliyatta sağlıklı işlemediğinin eleştirisi görülmektedir. Bkz. Ragıp Zarakolu, "68 Deneyiminden Bazı Belgeler", *Toplum ve Bilim*, sayı 41, (1988), s. 207-252. Öte yandan bu talep sadece öğrenciler adına değil aynı zamanda öğretim üyelerinin şartlarının iyileştirilmesi anlamında da gündeme gelmektedir.

22 Örneğin İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi boykotunda komitenin yapığı açıklama şu şekildedir: "Hareketimiz, sağ ya da sol eğilimli değildir. Maksadımız, üniversite reformunu gerçekleştirmektir. Amacımız yanlış anlaşılmasın, kolay sınıf geçip, kolay diploma almak peşinde değiliz. Sadece bozuk eğitim düzeninin düzeltilmesini istiyoruz." Yine İstanbul Üniversitesi öğrencilerinin dönem Rektörü Ekrem Şerif Egeli'ye sundukları 48 sayfalık reform tasarısı'nda bakıldığında da öğrencilerin ve öğretim elemanlarının akademik sorunlarına odaklandığı ve politik bir dil kullanılmamasına özen gösterildiği görülebilir. Söz konusu reform tasarısını eğitim sisteminin genel sorunları haricinde sosyo-ekonomik sorunlara ve eşitsizliklere de değindiği açıklıkla söylenebilir. Bkz. Zarakolu, 1988

23 Neyzi'nin işaret ettiği üzere, üniversitelerde kırsal kesimlerden ve kentli işçilerden giderek daha çok sayıda gencin üniversitede okumaya başladığı bu dönemde, bu durum hem sağ hem de sol öğrenci hareketlerinin ive kazanmasında etkili olmuştur. Bkz. Leyla Neyzi, "Object or Subject?, The Paradox of 'Youth' in Turkey", *International Journal of Middle East Studies* (Ağustos 2001, Sayı:33, s 411-432). Söz konusu hareketlilik birliminda üniversite gençliğinin 1968 öncesi siyasi eğilimlerini inceleyen kimi çalışmalarda alt sınıflardan gelen öğrencilerin sağ görüşü ya da AP'yi daha fazla desteklediklerı sözlemlenmiştir. Bu yönde bir çalışma için bkz. Özer Ozankaya, Üniversite Öğrencilerinin Siyasal Yönelimleri (Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1966),

24 Boykot ve işgaller dönüşünde 1969 yılında ODTÜ'nün de katıldığı not edilmelidir. 1969 yılında işgal veya boykot yaşanan okulların listesi için bkz. Sezen Çilengir, *Düşünce ve Pratiklerin Ulusalararası Dolaşımı: 1968-1970 Yılları Arasında Türkiye'de Üniversite İşgalleri* (Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2011)

25 Bkz. Ali Yıldırım, *MKP Dev-Genç Tarihi (1965-1971): Belgelerle Bir Dönemin Serüveni*, (İstanbul: Doruk 2008, 3. Basım).

26 Genelde askerlerin bu gibi olaylarda daha yatıştırıcı ve ılımlı bir tutum sergilemesi, özellikle Milli Demokratik Devrim tezine inanan öğrenci grupları arasında sivil-asker-aydın zümrelerden oluşacak bir "milli cephe" kurulması fikrini güçlendirecektir. "Ordu-Gençlik El Ele". "Ordu Çok Yaşa" gibi sloganların sıklıkla görülmeye başlaması bunun bir örneğidir.

27 Dönemin sağ görüşü öğrencilerinin süreçteki görüşleri genelde göz ardı edilse de önemlidir, bu bağlamı konu alan ya da kısmen dile getiren kaynaklar için bkz. Zülküf Oruç, *Bir Öğrenci Hareketi Olarak Milli Türk Talebe Birliği* (İstanbul: Pınar, 2005); Turhan Feyzioğlu, *Fırtınalı Yılların Gençlik Liderleri Konuşuyor* (İstanbul: Ozan Yayıncılık, 2004. Mater (2009); Öztürk (2016). Bu bağlamda MTTB söylemi bu dönemde incelendiğinde, özellikle Rasim Cinisli döneminde olmak üzere, ortaöğretimden üniversitelerin sorunlarına dair eleştiriler gündeme gelmiştir. Öte yandan milliyetçi ve muhafazakâr özelliği daha fazla öne çıkan İsmail Kahraman döneminde ise (11 Mart 1966'da başlamıştır), anti-komünizmle mücadele öğesi bir başlık olarak daha fazla öne çıkacaktır. MTTB'yi inceleyen Zülküf Oruç'a göre ise (s. 57), sağ görüşü öğrencilerin yüksek öğrenim meseleleri ve öğrencilerin sorunlarına dair yaklaşımları çok daha fazla pratik dertler bağlamında kalmakta ve dönemin sol görüşü öğrencilerinin ifade ettiği radikal ve yapısal dönüşümü getiren üniversite reformu taleplerinden uzaklaşmaktadır.

FKF'DEN DEV-GENÇ'E: TÜRKİYE'DE 1968 ÖĞRENCİ HAREKETLERİ VE SOL*

KEREM ÜNÜVAR

Dev-Genç'i FKF'den ayıran en önemli nokta diğer sol siyasal aktörlerle belirgin bir başka aktör olarak muhatap olmasında, kendine güvenli, cüsseli bir örgüt olmasında yatar. Diğer taraftan Dev-Genç'e özellikli bir konum kazandıran şey ise belirli okuma listelerine sıkışmayan, kendisini sosyalist geniş ailenin her üyesine bir yandan yakın sayan, onların düşüncelerini okumak, araştırmak konusunda çekincesiz, kompleksiz davranabilen bir örgüt olması; bu yolla sosyalizmle ilişki kurabilmeyi, daha geniş kitlelerle var olmayı başarabilmiş olmasıdır.

Dünya siyaset sahnesinde, işçiler (1848-1917), halklar (1933-1960), öğrenciler (1968-1980) farklı roller ve gerek örtüşen gerek ayrışan tahayyüllerle yer aldılar ve dünyayı sarstılar.[2] Bu makale Türkiye 68'ine ve hemen sonrasındaki döneme odaklanarak, sol dünya görüşüne sahip öğrencilerin Fikir Kulüpleri Federasyonu'ndan (FKF) Türkiye Devrimci Gençlik Federasyonu'na (Dev-Genç) evrilen örgütlenme ve siyaset yapma biçimlerini değerlendirmeyi amaçlıyor.[3] FKF ve Dev-Genç deneyimlerine bakmak, Türkiye'de 68'in nasıl deneyimlendiğine ve sol siyasal yapılanmaların nasıl biçimlendiğine ilişkin oldukça önemli bir tarihsel çerçeve sunar.

Bu aşamada ilk olarak öğrenci hareketlerinin masum ve hatta yararlı telakki edildiği dönemler üzerinde durmak gerekiyor. Böylelikle FKF'nin hangi tarz öğrenci aktivizminden farklılaştığını görmek de mümkün olabilir.

Avrupa bağlamında modern tarihin milliyetçilik döneminde, eli kalem tutan, tartışan, yerleşik siyasal düşünce ve muhafazakâr siyasal yapıların karşısına çıkan biyolojik olarak genç kuşakların –proto-öğrenci hareketlerinin– "milli" davalarda "öncü" rolü üstlenmeleri sık rastlanan bir durumdur. Fransız Devrimi'nde cumhurun kuruculuğu ve asliliği ile pekişen, kendisine meşruiyet kanalları açan bu vazife telakkisi, daha sonraki devrimci dönemlerde alttan alta varlığını sürdürür. Bolşevik İhtilali sırasında, Rusya'ya sahip çıkmayı, onu kirletenlerden, ona ihanet edenlerden kurtarmayı da kendi devrim programlarının içine koymuş kadroların mevcudiyeti buna bir örnektir. Milliyetçi devrimciler kendi meşruiyetlerini sağlamak için, vatanı ne kadar çok sevdiklerini vurgulamayı da ihmal etmezler. Bu bir taraftan anti-emperyalizm vurgusunun, siyasal ajitasyon ve diskur içinde milliyetçi devrimcilerin siyasal projeleriyle bütünlenmesini sağlarken diğer yandan devrimcilerin yerliliğine de sağlam bir vurgu yaparak, kendi siyasal pozisyonlarını daha korunaklı hale getirir. Kendilerine yönelecek ihanet ithamlarının, bu yöndeki karşı-ajitasyonların önünü alır, muarızlarının saldırılarını muarızlarına çevirir. II. Meşrutiyet'ten başlayarak, Türkiye'deki öğrenci hareketinde de benzer bir algı ve kavrayışa rastlamak mümkündür. Dönemin öğrenci hareketinin benimsediği tarz, hem düvel-i muazzamanın bir kâbus gibi çöken siyasal/diplomatik ağırlığını karşılar, hem de kitlelerin müstebit bir padişaha karşı ayaklanmasının, vatan ve hürriyet sloganları üzerinden gerekçelerini sunar. Milliyetçi-modernist kuruculuk yıllarında da gençlik ve öğrenciler rejimin asli koruyucuları olarak, şanlı nefer diye taltif edilerek ama diğer taraftan "coşmaları" kontrol altında tutularak kabul görürler. CHP'nin tek parti döneminde asli düşmanları kabul ettiği İslâmcılık ve komünizm tehlikesi karşısında bindirilmiş hareket kıtalarını öğrenci gençlik oluşturur. DP'ye karşı da rejimin ve "devrimlerin" koruyucusu misyonuyla öğrenci hareketi ve örgütlenmesi (elbette tâbiliği kabul ettiği müddetçe) hüsnü kabul görecektir. Bu sürecin tamamında kendisiyle çok fazla hesaplaşılmamış milliyetçi bir diskur varlığını, samimi bir inanç şeklinde devam ettirir. Özellikle uluslararası ilişkilerin de etkisiyle yeniden öne çıkan emperyalist müdahalelere karşı, bu tür bir milliyetçilik üçüncü dünyada etkili bir silah haline gelir. Türkiye bağ-



TİP III. dönem büyük kongre divanı. 9-11 Kasım 1968, Ankara Selim Sırrı Tarcan Spor Salonu. Kongrenin divan başkanlığını Çetin Altan üstlenmişti.

TarihVakfı Arşivi
TİP Fonu.

lamında da 1950'lerde kurulan Fikir Kulüpleri'nde bu özellikler gözlenir.

1950 SONRASINDA CHP VE GENÇLİĞİ

> Çok partili hayatın tehlikeli tavizlerine karşıt devrimlerin korunmasında sorumluluğu en başta gençlik, basın ve Cumhuriyet Halk Partisi bölüştüler. (...) Çok partili hayata geçildikten sonra, aydın gençlik ve bağımsız basın, CHP'yi bugünkü kadar topluca desteklemedikleri yıllarda bile, devrimlerin sorumluluğunu CHP ile bölüşmüş, CHP'nin en değerli eserine CHP kadar sahip çıkmış, CHP ile, belki farkına varmadan gaye beraberliği yapmışlardır. (...) İktidardaki parti irtica ile işbirliğini yer yer devam ettirse bile, gençlik, basın ve CHP sorumluluklarına bağlı kaldıkça, bu memlekette irtica cephesi her gün biraz daha gerileyip zayıflamaya mahkûmdur. 19 Mayıs, Mustafa Kemal'in Anadolu'ya, Türk milletininse yeni bir hayata ayak bastıkları günün yıldönümüdür. Bugünün gençliği o yeni hayatın yetiştirdiği kuşaktır. (...) Gençliğin, şimdi Cumhuriyet Halk Partisi'ni, bu hayat mücadelesinde kendisini destekleyen en güvenilir siyasî kuvvet olarak tanınması, 39 yıl önce Anadolu'ya ayak basan Mustafa Kemal'in partisini yeniden gençleştirmiştir. (*Ulus*, 19 Mayıs 1958)

1957'de milletvekili ve CHP 14. Kurultayı'nda parti meclisine seçilen Bülent Ecevit "Devrimci Gençlik, Gençleşen Parti" başlıklı yazısında gençliğe biçilen rolü böyle anlatıyordu. DP'nin "karşı-devrimci" çizgisine karşı güçlü bir barikat özelliği ile taltif edilen gençlik, 1954'e kadar seçkinlerin idaresindeki bir parti görüntüsünü değiştirmek üzere o tarihten itibaren aynı zamanda CHP'yi de gençleştirici bir misyon ile kazanılmaya çalışılıyordu. 1954'ten itibaren gerek DP gerek CHP tarafından özellikle üniversiteli gençler üzerinde yaratılan bu saflaşma (düzenin kurucusu ve kollayıcısı CHP'nin genç üyelerine karşı DP'lilerin daha düşük seviyede izlemek zorunda olduğu "sesini duyurma" halini hesaba katarak) 1960'larda karşımıza çıkacak mobilizasyonun öncelleridir. FKF'nin devraldığı miras bu nedenle 14 Kasım 1952'de kurulan Ankara Üniversitesi Hukuk Mensupları Fikir Kulübü ile başlar. "Politikadan ve her türlü ideolojik propagandadan uzak olarak" faaliyet göstereceğini 17 Kasım'daki bildiriyle açıklayan kulübün yönetiminde Altan Öymen, Hüsamettin Cindoruk, Nahit Özkutlu, Adnan Güriz, Suna Tezcanel, Yüksel Sungur, Tekin Bürzumar, Gülsen Daldal ile Necmi Abadan bulunmaktadır. Kulübün faaliyetleri arasında Coşkun Üçok, Çetin Altan, Behçet Kemal Çağlar'ın katıldığı konuşmalar düzenlemek, konferanslar tertip etmek vardır.

1956'da kurulan Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi (SBF) Fikir Kulübü ise daha çok *Forum* dergisine yakın bulunan öğrenciler tarafından ihdas edildi. Bu dönem kurulan üçüncü kulüp 1956 içerisinde faaliyete geçen İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Fikir Kulübü'dür. Bu dönem kulüplerde "CHP'ye eğilim duyan DP'ye muhalif hocaların katkısıyla bir kısım sol, bir kısım liberal-özgürlükçü öğrenciler" görev almaktaydı. 27 Mayıs darbesine giden yolda katılımcılarını gençlerin oluşturduğu mitingler ve nümayişler, DP iktidarının "gericiliğe verdiği primler"e karşı devrimi koruma vazifesiyle sokağa yeniden çıkılan bir dönemi oluşturur. (Daha önceki "görevlendirmeler"in içinde Tan Matbaası Olayı'nı saymak gerekir.) Buradaki siyasal mobilizasyon henüz ve sadece CHP'nin güdümündeki bir "devrimcilik" şiarının yükselmesine izin vermektedir. 10 Haziran 1959'da AÜ Hukuk, SBF, Fen ve Ziraat Fakülteleri ile Gazi Eğitim Enstitüsü öğrenci dernekleri başkanlarının yayımladıkları ortak bildiride denildiği gibi "Türk gençliği komünizmi ve irticayı bulduğu yerde ezmeğe azimli ve kararlıdır. Millî bünyemize mal edilmiş devrimlere dil uzatmış birkaç kendini bilmezin menfur hareketleri, gençliğe atfedilemez. Gençlik, bu gibi bedbahtları potasında eritmeğe yetkili ve yeterlidir." Geçmişi bununla yoğrulmuş bir devrimciliğin 1962 sonrasında TİP'te nasıl yeniden biçimlendirildiği, fikir kulüplerinin aldığı şekli anlamak açısından önemlidir.

1960 darbesinin ardından, ordunun "ilerici" rolünü ululayan bir hava-



TİP'in mahalli seçimlere ilişkin Taksim'de düzenlediği 26 Mayıs 1968 tarihli miting.

Tarih Vakfı Arşivi
TİP Fonu

nın oluşması, "ordu gençlik elele" sloganının bir süre yerleşikleşmesi gençliğin nispeten CHP'nin civarında kalmasını mümkün kılmıştır. Ancak TİP'in 1961'de kurulması ve ardından Mehmet Ali Aybar'ın partı başkanlığına gelmesi CHP'yi ürküten bir şekilde gençliğin TİP'e kaymasını da beraberinde getirmiştir. 1960'ta Cemal Gürsel'in etrafını çevıren, "İhtilalin Cemal Agası'nı" sevgiyle karşılayan gençler, 1962'de ceza kanununun 141. ve 142. maddelerini protesto edip, fikir kulübü üyesi Turhan Feyzioğlu'na gösterdikleri tepkiyle ona kulüp üyeliğini hatırlatırken, yavaş yavaş CHP'nin temsil ettiği rolün yetersizliğine de ikna olmaya başlamışlardı. 1952'de kurulan fikir kulüpleri 1960 ertesinde hızla sosyalist fikirlerin etkisi altına girerken ve özellikle Ankara SBF'deki kulübün Sosyalist Fikir Kulübü'ne dönüşmesi ve Ankara ve İstanbul'daki diğer fakülte ve yüksekokullarda hegemonik bir yönlendirici haline gelmesi Fikir Kulüpleri Federasyonu'nun kuruluşunu hızlandırmıştır. Bu süre içinde TİP'in yanı sıra, Doğan Avcıoğlu yönetimindeki *Yön* de sosyalist fikirlerin canlanmasında etkili bir kamusal araç haline gelmişti.

TÜRKİYE'NİN YÖNÜ

Yön çıkış bildirgesi[4], "Türk halkının, çok çetin iktisadi siyasi ve sosyal meseleler ortasında, kendisini bütün özlemlerine kavuşturacak bir yön aramakta olduğu (...) günlerde" gidilecek "yön"ü belirlemek üzere yayın hayatına atıldığını ifade ederek başlar. Soğuk Savaş ertesinde ortaya çıkan uluslararası denge, DP iktidarının 1945'ten itibaren Kemalist devrimlere karşı hazırlanmış bir karşı-devrim olarak nitelenmesi, ülkenin hızla ve Atatürk'ün işaret ettiği seviyede bir kalkınmaya ihtiyacı olduğu fikri *Yön*'ü çıkaranları ve sürekli yazarlarını derinden ilgilendirmektedir. Azgelişmişlik bilinci, resmi ideolojinin belirleyiciliği, kalkınmanın neredeyse tek ve milli hedef olarak algılanması *Yön*'cülere Kemalizm, milliyetçilik, sosyalizm ve üçüncü dünyacılık arasında ferah feza "proje" üretmek konusunda oldukça elverişli bir zemin hazırlamaktadır. 1961 Anayasası'nın "sosyalizme açık olduğu" fikri sık işlenen konulardan birisi haline gelmiştir. Asriliği yakalamak gayesinin vücut bulmuş hali olan Kemalizm, hızla ve sosyal adaleti sağlamak bakımından sosyalizm ile hemhal olabilir yaklaşımı dergiyi çıkaranların ortak fikriyatını oluşturmaktadır. Bu düşünsel rahatlık ister istemez iktidar sorununu *Yön*'cülerin karşısına getirir koyar. Cevap oldukça basittir: Madem ki 20. yüzyılın o döneminde Kemalizm ile sosyalizm hemhal olmak gerekir, o halde Kemalist söylemin kurduğu ilericilik-gericilik, devrim ve devrimin niteliği gibi meseleler sosyalist bir bakışla kavranabilir. Bu durumda sosyalist tarihsel bakış açısının gerektirdiği şemayı izlemek şarttır. Devrim denen şey, modern anlamıyla burjuvazinin feodaliteyı tasfiye etmesi, milli demokratik rejimi kurması ve bu kurulan milli demokratik rejimin işçi sınıfı marifetiyle sosyalist bir sisteme çevrilmesi değil midir? Türkiye'de feodalite tasfiye edilebilmiş midir? *Yön*'e göre hayır, edilememiştir zira

Mustafa Kemal'in başlatmaya hazırlandığı millî demokratik devrim, emperyalizm beslemesi burjuvazi tarafından sekteye uğratılmış ve bundan dolayı feodal kalıntılar yaşamlarını devam ettirmişlerdir. Öyleyse Türkiye devriminin yolu anti-emperyalist ve anti-feodal bir millî demokratik devrimden geçmek zorundadır. Bu aynı zamanda Mustafa Kemal'in işaret ettiği tam bağımsızlığın anti-emperyalist mücadele ile sağlanması hem de yine Mustafa Kemal'in dediği gibi muasır medeniyet seviyesine ulaşmakta engel teşkil eden feodal, dolayısıyla gerici unsurların anti-feodal bir devrimle tasfiyesi demektir. Böylelikle *Yön*'ün çıkışıyla beraber yavaş yavaş geliştirilecek bir siyasal strateji de parça parça ortaya çıkmaya başlar: 27 Mayıs darbesinin yolunu açtığı ve 1961 Anayasası'nın imkân verdiği şekilde daha ilerici, kalkınmış, laik bir Türkiye kurmak mümkün olabilirdi. Bunu yapmak için elbette birlikte hareket edilmesi gereken bir cephe kurmak gerekiyordu. Cepheyi oluşturacak koalisyon küçük burjuvazinin ilerici ve radikal unsurlarından, burjuvazinin millî kesimlerinden, ilerici aydınlardan, "devrimci" gençlerden ve "zinde kuvvetlerden" mürekkep olacaktı. Nihayetinde sayılan unsurlar Kemalizmin projesini anlamış, millî olan ve aydınlanmaya inananlardan bir araya getirilecekti.

Öğrenci gençliği hızla CHP'den uzaklaştırırken TİP'e yaklaştıran süreç, *Yön* sayfalarında cereyan eden bu tartışmaların etkisinde gelişti. 1962'de ilk defa atamayla kurulan TİP Gençlik Kolları, FKF bünyesinde çeşitli görevler üstlenen öğrencilerden teşekkül etmişti. Diğer bir söyleyişle, TİP üyesi olan öğrenciler FKF içinde de etkin görevlerde bulunuyorlardı.

Yön grubu ile TİP arasında, TİP'in kuruluşundan itibaren –belki zımnen kabul edildiği hatta birbirlerine tahammül etmeyi gerektirdiği söylenebilecek- bir etkileşim söz konusudur. *Yön* haftalık periyoduyla sosyalizm tartışmasını popülerleştiriyor, Türkiye'nin kalkınması için gerekli ve geçerli yolu tarif ediyor, sosyalist ya da kapitalist bir kalkınmaya karşı, kalkınmanın millî olması gerektiğinin altını ısrarla çiziyordu. TİP ise siyasal alanda meşrulaşmış bir sosyalist parti olarak, sol kamuoyunun temsiliyetini üstlenmiş oluyordu. TİP içinde de sendikacılar, işçiler, gençler, aydınlar ve eski TKP'liler siyasal hareketliliğin taşıyıcısı idiler. 1965'ten sonra yukarıda sayılan tespitlere başkaları da eklenmeye başladı. Türkiye'nin kalkınmasını önüne koyan ve gerekirse bunu aydın bir zümrenin diktatörlüğü halinde tesis etmeyi düşünenlerin kendi stratejilerine ad koymaları gerekti. İlkin Doğan Avcıoğlu'nun "Bir Sosyalist Stratejinin Esasları" başlığıyla kaleme aldığı ve daha sonra E. Tüfekçi imzasıyla Mihri Belli tarafından yazılan "Demokratik Devrim: Kimle Beraber Kime Karşı?" (5 Ağustos 1966, *Yön*) yazıları tartışılan stratejinin adının belirlenmesini sağladı: Millî Demokratik Devrim.

Millî demokratik devrimin bu Kemalist okumasına aynı zamanda sosyalistçe bir soru da eşlik etmek durumundaydı: Devrimin öznesi kim olacak? Yine aynı mantık silsilesi işlemeye başlıyordu: Türkiye'de millî demokratik devrimin asıl öznesi elbette proletarya olacaktı ama objektif koşullar ve ne yazık ki Osmanlı'dan bu yana emperyalizme bağımlı gelişen kapitalist sistem bilinçli bir proletaryanın ortaya çıkmasını engellemişti. O zaman somut koşulların somut analizi şunu gerektirirdi ki, işçi sınıfının *ideolojik* önderliğinde ve ancak zinde kuvvetler ve ilerici küçük burjuvazinin *fiili* önderliğinde bir millî demokratik devrim gerçekleşmek zorundaydı. Küçük burjuvazinin dinamik kesimleriyle, zinde kuvvetlerin ittifakına dayanan fiili önderlik, gençlik hareketini dinamik ve yan bir unsur, adeta devrimin taşıyıcısı olarak nitelendirirken, zinde kuvvetler yani ordu da devrimin asıl yapıcısı haline geldi. Türkiye'de sosyalistlerin orduyla kurduğu ve aslında eşyanın tabiatına aykırı olan tuhaf ilgi böyle bir düşünsel ortamın ürünü oldu. Bu yaklaşım *Yön* sayfalarında Doğan Avcıoğlu ve E. Tüfekçi müstearıyla Mihri Belli tarafından işlendi.[5] Doğan Avcıoğlu'nun bu konudaki yaklaşımı Kemalist projenin radikalleştirilmesi, yarım kalan devrimin tamamlanması ve bu sayede bağımsız, kalkınan, devrimci Kemalist bir ülkenin ordudaki ilerici subayların darbesiyle kurulması etrafında dönüyordu. Nasır tarafından 1952'de gerçekleştirilen Mısır'daki darbe ve Mısır'ın o dönemden itibaren izlemeye başladığı "üçüncü yol" ile üçüncü dünyadaki ulusal kurtuluş hareketleri, Avcıoğlu ile beraber diğer pek çok *Yön*cüyü de bu açıdan hem ilgilendiriyor hem de etkiliyordu. Mihri Belli'nin temsil ettiğini söyleyebileceğimiz grup ise ordunun "geri bıraktırılmış" ülkelerde ilerici bir rolü olduğunu kabul ediyor, Stalinist bir mekanik tarih anlayışının gerektirdiği çizgisel şemayı izleyerek



Mamak Cezaevi'nde Hacı Tonak (arkada soldan 2.), Deniz Gezmiş (arkada soldan 5.), Hüseyin İnan (en önde soldan 1.), Yusuf Aslan (en önde soldan 2.), Atilla Keskin (ikinci sırada oturanlar arasında en sağda).

Tarih Vakfı Arşivi
TİP Fonu

"millî demokratik devrimin" orduyu yanına alarak gerçekleştirilebileceğini imâ ediyor. *Yön* içinde, Kemalizmin temel olduğu bir askerî devrim ve ilerici bir diktatörlüğü destekleyen CHP kökenli aydınlarla; TKP'den yadigâr, siyasî durum analizini Marksist belagatle süsleyebilen, strateji ve taktik konusunda birinci gruptakilerden daha etkin ve gençlik hareketiyle teması kurabilmiş sosyalistler olarak tarif edilebilecek iki aydın grubunu ayırt etmek mümkündür. 1965-1969 döneminde (1967'ye kadar *Yön* aracılığıyla ve 1967'den itibaren *Devrim* dergisinde ve Doğan Avcıoğlu'nun içinde olmadığı ancak pekala onun görüşlerine yakın görüşlerin eski kuşak TKP'lilerce savunulabildiği *Türk Solu* dergisi cenahında varlığını izlemenin mümkün olduğu siyasal perspektifi haiz) ilerici askeri darbe bekleyenlerle TİP arasında gelişen tartışma da, *Yön* içindeki iki grup arasındaki ayrımı, onları bir arada tutacak şekilde beslemiştir.

TİP GENÇLİĞİ

1962 yılında TİP'in oluşturduğu halet-i ruhiye'nin öğrenci gençliği sarması kaçınılmazdı; öğrenci gençlerin kendi talepleriyle TİP Gençlik Kolları kuruldu. Orhan Kemal'in aracı olduğu, TİP Gençlik Kolları Genel Başkanlığı'na Ali Yaşar'ın, sekreterliğine Ali Babaoğlu'nun, İstanbul II Gençlik Örgütü Başkanlığı'na Nurer Uğurlu'nun, genel sekreterliğe Nurkalp Devrim'in getirildiği ilk dönem yaklaşık 1,5 yıl sürer. Bu süre içerisinde partinin merkezi özellikle kongrelerde gençlik kolları yöneticilerine delegelik konusunda çekimser davranınca, partinin gençlik kolları içinde ister istemez bir huzursuzluk başlar. Ancak yine de partinin yarattığı heyecan şimdilik bunu dizginleyecek düzeydedir. Ancak genel merkez yavaş yavaş parti gençlik kollarının parti içerisinde iki başlılık yaratacağını da hesaba katarak, gençlik kollarını muhafaza ederken kendi hegemonyasını FKF üzerinden kurmayı, paylaşılamayan gençlik hareketinin imkânlarını buradan yakalamayı tercih eden bir yaklaşım içerisine girecektir. TİP İstanbul Gençlik Kolu Başkanlığı ile TİP Gençlik Kolu Başkanlığı yapanlar arasında Nurer Uğurlu (1962), Turgut Kazan (1963), Altay Direk (1965), Nejat Şen (1965) bulunmaktadır. 1966'da TİP İstanbul Gençlik Kolu Başkanı Bora Gözen, sekreteri Veysi Sarısözen'dir. Ankara'da kurulan TİP Ankara Gençlik Kolu'nun ilk başkanı Ahmet Erün, daha sonraki başkan Ümit Hassan ve sekreter Necmiye Alpay'dır. 1965'teki TİP Gençlik Kolu Başkanı Atilla Sarp'tır. Bu arada fikir kulüpleri arasında koordinasyonu sağlamak ve gücünü yansıtmak amacıyla federasyonun kurulması fikri Hüseyin Ergün tarafından dillendirilmiş ve bununla ilgili çalışmalar yapılmıştır. 12 Kasım 1965'te SBF kantininde Hüseyin Ergün, İsmet Özel, Kudret Ulutürk, Atılla Arsoy, Cem Eroğul, Ömür Sezgin, Erol Temelkuran, Mevlüt Yılmaz, Ataol Behramoğlu, Ali Orhan Yücealp, Talip Özay, Rıfat Murat, Erol Barutçugil, Şirin Yazıcıoğlu, Dudu Körücekli, Asaf Köksal, Zülküf Şahin, Mümtaz Kotan, Taylan Türker, Halis Aydın, Ünal Çelenk, Aysel Baytan, Yusuf Küpeli, Yurdakul Alpay, Ümit Hassan, Erdal Türkkan, Ahmet Ali Arlı'nın katıldıkları bir toplantı düzenlenir ve çeşitli fakültelerin fikir kulüplerine bağlı üyelerden federasyonun kurucuları belirlenir. 16 Aralık 1965 perşembe günü FKF resmen kurulur.



"Kanlı Pazar" olarak anılan 16 Şubat 1969 günü Amerikan 6. Filosu'nun İstanbul'da demirlemesini protesto etmek için yapılan eylemlerde Ali Turgut Aytaç ve Duran Erdoğan bıçaklanarak öldürülmüştü.

A Cloud of Black Smoke Photographs from Turkey 1968-72, ed. Halil (Stockholm: Focuskop Fotoform, 2007).

FİKİR KULÜPLERİ FEDERASYONU'NDAN TÜRKİYE DEVRİMCİ GENÇLİK FEDERASYONU'NA (1965-1971)

Devrimciliğin Kemalist ve sosyalist bir bileşim olarak kabul edildiği bir dönemde öğrenci hareketinin merkezi, taşıyıcısı ve siyasi alana nüfuz ettiricisi FKF idi. Ankara Üniversitesi SBF Sosyalist Fikir Kulübü ile başlayan daha sonra Ankara, İstanbul, İzmir, Doğu ve Güneydoğu Anadolu'ya yayılan örgüt TİP'i destekleyen, genellikle TİP politikalarına yakın duran öğrencilerin TİP'in yarattığı heyecana eklemlenerek legal düzeyde sürdürdükleri önemli bir örgütlenme deneyimiydi. FKF, kendi lokallerini kurabilen, sosyal aktiviteleri pekiştiren, üniversite yaşamına ve idari yönetimin tasarruflarına müdahale yollarını oluşturan, TİP'in politikaları çerçevesinde işçi ve köylülerin mücadelelerine destek veren bir gençlik örgütlenmesiydi. TİP'le beraber yük-



Yıldız Mühendislik ve Mimarlık Akademisi öğrencisiyken 14 Aralık 1969 günü okulun önünde uğradığı silahlı saldırı sonucu hayatını kaybeden Battal Mehetoğlu'nun cenaze töreni.

A Cloud of Black Smoke Photographs from Turkey 1968 72

selen sol dalganın üniversite gençliği tarafındaki yansıması olacaktı.

FKF YÖNETİMLERİ

FKF'nin kuruluşundan bir süre sonra 1966'da TİP Gençlik Kolları ve FKF yöneticileri arasında genel sekreter Nihat Sargın'ın girişimiyle bir toplantı düzenlenir. Toplantıda gençlik kolları ve FKF arasından hangisine daha çok ağırlık verilmesi konusunda bir karar verilmek istenmektedir. O sırada TİP Gençlik Kolları Başkanı olan Atilla Sarp, gençlik kollarının daha ağırlıklı olmasına yönelik bir konuşma yapar. Ancak Cem Eroğul yaptığı konuşmada "İsmi gençlik kolu ama fiili olarak bütün çalışanlarını üniversite öğrencileri oluşturmaktadır. Üniversite gençliğini partiye gençlik kolu ile bağlamaktansa fikir kulüpleri ile partiye kanalize etmek daha iyi bir çözümdür. Çünkü herkes parti gençlik kolu üyesi olmayabilir ama fikir kulübü üyesi olabilir. Bunun partiye daha çok yararı olur" der. TİP MYK bu toplantıda konuşulanları ele alır ve partinin gençlik bürosunun kurulması ve bundan Sadun Aren'in sorumlu olması yönünde bir karara varır. Cem Eroğul bir dönem gençlik bürosunun başında bulunur.

Hüseyin Ergün'ün ilk dönem başkanlığı üniversiteyi bitirip askere gitmesi nedeniyle Kudret Ulutürk'e devredilir. FKF Birinci Kurultay'ı 22 Ocak 1967 günü başlar. Federasyonun faaliyetlerinin değerlendirildiği kurultay sonucunda İzzet Polat Ararat genel başkan, Ahmet Ali Arlı genel yazman, Asaf Köksal genel sayman olur. Bu arada 1962'de Çalışanlar Partisi kurulması yönünde emek harcayan, partinin tüzük ve programına da katkı sunmuş olan *Yön* çevresi,[6] bunda başarılı olamayınca yüzünü TİP'e çevirmiş, Eylül 1964-Ekim 1965 arasında TİP'e kendi siyasal projeksiyonu yönünde telkin ve etkide bulunmaya çalışmış, 1965 seçimlerinden sonra TİP'in cazibesi artıp *Yön*'le arasına mesafeye koymaya başlaması söz konusu olunca dergi de TİP içindeki tartışmalara "el atma" gereği duymuştu. Bu aynı zamanda TİP ve *Yön* arasındaki –bizim tarifimizle- "zımni uzlaşma"nın bozulmaya başladığının da göstergesiydi ve 1966'da yapılan Malatya'daki TİP Büyük Kongresi'nde *Yön*cülerin desteklediği muhaliflerin tamamen tasfiyesine kadar da sürecekti.

TİP hem FKF içinde hem de gençlik kolları münasebetiyle kendi içindeki tartışmalara rağmen özellikle öğrenci gençliğin ilgisini kendi üzerinde toplayabilmiş, siyasal mobilizasyon konusunda CHP'yi gerilerde bırakmış, bir anlamda "sokağın hareketine" eklemlenebilmişti. Ancak TİP içerisinde FKF'de ortaya çıkmaya başlayan "bir an önce devrim" perspektifini destekleyecek bir eğilim yoktur. Parti ağırlıklı olarak demokrasi içerisinde ve anayasal hakları kullanmaya dönük bir perspektif üzerinde hareket etmektedir. Oysa "sokak" için bu, "legalizm"in hız kesen yüzüdür. FKF ve TİP içinde de ipler gerilmekte, TİP federasyon üzerinde kurduğu hegemonyayı adeta baskıya dönüştürmektedir. Bu koşullar içerisinde FKF'nin 2. Kurultay'ına gelinir. Artık yalnızca Ankara'da örgütlü olmayan FKF, İstanbul, İzmir ve Erzurum'da da örgütlüdür. Bu sıralarda Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde asistan olan Doğu Perinçek, TİP genel merkezini kurultayda kendi adaylığını desteklemek yönünde ikna edebil-

miş, MDD tezlerine karşı kendisinin partiye bağlılığına Sadun Aren'i inandırmıştı. FKF'nin 2. Kurultay'ı 23-24 Mart 1968'de yapıldı ve Doğu Perinçek ve arkadaşları yönetime geldi. Doğu Perinçek 1967'den itibaren FKF ile ilgili sıkıntılarını olduğunu, amaçlarının "FKF yönetimini ele geçirmek, halkçı, demokratik güçlerle ittifak

öğrenci kulüplerinin temsilcileri. Ancak DİSK, SBF Öğrenci Derneği ve Sınan Cemgil tarafından temsil olunan ODTÜ SFK kısa bir zaman sonra Dev-Güç'ten ayrılırlar. Dev-Güç içinde yer alan kişilerin ve derneklerin, sosyalist değil "millici" oldukları aşikârdır. FKF içinde Perinçek ve ekibinin bu girişimi hoş karşılanmaz ve yönetimi

DP iktidarına karşı CHP'ye yakın duran üniversite öğrencileri tarafından kurulan, 27 Mayıs'ı coşkuyla karşılayan, hızla TİP'e yönelen üniversite gençliği, kendi kurduğu FKF'yi de aşmak zorunda kalmıştır.

yapmak, cepheci bir tavır almak ve FKF'yi eylemci hale getirmek olduğunu" söyleyecektir yıllar sonra.[7] Perinçek yönetimindeki MYK'da Ömer Özerturgut, Adnan Altıparmak, Gün Zileli, Ruhi Koç, Gülhan Germiyan, Ahmet Kazan, Ekrem Öztürker ve Yavuz Tarakçıoğlu yer alır. FKF İstanbul Sekreterliği ise, Veysi Sarısözen (başkan), Işıtan Gündüz (sayman), Osman Saffet Arolat, Ayşın Erem, Nabi Yağcı ve Enver Nalbantoğlu'ndan oluşur. Kurultayda sona yaklaşılırken MDD'ci Atilla Sarp'a karşı TİP tarafından desteklenen Doğu Perinçek yaptığı konuşmada rengini belli etmiş, Mihri Belli'ye yakın duran bir konuşma yapmış ancak TİP'in o noktadan sonra müdahale şansı kalmamıştır.

Perinçek'i başkanlığından eden ilk icraatı, Dev-Güç'e katılmak olur. Onun "cepheci bir tavır almak" düşüncesine uyan bu davranışı, TİP'in tasvip edemeyeceği bir çizgiye denk düşüyordu. Türkiye Devrimciler Güç Birliği toplantısı 30 Mart 1968'de 27 Mayıs Milli Devrim Derneği'nde gerçekleşir. Toplantıya ve birliğe katılan kişi ve kurumlar arasında şunlar vardır: 27 Mayıs Millî Devrim Derneği Başkanı tabii senatör Mücip Ataklı, Türkiye Öğretmenler Derneği Milli Federasyonu Başkanı Prof. Bahri Savcı, TMTF Genel Başkanı Sencer Güneşsoy, DİSK adına Uğur Cankoçak, TMGT adına Nusret Selen, TÖS adına Ahmet Cenan, FKF Başkanı Doğu Perinçek ve çeşitli üniversite

devirmek üzere harekete geçilir. Yönetime muhalif yönetim kurulu üyelerinin çağrısıyla 7 Temmuz 1968'de yapılan olağanüstü kurultayla Doğu Perinçek düşürülür. Yerine Zülküf Şahin yönetiminde yeni bir yönetim oluşturulur. FKF, Dev-Güç'ten ayrılır. FKF'yi takip eden İTÜ ve İÜ'den öğrenci dernekleri de Dev-Güç yürüyüşlerinden çekilmeye başlarlar.

TİP'e de sirayet etmiş "milli demokratik devrim mi sosyalist devrim mi" tartışması, parti açısından Mehmet Ali Aybar ve partinin bilim kurulu üyelerinin geliştirdikleri tartışmayla "sosyalist devrim" lehine sonuçlanmıştı. Bu tartışma TİP'in ordu ile birlikte yapılması düşünülen darbede rol alınmayacağını deklare etmesi demekti. Elbette TİP'in bu tavrı karşı tarafta önce bir şaşkınlık ardından saldırının fitili oldu. "Aybar-Aren-Boran oportünizmine" karşı milli güçleri bir arada tutacak, devrim saflarını sıklaştıracak bir atak sol siyaset dünyasını tamamen kontrolü altına almaya başladı. Bu arada '68 hareketinin etkileri Türkiye'deki üniversitelerde de kendisini göstermiş, Batı '68'inden farklı olarak anti-emperyalizmin asıl belirleyen olduğu bir "üçüncü dünya" 68'i sahnedeki yerini almıştı. Üniversite gençliğinin politizasyon derecesi ve acil olarak siyasete müdahil olma arzusu, sol siyaset dünyasında "hangi şekilde devrim" dendiğinde "elbette, milli demokratik devrim" cevabının alınacağı bir noktaya gelmişti.

FKF'nin 3. Olağan Genel Kurultayı yaklaşırken, sadece SBF Sosyalist Fikir Kulübü ile Ankara Üniversitesi Fen Fakültesi "Fikir Kulübü sosyalist devrimcilerin" yönetimindedir. Ankara'daki diğer fikir kulüpleri ya MDD'cilerin ya da MDD'cilere sempati duyanların elindedir. İstanbul'da bu çekişme daha sert yaşanırken, Erzurum, Trabzon ve İzmir sekreterliklerinde daha yumuşak bir tartışma ortamı ve saflaşma vardı. FKF'nin 3. Genel Kurultayı, 4 Ocak 1969'da toplandığında durum böyledir. 12 Ocak 1969'da kurultay bittiğinde Hasan Yusuf Küpeli FKF Genel Başkanı, Hüseyin Ergün GYK üyesi seçilir. MYK içerisinde Tunç Çetin, Münir Ramazan Aktolga, Çağatay Anadol, Tuncer Eşsizhan, Ruhi Koç, Mustafa Ulusoy ve Süleyman Coşkun yer alırken, İstanbul sekreterliğine Sıtkı Coşkun seçilir. Yusuf Küpeli yönetimindeki FKF, MDD tezlerine iyice bağlanmış bir hale gelir ve TİP'e yakın oldukları düşünülen örgütler ve kişiler tasfiye edilir. Zaman zaman sopalı, yumruklu tartışmalarla devam eden süreç TİP'li kadroların 9-10 Ekim 1969'da Ankara'da yapılan olağanüstü kurultayda ayrılmalarıyla noktalanır. Bu kurultay sonunda FKF'nın ismi Türkiye Devrimci Gençlik Federasyonu (TDGF/Dev-Genç) olarak değiştirilir ve başkanlığına Atilla Sarp getirilir. Bu aynı zamanda grupların artık "Türkiye devriminin yolu" konusunda ayrışacakları, silahlı eylemlerin başlayacağı bir dönemin de açılmasıdır. DP iktidarına karşı CHP'ye yakın duran üniversite öğrencileri tarafından kurulan, 27 Mayıs'ı coşkuyla karşılayan, hızla TİP'e yönelen üniversite gençliği, kendi kurduğu FKF'yi de aşmak zorunda kalmıştır. FKF, ya geldiği noktada gerçek bir siyasal aktöre dönüşüp siyasal bir entite haline gelecekti ya da dağılacaktı. Dev-Genç bu durumda alttan alta örülmeye başlamış devrimci bir partinin nüvelerini hazdı.[8]

FKF'NİN ÖNEMİ

FKF üniversiteli gençlik hareketinin çıraklık dönemi örgütüdür. Güdümlü bir gençlik hareketinin kendi sınırlarını görmesi ve bunu aşmak için

nasıl davrandığının da bir göstergesidir. Ne CHP Gençlik Kolları'nın ne de TİP'in gençlik hareketini kontrol edebileceği bir dönemin ürünüdür. Ancak şunu da kabul etmek gerekir ki, FKF Türkiye sosyalist hareketinin çok parçalı halinin ilk yoğrulduğu teknedir. 27 Mayıs darbesinin özellikle anayasa konusunda birtakım imkânlar açması, toplumsal hayatın hareketliliğini tetiklerken, bu tür toplumun kendi rüştünü eline alma arzusunu açıkça ortaya koyduğu dönemlerde görülen özellikleri tekrarlar mahiyette sosyo-kültürel hayatın da zenginleşmesini sağlar. Bu tiyatrodan sinemaya, şiirden romana kültürel hayatın uzuvlarını canlı kılarken, bu iklimin neşesi ile kendi yapabileceklerinin ufkunu daha ötelerde çizen bir politik angajmanı da beraberinde getirir. Bunu tersten söylemek de doğrudur. Politik hareketlilik kültürel üretimin zenginliğini besler ve dönüştürür. FKF kendi bağrında yeşeren, kendisine olduğu kadar etrafına da etkide bulunan bir canlılığın ilk somut ifadesidir. Ne klasik komünist parti gençlik örgütü gibidir ne de sadece üniversite ile sınırlanmış bir öğrenci ilgisinin sönük, soluk kulübü. Bir yandan üniversitenin "elit ve aydın" yapması beklenen öğrencileri gelecekte onlara biçilmiş rollerden feragat etmeye zorlarken – ki bu gönüllü bir fedakârlıktır– diğer yandan devrimi de onların yapabileceğine olan inancı ve azmi pekiştirir. FKF deneyimi kendi üyelerini, madem onlar ülkenin geleceğindeki doktorlar, avukatlar, öğretmenler, bürokratlar kısaca "yapıcı"lar olacaklardır noktasından, niye kendilerinin hazırlayacağı bir geleceğin mimarları, "tam bağımsız ve gerçekten demokratik" (bunu 1960'ların ikinci yarısında sosyalist diye okumak gerekir) Türkiye'nin "yaratıcı"ları olmasınlar noktasına yöneltir. FKF'nin kendi tarihindeki CHP'den ve 27 Mayıs'tan kaynaklanan "cumhuriyete sahip çıkma" hedefi, cumhuriyeti cumhur için sosyalist bir şekle sokmanın nedeni oluverir. Üstelik bu defa cumhuriyet sokağından kültürüne her gün yeniden, devrimci bir kararlılık ve bağımsızlık hedefiyle "dönüştürülecek"tir. Mahir Çayan'dan Deniz Gezmiş'e, İbrahim Kaypakkaya'dan Sinan Cemgil'e 1960'ların özellikle ikinci yarısı boyunca etkili olan, solun rüşt ispatında rol alan aktörler FKF üyeliğinde bulunmuşlar, kurultaylarda, seçimlerde taraf olmuşlardır. Bu süreç aynı zamanda hareket içinde yer almış bireylerin kendilerini oluşturmalarının, kendi sorunlarına müdahil olmalarının da tarihidir.

DEV-GENÇ

FKF'nin varlığı Ekim 1969'da sona erdi. Son kurultayda yönetime gelen öğrenciler federasyonun adını Türkiye Devrimci Gençlik Federasyonu'na (Dev-Genç) çevirerek yeni bir dönemin hem siyasal hayatın kendisi hem de öğrenci gençlik hareketi için açıldığını ilan etmiş oldular.

DEV-GENÇ: İDEOLOJİ VE POLİTİKA

Dev-Genç, ismini aldığı kurultaydan sonra gelişecek sürecin sonunda yani 1971'de THKO ve THKP-C ortaya çıkıp, TİP ya da Mihri Belli önderliğinde kurulacak yeni bir proletaryanın öncü partisi fikrine karşı, öğrenci kitlesinin devrimci kalkışmasını gerçekleştirmek üzere harekete geçene kadar varolan en önemli kitlesel örgütlenmelerden birisini oluşturmuştur. Burada sonucuna işaret ettiğimiz ve TİP dışında mobilize hale gelen geniş MDD cephesinden Dev-Genç'in özerkleşmesi süreci siyasi tartışmalar sonucunda gerçekleşmiş ve ancak 1971 başında netleşmiştir. Bu süreç, çeşitli ittifaklar, kopuşlar, tasfiyeler, MDD stratejisini çeşitli şe-



6. Filo'yu protesto için 16 Şubat 1969 günü yapılan yürüyüşün erken saatleri.

A Cloud of Black Smoke Photographs from Turkey 1968 72,

killerde kendi siyasal söylemlerinin bir parçası olarak kabul eden gruplar arasında yaşanmıştır. Ayrımları tek tek ele alınmayı gerektirmekle beraber Ekim 1969-Mart ve Mayıs 1972 arasında çok hızlı yaşanan bir süreç söz konusudur. Bir yanda üniversitelerdeki öğrenci hareketiyle biçimlenmiş ancak siyasal faaliyeti hızla yükselmiş Dev-Genç, diğer taraftan Mihri Belli'nin belagatinden etkilenen askeri öğrenciler, genç subaylar, işçi liderleri... Üstelik bu aktörler arasında karşıtlık değil, geçişlilikler, etkileşimler söz konusudur. Köylerde miting, propaganda ve siyasal çalışma yaparak bir siyasal hat kurmaya çalışan üniversite öğrencileri de, işçi örgütlenmesinin esas olmasına inanan öğrenciler de, bir an önce sağ siyasal iktidarın devrilmesi gerektiğine inanan genç subaylar da, devrimci bir siyasal parti kurma gereğine inanan sol aydınlar da tüm bu hercümercin içinde yer almaktadır ve tüm tartışmalar yazılar, dergiler, broşürler, toplantılarda yaşanmaktadır. *Aydınlık Sosyalist Dergi* (Kasım 1968) (daha sonra Ocak 1970'te *Aydınlık Sosyalist Dergi* (ASD) ve *Proleter Devrimci Aydınlık* (PDA) olarak ayrışacaktır) ilk başlarda belli başlı grupların yazılarıyla tüm MDD hareketinin yayın organı gibidir. Hem FKF hem de Dev-Genç içindeki grupların temsilcileri de ASD içinde yazılarıyla, federasyon yönetiminde temsiliyetleriyle mevcuttur. 1969'dan itibaren sol içi siyasal tartışmanın sertleşmesi ve gruplaşmaların netleşmeye başlaması nedeniyle FKF daha çok kendi sorunlarına, TİP'e duyulan güvene, kendi tarihinin sınırlarına çakılı bir öğrenci örgütü iken ve bu nedenle herhangi bir fraksiyonel farkı belli etmeden üyelerini bir arada tutabilirken, kendi tarihinin sonunda bunlarla hayatta kalmasının mümkün olmadığı da ortaya çıkmıştı. Kendisini parti formu ve refleksleri ile görmek isteyen öğrenci grupları için gelinen noktada sıkıntıyı aşmanın yolu yeni bir form ve içerikle yeniden örgütlenmekti.

BİR SİYASAL DÖNEM KAPANIRKEN

TİP döneminin siyasetini belirlediğini söyleyebileceğimiz koşullar 27 Mayıs nedeniyle yanı, anayasanın sosyalizme açık olması "ihtimali"ne dayalı bakış açısı ve darbenin "ilerici" unsurlarının yaydığı havayla ortaya çıkmıştır. 27 Mayıs ertesinde artık başka bir motif olarak dolaşımda bulunan Kemalizmin "güncelliği" ve bununla çevrelenmiş bir siyaset alanında "karşı devrimci DP"ye karşı mobilizasyonu sağlamış olmak gibi bir gururun taşıyıcısı öğrenci gençlik hareketi ile siyasal alanın mümkün olabildiği oranda demokratik teamül ve kıstaslarla çevrelenmesi, sosyalist bir iktidarın seçim yoluyla sağlanmasına odaklanmış bir sosyalist parti bu resmin önemli ayrıntılarıdır. Her iki kesim ilk başlarda büyük yekpare bir blokun içinde görürler kendilerini. Ancak zaman geçtikçe böyle bir blokun olmadığı kanaatı her iki tarafta da varolur. Bu ayrışma '60'lar döneminin Avrupa ve Amerika öğrenci hareketlerinde görülen "iktidar"a karşı yönelmiş, toplumu sorguya çeken, komünist partilere karşı cepheden tavırlı bir siyasal hat üzerinde şekillenmez. Üçüncü dünyacı bir karşıkoymacılığın, hâlâ Batı'yı medeniyette yakalamak gayesinin, aynı Batı'nın emperyalist emellerine karşı bağımsızlık mottosunun, devrim stratejilerinin, ilerici güçlerin, sınıflar arası ilişkilerin bir koz olarak düşünülmesinin bulamacında şekillenen bir harekettir bu. TİP üzerinde ise TKP geleneğinin devletle cepheden yüzleşmeyen, SBKP stratejilerine göre pozisyon kapatan, eldeki kadroların ve partinin muhafazası için siyasal parti olarak varolmanın yeterliğine odaklı anlayışı ile Aybar tarafından dile getirilen/savunulan uluslararası herhangi bir sosyalist "güç"ün merkezkaçına dahil olmayan, bağımsızlık motifi kuvvetli ve bununla beraber sosyalizm tanımını da yeniden düşünmeyi öneren diğer bir anlayış çatışıyordur aynı dönemde. Öğrenci hareketi bu çok belirleyenli siyasal havanın ağırlığı altında, kendi talep ve niyetleriyle şekillenmeye, varolmaya çalışmıştır ancak bu talep ve niyetler bahsi geçen "hava" tarafından muhasara altına alınmıştır. Bu muhasaranın dağıtılması, öğrenci hareketinin "kendi" olabilmesi ancak Dev-Genç dönüşümü ve hemen



18 Temmuz 1968 tarihli 6. Filo'yu protesto eylemlerinde Amerikan askerleri denize atılmıştı.

A Cloud of BlackSmoke Photographs from Turkey 1968 72



Fotoğraf: Ergin Konuksever.

ardından (1970 sonbaharında) daha sonra kendisini THKP-C olarak ilan edecek örgütlenmenin izlerinin belirginleşmeye başlamasıyla mümkün olmuştur.

1970 yılının Haziran ayına kadar sınıfsal konumları, planlanan ya da tartışılan millî demokratik devrimde niçin rol almaları gerekeceği çok da tartışılmamış olan silahlı bürokrasinin 15-16 Haziran olaylarından sonraki tavrı bir anda ilerici darbede ordunun rolünün ne olacağını netlikle ortaya çıkardı. 15-16 Haziran'daki işçi eylemleri sınıfsal bir kalkışma olarak orduyu rahatsız edecek düzeyde ordudan bağımsızdı. Ve yine 15-16 Haziran eylemleri ordunun işçi kitlelerine ateş açması, çatışmada işçilerden yana değil varolan durumun muhafazasından yana tavır alması gibi beklen(me)dik bir şekilde sonuçlandı. Silahlı bürokrasinin "ilerici unsurları" için meydana gelen olaylar arabayı atın önüne bağlamak gibiydi. Ordunun bu durumu kabul etmesi mümkün değildi. Pek çok MDD'ci içinse durum ordunun kızdığı kadar ciddiydi. Ordunun devrimin *fiili* önderliği fikrine sıcak baktığı bir dönemde *ideolojik* öncünün yani işçi sınıfının *fiili* önderliği ele almaya çalışması stratejik olarak pek hayırlı bir iş değildi. Bundan sonra hızla işleyen bir süreç başladı. Ya baştan beri ilerici rolüne güvenilen ordunun yapacağı darbede bir yan unsur olarak bulunmak temel çizgi olacaktı ya da yeni bir müdahale tarzı ve stratejisi geliştirmek gerekecekti. Bu durum gençlik hareketinin içinde iyice güçlenen silahlı eylem perspektifini besliyordu. Darbe beklentisi ve bu beklenti gerçekleşirse yapılacak işlerde silah kaçınılmaz olarak kullanılacaktı. Ekim 1970'teki Dev-Genç genel kongresinde birlikte hareket eden insanlar, daha sonra THKP-C adını alacak örgütün oluşturucuları, uzun zamandır birlikte hareket edilen ve Mihri Belli'nin şahsında siyasal sözcülüğünü bulan diğer MDD'cilerden ayrılarak (PDA'cıları da tasfiye ederek) seçimleri kazandı ve yönetime geldi.

Mahir Çayan'ın önderi ve teorisyeni olduğu hareket, darbe ve sol ilişkisine ve darbecilerin niteliklerine diğer MDD'ci gruplardan farklı yaklaşıyordu. Mahir Çayan'ın *Toplu Yazılar*'ında görüleceği gibi THKP-C'nin darbe öncesindeki stratejisi anti-emperyalist bir blok yaratabilmek ve "ilerici" olarak umulan darbede gerekli noktalarda silahlı eylemler vasıtasıyla "öncüyü" tavır almaya zorlamaktı. Böylece yavaş yavaş gelişecek ama hegemonyayı ele alabildiğinde güçlü bir şekilde devrimin yolunu belirleyecek, ayrıca orduya tâbi olmadığı için gücünü ve etkinliğini kendi stratejisinin gerçekleştirilmesinde bulacak bir hareket kendini belli etmiş oldu. Bu arada Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının THKO olarak başlattıkları şehir gerillası eylemleri süreci hızlandıran faktörlerin önemlilerindendir. THKO, teorisyeni Hüseyin İnan'ın kaleme aldığı *Türkiye Devriminin Yolu* başlıklı broşürden de izlenebileceği gibi ilerici darbe beklentisinin "yapıcıları"ndan olmak üzere eylemlerine başladı. Yapılan eylemlerde en başından itibaren örgütün adı ve amaçları belliydi. Nihayetinde ordu ilerici darbeyi gerçekleştirecekti ve bu durumda THKO'nun yaptığı eylemleri gizlemesinin herhangi bir mantığı olamazdı. 9 Mart 1971'de beklenen ilerici darbe gerçekleşmemiş ve 12 Mart süreci başlamıştı. THKP-C'nin asıl eylemlerini 12 Mart sonrasında gerçekleştirmesi bunun en iyi ifadesidir. THKP-C, 1 Mayıs'ta İsrail Başkonsolusu'nu kaçırarak varlığını ve gücünü bir bildiriyle kamuoyuna duyurdu. Ancak THKO'nun Nurhak Dağları'nda orduyla girilen çatışmada adeta bütünüyle yok edilmesi sonun başlangıcının habercisiydi (31

Mayıs 1971). Bundan sonra yaşanan süreç ilerici darbenin asla gelmeyeceğini, varolan siyaset oyununun siyasî elitin kendi arasında oynamaya karar verdiği bir oyun olduğu gerçeğini sola göstermiş oldu.

SONUÇ

Sosyalist literatürde 1968'e kadar öğrencilere, aktif militanlık, parti kadrosu olmak dışında bir misyon atfedilmiyordu ama Lenin'in vurguladığı "öncü" fikrinin bir muhatabı da aydınlar/entelektüeller/kendi sınıfının bilinçli önderi olan işçilerin yanı sıra öğrenci gençlikti ya da öğrenciler için bunu böyle kabul etmek kendilerine biçtikleri misyonu daha sağlam kılmaya yarayacak bir referansı. "Siyasal sınıf bilinci işçilere, ancak dışardan götürülebilir, yani ancak iktisadi mücadelenin, işçilerle işverenler arasındaki ilişki alanının dışından." Sınıfa dışardan bilinci götürecek kadrolar elbette "parti kadroları" arasından yetişecekti ama bu kadrolar da ansızın belirmeyeceğine, mücadele içinde biçimleneceğine göre sınıf mücadelesine, kendi mücadele ve talepleri üzerinden geçip gelerek katılan öğrenciler öncünün (parti) siyasal müttefikleri olabilirdi. "Siyasal mücadelenin önemini anlayan ve bu mücadeleye başlayan öğrencileri yüreklendirmek" Lenin açısından sadece bir üniversite sorunu olmadığını tüm bir siyasal düzen sorunu olduğunu ortaya koyabilmek için gereklidir. "Çok yönlü bir siyasal mücadele" yürütebilmek için tüm muhalefet katmanlarının partinin önderliği altında örgütlenmesi gerekmektedir. Öğrenci hareketinin bu "öncü" misyonu parti fikriyle beraber ama daha çok kendi üstlerinden sahiplendiklerini iddia edebiliriz. Lenin'de mevcut iradecilik, siyasal düzen sorunu olduğunu gösterme gereği, siyasal mücadeleye katılmış öğrenci hareketleri için yeterli bir referans işlevi görür. Mahir Çayan'ın politikleşmiş askeri savaş stratejisi, silahlı öncünün varolan suni dengeyi bozmak, düzenin zayıflığını teşhir etmek için başvurduğu ve yalnızca söylemden ibaret olmayan bir hareket tarzı sunabiliyordu bu yüzden. Hem partinin öncülüğünü hem de siyasal alana iradi olarak müdahaleyi bir araya getiriyordu. Bu öncü partinin kadroları yine bir öğrenci hareketi örgütünden, Dev-Genç'ten türetiliyordu.

Dev-Genç'i FKF'den ya da TİP'in Sosyalist Gençlik Örgütü'nden (SGÖ) ayıran en önemli nokta her şeyden önce diğer sol siyasal aktörlerle belirgin bir başka aktör olarak muhatap olmasında, kendine güvenli, cüsseli bir örgüt olmasında yatar. Sadece büyük şehirlerde değil, Anadolu'daki üniversitelerde de var olabilen bu örgüt içerdiği kısaltmanın azametinin yanı sıra, siyasî alanda bulunabilmesi ile de öncelleri olan öğrenci federasyonlarından farklıdır. Diğer taraftan Dev-Genç'e özellikli bir konum kazandıran nokta belirli okuma listelerine sıkışmayan, kendisini sosyalist geniş ailenin her üyesine bir yandan yakın sayan, onların düşüncelerini okumak, araştırmak konusunda çekincesiz, kompleksiz davranabilen bir örgüt olması, bu yolla sosyalizmle ilişki kurabilmeyi, daha geniş kitlelerle var olmayı başarabilmiş olmasıdır. Dev-Genç içinden çıkıp daha sonra farklı fraksiyon ya da "izm"ler altında toplanan insanların o dönem boyunca nasıl bir arada bulunduğunu başka türlü anlamlandırmak mümkün değildir. Bu durum örgütün zenginliği kadar çelişkilerini de bağrında taşımasını getirmiştir kuşkusuz, ancak yine dönemin, insanları bir anda içine çeken doğası, devrim beklentisinin doğuracağı atalet halini aşacak moral tazyik de bu noktalarda neşet etmiştir.

Dev-Genç THKP-C değildir, bunu vurgulamaya gerek bile yoktur, demek elbette mümkün. Ancak 1969 sonuyla 12 Mart arasında varolabilmiş, kendisi bu dönemde çetin bir siyasal hareketlenmenin, silahlı bir dönemin ortasında bulmuş ve taraf olmuş bir öğrenci örgütlenmesini yalnızca üniversitedeki faaliyetleri ile anlatmak mümkün değildir. Toplantıların, tartışmaların şeklen ve içerik itibariyle değişmeye başladığı '69 yılından sonra "devrim"in güncelliğini ve buna uygun siyaseti kendisine merkez alan bir gündem, bir öğrenci örgütlenmesinin değil siyasal bir örgütlenmenin refleksleriyle var olmuştur.

DİPNOTLAR

* Bu makale, İletişim Yayınları tarafından yayımlanan *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce* serisinin "Sol" başlıklı 8. cildinde yer alan iki yazının *Toplumsal Tarih* editörleri tarafından kısaltılarak ve yazarı tarafından gözden geçirilerek aynı başlık altında bir araya getirilmesiyle oluşmuştur.

2 *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, cilt 8, Sol* (ed. Murat Gültekingil), İletişim Yayınları, 2008 içinde yayımlanan ve burada kısaltılarak tek bir yazı haline getirilen iki makale, başka makalelerle beraber, Ergun Aydınoğlu, *"Sol Hakkında Her Şey" mi?*, Versus Yayınları, 2008'de çeşitli eleştirilerin muhatabı olmuştu. *Toplumsal Tarih*'e sunulan bu hal üzerinde değişiklikler (kısaltma, yazının kendi içinde bütünlük sağlayacak yer değişiklikleri) yapılırken, hahsedilen eleştiriler de, yanlış anlaşılmaya sebep olabilecek ifadelerin revizyonu sırasında gözetilmiştir

3 Yazıda verilen tarihler ve isimler Turhan Feyzioğlu, *FKF Demokrasi Mücadelesinde Sosyalist Bir Öğrenci Hareketi*, Ozan Yayıncılık 2004'ten derlenmiştir. Konuyla ilgili olarak ayrıca bkz. Ali Yıldırım, *Belgelerle FKF Dev-Genç*, cilt 1, Yurt Kitap-Yayın, 1988; GünZileli, *Yarınlara (1954 - 1972)*, İletişim Yayınları, 2002; Gün Zileli, *Hatıralar (1972-1983)*, İletişim Yayınları, 2003; *Sosyalizm Ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi*, 6. ve 7. ciltler, İletişim Yayınları, 1988; Mehmet Ali Aybar, *TİP Tarihi*, c. 3, BDS Yayınları, 1992; Sadun Aren, *TİP Olayı*, Cem Yayınevi, 1993; Artun Ünsal, *Umuttan Yalnızlığa Türkiye İşçi Partisi 1961-1971*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2002. Oral Çalışlar, *68' Başkaldırının Yedi Rengi*, Milliyet Yayınları, 1990.

4 Bu bildiriyle beraber, makale içinde referans verilen dönemin önemli metinleri için bkz. *Türkiye Sosyalist Solu Kitabı I: 20'lerden 70'lere Seçme Metinler*, (yay. Haz. Emir Ali Türkmen), Dipnot Yayınları, 2013. Yön bildirisi içinbkz., *a.g.e.*, s. 265.

5 Milli demokratik devrim stratejisinin, Mihri Belli'den evvel Doğan Avcıoğlu tarafından dile getirildiği, diğer bir ifadeyle "patenti"nin Avcıoğlu'nda bulunduğu hususunda görüşler de vardır. Bkz. Akt. Gökhan Atılgan, *Kemalizm ile Marksizm Arasında Geleneksel Aydınlar: Yön-Devrim Hareketi*, TÜSTAV Yayınları, 2002, s. 217, dn. 23. Atılgan'ın *Yön-Devrim* hareketi hakkındaki bu ayrıntılı ve kapsamlı eseri, başlığında da vurgulandığı gibi 1960'lardaki gençlik-öğrenci hareketini etkileyen sol entelijansiyanın zihni konumlanmalarını, birbirleriyle düşünsel ve siyasal alışverişlerini oldukça çarpıcı bir biçimde analiz ediyor

6 *Yön* 5 Haziran 1963'te, Talat Aydemir'in darbe girişimini desteklediği gerekçesiyle kapatılmış, 25 Eylül 1964'te yeniden yayınlanmaya başlamıştır

7 Turhan Feyzioğlu, *FKF Demokrasi Mucadeleeinde Sosyalist Bir Öğrenci Hareketi*, s. 144.

8 Bu konuda Aralık 1969 ve Ocak 1970'ten itibaren, daha sonra THKP-C'nin kurucu önderliğini üstlenecek kadroların kendi aralarında daha sıkı ilişkiler kurdukları, yeni bir siyasal örgütlenmenin hazırlıklarına başladıkları aktarılmaktadır. Bkz. *Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi*, cilt 7, s. 2177.

68'DE ÖĞRENCİ-İŞÇİ DAYANIŞMASI
İŞÇİ-GENÇLİK EL ELE!

HAKAN KOÇAK

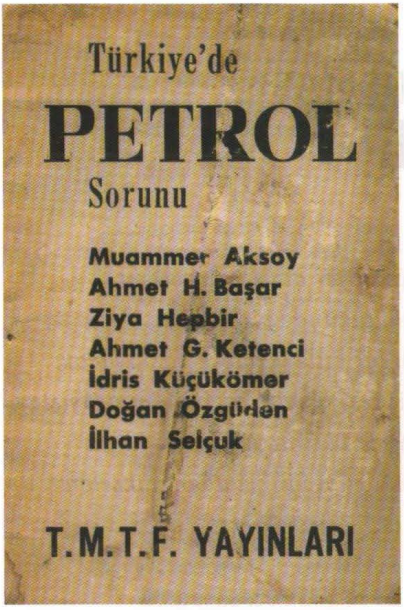
1960'ların sonlarına doğru gençlik mücadelesi içinde yer alan figürlerden bazılarının işçi sınıfıyla buluşma ve işçi sınıfı öncülüğünde bir devrim gerçekleştirme çabaları daha sistematik ve kararlı bir hale gelmeye başlayacak, 15-16 Haziran 1970 bu kesim için umut verici bir işaret olacaktır. Tüm bu arayışlar, 1960'larda yükselen dalgayı kıran 12 Mart Darbesi ile kesintiye uğrasa ya da yer altına inse de darbenin etkilerinin aşılmasının ardından yeniden yükselen sol harekete değerli bir birikim kazandırmıştır.

"Yalnızca iki dünya devrimi olmuştur" der Wallerstein; ilki 1848, ikincisi ise 1968'de. Sonra ekler: "ikisi de birer tarihsel yenilgiydi ama ikisi de dünyayı dönüştürdü."[1] İçinde bulunduğumuz yıl dünya çapındaki 68 devrimci hareketinin 50. yıldönümü. Yarım asır sonra dönüp bu büyük ve etkilerini hâlâ yaşadığımız olaya bakmanın birçok açıdan öğretici olacağını; günümüzün savaş, şiddet ve düşmanlık dolu dünyasına 68'in umut dolu havasını taşımanınsa güçlendirici olacağını düşünüyoruz. Popüler algıda 68 ağırlıklı olarak bir gençlik başkaldırısı olarak yer alır. En güçlü imgesi 68 Paris Mayıs'ındaki üniversitelilerin işgal ve sokak barikatlarıdır. Ama aslında hareketin hem coğrafi sınırları hem de katılımcı kompozisyonu bundan çok daha geniştir. Konumuz açısından özellikle vurgu yapılması gereken şey 68'in aynı zamanda dünya çapında işçi hareketinin bir yükseliş anını temsil ediyor oluşudur. Hobsbawm, Fransa 68'i için yaptığı değerlendirmede hareketin ilk evresi olan öğrenci hareketinin geri çekilmeye başladığı anda devasa bir genel grev ile sahneye çıkan Fransız işçi hareketinin dönemin iktidarı için çok daha zorlayıcı bir güç oluşturduğunu vurgular.[2] 1968 ertesinde birçok ülkede uzun yıllardır görülmemiş düzeyde işçi mücadeleleri patlak verdi. Bunların en önemlileri, İtalya'da, Arjantin'de ve Britanya'da yaşandı. 1969'da İtalya'da yaşanan "Sıcak Sonbahar" adıyla bilinen mücadeleler, bütün bir genç işçiler kuşağının yüzünü sola dönmesiyle sonuçlandı. Arjantin'de 1969 Mayısında Cordoba ve Rosario kentlerinde işçi sınıfı ve gençlik el ele ayaklandı. Bu ayaklanmalar 1966'da kurulmuş olan askeri diktatörlüğün 1973'te yıkılmasına giden yoldaki ilk adım oldu. Britanya'daki 1972 başarılı madenciler grevi ise Muhafazakâr Parti hükümetinin yıkılışıyla sonuçlandı.[3]

Biz bu yazıda Türkiye'de 1968 devrimci kesitini, gençlik ve öğrenci hareketlerinin ilişkileri ve öğrenci-işçi dayanışması pratikleri bağlamında değerlendirmeyi amaçlıyoruz. 68 Olayları, 1968'i de içine alan, yaklaşık beş yıllık bir dönemde, 1966-1970 arasında bütün dünya kapitalist sistemini ve bir ölçüde Doğu Avrupa'daki reel sosyalist ülkeleri de kapsayan toplumsal muhalefet ve kaynaşmanın genel, jenerik adı olarak düşünülebilir.[4] Bu bağlamda "68 Olayları"nın devamettiği kesit olarak değerlendirilen 1960'ların son birkaç yılına yoğunlaşmayı planlıyoruz. Ancak başta, Türkiye'de işçi ve gençlik hareketleri ilişkisinin öncesine de genel bir bakış atmayı istiyoruz. Bu noktada üniversite öğrencilerinin temelde üniversiter taleplerle yarattıkları bir toplumsal hareketin "gençlik hareketi" olarak anılmasını kişisel olarak uygun bulmamakla birlikte yazıda yaygın kullanıma uyacağımızı da belirtmek isteriz.

İŞÇİ VE GENÇLİK ÖRGÜTLERİNİN İLK İLİŞKİLERİ

Türkiye Milli Gençlik Teşkilatı (TMGT) 1950'lerin başlarında "Türkiye'de çeşitli sahalarda çalışan gençleri ulusal bir ülkü etrafında birleştirerek kültür dayanışması sağlamak, Türk gençliğinin görüşlerini Türk ve dünya kamuoyuna açıklamak, gençlik sorunlarını Atatürkçü bir görüşle yorumlamak ve çözüm önermek" gibi amaçlarla kurulmuş ilginç bir örgütlenmeydi. Çeşitli uluslararası gençlik örgütlerinin üyesi olan TMGT işçi gençliği de bünyesine alma çabasına girişti. Bu yönde İstanbul İşçi Sendikaları Birliği'ne (İİSB) yaptığı başvuru tartışmalara neden oldu. Birliğin 1951 Mart'ında toplanan kongresinde o sıralarda yapılan öğrenci gösterilerini gerekçe gösteren bazı sendika temsilcilerinin, aralarında "fena ideolo-



TMTF tarafından düzenlenen panelde yapılan konuşmaları içeren 1965 basımı kitabın kapağı.

jilere" sahip bulunan üniversiteliler ile birlikte olunmasına şiddetle karşı çıktıkları görüldü.[5]

Uzun tartışmalar sonucunda İİSB'nin Teşkilata girmesi reddedilse de bir süre sonra tekstil işçilerinin örgütü olan Teksif Sendikası örgüt içinde yer alma kararı aldı. Teksif'in örgütlü olduğu Santral Mensucat fabrikasında yaşanan toplu işten atmayı protesto eden TMGT yayınladığı bildiride işçiyi hayata ve yarına bağlayan en kuvvetli bağın, işçinin gençliği ve çalışma sahası olduğunu; işverenin yaptıkları ile hem işçi hem de memleket için önemli olan gençlik cevherinin kaybına neden olduğunu söylüyordu. Örgüt işveren uygulamalarını gençlik ve memleket davası olarak ele almak gerektiğini vurguluyor, bu bağlamda Santral Mensucat'ın işçileri geri almasını talep ediyordu.[6] Bildirideki emek ve gençlik sorunlarını birleştiren perspektifin özgün olduğu belirtmek gerekir.

Üniversite öğrenci örgütlerinin sonraki yıllarda da zaman zaman işçi eylemlerini desteklediği örnekler yaşandı. TMGT bir bildiri yayınlayarak, İstanbul'da İİSB'nin öncülüğünde uzun uğraşlardan sonra gerçekleştirilen Saraçhane Mitingi'ni desteklediğini duyurdu.[7] Bildiride şöyle deniyordu:

> Biz Türk Milli Gençlik Teşkilatı olarak bünyemizde bulundurduğumuz ve temsil ettiğimiz Türk işçi gençliğinin haklı isteklerini, Türk işçisine has bir olgunlukla halkoyuna ve yöneticilerimize duyuracağına inanıyoruz. Kitlelerin haklı istekleri üzerine eğilmek ve onlara çözümleme yolları aramak demokrasilerin yapısı icabıdır.

1963'te yürürlüğe giren toplu sözleşme ve grev yasalarının hemen ardından gelişen önemli grevlerden biri olan Berec Grevinin kritik günlerinde TMGT başkanı Erol Ünal ve bir başka gençlik örgütü Türkiye Milli Talebe Federasyonu (TMTF) başkanı Ahmet Güryüz Ketenci yılbaşı gecesi, işçilerin grev çadırının bulunduğu fabrika önüne gelerek grevi yürüten Petrol-İş Sendikası genel başkanı Ziya Hepbir'e bir buket çiçek verdiler ve dayanışmalarını ifade ettiler.[8]

1966'da gerçekleşen tarihi Paşabahçe grevine destek verenler arasında TMTF de vardı. Grev yerinde konserler, tiyatro ve folklor gösterileri düzenleyen TMTF üyesi üniversiteliler ayrıca Vietnam fotoğraflarından oluşan bir sergi de açtılar.[9]

60'lı yılların ortalarında milli petrol davası toplumsal muhalefetin önemli gündemleri arasındaydı. 1965'te TMGT başkanı Ketenci'nin yanı sıra dönemin sol aydınları ve Petrol-İş Sendikası genel başkanı Ziya Hepbir'in de katıldığı bir açık oturum düzenlendi ve yapılan tartışmalar TMTF tarafından kitap olarak yayımlandı.[10] Harun Karadeniz ise anılarında bu yıllarda Petrol-İş ile TPAO arasında yaşanan anlaşmazlığın çözümünde TMGT genel başkanı Alp Kuran'la TMTF genel başkanı Ketenci'nin arabuluculuk yaptıklarını ve anlaşmazlığı çözümlediklerini kaydeder.[11] Gerçekten de TMGT ve TMTF başkanları ilgililere gönderdikleri telgraflarla arabuluculuk çağrısı yapmış, grevin ertelenmesini istemişlerdi.[12] Gençlik örgütleri burada, milli petrol şirketinde gerçekleşecek bir grevin yabancı petrol tekellerinin işine yarayacağını ve milli petrol davasına zarar vereceği düşüncesi ile hareket ediyorlardı.

DEVRİMCİ ÖĞRENCİLERİN İŞÇİ SINIFIYLA DAYANIŞMASI VE İŞBİRLİĞİ

60'lı yılların ikinci yarısından itibaren üniversite öğrencileri arasında sosyalist fikirler yaygınlaşmaya ve bu temelde örgütlenmeler gelişmeye başladı. Türkiye İşçi Partisi'nin (TİP) seçimlerde kazandığı başarının da etkisiyle üniversitelerde kurulmaya başlayan Fikir Kulüplerinin birleşmesiyle Aralık 1965'te bir federasyon oluşturulur: Fikir Kulüpleri Federasyonu (FKF).

FKF'nin ilk sokak eylemlerinden biri, 17 Mart 1965'te Zonguldak-Kozlu'da yaşanan ve iki işçinin de yaşamını yitirmesine neden olan olayları protesto etmek ve işçilerle dayanışmasını göstermek için gerçekleştirildi. Çok az sayıda öğrencinin katıldığı ve çok sıkı bir polis denetiminde gerçekleşen sessiz yürüyüşte "amele değil işçi", "mebusa zam, işçiye gam", "memlekette patronlar mı hakim kanunlar mı" gibi sloganlar içeren dövizler taşındı.[13] Yürüyüş sonrası Siyasal Bilgiler ve Hukuk fakülteleri öğrenci dernekleri bir grup sendikayla birlikte işçi haklarını savunan ortak bir bildiri yayınladı.

Ağustos 1966'da Çorum Belediye işçilerinin işten çıkartma ve ücret düşürme uygulamalarını protesto etmek için Çorum'dan İstanbul'a başlattıkları ve bir ay süren yürüyüşe FKF Genel Başkanı Hüseyin Ergün ve MYK üyesi Ahmet Ali Arlı Ankara'dan katılarak işçilerle birlikte İstanbul'a kadar yürüdüler.[14] İstanbul Taksim anıtında son bulan yürüyüş aynı zamanda, devrimci gençlerin dönemin sol çevrelerince işçi eylemlerine destek vermediği için eleştirilen Türk-İş'i protesto ettikleri bir eyleme de dönüşmüştü. Yürüyüşün İstanbul ayağında etkin biçimde yer alan devrimci gençlerden Deniz Gezmiş

ilk gözaltı deneyimini bu protestolar sırasında yaşadı.[15]

Şubat 1967'de giderek etkili hale gelen işçi hareketi içinde yaşanan farklılaşmalar, sosyalist sendikacıların öncülüğünde yeni bir konfederasyonun ortaya çıkışına neden oldu. Türkiye Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu (DİSK) kuruldu. DİSK kurulduğu andan itibaren gençlik örgütleriyle ortak eylemler gerçekleştirdi. 8 Temmuz 1967'de DİSK ve ilerici gençlik örgütleri meclisteki Türkiye İşçi Partisi milletvekili Çetin Altan'ın dokunulmazlığının kaldırılması girişimini protesto etmek için Taksim'de "Uyanış Mitingi" düzenlediler.[16] Uyanış Mitingi, gençlik örgütlerinden TMTF, İstanbul Üniversitesi Talebe Birliği (İÜTB), İstanbul Teknik Üniversitesi Teknik Okulu Talebe Birliği (İTÜTOTB), İstanbul Yüksek Teknik Okulu Talebe Birliği (İYTOTB) ve FKF'nin katıldığı ve Beyazıt Hürriyet Meydanı'nda başlayan, Taksim'de sona eren bir yürüyüşle gerçekleştirildi. DİSK, İTÜTB, İTÜTOTB, FKF ve Türkiye Öğretmenler Sendikası (TÖS) tarafından düzenlenen "ikinci uyanış mitingi" 26 Şubat 1968 tarihinde İstanbul Taksim Meydanı'nda yapıldı. Mitinge Mehmet Ali Aybar, Çetin Altan, Yunus Koçak ve öğrenci kuruluşları temsilcileri katıldı. TİP milletvekilleri Çetin Altan ve Yunus Koçak'ın 20 Şubat günü mecliste ağır biçimde dövülmesini protesto için yapılan mitinge binlerce kişi katıldı.[17]

1968 Mart ayında sağcı siyasi yapıların Ankara'da gerçekleştirdiği 2. Şahlanış Mitingi sonrasında "dinci gericiliğin emperyalizmin uzantısı olduğu" saptamasında birleşen çeşitli sol toplumsal muhalefet örgütleri bir araya gelerek Türkiye Devrimci Güç Birliği'ni (Dev-Güç) oluşturdular. Dev-Güç eylemlerini belirlenen ilkeler çerçevesinde yürütmek üzere beş kuruluşun temsilcileri görev almıştı: 27 Mayıs Milli Demokratik Devrim Derneği, FKF, DİSK ve TÖDMF.

Temmuz 1968'de Ankara'da ağırlıkla sol gençlik örgütlerinin düzenlediği "Anayasa Mitingi"ne DİSK de destek verdi.[18] Mitingde ABD karşıtı, bağımsızlıkçı sloganlar, "faşizme ve irticaya karşıyız" gibi ifadeler öne çıktı.

Singer Grevi Dayanışması

1967'de Singer satış mağazalarında gerçekleşen grev gençlik mücadelesiyle işçi sınıfı hareketi buluşmasının en ileri örneklerinden biri oldu. Dönemin koşulları içinde Türk-İş tarafından yalnız bırakılmış bu grev gençlik örgütlerince giderek yoğunlaşan biçimde sahiplenildi. Grevin yabancı bir şirkete karşı yapılıyor olması anti-emperyalist atmosfer içindeki gençlerin ilgisini daha da derinleştirmelerini getiriyordu. Greve hem TMGT hem de FKF etkin biçimde destek oldular.[1] O sırada önemli gençlik önderlerinden biri olan Osman S. Arolat anılarında TMTF'liler olarak Karaköy'deki Singer yönetim binası önünde eylem yapma kararı aldıklarını, eylemde popüler bir marka olan Singer dikiş makinesi maketi yaktıklarını aktarır.[2] Eylemin ardından grevci işçiler devrimci gençlerle ilişki kurarlar ve ortak çalışmalar sonucu "Singer Malları Ardındaki Oyun" ismli bir kitapçık hazırladılar. İTÜ Talebe Birliği'nin (İTÜTB) maddi desteğiyle 5000 adet basılan kitapçıkta İTÜTB'nin yanı sıra TMTF, İYTOTB, İTÜTOÖB, ODTÜTB imzaları da yer aldı. Kitapçıkta Singer markası taşıyan ürünlerde Japonya'da üretilen ucuz fason parçaların kullanıldığı, ancak yüksek fiyatlarla tüketicinin sömürüldüğü anlatılıyordu. Kitapçık yankı uyandırdı ve Singer mağazaları satılan ürünlerde fiyat değişikliklerine gitmek durumunda kaldı.

Nisan 1968'de toplanan İstanbul Yüksek Teknik Okulu Talebe Birliği Genel Kurul raporunda grevle ilgili, dönemin devrimci gençlerinin işçi hareketine bakışını da özlü biçimde yansıttığını düşündüğümüz, şöyle bir değerlendirme yer alıyordu: "... Bu grev bugün başarısızlıkla sonuçlanmış, Türk işçisinin nasıl yabancı sermayeye peşkeş çekildiği ve nasıl ezilmek istendiği de ortaya çıkmıştır. Türk emekçisi bu olaylar karşısında gerçek durumunu görüyor ve bilinçli bir şekilde kendinden yana bir düzen kurma çabasını belirgin biçimde ortaya koyuyordu. Bu da gösteriyor ki aydınlık yarınlar uzak değildir."

İTÜ'lü öğrenci dernekleri Aralık 1967'de Spor Sergi Sarayı'nda düzenledikleri Kıbrıs konulu bir açık oturumun afişinde "Singer Grevinde 134. Gün" ifadesine de yer verdi. Söz konusu afişi sokaklara asarken gözaltına alınan devrimci öğrenciler oldu. Grevin öncülerinden Metin Cantek Ankara'da FKF'lilerin grevi desteklediklerini, ihtiyaç duyulan her an yardımlarına koştuklarını aktarmaktadır.[3] Gençlik örgütleri aynı zamanda grev boyunca Singer'in grevde bulunan şubelerine destek ziyaretleri örgütlediler. TMGT genel sekreteri Fikri Yazıcı grev gözcüsü önlüğü giyerek grev nöbeti tuttu.

DİPNOTLAR
1 Zafer Aydın, *Greveden İşgale Singer Eylemleri* (İstanbul: Tüstav Yayını, 2015).
2 Osman S. Arolat, *Bir Gençlik Liderinin Anıları* (İstanbul: İş Bankası Yayınları, 2017), s. 60-61.
3 Aydın, *age*, s. 86.


TÜSTAV Arşivi Nebil Varoy Koleksiyonu

UYANIŞ MİTİNGİ

Türk Halkı,

Tarihi günler yaşıyoruz. Türkiye bir uçuruma itilmek isteniyor. Vatan tehlikede. Bağımsızlığımız maten elimizden alınmış.

İşte bunun için, bir MİLLİ CEPHE kurmanın ve MİLLİ DİRENİŞ'e başlamanın zamanı gelmiştir. Bu her Türk Milliyetçisinin tarihi görevidir.

MİLLİ CEPHE'ye katılı. Anayasa için Ulusca diren. Türk halkının büyük uyanışını sağlamak, bağımsızlığa yönelmiş çabalarını engellemek isteyen her davranışın karşısına çık. Bu satılmışları, bu kanaryalıkları, bu Türkün varlığına kasdeden, yerli - yabancı düşmanları ez.

Çetin Altan'ın dokunulmazlığının kaldırılmak istenmesi, Türk Halkının büyük uyanışını boğma planının uygulanmaya başlandığını göstermektedir.

İşte, Çetin Altan'ın dokunulmazlığının kaldırılmasını protesto etmek, Türkiye'nin bütün meselelerini konuşmak ve bir MİLLİ DİRENİŞ ilân etmek üzere

8 Temmuz 1967 Cumartesi günü saat 13.00 de Beyazıt - Hürriyet Meydanında yerini al

UYALIŞ MİTİNGİ'ne KATIL

—D.İ.S.K.— Türkiye Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu.
—T.M.T.F.— Türkiye Milli Talebe Federasyonu
İ.T.Ü.T.B. İstanbul Teknik Üniversitesi Talebe Birliği.
İ.T.Ü.T.O.T.B. İstanbul Teknik Üniversitesi Teknik Okulu Talebe Birliği
İ.Y.T.O.T.B. İstanbul Yüksek Teknik Okulu Talebe Birliği.
F.K.F. Fikir Kulüpleri Federasyonu

8 Temmuz 1967'de Taksim'de gerçekleştirilen "Uyanış Mitingi"ne çağrı için, tüm katılımcı örgütlerin imzasıyla hazırlanan bildiri.

EMPERYALİZME KARŞI GENÇLİK VE İŞÇİLER EL ELE

Dönemin toplumsal muhalefet açısından belirleyici politik teması anti-emperyalizm ve ABD karşıtlığıydı. Gençlik örgütleri beyan ve eylemlerini bu tema etrafında yoğunlaştırıyorlardı. Gençlik ve işçi örgütlerinin bu tema etrafında bir arada gerçekleştirdikleri ilk büyük eylemlerden biri de Ankara'daki miting oldu. 12 Kasım 1966'da Tandoğan'da Türkiye-İş Sendikası tarafından düzenlenen mitinge gençlik örgütü temsilcileri de katıldılar.[19] Sayıları 1000'e yaklaşan göstericilerin ellerinde taşıdıkları dövizlerde anti-emperyalist sloganların yanı sıra "gençlik ile işçi el ele" ifadesi de göze çarpıyordu. Milliyet gazetesi mitingi Türkiye'deki ilk ABD karşıtı miting

olarak değerlendirmekteydi. Miting sonunda polis ile göstericiler arasında çatışma yaşandı. Bu çatışmalar sırasında tutuklananlardan, dönemin FKF üyesi devrimci gençlerinden biri olan yazar Gün Zileli anılarında miting ve sonrasındaki cezaevi süreciyle ilgili ayrıntılı ve renkli bir anlatım sunar.[20]

"EMPERYALİZM VE SÖMÜRÜYE KARŞI İŞÇİ YÜRÜYÜŞÜ": KANLI PAZAR

Antiemperyalist mücadelenin önemli başlıklarından birisi de kuşkusuz ABD 6. Filosu'nu protesto eylemleriydi. 1969 yılı başlarında ABD emperyalizminin simgesi haline gelmiş bu filonun İstanbul'a gelişiyle birlikte protesto gösterileri hızla yaygınlaştı. Bir dizi protesto eyleminin ardından İstanbul'da geniş katılımlı bir protesto yürüyüşü ile kampanyanın noktalanması kararı alınmıştı. Harun Karadeniz, organizasyonunda kritik görev üstlendiği bu yürüyüşün özellikle bir işçi eylemi olması için çaba sarf ettiklerini vurgular. Kampanyanın daha önceki aşamalarındaki eylemlerde öğrenciler öne çıkmıştı. Bu kez yürüyüşün ismi "Emperyalizm ve Sömürüye Karşı İşçi Yürüyüşü" olarak kondu. Yürüyüşün tertip komitesi Kartal bölgesinden işçilerdi. Çok sayıda sendika ve gençlik örgütü tarafından desteklenen yürüyüş için belirlenen sloganlar arasında "6. Filo Defol", "Kahrolsun Emperyalizm" gibilerinin yanı sıra "Amerika Seni Vietnam'da Duyduk, Singer'de Bildik" sloganı da dikkat çekiyordu. Yürüyüşle ilgili sağ basında günler öncesinden başlayan provokasyonlar yürüyüşün olduğu gün sonuç verdi ve kışkırtılmış, silahlandırılmış milliyetçi, gerici kalabalıklar, yürüyüş kolu Taksim'e girdiğinde polisin gözetimi altında yürüyüşçü kitleye saldırdı. Saldırıda Duran Erdoğan ve Turgut Aytaç isimli iki genç işçi yaşamlarını yitirdi.

İŞÇİ SINIFINA YÖNELMİŞ BİR GENÇLİK ÖRGÜTÜ OLARAK DEV-GENÇ

Türkiye'nin 1968'inde işçi hareketi ile gençlik hareketi ayrı ayrı ama benzer bir gelişme gösterdi. Gün Zileli'nin saptamasıyla:

> İşçi kitlelerinin mücadelesi, devrimci hareketle bir paralellik taşımış olmakla birlikte, onun dümen suyunda yürümemiş, gittikçe kitleselleşerek kendi mecrasında akmış ve devrimci gençlik mücadelesinin durulmaya başladığı 1970 yılında, 15-16 Haziran Direnişini ortaya koyarak dostu düşmanı şaşırtmıştır.[21]

DİSK dönemin ülkede ve dünyada yaygınlaşan eylem repertuvarından beslendi. Özellikle 1968'in "işgal ruhu" DİSK eylemlerine de yansıdı. DİSK yasal grevler yanında yaygın biçimde işyeri direnişleri ve işgallerine başvurdu ve "1968 ruhunu" işyerlerine taşıdı.[22] DİSK üyesi sendikaların ve işçilerin gerçekleştirdiği eylemler arasında, yürüyüş ve mitingler, grevler, direnişler ve işgaller yer aldı. 1968 yılından başlayarak DİSK'in yaygın fabrika işgalleri ve direnişleri gündeme geldi. Aralarında Çelik Halat, Derby Lastik, Emayetaş, Singer, Türk Demirdöküm gibi işletmelerin de yer aldığı çok sayıda fabrikada işçi işgalleri yaşandı. 1969 Singer İşgali, işçilerin 1960 yıllar boyunca sürdürdükleri fiili-meşru mücadele çizgisinin önemli halkalarından birini oluşturdu. Singer İşgali'nden sonra işyeri işgal ve direnişlerinde belirgin bir artışın yaşandığını söylemek

"Emperyalizm ve Sömürüye Karşı İşçi Yürüyüşü"

Miting tertip komitesinin 13.2.1969 tarihli bildirisi:

TÜRK HALKINA ÇAĞRIMIZDIR

Biz, İstanbul ve çevresinde birbirimizle irtibat kurabilen sanayi işçileri, bütün Türk işçilerinin de bizim gibi düşündüklerine inanarak, şu hususu belirtmek isteriz ki, sadece çalışmak, yarı mal üretmek, ne kendimizin ne de memleketimizin kalkınmasına yetmemektedir. Bizim ürettiklerimizi biz satın alamıyoruz. Ürettiklerimizle zengin olanlar bu zenginliklerini bize karşı kullanıyorlar. Yarattıklarımız bizi köleleştiriyor. Sebep: SÖMÜRÜ DÜZENİ

Sömürü düzenini sürdürenler, emperyalist Amerikan gavurlarıyla işbirliği ettiler. Halkımıza karşı anlaştılar. Ürettiklerimizi pay ettiler. Bu gidiş sürsün diye ülkemizin siyasetini Amerikanınkı ile birleştirdiler. Bunun sonucunda Anadolu topraklarını kalkan yaparak muhtemel bir atom bombasına hedef ettiler.

AMERİKA NEREDE DİYORLAR: Çalıştığımız petrolde, sarı sendikalarımızda, içilen gazozda...

Bombalandığımız Singer'de, kurşunlandığımız ve binlercemizin işinden atıldığı Keban'da, 35 milyon metrekarelik vatan toprağımızda. Şimdi de 6. Filo denilen, Akdeniz'de Araplara karşı İsrail istilacılarını destekleyen, Kıbrıs sularında Mehmetçiği durduran, donanmalarını limanlarımıza sokup, bizi güya ziyaret ediyorlar... Sebebi, sömürüye karşı direncimizi kırmak, yerli ortaklarına güç vermek.

İşte komutanlarının açık beyanı: BİZ AMERİKA'NIN ORTA DOĞU'DAKİ MENFAATLERİNİ KORUYORUZ.

Bu Amerikan gavurları içimizden çekip gitmeden, milletçe adam olmayız.

Dünyanın bütün ezilen halklarının acıları, bu dünyanın zorbaları yüzündendir.

Yıl 1918 İstanbul limanında emperyalist savaş gemileri ve Sultanahmet meydanında Kurtuluş Mitingi.

Yıl 1969 İstanbul limanında Amerikan 6. Filosu ve emperyalizme karşı yürüyüşümüz ve de: 6. FİLO'YA GELMEYİN DİYEMEYİZ diyebilen yöneticilerimiz.

Artık bunları biliyoruz. Kandırıldık. Kanmayacağız. Direneceğiz. Dünyanın ilk kurtuluş savaşını zafere götüren Türk halkı, geri dönmemek üzere bir kere daha kesin görevini yapacaktır. İşte bunun için biz işçiler, Amerikan gavuruna karşı direnen öğrenci kardeşlerimize EVET diyoruz. Bu uğurda verilen iki şehit kardeşimizin acı kinlerini içimizde taşıyoruz. Aşağıda programını sunduğumuz "EMPERYALİZME VE SÖMÜRÜYE KARŞI İŞÇİ YÜRÜYÜŞÜMÜZ" le Kurtuluş Savaşına resmen girdiğimizi ilan ediyoruz. Bu hareketimizi destekleyen partileri, milletvekillerini, senatörleri, sendikaları, öğrencileri, dernekleri, basını ve bütün YURTSEVERLERİ bu yürüyüşümüze katılmaya çağırıyoruz.

EZİLEN HALKLAR EZENLERİ BİRGÜN MUTLAKA YOK EDECEKTİR

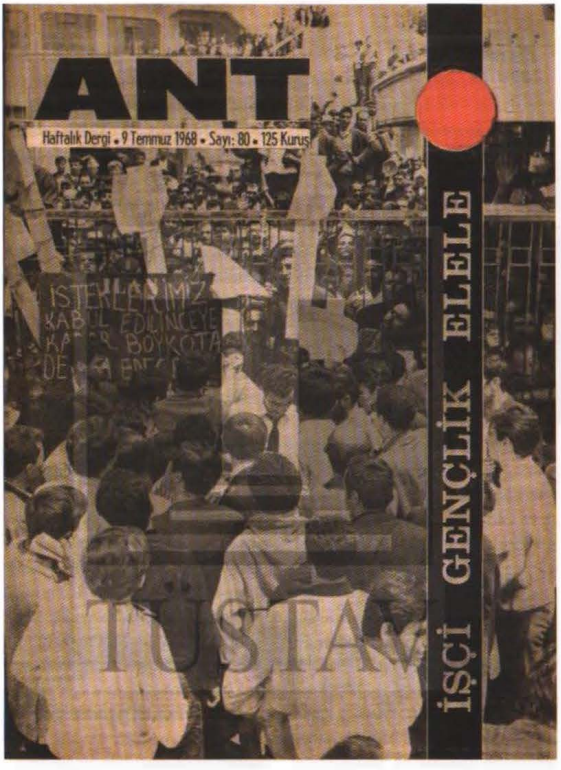
PROGRAM:

16 Şubat 1969 pazar günü saat 14.00'te Beyazıt Meydanı'nda toplanarak Taksim'e kadar yürünecektir.

NOT:

Bu yürüyüşümüz Pendik Dörtyol'dan başlamak üzere kararlaştırılmıştı. Fakat her hakkı isteğimizde olduğu gibi bu sefer de, kanunları bize karşı yorumlayarak engelleldiler.

TERTİP KOMİTESİ ADINA
YAVUZ ÜNAL (imza)



mümkündür. 15-16 Haziran 1970'de tepe noktası yaşanacak olan bu fiili-meşru mücadele hattında metal işçileri ve Maden-İş Sendikası adeta öncü konumdaydı.

FKF'nin Ocak 1969'daki raporunda örgütün o sıralarda yaygınlaşan grev ve işgalleri yakından izlediği görülüyordu.[2] Raporda Derby, Emaye-taş, Kavel, Magirus gibi işyerlerinde gerçekleşen eylemleri izlemek için komiteler kurulduğu, Magirus grevi ertesinde 1500'ü aşkın işçinin üye olduğu bir İşçi Fikir Kulübü kurulduğu belirtiliyordu.

Ekim 1969'da FKF'nin, Türkiye Devrimci Gençlik Dernekleri Federasyonu (TGDF) kısa adıyla Dev-Genç'e dönüştüğü olağanüstü kurultaya sunulan raporda geçmiş faaliyet dönemi değerlendirilirken şu ifadelere yer veriliyordu: "İşçi gençlik dayanışmasının sağlanmasının FKF'nin ilk ve en önemli görevlerinden biri olduğu daima somut davranışlarla gösterilmiştir." Raporda işçi hareketlerinin yakından izlendiği, hareketleri yürüten işçi gruplarıyla ilişkiler kurulduğu; *İşçi-Köylü* gazetesinin üye gençler tarafından işçi semtlerinde, fabrika önlerinde, trenlerde işe gidiş-geliş saatlerinde dağıtılmasının işçi-gençlik dayanışmasının pekişmesinde çok yararlı olduğu da vurgulanmaktaydı.

Dev-Genç tüzüğünde, FKF'den farklı olarak, federasyona yükseköğrenim kurumlarındaki sosyalist öğrenci kuruluşlarının yanı sıra sosyalist işçi ve köylülerin kurduğu derneklerin de katılabileceği belirtiliyordu. Dev-Genç'in işçi hareketiyle bağları konusu 12 Mart Darbesi sonrası kapatıldıktan sonra hakkında açılan davanın iddianamesinde kapsamlı biçimde yer aldı. İddianame Dev-Gençlilerin grev ve işgalleri teşvik ettiğini, İstanbul'daki işçi olaylarında DİSK ve Devrimci İşçi Birliği ile işbirliği yaptıklarını iddia etmekteydi. Hatta iddianameye göre Dev-Gençliler işçi hareketlerine yön veriyor, kışkırtıyorlardı. Kuşkusuz bu büyük ölçüde, kitlelerdeki anti-komünist hassasiyeti harekete geçirmeye yönelik bir abartıydı. Dönem boyunca buna benzer örneklere sıkça rastlanır. Örneğin AP hükümetinin İçişleri Bakanı Faruk Sükan mecliste yaptığı bir konuşmada gençlik hareketinin öncülerinden ve Ant dergisi yazı işleri müdürü Osman Saffet Arolat'ı İstanbul'daki bütün işçi eylemlerini

Dönemin önde gelen gençlik örgütlerinden biri olan İTÜTB'nin başkanı Hasan Yalçın gençliğin sınıfsal niteliğini şöyle ortaya koymuştu:[1]

"Türkiye'de üniversite gençliği, geniş halk yığınları arasından çıkıp gelir, fakat sınıfsal bir ayrım uygulamak gerekirse, küçük burjuva sınıfına sokulabilir. Bu sınıfsal nitelik onun işçi ve köylü sınıflarıyla yan yana döğüşmesi zorunluluğunu ortaya koyar. Diğer yandan, öğrencilik döneminden sonra izleyecekleri yol ve içine girecekleri sınıf kesinlikle belirlenmese bile, komprador burjuvazisinin gün geçtikçe dolan kadroları içinde yer kaplamaları olanağının gittikçe azalışı göz önünde tutulursa, onların gene işçi ve köylü sınıflarının doğru olarak kalacakları söylenebilir. Yani, hem okul sıralarında, hem de daha sonra komprador burjuvazisi, toprak ağası, tefeci sınıflarının yıkılışı öğrenci kitlelerinin somut çıkarlarıyla paralellik halindedir. Öğrenci kitlesinin çıkar duygusundan uzak oluşu, gençlik durumu dolayısıyla karşı çıkış içinde bulunuşu yurtseverlik gibi niteliklerini bir yana bıraksak bile, yukarıda derinlemesine olmayan fakat açıklamalarımız için yeterliliği su götürmez bulunan analiz, gençliğin devrimci sınıfların yanında bulunması ve sosyalist savaşa katılması gereğini açıklar. Öyleyse buradan çıkaracağımız sonuç nedir? Buradan çıkaracağımız sonuç gençlik örgütlerinin sosyalist olmalarının zorunlu olduğudur. Bir gün, geri kalmış bir ülke olan Türkiye'nin gençlik örgütleri, ya doğal yerlerini yani sosyalist savaş içindeki işçiler ve köylüler yanındaki yerlerini alacaklar ya da halkla öğrenci kitleleriyle olan zıtlaşmaları yüzünden yıkılıp gideceklerdir."

DİPNOT

1 *İTÜTB 21. Dönem Çalışma Raporu*'ndan aktaran Karadeniz, s. 63-64.

kışkırtmakla itham etmişti.[24] Arolat bu ithamdan kısa süre sonra Horoz Çivi fabrikasındaki grevde haber takibi yaparken tutuklandı.

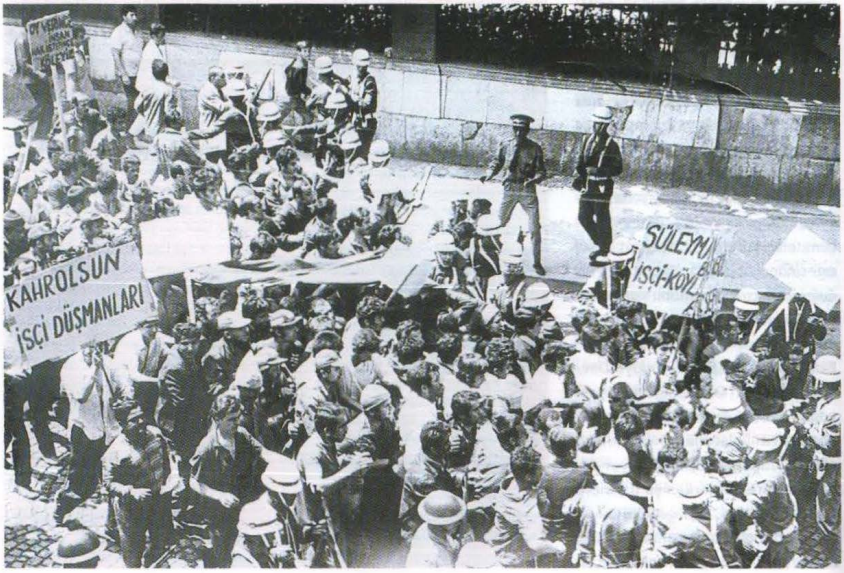
Anılarında, grev yerine gelip bildiri dağıtan İTÜ'lü gençlerin cesaret verdiği kadın işçilerin protestolarını izlerken etrafını saran polislerce yakalanmasını ve sonraki dört buçuk aylık tutukluluk macerasını aktaran Arolat, "işçiyi greve teşvikten" tutuklandığını belirtir.[25] Oysa söz konusu fabrikadaki işçiler dönemin en güçlü sendikalarından biri olan DİSK'e bağlı Maden-İş'te örgütlenmek için mücadele vermektedirler ve böylesi bir kışkırtmanın ne gereği ne de etkisi olabilecektir.

15-16 HAZİRAN'DA DEVRİMCİ GENÇLER

15-16 Haziran işçi direnişinde dönemin devrimci gençleri etkin biçimde yer alma uğraşı içinde oldular. Kurulduktan sonra kısa süre içinde işçi sınıfı hareketinde beklenenin ötesinde bir etki yaratan DİSK'in temsil gücünü fiili olarak bitirmek üzere ortaya çıkan kanunu protesto etmek için İstanbul ve Kocaeli bölgesi sokaklarını dolduran on binlerce işçinin arasında devrimci gençler de vardı. Dönem tanıklarının anılarından anlaşıldığı kadarıyla çok organize ve sistemli olmasa da gençler işçi sınıfının bu büyük isyanına heyecanla ve büyük ölçüde kişisel çabalarıyla katıldılar. Bu büyük eylemden kısa süre sonra gerçekleşen 12 Mart Darbesi ile Dev-Genç kapatıldı ve hakkında dava açıldı. Davanın iddianamesinde 15-16 Haziran gösterilerinde Dev-Genç İstanbul Bölge Yürütme Kuruluna bağlı üyelerin hareketi sevk ve idare ettikleri, çeşitli telefon dinlemelerine dayanarak iddia ediliyordu.[26] 15-16 Haziran gösterileri sonrası tutuklananlar arasında çok sayıda üniversite öğrencisi devrimci de bulunuyordu. Tutuklananlar arasında özellikle İstanbul bölgesinde gençlik hareketinin öncüsü durumunda olan ve sonraki yıllarda da siyasi kişilikleri ile tanınacak olan pek çok öğrenci lideri bulunuyordu.[27] Dava tutanaklarına yansıyan telefon görüşmeleri ise Ali Yıldırım'ın yerinde ifadesiyle "canlı, çocuksu ve coşkulu" idi.[28] Eylemleri duyup Ankara'da bir dayanışma eylemi yapma gayretiyle küçük sanayi sitesine gidip eylem yapmak isterken site esnafınca tartaklanan gençlerin öyküsü de naifliklerinin bir başka simgesel örneği olarak tarihe geçer.

Ancak bu öykünün bir tarafıydı. Diğer tarafında ise devrimci gençler gerçekten de işçi sınıf hareketiyle daha yakından, daha organik bir ilişki kurmanın yollarını aradılar. 1970 Nisan'ında DİSK'te konfederasyon yöneticileri ile Dev-Genç'in İstanbul yürütme kurulu üyelerinin katıldığı toplantıda gençler sendikacılara, sosyalist gençler olarak işçi sınıfını bilinçlendirmek için yapmak istediklerini ve yapabileceklerini ciddiyetle ve istekle aktarıyorlardı. İşçilere yönelik eğitim seminerleri, broşürler, gazete ve bildiriler vb. ile sınıf bilincinin geliştirilmesi için gerekli her şeyi yapabilecek militan, aktif unsurları içinde toplayan bir örgütlenme olduklarını vurguluyorlardı.[29]

Sanırız bugünden bakınca, 15-16 Haziran Direnişinin ortaya çıkışı ve yaygınlaşması konusunda Dev-Gençlilerin etkisinin dönemin sağ basınında ve mahkeme iddianamelerinde abartıldığı kadar olmadığı, ancak yer yer hareketin kendiliğinden haline başarılı müdahalelerde bulunan öncü genç devrimcilerin olduğu söylenebilir.[30] Dev-Gençlilerin bu eylemden sonra tutuklu olarak kaldıkları sırada tuttukları günlükler, onların işçilerle ve sendikalarla olan ilişkisine ışık tutacak niteliktedir.[31]



15-16 Haziran 1970, işçiler ve askerler karşı karşıya.

Cumhuriyetin 75. Yılı, 1954-1978

SONUÇ

1960'lar Türkiye'de toplumsal muhalefetin olağanüstü bir hızla ve kitlesellikle geliştiği yıllar oldu. Bu kabarışın içinde işçi ve gençlik hareketleri kendi dinamikleri, talepleri ve kadrolarıyla yol aldı. Ama iki hareket arasında farklı düzey ve biçimlerde ilişkiler yoğun biçimde sürdü. Sola ve giderek sosyalizme yönelen gençler hem tekil hem de örgütlü olarak işçi hareketlerini her zaman desteklediler, dayanışma içinde oldular. Birçok devrimci genç sendikal çalışmalarda yer aldı.[32] Birçoğu işçi hareketlerine destek verdikleri için gözaltına alındı, tutuklandı, işkence gördü.

Öte yandan gençlik örgütleri her zaman işçi eylemleriyle dayanışmayı önemli gündemleri arasına aldı. Dönemin anti-emperyalist muhalefet dalgası içinde gençlik ve işçi hareketlerini temsil eden örgütler ortak eylemler düzenlediler. Gençlik örgütlerinin işçi sınıfıyla dayanışması çoğu kez dönemin sol hareketi için belirleyici tema olan anti-emperyalizmin dolayımından geçerek gerçekleşti.

24-30 Aralık 1968 tarihlerini "Montaj Sanayi ve Ortak Pazara Hayır" haftası olarak ilan eden gençlik örgütleri İstanbul Teknik Üniversitesi önünde Truva Atı maketinin yakılmasıyla başlayan ve İstanbul-İzmit arasında devam eden bir yürüyüş gerçekleştirmişlerdi. Hafta boyunca dağıtılan bildirilerde şu ifadelere yer veriliyordu:

> Kısaca Türkiye'de insan emeği ucuzdur. Bir otobüsü yapmak için Türkiye'de yapılması mümkün işleri batılı soyguncular, Türkiye'de yaptırmak yani ucuz ücretle Türk işçisi çalıştırmak için Türkiye'de montaj fabrikaları kurmaktadır. Yoksa bizim kara gözümüz için değil, işçiyi ucuza çalıştırıp Türkiye'yi pazar yapıp bizi soymak için geliyorlar. Onlar Ortak Biz Pazar..[33]

Çetin Uygur yürüyüşü anılarında şöyle anlatır: "Sanayileşmeyi engelleyen montaj olayına karşı İzmit'ten İstanbul'a yürüyoruz; sanayi tesisleri önlerinde duruyor, slogan atıyor, bildiriler dağıtıyor, çalışan *işçilere de emperyalizmi anlatıyor*, işçi sınıfını örgütlenmeye çağırıyoruz" (vurgu bize ait).[34]

İşçi-Köylü gazetesinin 1969'daki ünlü Demir-Döküm işgalini gerçekleştiren işçileri desteklerken kullandığı ifadeler de bakış açısını özetler: "Amerikan emperyalizminin ortağı Vehbi Koç'un fabrikasında haklı istekleri için mücadele eden işçilerin üzerine toplum polis saldırtıldı", "Amerikan sermayesiyle ortak işçi düşmanı zalimlerin dediği mi olacak?"[35]

Ancak 1960'ların sonlarına doğru gençlik mücadelesi içinde yer alanlardan bazılarının işçi sınıfıyla buluşma ve işçi sınıfı öncülüğünde bir devrim gerçekleştirme çabaları daha sistematik ve kararlı bir hale gelmeye başlayacak, 15-16 Haziran 1970 bu kesim için umut verici bir işaret olacaktır. Tüm bu arayışlar, 1960'larda yükselen dalgayı kıran 12 Mart Darbesi ile kesintiye uğrasa ya da yer altına inse de darbenin etkilerinin aşılması ardından yeniden yükselen sol harekete değerli bir birikim kazandırmıştır.


İŞÇİ-KÖYLÜ

milli demokratik devrim mücadelesinde onuz onuza

İŞÇİLER, KÖYLÜLER, GENÇLER, AYDINLAR, BÜTÜN YURTSEVERLER!

DEMİR DÖKÜMÜN YİĞİT

KÖLE GİBİ DEĞİL, İNSANCA

İŞÇİLERİNİ DESTEKLEYİN

Amerikan emperyalizminin ortağı Vehbi Koç'un fabrikasında haklı istekle için mücadele eden işçilerin üzerine toplum polisi saldırtıldı. İşçiler ve polisi bozguna uğrattı. Asker gelince, işçiler «ordu-işçi elele» dive b...

Asya Halkları Nikson'u

İşçi-Köylü **gazetesinin 8 Ağustos 1969 tarihli 3. sayısının manşetinde Demir Döküm işçilerinin direnişi selamlanmaktaydı.**

DİPNOTLAR

1 G. Arrighi, T. Hopkins ve I. Wallerstein, *Sistem Karşıtı Hareketler* (İstanbul: Metis Yayınları, 2004), s. 95.
2 Eric Hobsbawn, *Sıradışı İnsan* (İstanbul: Bulut Yayın Dağıtım, 2002), s. 269-280.
3 Sungur Savran, "1968: Bir Devrimci Dalganın Adı", *Devrimci Marksizm*, sayı: 9 http://www.devrimcimarksizm.net/sayi/devrimci marksizm-9
4 Aydın Çubukçu, *Bizim '68* (İstanbul: Evrensel Basım Yayın, 2011), s. 25.
5 *Milliyet*, 26.03.1951
6 Kemal Sülker, *Türkiye Sendikacılık Tarihi* (İstanbul: Tüstav Yayını, 2004), s. 310.
7 *Havadis*, 31.12.1961
8 Özkal Yücel, *Kırkbir Uzun Gün-Berec Grev* (İstanbul: Tüstav Yayını, 2010), s. 93.
9 Aziz Çelik-Zafer Aydın, *Paşabahçe 1966 Gelenek Yaratan Grev* (İstanbul: Kristal-İş Yayını, 2008), s. 78.
10 TMTF, *Türkiye'de Petrol Sorunu* (İstanbul: TMTF Yayını, 1965).
11 Harun Karadeniz, *Olaylı Yıllar ve Gençlik* (İstanbul: Literatür, 2015), s. 43.
12 *Milliyet*, 03.09.1965
13 Ali Yıldırım, *FKF Dev-Genç Tarih* (İstanbul, Doruk Yayınları, 2008), s. 44
14 Yıldırım, s.54-55
15 Turhan Feyzioğlu, "Deniz Gezmiş ilk kez ne zaman gözaltına alındı" (https://odatv com/deniz-gezmis-ilk-kez-ne-zaman-gozaltina-alindi-0605151200.html)
16 *Milliyet*, 09.07.1967.
17 *Milliyet*, 26.02. 1968.
18 *Milliyet*, 27.07.1968.
19 *Milliyet*, 13.11 1966 ve Yıldırım 60-61
20 Gün Zileli, *Yarıma* (1954 -1972) (İstanbul: İletişim Yayınları, 2000), s. 221-237.
21 Zileli, s. 461.
22 Aziz Çelik, "DİSK'in Kuruluş ve Varoluş Yılları (1966-1970)", *Çalışma ve Toplum*, 2018/2, s. 652.
23 Yıldırım, s. 256-257
24 *ANT*, sayı: 126, s. 6
25 Osman Saffet Arolat, *Babıali Anılarım* (İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2017), s. 36.
26 Yıldırım, s. 414-415.
27 Tutuklananların listesi için bkz. Sırrı Öztürk, *İşçi Sınıfı Sendikalar ve 15/16 Haziran* (İstanbul: Sorun Yayınları, 2001), s. 231-23.2
28 Yıldırım, s. 417-423.
29 Yıldırım, s. 414-415.
30 Konuyla ilgili değerlendirmeler için bkz. Öztürk, s. 430-435
31 Yıldırım, s. 423-436.
32 Örneğin Osman S. Arolat anılarında 1966'da o sırada etkili sendikalardan biri olan ve DİSK'in kuruluşuna öncülük eden Maden-İş'in basın servisinde görev aldığını aktarır. Arolat sendikanın yeni çıkacak olan dergisinin hazırlığında görev aldı. DİSK'in kuruluş sürecinde, öğrenci hareketi içindeki deneyimi nedeniyle, sendika genel başkanı Kemal Türkler'in talebiyle kuruluş sırasında gerçekleştirilebilecek eylemlerin listesini hazırlamak ve bunları organize etmek görevini üstlendi. Bkz. Arolat, s. 42-44
33 Karadeniz, s. 121.
34 Nadire Mater, *Sokak Güzeldir* (İstanbul: Metis Yayınları, 2009), s. 88
35 *İşçi-Köylü*, sayı: 3 (8 Ağustos 1969)

TÜRKİYE 68'İNDE KADINLAR

AYŞE KÖSE

II. Dünya Savaşı ertesi ortaya çıkan siyasi, toplumsal, ekonomik ve demografik gelişmelerin sonucu olan 68 hareketi, anlık olarak plansız bir biçimde başlamış; üniversite koridorlarını dolduran farklı sınıftan öğrencilere hem toplumu sarsma hem de toplumu anlama şansı sunmuştur. Altmışlı yıllarda üniversiteler kapılarını kentli orta sınıf ile birlikte işçi ve köylü ailelerin çocuklarına açtıkları gibi, kadınları da daha geniş çapta yüksek öğrenim ile tanıştırmıştır.

68'in üzerinden 50 yıl geçti. Bu 50 yıl dünyayı o dönemden uzak yerlere savurduysa da 1968 eşit ve adil bir dünya umudu ile hep beraber, el ele sokakta olma heyecanını ve başkaldırma gücünü hissettirmesi bakımından hala tüm cazibesini ve naifliğini muhafaza etmektedir. 68'liler genel olarak kendilerinden önceki kuşaklara ve onların hiyerarşik kurumlarına; ABD'nin siyasi ve militarist gücüne ve özellikle rock müzik ve yaşam tarzı üzerinden tüketim kalıplarıyla harmanlanmış gündelik yaşam pratiklerine karşı çıkmışlardır. 68 hareketi devlete ve piyasa ekonomisine galip gelemese de, her iki kurum üzerinde bir hayalet gibi dolaşmış ve elli yıldır da dolaşmaya devam etmektedir.

1968'i dünyayı sarsan yıl olarak tanımlayan Mark Kurlansky bu dönemi eğitimli gençlerin bir araya gelerek ters gittiğine inandıkları konularda sessiz kalmayı reddettiği bir dönem olarak nitelendirmiştir.[1] 1968'de geçmişin köklü kurumlarından rahatsızlık duyan bu genç kalabalık, II. Dünya Savaşı sonrası tüm toplumlarda meydana gelen nüfus patlamasının bir sonucu olup, uzun zaman sonra savaş ve kriz görmeden yetişmiş ilk kuşaktır. 68 kuşağı yine kendinden öncekilerden farklı olarak dönemin siyasi, ekonomik ve teknolojik gereksinimleri ve süreçleri doğrultusunda daha yaygın biçimde üniversite eğitimine katılmıştır. Zafer Toprak'ın 68 hareketi üzerine kaleme aldığı bir makalesinde belirttiği üzere, 20. yüzyılın ikinci yarısı itibariyle eğitim, yüksek gelir getiren bir meslek sahibi olmanın ve toplumsal statü elde etmenin temel kıstası olarak değerlendirilmiştir. Artık sınıf atlamanın yolu eğitimden geçmektedir. Nitekim 1970'li yıllarda dünyada üniversite sayısı ikiye katlanmıştır.[2] Ayrıca 68 ruhunu tetikler bir biçimde üniversitelerin edindiği misyon da değişmiş; bu eğitim kurumları ülkelerin yönetimlerinden özerk olarak toplumsal ve ekonomik yetersizliklerin ve açmazların dile getirildiği, sert eleştirilerin yapıldığı ve hatta Türkiye gibi ülkelerde anayasaların, ekonomik planların teslim edildiği kurumlar haline gelmişlerdir. Üniversite koridorları artık sadece kentli elitin çocuklarını değil, orta sınıf önderliğinde işçi ve köylü kesiminden gençleri de yavaş yavaş bünyesine katmaktadır. Nitekim Türkiye'de klasik müzik ile halk müziği; gitar ile saz 68'de üniversite koridorlarında buluşmuşlardır. 68'in geçtiği olay mahalli de zaten kent meydanları ya da fabrikalardan evvel üniversitenin ta kendisidir.

Aydınlanmacı yaklaşımın hala egemen olduğu, bilimsel bilginin üstünlüğünün tartışılmadığı, 1980'lerin "görelilik-relativizm" kavramının henüz yaşama sızmadığı üniversiteler, 60'larda özerk ve özgür kurumlardır. Üniversitelerin bu durumuna karşılık yine de 68'in ilk isyan dalgası bu kurumlara karşı olmuş; daha demokratik ve katılımcı yönetim ihtiyacı ve eleştirisi yönelmiştir. Örneğin İngiltere'de 68 kuşağı ve onun orta sınıftan temsilcileri, *ancien régime*'den miras kalan, söze ve kelimeye dökülmeyen bir konsensüs ile toplumsal hiyerarşiye uygun olarak yönetilen üniversitelere ve onların elitist tavrına tepki göstermiştir.[3] Türkiye'deki 68 hareketi de aynı saikle başlamış; üniversitede reform yapılarak daha demokratik ve katılımcı bir yönetimin benimsenmesi gerektiğini gerek toplantılar gerekse de işgaller ile dile getirmiştir. Aslında Türkiye'de üniversite gençliği 1950'lerin, yani DP döneminin sonunda siyasallaşmış; 1960 darbesinden önce "ordu-gençlik el ele" söylemi, kentli ve eğitimli gençleri siyasetin sokağına taşımıştır.

Gençlik aslında, 19. yüzyılda başlayan eğitimde modernleşme hareketi ile beraber kendisine ülkeyi kurtarma misyonu verilen bir toplumsal kategori olmuştur. Demet Lüküslü'nün "gençlik miti" olarak tanımladığı bu siyasal inşa ve misyon, Cumhuriyet'in kurulmasıyla beraber çok daha güçlü bir şekilde devam etmiş ve gençliği Cumhuriyet'in sembolü haline getirmiştir.[4] Yukarıda belirtildiği üzere, 1960 darbesi öncesinde de üniversite gençliği Demokrat Parti hükümetine karşı yaptığı muhalefet ve askeri müdahaleye verdiği destek ile siyaset sahnesinde "zinde güçler" arasındaki yerini almıştır. Ancak Lüküslü'nün de belirttiği gibi, gençliğe biçilen rol sadece "takipçi" olmaktadır; yani 1960'lı yılların sonunda da görüleceği üzere gençlik özerkleştikçe "makbul" statüsünü kaybedecektir.[5] Nitekim 68 kuşağı

da ele aldığı konular genişledikçe ve toplumun karşısına devrimci bir reçete ile çıktıkça makbul olma vasfını yitirerek hızla marjinalliğe doğru itilecektir. Kadın öğrenciler ise 68 gençlik mitinin her zaman bir parçası olmuştur. 1968'de ve hatta iki yıl öncesinden başlayan eylemlere erkekler ile eşit biçimde katılmışlar ve bu konuda kendilerini eksik ya da yetersiz hissetmemişlerdir. Çimen Keskin (Turan) gibi öğrenciler,[6] yurt başkanı seçilip paneller organize etmekten, miting düzenleyip konuşma yapmaya dek pek çok görevde inisiyatif almışlardır. Zamanla kadınların rolünün ikincilliğini hissedip bunu içselleştirseler de[7] adım atmaktan ve eyleme katılmaktan asla geri durmamışlardır.

68'İN OLAY MAHALLİ: ÜNİVERSİTE

Türkiye'de 1960'larda üniversite nasıl hayatın merkezinde durabilmiş; temel konularda söz sahibi olabilmiş ve üniversite gençliği nasıl bu kadar hızlı bir şekilde siyasallaşabilmiştir?

Türkiye'de üniversiteler 1960'larda anayasadan planlı ekonomiye geçişe dek en temel konuların emanet edildiği kurum olarak yükselmiştir. Üniversitenin elinden çıkan, liberal özelliklerinden ziyade emeği ve emekçiyi gözeten sosyal yönüyle hafızalardan silinemeyen 1961 anayasası Türkiye'de öncekilere benzemeyen bir dönemin kapılarını aralamıştır. Meclisteki Adalet Partisi'nin şikayetlerine rağmen yürürlükteki anayasa sendikalardan, üniversitelere ve basına dek pek çok alanda özgür irade ve ifadenin ortaya konmasına imkan sağlamıştır.

1968'de üniversite gençliği artık sadece üç büyük kentin varlıklı ailelerinin çocuklarından oluşmamakta; sınırlı sayıdaki üniversite orta sınıf ailelerin çocuklarına da kapılarını açmaya başlamıştır. Farklı sınıflardan gençlerin buluştuğu üniversitede öğrencilerin beklentileri hoşnutsuzluğu da beraberinde getirmiştir. Üniversitede okumak güzel olmakla birlikte koşullar bir haylı zordur. Kent yaşamında filizlenmeye başlayan gelir düzeyi farklılıkları ve sınıf atlama çabası üniversite gençliğini daha da radikalleştirmekte; Toprak'ın da ifade ettiği üzere, 60'lı yılların aydınlanma çağı sosyal-devlet özlemi ile sınıf sorununu ön plana çıkarmaktadır.[8]

Üniversite reformu ya da eski kuralların ve kurumların ihyasının ötesine geçerek Türkiye'nin tam bağımsızlık ve az gelişmişlik sorunlarına yoğunlaşan 68 gençliği kendisinden önceki kuşaklardan emperyalizmin aşısı niteliğindeki Kuva-yi Milliye ruhunu da ödünç almıştır. Bu da hareketin sosyalist karakteri kadar önemli olan bir diğer özelliğini oluşturmuştur.[9]

Türkiye'de farklı sınıflardan çok sayıda genci buluşturan üniversite koridorları aslında 1966 senesinden itibaren eylemlere tanık olmaya başlamıştır. Yukarıda değinilen üniversiteye dair hoşnutsuzluklar dönemin anti-emperyalist ruhu ve 6. Filo'nun İstanbul'a ziyaretleriyle siyasi bir mahiyet kazanmıştır. Ancak ilk dönemlerdeki 68 hareketi, siyasi şiddetin kendini hissettirmediği, sokakta çatışmaların yaşanmadığı, katılımcı, demokratik ve çok sesli bir karaktere sahip olup oldukça güçlü ve canlı bir harekettir.[10] 1968 aslında tam da hareket içerisinde kopmaların ve bölünmelerin yaşandığı bir döneme denk gelmektedir. Ancak Prag Baharı'na tepki olarak Sovyetlerin Ağustos 1968'de Çekoslovakya'ya müdahale etmesinin ardından TİP içerisindeki tartışma gençlere de sirayet etmiş ve partiyi pasif olmakla eleştiren öğrenciler partinin üniversite ayağı olan Fikir Kulüpleri Federasyonu'ndan (FKF) kopmaya başlamışlardır. Kimi 68'liler Latin Amerika tarzı gerilla hareketlerinden ilham almış, kimileri ise şiddet kullanmayı reddederek toplumsal tabanda örgütlenmeye çalışmıştır. Kadınlar da 68'in bu ilk dönemlerinde erkekler kadar etkin ve aktiftirler. 68'li kadınlar sendikalarda çalışmış, eylemlere katılmış ve *Ant* dergisinden *Türk Solu*'na, *Aydınlık*'tan *Devrim*'e dek dönemin ses getiren pek çok yayınına destek vermişlerdir. Tüm dünyada 68'li ve sol görüşlü kadın öğrenciler üniversitedeki bu canlı hayatın bir parçası olmuştur. Onların da bir parçası daima 68 olmuştur.



68'li kadın öğrenciler Çemberlitaş Öğrenci Yurdu'nda.

DÜNYADA '68 HAREKETİ VE İKİNCİ DALGA FEMİNİZM: ÖRTÜŞME VE ORTAKLAŞMA

Dünyada ikinci dalga feminizm 1960'larda başlamış olup, 68 hareketi ile ivme kazanmıştır. Bu iki hareket zamansal olarak birbiri ile çakışmasının ötesinde asıl önemlisi, çalışma hayatındaki kadınlar ile 68'li kadınların özel ve kamusal alanlardaki sorunlarında ortaklaşarak otoriter erkek egemenliğine başkaldırabilmiş olmalarıdır.



Füsun Özbilgen, Ankara Kızılay'da bir mitingde.

II. dalga feminist hareket (1960-1980), 60'ların ortalarından itibaren daha çok sanayileşmiş ülkelerde ve bu ülkelerin de kentsel bölgelerinde başlamıştır. Ancak kadın hareketinin ivme kazanmasında 68 hareketi etkili olmuştur.

Örneğin, Fransa'da ikinci dalga feminizmin başlangıcını öğrenci hareketinin içinden gelen kadınların Paris'te kurdukları küçük gruplar oluşturmuştur. Hareketin içindeki tartışmalar, işçi ve öğrenci hareketiyle kadın sorunları arasındaki ilişkiler etrafında yoğunlaşmış; hareketin kitleselleşmesinde ise, kürtaj ve doğum kontrol konusu rol oynamıştır. Feminist hareket, kürtaj sorunundan yola çıkarak, kadınların baskı altında tutulduğu tüm alanları ve durumları sorgulamaya başlamıştır.[11]

Burada önemli olan nokta, 68 öğrenci hareketi ile kadın hareketinin etkileşime geçecek ortak bir diyalog zemini kurabilmesidir. Bunu sağlayan faktör ise çalışan kadın nüfusunun genel çalışan kesim içerisinde önemli bir yere sahip olmasıdır. 1968'de kadın hareketinin geliştiği Batı ülkelerinin hemen hemen hepsinde kadınlar çalışan nüfusun üçte birinden biraz fazlasını oluşturmaktadır. Örneğin Fransa'da çalışan kesimin yüzde 37,9'u kadındır.[12] Ancak burada bir noktanın daha altını çizmek gerekir; batıda çalışan kadın nüfusu nispeten yüksek olmakla birlikte bu rakam vasıfsız emeği de kapsamaktadır. Oysa üniversite eğitimi hala orta ve üst-orta sınıfı kapsamaktadır ve üniversitedeki kadın oranı çalışan kadına oranla düşük kalmaktadır. 1960'ların başlarında İngiltere'nin en seçkin iki üniversit si olan Oxford ve Cambridge'de 4002 erkek öğrenci sayısına karşın sadece 593 kadın öğrenci bulunmaktadır.[13]

1960'larda, savaş sonrası ekonominin gelişme kaydetmesi, arz ve talep dengesinin sağlanması, sendikalılık ve maaşların düzenli ödenmesi tüketim toplumunu da pompalamış; dönemin parlayan sektörü reklam dünyası kadınları "güzel ve bakımlı ideal ev kadınları" olarak tüketici grubunun tepesine yerleştirmiştir. Bir anlamda ev hayatına ve tüketim sarmalına hapsedilen bu kadın modeli, moda kavramından haberdar olsa da piyasanın güzellik kavramlarını içselleştirmeyen genel öğrenci kitlesi tarafından sorgulanmıştır.

Batı ülkelerinde feminizme öncülük eden kadınlar otoriterliği, geleneksel iktidar ve hiyerarşik örgütlenme biçimlerini eleştirirken, yeni toplum projesi yaratma hedefiyle ortaya çıkan 68 hareketinin içinde de erkeklerin baskısı altında bulunduklarını fark edince, kendi durumlarını değiştirebilmek için örgütlenmeye gitmişlerdir. Kadın hareketi, 68 hareketinden de güç bularak anti otoriter bir karaktere sahip olup teorik düzeyde her türlü egemenliği reddetmiştir. Bu kuramsal tutum pratiğe de yansıtılmış ve lider mitini önlemek için kolektif çalışma yöntemleri geliştirilmeye çalışılmıştır. Pek çok yerde basına demeç verme, tartışma toplantılarına katılma gibi görünürlüğü de kapsayan işler için rotasyon ilkesi getirilmiştir.[14] Ancak tüm bu çabalara rağmen Batı'da da ikinci dalga feminizmin yasal ve kurumsal sonuçlar elde etmesi zaman almış ve 1970'lerin ortasını bulmuştur.

TÜRKİYE'DE 68 HAREKETİ VE KADIN: EŞİT KATILIMDAN ARKA PLANA...

Türkiye'deki 68 hareketi ilk olarak üniversite koridorlarında başladığı vakit, kadın ve erkek öğrenciler, aralarında bir fark hissetmeksizin kendilerini işgal ve protesto eylemlerinde bulmuşlardır. Ancak 68'in Türkiye'de diğer ülkelerden uzun sürmesi, çatışmaya evirilmesi hareketin iç dengesini de değiştirmiştir. Öncelikle, yeni örgütlenmeler bu ortama göre şekillenmiştir. Yeni kurumsallaşmalarda ve karar alma mekanizmalarında gerek çatışmanın kadına göre olmadığı düşüncesi gerekse de bu süreçte toplumsal cinsiyet hakkındaki genel kabullere teslim olunması nedeniyle kadınlar geri plana itilmişlerdir. Kadınlar ise başka konularda olduğu gibi toplumsal cinsiyet meselesinde de sol örgüte açıktan bir eleştiride bulunmamıştır.

Türkiye'deki sol hareketin mazisine baktığımız zaman 68'in de içinde hapsolacağı "kadınların kurtuluşunu da sosyalist devrim sağlayacaktır" görüşü feminist dalganın yeşermesinin önünü daima kesmiştir. Tanıl Bora'ya göre, Sabiha Sertel bu fikrin temsilcilerinden birisidir. Kadın kimliği konusunda dik başlı bir tavır sergileyen Suat Derviş bile toplumcu-gerçekçi yazılar kaleme aldığında toplumsal cinsiyete verdiği önem azalmıştır.[15] Genel eğilim kadınlar tarafından bile feminizmin sosyalizmin altına doğru süpürülmesi iken bu konudaki çatlak ses 1968'de Dr. Hikmet Kıvılcımlı'dan gelmiştir. Kıvılcımlı'nın kaleme aldığı "Kadın sosyal sınıfı-

mız" makalesi dönemine göre kadın özgürlüğü konusunda oldukça ileri sayılabilecek bir fikriyata sahiptir. Bu aşamada 1960'ların önemli siyasi figürlerinden Behice Boran'a mutlaka değinmek gerekmektedir. İlginçtir ki, 68 öğrenci hareketi Behice Boran gibi bir kadın lider çıkaramamıştır. Boran, 1961'de kurulan Türkiye İşçi Partisi'nin önde gelen siyasetçilerinden biridir ve 70'lere doğru Mehmet Ali Aybar'ın karşısına geçerek ortodoks sosyalist muhalefetin kuramcısı ve savunucusu olmuştur. Behice Boran, 1975'te kurulan ikinci TİP'in genel başkanı olmuştur. 1940'lardaki sosyoloji çalışmalarında kadın emeği üzerine de çalışmış ve gelişmiş kapitalist ülkelere bakarak, kadının üretime katılmasının toplumsal konumunu yükseltmediğini ve ailenin, erkeğin hakimiyetini yeniden üreten bir iktisadi birim işlevi gördüğünü saptamıştır.[16] Ancak aktif siyasette kadın sorununu doğrudan ele almayan Behice Boran, feminizmi, "lüks" bir hareket olarak tasvir etmekle birlikte kadınların sorunlarının da sosyalizmin gerçekleşmesi ile son bulacağını savunmuştur. Yaprak Zihnioğlu, ilk komünist kuşağın kadın meselesine daha yakın olduğunu ancak bu yaklaşımın 1960'lardaki sol siyaset tarafından terk edildiğini; bunun sebebinin de bu yıllardaki sosyalist, devrimci, sendikacı erkek kuşağının ve genel olarak erkek şoven izminin baskın gelmesi olarak yorumlamıştır.[17]

68 hareketinin "erkek" karakterini almasında hareket içi ve hareket dışı dinamikler etkili olmuştur demek mümkündür. Sovyetlerin 1968'in Ağustos ayında Prag baharına son veren işgali sonrasında özellikle gençlerin TİP'e yönelik pasifizm eleştirileri bir sene sonraki FKF'nin 4. kurultayında (9-10 Ekim 1969) su yüzüne çıkmıştır. Bu süreçte FKF de üniversite koridorlarından çıkmış ve özellikle yereldeki köylü mücadelelerı ile kitleselleşmeye başlamıştır. TİP içindeki esas bölünme 1966'dan beri varlığını ve iç bütünlüğünü pekiştiren Milli Demokratik Devrim'den ("proleter devrimciler") gelmiştir. "Asker-sivil-aydın" sloganı üzerinden hareketi farklı bir mücadeleye çekecek olan MDD, FKF içinde baskın gelmiş ancak kısa süre içinde Dev-Genç ve Aydınlık olarak ikiye bölünmüştür. Aydınlık'ın da yine iki farklı kola ayrılması çok yakında gerçekleşecektir. Doğan Avcıoğlu ve onun *Devrim* dergisi ise ilerici bir ordu darbesine yeşil ışık yakmaktadır. Diğer taraftan kontrgerilla taktikleri ile sosyalist öğrencilerin ağırlıkta olduğu öğrenci yurtlarını basan sağ görüşlü öğrenciler, zaman içinde 68'lileri Filistin kamplarından Türkiye Halk Kurtuluş Ordusu'na (THKO) varacak bir sürece itmiştir.[18] Tüm bunlar da elbette Adalet Partisi ve Süleyman Demirel'in sağ görüşlü ve faşist öğrencileri koruyan, solcu öğrencileri ise itibarsızlaştıran tavrı önemli rol oynamaktadır. 68 hareketine yönelik karşı cephenin yanı; antikomünist, milliyetçi sağ ile çeşitli tarikat, cemaat ve örgütlerden İslamcı grupların "Komünizm geliyor, din elden gidiyor" paydasında birleşmesi ve daha da önemlisi dönemin siyası iktidarları tarafından korunması[19] da 68'i silahlı yöntemlere iten bir hareket dışı dinamik sayılabilir. Bu hareket içi ve dışı dinamiklerin arasında kalan 68 kuşağı üniversite yönetiminin demokratikleşmesi için yola çıkmışken kendisini ülke yönetiminde değişiklik yapılması gerektiğini savunma yolunda bulmuştur. Anti-emperyalizm, tam bağımsızlık, bilimsel bilgiye dayalı bir üniversite, yönetime katılım, sınıf çatışması, farklı tonlarda da olsa sol ideoloji gibi genel ilkeler konusunda anlaşan bu kuşak amacına nasıl ulaşacağı konusunda ayrışmıştır. Seçilen yöntemler ise tarihin akışını belirlemiştir demek mümkündür.

68'Lİ KADINLAR 68'İ NASIL HATIRLIYOR?[20]

1960'lı yıllarda üniversitede buluşan kadın öğrencilerin çoğunluğu Cumhuriyet'in münevver kuşağının çocuklarıdır.[21] Dünyanın başka ülkelerinde olduğu gibi Türkiye'de de 68'li üniversite öğrencilerinin çoğunluğunu erkekler oluşturmuşlardır. Kadın öğrenciler ise daha çok orta/üst-orta sınıflardan gelmektedirler. Erkek öğrenciler arasında işçi ve çiftçi ailelerden gelen sınırlı da olsa bir kategori bulunurken, bu durum kadın öğrenciler açısından çok daha istisnai kalmaktadır.[22]

68'li kadınların genel olarak aileleri tarafından özgüveni yüksek bireyler olarak yetiştirildiklerini söylemek mümkündür. Aileden gelen bu özgüven ve eğitimin ardında nasıl bir aile yapısı olduğunu sorguladığımızda demokrat bir baba figürü belirse de, Büşra Ersanlı bunun ardında yatanın esas olarak kadın ya da erkek, tüm toplumda hissedilen modern ve ilerici yaşam tarzı olduğunun altını çizmektedir.[23]

1960'ların ikinci yarısında üniversiteye giren kadın öğrenciler sosyalizm düşüncesiyle burada tanışmışlardır. Entelektüel birikimleri daha



Füsun Özbilgen, Sağmalcılar Cezaevi'nde, 1973.

lise yıllarında oluşmaya başlamış olan 68'li kadınlar üniversitede 1961 anayasasının sağladığı liberal ve sosyal özgürlüklerden yararlanan bir ortama adım atmışlardır. 68 hareketini düşünürken, akademik özgürlüklerin yanı sıra polisin kampüse giirememesinden hocaların öğrenciler ile dayanışmaya girmesine, aynı görüşü paylaşmayan hocaların mesafeli ancak saygılı duruşuna, işgallerde dekan ve rektörlerin öğrencileri teslim etmeyişinden ilgili hükümetlerin de onları görevlerinden almayışına dek bir dizi unsura değinmek gerekmektedir. Bunlar arasında farklı davranan üniversite hocaları ve idarecileri olsa da, 68 hareketi, hem Türkiye'de hem de dünyada bu nispeten demokratik akademik ortamda gelişmiş ve söz sahibi olmuştur.

Öğrenciliğin yanı sıra sosyal hayatlarında son derece aktif olan 68'lilerin yaşamında büyük bir dinamizm vardır. 60'lı yıllar polisin ya da öğrencilerin deyimiyle "fruko"ların giremediği üniversite kampüsünde fikir kulüpleri etrafında düzenlenen forumlar, protestolar, işgaller; farklı üniversitede öğrencileri bir araya getiren Özel Okullar Yürüyüşü gibi İstanbul'dan Ankara'ya yapılan uzun yürüyüşler; Tüm Öğretmenler Sendikası'nın (TÖS) şubelerinde düzenlenen seminerler, devrim temalı tiyatro oyunları; sabahçı kahvelerindeki sohbetler; Sinematek'te izlenen filmler, zamanla sayısı azalsa da çay ve dans partileri ile renkli bir üniversite hayatına sahne olmuştur.

Kadınların siyasi çatışma başlamadan evvel patriarkal bakış açısına maruz kaldıkları ilk alan giyim kuşamları olmuştur. Kadın öğrenciler mini etek gibi günün modasına uygun kıyafetler giyse de tüketim kültürünün dayattığı güzellik normlarını içselleştirmemişlerdir. Ancak rengi ya da boyu nedeniyle erkek arkadaşlarının olumsuz eleştirileriyle karşılaşılan kıyafetler ya dolaptan bir daha çıkmamış ya da dikiş makinesine konmuştur. 68'li kadınlar işçi mahallelerine ya da fabrikalara giderken eteklerinin altına mutlaka pantolon giymişlerdir. Kimi kadın öğrenciler ise 68 hareketinin şiddet sarmalına girmesiyle birlikte kadınsı görünümlerinden hızla uzaklaşmışlardır.

68'li kadınların ve aslında erkeklerin de maruz kaldığı bir diğer baskı unsuru flört etmek üzere seçtikleri kişinin kendileriyle aynı örgüt ve fraksiyondan olmasına yönelik telkin ve baskılardır. Hayat tecrübesi pek az olan üniversiteli solcuların da koyduğu tabular neticesinde aşk bir burjuva alışkanlığı olarak görülüp kenara itilmiş; özellikle 70'lerde devrim evliliklerinin yolu açılmıştır. 1960'lardaki masum flörtler de zamanla katı bir tek eşliliğe doğru evirilmiş; boşanan kadın, bekar olandan farklı olarak kontrole bile tabi tutulabilmiştir.[24]



Çemberlitaş Öğrenci Yurdu.

1968'de Vedat Demircioğlu'nun (1943-1968) ve 1969'da Taylan Özgür'ün (1948-1969) öldürülmeleri 68 hareketi için belirleyici olmuştur. Özellikle Taylan Özgür'ün gözleri önünde öldürülmesi[25] gençlerden bir kesimi için radikalleşmeye giden yolun başlangıcı olmuştur. Şiddetin gerek iç dinamikler yani devrimin gerçekleşmesinin yöntemleri gerekse de dış dinamikleri yani harekete yönelik sağcı saldırılar nedeniyle bölünmesi ve çatışma ortamına sürüklenmesi kadınların pozisyonu da etkilemiş ve belirlemiştir. Öncelikle 68 hareketinden geri çekilenler olmuştur. Ancak onlar da aslında sahayı terk etmemiş; hem sendikalarda çalışmaya başlamış hem de arkadaşlarını tüm zor zamanlarda evlerinde saklayarak destek olmuş ve bu yüzden de hapiste yatmışlardır.[26] Ancak yine de Tanıl Bora'nın ifade ettiği üzere, 60'lardaki sol uyanış, ardından 70'lerin iç savaş ortamındaki muazzam politikleşme, sol hareket içinde kadınların o zamana kadar görülmemiş bir kitlesellikle seferber olmasını sağlamıştır. Sol dalga kadın-erkek eşitliğini benimsemiş tutumuyla ve ortamıyla kadınların harekete katılmasını teşvik etmektedir.[27] Ancak gerek anılarda anlatıldığı gerekse de akademik çalışmalarda altı çizildiği üzere, hiç bir sol örgütün kurumsal yapısında ve karar alma mekanizmasında kadınlar yer almamışlardır.[28] Kadınlar istisnai olarak silahlı mücadelede ön cephede yer almış ya da Filistin kamplarına gitmiş olsalar da görevleri esas olarak silah taşımak ve saklamak; gecekondu mahallelerinde ev bulmak ve örgüt için düzen kurmak; çeviri yapmak; bulaşık yıkamak gibi yardımcı ve lojistik hizmet alanı ile sınırlandırılmıştır. Tanıklıklarına başvurulan pek çok kadın bu durumdan rahatsız olduğunu dile getirmiş ancak yine de içinde bulundukları örgüte açıktan, yüksek sesle ve toplu olarak eleştiri getirememişlerdir.

68'li kadınlar açısından koşulların ve yaşanılanların tüm olumsuzluklarına rağmen 12 Mart sonrası hapishane günleri akılda kalan anılardandır. 12 Mart muhtırasının ardından gelen Balyoz Harekatı sonrası özellikle Yıldırım Bölge Kadınlar Koğuşu'nda öğ-

renciler, siyasetçiler ve entelektüeller bir arada bulunmuşlardır. Behice Boran ve Sevgi Soysal gibi müstesna kadınlar ile bir araya gelen 68'liler farklı bir kadın dayanışmasını da tecrübe etmişlerdir. 12 Eylül'ün bir provası niteliğinde olan 12 Mart'ta o dönemdeki kadar yaygın ve yoğun bir işkence olmasa da 68'li kadınlar da kimi zaman oldukça ağır olan fiziksel ve psikolojik şiddet görmüşlerdir. Bu bağlamda aslında hem anti-komünist hareketin hem de 12 Mart'ta inen balyoz harekatının son derece eril bir dil kullandığını eklemek gerekmektedir.[29]

68'in kadınları ile ilgili düşündürücü olan bir diğer konu ise, kadınlar arasından bir lider çıkmamasıdır. Oysa o dönemde TİP'in Behice Boran gibi bir lideri vardır. Bu durumun nedenleri arasında 60'ların sol siyasetinin gerek sendikacılık gerekse de çatışma ortamı ile birlikte şovenist bir tutum ve dili benimsemesinden erkeklerin kendilerini toplumun muhafazakar kalıpları arasına sıkıştırmasına dek farklı argümanlar saymak ve tartışmak mümkündür. Bu duruma kızsalar da devrim yolunda seslerini yükseltmeyen kadınlar daha çok lojistik desteğe hapsolurken halka yaklaşmak için hem erkek hem de kadınlar kendi kimliklerini adeta yok etmeyi tercih etmişlerdir.

Türkiye'de feminizm ne yazık ki batının aksine 1968'de ve hatta 1970'lerde ismini duyduğumuz bir kuram ve kavram olmamıştır. Dünya literatürünü takip eden kadınlar feminizmden haberdar olsalar da, gerek önlerinde herhangi bir rol model bulunmamasından gerekse de ortamın bu konuya açık olmamasından feminizmi gündemlerine almamışlardır. Türkiye'de feminizm kendisine ancak 12 Eylül darbesinin ardından, pek de tekin olmayan bir sükünet ortamı içerisinde yer bulabilmiştir. Nitekim 80'lerde hayat bir ikilem içindeydi: 1970'lerdeki çatışma ortamı son bulmuş, sokakta hayat normale dönmüş ancak ülkenin dört bir yanındaki hapishanelerden hak ihlalleri yükseldikçe yükselmiştir. 68'li kadınlar, 80'li yıllardan bugüne dek Türkiye'de feminizmin kurumsallaşmasına gerek akademik gerekse de örgütlenme bağlamında büyük bir katkı sağlamışlardır.

SONUÇ

1968 vaat ettikleri; etrafında kilitlenen genç insanları; özgürlükçü ruhu; gerek ülkeler gerekse de sınıflar arasındaki eşitlikçi talepleri; sivilleşmenin, katılımın ve demokrasinin yaygınlaşmasını isteyen ve tüm bunlar için güçlü irade gösteren aklı ile dünya tarihinin, tüm acı kayıplarına rağmen en naif ve içten dönemini oluşturmuştur.

68, bir kuşak hareketidir. Bu kuşak tüm dünyada "yeni"dir. Anne ve babalarıyla aynı şakalara gülmeyen bu genç insanlar, onlar gibi savaş ve kriz ortamları içinde değil, tam aksine tüm dünyada barış ve refah nidalarının yükseldiği bir dönemde büyümüşlerdir.[30] Bu nedenle 68 kuşağı kendisine daima bir ortak diyalog zemini aramıştır. Bu zemini üniversitede bulan 68'liler, kadın ve erkek farkı olmaksızın eyleme koşmuşlardır. 68 hareketinde kadın ve erkek öğrenciler arasındaki yegane fark, kadın öğrenci sayısının daha az oluşudur. Onun dışında eylemlere, işgallere katılma konusunda kadın öğrenciler de aynı heyecan ve arzu ile öğrenci hareketi içindeki yerlerini almışlardır. Ancak gerek barışçıl protestoların yerini çatışmaların alması, gerekse de toplumun muhafazakar kalıplarına teslim olunması nedeniyle kadınlar ikincilleştirilmiş, sol örgütlenmelerde aktif olanlar bile esas olarak karar alma mekanizmalarına alınmamış ve harekete katılımları daha ziyade lojistik bir yardım ile sınırlı hale gelmiştir. Nitekim pek çok anıda altının çizildiği gibi, silahlı çatışmanın keskinleşmesinden önce kendini ötekileştirilmiş hisseden olmadığı gibi, sonrasında ciddi bir ikincilleştirme hissedilmiş ancak bu durum yüksek sesle dile getirilmemiştir.

Aradan geçen elli yıl boyunca 68 hareketi hakkında farklı boyutlarına değinen pek çok araştırma yapılmıştır. 68 hareketinin bu ilgiye mazhar olmasının sebebi, örgütsüz, plansız ve anlık bir gençlik hareketi olmasının yanı sıra, bugünden bakınca hala güzel ve naif gözükebilmesidir. Kadınlar tarihin bu önemli noktasında da erkeklerle birlikte onun bir parçası olmuştur. Türkiye'de de eylemlerde, yürüyüşlerde, Sansaryan Han'da işkencede, Filistin'de kampta, daktilo başında, fabrikada, Kanlı Pazar'ın Taksim'inin ara sokaklarında, 15-16 Haziran'da Haliç'te ve daha pek çok yerde en başta kendi hayatlarını dönüştürerek 68'in içinde olmuşlardır. 68 de onların yüreğinde, aklında ve hafızasında silinmez bir yere sahip olmuş; onların varlığının bir parçası haline gelmiştir. Devrimci kadınlara selam olsun!

DİPNOTLAR

1 Mark Kurlansky, *Dünyayı Sarsan Yıl*, (İstanbul: Everest Yayınları, 2004), s. 525.
2 Zafer Toprak, "1968'i Yargılamak ya da 68 Kuşağına Mersiye", *Cogito* Sayı: 14 – Bahar 1998:s. 154-155.
3 John Gray, "You say you want a revolution, The world changed in 1968, but not as the protestors had imagined", *New Statesman*,23rd March – 5th April 2018, s. 57
4 Demet Lüküslü, *Türkiye'nin 68'i Bir Kuşağın Sosyolojik Analizi* (İstanbul: Dipnot Yayınları, 2015), s. 93.
5 Lüküslü, s. 93, 95.
6 Nadire Mater, *Sokak Güzeldir: 68'de Ne Oldu?* (İstanbul: Metis Yayınları, 2009); Ayşe Yazıcıoğlu, *68'in Kadınları* (İstanbul: Doğan Kitap, 2010)
7 Lüküslü, s. 104
8 Toprak, s. 157.
9 Toprak,s. 157.
10 Oya Baydar, Melek Ulagay, *Bir Dönem İki Kadın: Birbirimizin Aynısında* (İstanbul: Can Yayınları, 2011), s. 98.
11 Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi, Cilt: 5, İletişim Yayınları, 1988, s: 1565.
12 https://www.nouvelobs.com/societe/le-quotidien-de-1968/20080306.OBS3785/1968-en-quelques-chiffres.html
13 Gray, s. 57
14 Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi, Cilt: 5, İletişim Yayınları, 1988, s. 1560.
15 Tanıl Bora, *Cereyanlar: Türkiye'de Siyasi İdeolojiler* (İstanbul: İletişimYayınları, 2017), s. 768.
16 Bora, s. 769-770.
17 Yaprak Zihnioğlu "Türkiye'de Solun Feminizme Yaklaşımı", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Sol*, Cilt: 8 (İstanbul: İletişim Yayınları, 2017), s.1118.
18 Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi, Cilt: 7, s. 2134-2141.
19 Baydar ve Ulagay, s. 119.
20 Bu bölümde Ayşe Köse'nin 2010 yılında yayınlanan *68'in Kadınları* isimli röportaj kitabından yararlanılmıştır.
21 Yazıcıoğlu, s. 194-198
22 Lüküslü, s. 100-101.
23 Bu görüş *68'in Kadınları* isimli kitabın Mayıs ayında yayımlanacak olan ikinci baskısında yer alacaktır.
24 Baydar ve Ulagay, s. 137.
25 Yazıcıoğlu, s. 19.
26 Yazıcıoğlu, s. 81-91.
27 Bora, s. 770.
28 Bora, s. 771.
29 Lüküslü, s.110.
30 Kurlansky, s:3.

68 VE DÜZENE KARŞI ÇIKAN KADINLAR: KAZANIMLAR, KABULLENİŞLER VE BEDELLER

ZEYNEP BEŞPINAR

68'li kadınlar, "kurtulmuş ama özgürleşmemiş" annelerin kızları olarak, babalarının "ayakları üzerinde duran, iyi eğitimli, bir erkeğin yaptığı her şeyi yapan kadın" yetiştirme idealinin ürünleriydiler. Önceki neslin kentsoylu ve "naif, zarif, kırılgan" kadın imgesini kırmak için mücadele ettiler ve 1980'lerde belirginlik kazanan feminist harekete deneyim, birikim ve enerji aktaran ilk kadroları da kendi içlerinden çıkardılar.

Bu makalede, Türkiye'de 1968'de tepe noktasına ulaşan öğrenci hareketi ve izleyen dönemdeki sendikal-siyasal mücadelede öne çıkan kadınların deneyimlerini kendi anlatıları üzerinden ele almayı amaçlıyorum. 68'li kadınların daha önceki ve ardından gelen kuşaklardan farklılıklar taşıdıklarını iddia ettiğim bu çalışmada bu kuşağın kendine bakışı ve diğer kuşaklardan kadınlarla kendilerini karşılaştırmalarını inceliyorum. Bunu yaparken, Deniz Kandiyoti ve Ayşe Durakbaşa'nın tartışmaları, analizimin ana çerçevesini oluşturuyor. Kandiyoti'nin,[1] Kemalist reformlar üzerinden hukuksal düzenlemelerle "haklar" zemininde "kurtarıldığını" ancak, bu hakların kullanılabilirliği ve sınırları bağlamında, sınıfsal olarak değişen düzey ve biçimlerde "ataerkiyle pazarlık etmek" durumunda kaldığını, bu nedenle "özgürleşmediğini" savunduğu kadınlardan hareket ederek bir karşılaştırma yapmak niyetindeyim. Öte yandan, 68'li kadınların, Durakbaşa'nın,[2] Cumhuriyet'in "ideal" kadını olarak analiz ettiği "babası ile gizli anlaşma içindeki cumhuriyet kızlarından" mesafesini de tartışmayı amaçlıyorum.

1960'lar ve 70'lerde toplumsal ve siyasal talepler yükselten kadınlar, görüşmelerde kendilerinin de belirttiği ve feminist yazında çokça dillendirildiği gibi, gündemleri ve örgütlenme biçimleri üzerinden kadın mücadelesi yürütmekten uzaklar. Böylece, Türkiye modernleşme tarihinde, 1900'lerin ilk on yılında ivmelenerek Selanik ve İstanbul başta olmak üzere, belli başlı kentlerde özellikle yayıncılık faaliyetleri ve salon toplantıları üzerinden görünürlük kazanan ve 1930'ların ortasında sönümlenen, Müslüman ve Müslüman olmayan kadın hareketlerinden[3] ayrı tutulmaları gerekiyor. Bununla beraber, 60'larda siyasallaşarak eyleme geçen kadınlar, Kandiyoti'nin deyimiyle "kurtulmuş" ancak, Sancar'ın vurguladığı gibi, aldıkları tüm eğitime ve edindikleri "eşit haklara" ve toplumsal görünürlüğe karşın esasen "aile kurmakla görevlendirilmiş"[4] annelerinden bir kopuşu da simgeliyorlar. Dahası, 1980'lerde belirginlik kazanan feminist harekete deneyim, birikim ve enerji aktaran ilk kadroları da içinden çıkardığı ölçüde, eylerken dönüşen ve belki kendinden sonrakinin dönüşümünü tetikleyen, kolaylaştıran konumlarıyla analiz edilmeleri değer taşıyor.

Bu çalışma, 1960'ların sonundaki öğrenci hareketine ve izleyen dönemdeki sendikal – siyasi mücadeleye aktif olarak katılan kadın ve erkeklerle, 2004 yılında gerçekleştirdiğim derinlemesine görüşmeler içinden kadınlarla yaptığım altı görüşmeye odaklanıyor. Bu görüşmelerden dördünde görüşülenlerden izin alabildiğim için alıntılar yapabildim, diğerlerini sadece görüş oluşturabilmek ve sonuca ulaşabilmekte kullandım.[5] Ayrıca, Ayşe Köse'nin[6] ve Nadire Mater'in[7] kitaplarında yer alan görüşmelerden de, argümanlarımı sınamak amacıyla yararlandım. Görüşmeler, tümünü kişisel olarak tanıdığım ve sevdiğim kadınlarla yapıldığından hem veri toplama, hem de analiz süreci benim için duygusal anlamda zorlayıcı oldu. Annem İnci Beşpınar ile yapılan görüşme ise metodolojik kaygılarla ODTÜ Sosyoloji Bölümü mezunu İnci Çalışkan tarafından gerçekleştirildi.

Bu metinde ilk olarak, "yeni bir 'babalarının kızları kuşağı' mı?" başlığı altında, 68'li kadınların aileleri ve babalarıyla ilişkilerine, yetiştirilme tarzlarına ve lise yıllarına odaklanacağım. Ardından, görüşülenlerin, Türkiye İşçi Partisi (TİP) ile tanışmaları ve üniversite yıllarındaki siyasallaşma süreçlerine değineceğim. Kadınların aileleri karşısından

haklarını genişletme stratejilerini ve kendi parasını kazanmanın buradaki rolünü tartıştığım üçüncü bölümü, ailelerdeki değer ve tutum bağlamındaki dönüşümlere odaklandığım dördüncü bölüm izleyecek. Çevre ve toplumun siyasi mücadele yürüterek bedeller ödemeye başlayan gençlere dair algılarıyla, hem genç kadınlara, hem de ailelerine sunduğu desteği, olası nedenleri ve sonuçlarıyla tartıştığım beşinci bölümden sonra, "mücadelede kadın olmak" başlığını, kadınların "ikincilleş(tiril)mesi"nin nedenlerini de irdeleyerek ele alacağım. Son olarak, 68'li kadınların kadınlık kurguları ve kendilik algılarıyla, dünya ve toplumla kurdukları ilişki üzerinden özgün konumlarını ve özgürleşmeye yönelişlerini tartışacağım.

68'Lİ KADINLAR: YENİ BİR "BABALARININ KIZLARI" KUŞAĞI MI?

Gerek 68'li kadınlarla yaptığım görüşmelerden, gerek Ayşe Köse'nin kitabında yer alan anlatılardan yola çıktığımda, görüşülenlerin özellikle aile yapıları, çocukluk ve lise dönemine ilişkin deneyimlerinin önemli ölçüde ortaklaşması dikkatimi çekti. Zira, üniversiteli kadınlar ve bunlar içinde de toplumsal olaylara ilgi duyan, toplumsal talepler için harekete geçen kadınlar -istisnası bulunmakla birlikte-erkeklere kıyasla aileleri özelindedaha çok ortak özelliğe sahip görünüyor. 1960'lar Türkiyesi'nde kızlarını bazen başka bir kente yollamak pahasına "okuyarak meslek edinmeye" yönlendiren aileler cumhuriyet rejiminin ötesinde, Türkiye modernleşmesinin ürünü olarak değerlendirilebilir.[8]

> Tam bir Kemalist aile içinde büyüdüm. Hani o çok önemliydi. Hâlâ da annemin duvarında, hani o okullarda vardır ya, o büst gibi Atatürk'ün kafası vardır, altında 'Ne Mutlu Türk'üm Diyene' yazar, ondan mesela bizde asılıdır. Böyle Atatürkçü bir aile.(Jülide)

> Anne tarafım da baba tarafım da İnönü ve Cumhuriyet Halk Partisi'ne bağlı insanlardı. Küçüklüğümden beri evimizde İnönü'nün yarım metreye bir metre bir koltukta oturan bir tablosu vardı ve salonumuzun en baş köşesinde yer alırdı. (Çimen)

> Annemin ailesi Kemalist bir aile, dedem İstiklal Madalyalı, emekli bir asker. Anneannem cumhuriyetin ilk öğretmen kuşağından. Evlerinin salonunda Atatürk ve İnönü'nün resimleri uzun yıllar asılı durmuştur. Babam ise doktor. Siyasi görüşleri açısından daha solda, sosyalist diyebilirim. Örneğin çocukluğumda Balıkesir'in Edremit ilçesinde görevliydi babam, o dönemde illegal konumdaki Türkiye Komünist Partisi'ne (TKP)üye çok yakın arkadaşları vardı evimize sıklıkla gelip giden. Babamın kendisi Türkiye İşçi Partisi'nin (TİP) yaşadığımız bölgedeki kurucuları arasında oldu. (İnci)

> Ben Antep'te doğdum. Antep'te doğmaktan çok şanslı olduğumu düşünüyorum. Bütün çocukluğum 15 yaşıma kadar çok farklı bir kentte geçti. Bir Güney kenti, Arap ve Ermeni medeniyetlerinin ortak yaşadığı, insanların son derece sıcak ve çalışkan olduğu bir kent bu. Ben bir memur çocuğuyum. Annem öğretmen, babam idareciydi, aynı zamanda futbol takımını da kurmuş biriydi orada. Çok sevilen bir çifttiler. Tabii birçoğumuz gibi, bütün 68'de görebilirsiniz bu özelliği, benim ana babam da idealist iki insandılar. Annem çok güzel bir kadındı. Çok güzel tuvaletler giyerdi ve çok iyi bir öğretmendi. Özellikle özürlü çocuklar için daha sonra ihtisas sahibi oldu.(Işıl)



İnci ve Mehdi Beşpınar, İÜ Merkez Kampüsü'nde.

Ağırlıklı olarak Kemalist ideolojiyi benimsediği belirtilen orta sınıfya da orta üst sınıf ailelerde, kimisi 1940'lı yılların Anadolu kentlerinde görev yapan devlet memuru kimisi orta-okul mezunu ama yıldızlara merak duyan, kitap okuyan idealist babaların kızlarıylayakın ve özel bir ilişki geliştirdikleri, kızlarının okumaları ve toplumda, dünyada olup biteni anlamalarını sağlamaya dönük çaba harcadıkları anlaşılıyor.

> Babam Drama'da rüştiye okumuş bir adam, işte böyle yıldızların konumuna falan bakarak bize "yıldızlar şimdi kova burcunda" diyen, böyle uğraşları olan bir adam. Aynı zamanda klasik Türk müziğine düşkün bir adam. Geceleri rakısını içen bir adam. Aynı zamanda evimizde, binlerce olmasa da 100-200 kitabın bulunduğu ama sonradan evin en görünmeyen kısımlarına o kitapların konduğu bir ev, babamın gençliğinde o kitapları okuduğunu biliyoruz. Bizim de kitap okumamız özendiriliyor...Nazım Hikmet'in mesela -çok da serbest değildi- şiirlerini ağabeyim, onun eşi ve çocuklarını oturtup büyük bir aile olarak (ben daha lisedeyken) geceleri okurdum onlara. Açardım, "aaa bakın ne güzel şiir"... Hepsi toplumsal şiir olmazdı tabii, aşk şiirleri de olurdu bunların içinde, ama okuduğum romanları falan da anlatırdım onlara. Benim bir ikiz kardeşim de var. O da okurdu işte Panaıtıstratı'leri, Tolstoy'ları en yoğun okuduğumuz dönem. (Çimen)

Babam siyaseti çok severdi. Yaşamın her yerinde de, doktordu mesleği siyaset değildi ama yaşadığı her ortamda günlük olayları ve ülkenin yönetimini, dünya yönetimlerini, dünya halklarını ve Türkiye'deki sınıfsal mücadelelerin sıkıntılarını çok güzel dile getirirdi. 1960'lı yılların başında SSK doktorluğu da yapıyordu. Maden işçilerinin babama geldiğini bilirim." Maden ocağında yaralanmalar olurdu ve işçilerin hiçbir sosyal hakları yoktu. Ekonomik olarak tazminat hakları yoktu. Bu sorunlar evde konu olurdu, anlatılırdı. Çok haklı olarak, çalışan insanın, çalışma koşullarının kötülüğünden dolayı karşılaştığı kazaların tazminat davası olarak geri ödenmesi gerektiği evin temel konularından biriydi mesela. Babam bunları konuşurdu benimle. En büyük çocuğuydum ve babamın kıymetli kızıydım. Hani bu çok önemli bir şey.Böyle bir algıyla büyüdüm ben. (İnci)

Babam bana çok güvenirdi, annemle birlikte çok güvenirlerdi. Ve 9 yaşında ben tek başıma trene bindirilip Manisa'ya halamlara giderdim (Antep'ten), bu nedenle çocukluğumun bazı esintileri çok daha sonra, yazarlık hayatımda çok önemli bir yer alacak. Babamla birlikte o zamanda köylerde çok önemli çalışmalar yapılırdı. Okuma yazma kursları, elişi kursları hepsi bir arada yapılırdı ve sonra bunlar büyük bir törenle sergilenirdi köylerde. Ve babam zaten şoför kullanmazdı, cip kullanırdı ve beni de götürürdü yanında. Ben ilk defa mesela Darak ağzını, Kürt kadınlarını, yoksulluğu, neşeyi, ağıtları, hepsini buralarda 9 yaşımdan 15 yaşıma kadar olan dönemde yaşadım, hissettim. (Işıl)



Işıl Özgentürk tiyatro sahnesinde.

Ailelerin "naif" ya da "korunması, sakınılması gereken" bir kadın yerine, "bir erkeğin yaptığı her şeyi yapabilecek" bir kadınyetiştirmeyi hedeflediklerigörülüyor. Anlatılar bir bakıma, Durakbaşa'nın,[9]"Cumhuriyet kızları" ile babalarının ilişkilerini analiz ederken yaptığı "(B)abalarla kızları arasında gizli bir anlaşma vardır. Genç kadınlar eğitim, meslek ve çalışma hayatına katılma haklarını genellikle babalarının desteğiyle elde etmektedirler; ancak özellikle erkeklerle ilişkilerinde son derece

dikkatli davranmak ve kendilerine uygun eşler bulup evlenene kadar cinselliklerini bastırmak zorundadırlar" saptamasının, 68'li kadınlar için de bir ölçüde -en azından babalarının beklentileri açısından- geçerli olduğunu düşündürüyor.

> Ben ailemin ilk çocuğuyum, ablayım. Babamın gözünde üç erkek kardeşimden önce her şeyi yapabilmeliyim. Ben çünkü büyüğüm. Cinsiyet farkı yok babamın gözünde, yaş farkı var. O zaman yaş olarak da daha büyüksün, her şeyi önce sen yapmalısın ki, tekrar arkandan kardeşlerin yapsın gibi bir algıyla büyütüldüm. Babam çocuklar arasında cinsiyet farkını görmezden gelirken, benim için hep "erkek gibi bir kız olma" ifadesini de kullanırdı; "bir erkeğin yaptığı her şeyi başarır kızım", ama "bir ordu erkeğin içine girse başına bir şey gelmez" vurgusu da vardı. (Inci)

Ailemin maddi durumu iyi değil ve bu nedenle biraz da benim üniversitede İzmir'de okumamı istiyorlar. O zaman Ödemiş'te bir kızın tek başına okumak için İstanbul'a gönderilmesi hoş karşılanan bir şey de değil. Ama babamın o hoşgörüsü daha geleceğe dönük, çevresine de güven duyan, kendiyle barışık bir insan olmasından kaynaklanan bir şey. Annem okuma-yazma bilmiyor. Ben böyle geldim üniversiteye. Hatta babama çevresinden, "Bak işte hepimiz kızlarımızı eğitim enstitüsüne gönderiyoruz İzmir'e, hem yakın biryer, hem yatılı, sen niye İstanbul'a gönderiyorsun, yoldan çıkar orada kızın" dediklerinde; "Hayır, ben ona güveniyorum, o yapar, hiç bir şey olmaz benim kızıma" diyerek onlara karşı durmuş bir adam.(Çimen)

Babam evimizin dışındaydı daha çok, hava meydanlarında çalışıyordu. Bir kez kardeşim Halukbenden 3 yaş küçük- bir şeyime karışmaya kalktı, ben şaşırdım "nerden çıktı bu" diye. Babam bunu duydu, dedi ki "ben yaşıyorum, ablan ne yapacağına kendi karar verir, senin birşeylere müdahale etmeye hakkın yok, gerek de yok." Orada bir müdahalesi vardı babamın erkek kardeşime. Ama bir de şu vardı;"Benim kızım bir ordunun içine bırakılsa, asla aklımızın orada kalmayacağı şekilde yetişmiştir benim kızım","Benim kızın erkek gibidir". (Jülide)

Görüşmelerde, toplumsal ve siyasal konuların tartışıldığı bir ev ortamı anlatısı da dikkat çekiyor. Görüşülenler 10'lu yaşlarında gerçekleşen 1960 Askeri Müdahalesini, zaman zaman "ihtilal", zaman zaman "darbe" diye adlandırsalar da[10] ailelerinin 27 Mayıs'ı büyük ölçüde destekleyen bir tutumla ve yakından izlediğini aktarıyorlar. Ayrıca, 27 Mayıs'ı destekleyen ailelerde de yargılama sürecine dair eleştiriler dillendirildiği ve idamlardan rahatsızlık duyulduğu anlaşılıyor. Görüşülenler, tüm bu yaşananların kendilerini lise yılları boyunca bu konuları düşünmeye, gözlemlemeye ve tartışmayayönlendirdiğini vurguluyorlar.

Bu noktada, 1960 Anayasası'nın getirdiği "özgürleşme" yanında, özellikle idealist lise öğretmenlerinin anlatılarda ortak bir motif olarak öne çıktığı görülüyor. Genellikle felsefe, edebiyat, yabancı dil ya da sosyoloji derslerinde öğretmenlerin sınıfta açtıkları tartışmalar ve önerdikleri kitaplar üzerinden olduğu kadar, edebiyatla, şiirle ve siyasetle ilgilenen birer rol model olarak dakendilerini ne denli etkilediğini vurguluyorlar.

> Şansıma Çamlıca Lisesi'nin en haylazlarının toplandığı bir sınıfa gittim. Çok iyi bir lise öğrenciliği geçirdim ben. Çok şanslıydım. Birsosyoloji hocamız vardı ve bu kişi Ankara'dan İstanbul'a sürülmüştü. Onakomünistdenirdi. O bize yaşamı, kitapları —ama zaten ben 15 yasına kadar da çok okuyan birçocuktum- öğretti. Ona çok saygı duyardık, bizievineçağırırdı. Kütüphanesine hayrandım. (Işıl)

Lisedeki felsefe hocam, Fuat Hoca benim için babam dışında önemli bir figür, felsefeye, sosyolojiye, siyasete ilgimi besleyen diyebilirim. Çokça kitap önerirdi, aynı zamanda okul dışında da görüşürdük. Babamla da dostlukları vardı, Edremit küçük bir yer, benzer görüşte aydın insanlar birbirleriyle iletişim içinde oluyorlar. Fuat Hoca, benim siyasetle ilgileniyor oluşumu Behice Boran'a benzetirdi, desteklerdi bu ilgimi. (Inci)

Lisede ben bir özel okulda okudum. Bizim okul o zaman oldukça ileri bir özel okuldu. Şöyle ki, Edip Çelik Türkiye'nin uluslararası hukuktaki konumu hakkında konferans veriyordu, yahut da Behri Rahmi resim konusunda ya da Oktay Akbal işte hikayelerle ilgili. Ama hep böyle açık bir okuldu, yani konuşulan, tartışılan, konferansların verildiği...Cinsellikle ilgili de konferanslar verilir, film gösterilir ki o zaman için bu oldukça ileri bir adımdı. Sonra yine Lise 1'deki edebiyat hocamız çok hoş bir hocaydı. Bize,"siz özel okul çocukları, kendinizi Türkiye'nin sahibi zannediyorsunuz ama" — o zaman Bakırköy'de istasyonda sabahları amele pazarı kurulurdu, okul da Bakırköy'deydi- "Türkiye işte o amele pazarında her sabah iş arayanlardır" diye başlayan bir sabah soylevi olurdu. Yani böyle böyle bir takım şeylerin sorgulandığı, bir takım şeylerin konuşulduğu, çok rahat duvar gazetesinin çıkarıldığı, öğrencilerinin daha tartıştığı, öğrencilerin okulun müdürünü ya da sahibini çağırıp toplantı yapıp, siz bize bu konularda yanlış davranıyorsunuz diyebildiği bir okuldu. (Jülide)

"BİRİNCİ" TÜRKİYE İŞÇİ PARTİSİ İLE TANIŞMA VE ÜNİVERSİTE YILLARI

"Birinci"[11] Türkiye İşçi Partisi (TİP) kurulduğunda[12] henüz ortaokul ya da lise yıllarında olan görüşülenlerin, siyasi bilinçlenmelerinde ve

sonraki yaşam çizgilerinde, TİP ile tanışmaları önemli bir dönüm noktasını oluşturuyor. Görüşülenlerinde, kendileriyle benzer sosyo-kültürel arka plana sahip diğer pek çok genç gibi, lisenin son yıllarından itibaren TİP'i izledikleri ve partiyle ilişki içinde oldukları anlaşılıyor. 1965 seçimlerinde TİP'in başarısı toplumda önemli bir etki oluşturur ken, izleyen aylarda parti çevresindeki gençlerin üniversitelerde FKF'yi (Fikir Kulüpleri Federasyonu) kurmalarıyla, 65-68 arasında üniversiteye başlayan gençlersiyasi dernek ya da kulüpler üzerinden örgütlü yaşamla tanışıyorlar. Bu noktada, doğrudan TİP üyesi olmayan ve kendisini "sempatizan" olarak nitelendirenlerinde örgütlü gençlerle birlikte ağırlıklı olarak FKF çevresinde ya da onunla ilişki içinde devindiği anlaşılıyor.

> FKF vardı. Edebiyat fakültesinde Demokratik Devrim Derneği de vardı. Biz psikoloji öğrencileri olarak kendi içimizde bir yapı oluşturmaya başladık. Ondan sonra aktif olarak FKF'ye gitmeye başladım. TİP'e üye oldum. Önce devlet memuru olmak nedeniyle olmayayım dedim, ama sonra üye oldum. TİP Bakırköy üyesiydim. (Jülide)

> Zaten o zaman iktisat fakültesinde taşradan gelen ve kişisel olarak da girişken, hareketli olanların hemen hemen önemli bir bölümü benim beslendiğim bilgilerle beslenmiş, toplumsal edebiyatı okumuş da gelmiş insanlardı. Öğrenci cemiyeti vardı. Tabii ki oraya gidip gelmeye başladık. Bu arada FKF kuruldu hemen oraya üye olduk. Herhalde topluca olmuştur. Hafızam çok zayıf, ben bireysel olarak mı gittim bunu bilmiyorum. Ama, Türkiye İşçi Partisi diye bir olay var o sırada. Ben hemen gidip partiye üye oldum. FKFüyesi oldum ve Türkiye İşçi Partisi üyesi oldum. Birinci TİP bunu belirtmeliyim. (Çimen)

> Benim TİP'e hiçüyeliğim olmadı sempatizan olarak vardım. İktisat Fakültesi fikirkulübününüyesiydim. Bir de ben İktisat Fakültesi'nde bir tiyatro topluluğu kurdum. "Küçük Hanımın Lambası" diye yirmi beş kişilikbir oyunu yönettim. O sıralar festivallerimiz vardı, mesela İTÜ'nün"Arı Festivali" vardı, her üniversite katılırdı. Orada birincilik aldı oyun, ben de en iyi oyunculu ödülü aldım. Benim hayatımı değiştirecekbirrastlantı oldu, daha sonra DevrimİçinHareket Tiyatrosu'nu kuracaklardan biri olan Ali Özgentürkbeniizliyor ve beğeniyor, daha sonra üç yıl kesintisiz Devrim İçin Hareket Tiyatrosu'nda olacağım. (Işıl)

Anlatılardan, siyasallaşan öğrencilerin doğrudan bir siyasi yapıya üye olmak dışında, kendi okudukları bölümler ya da ilgi alanları üzerinden "siyasal" çıktıları da olan faaliyetler içinde bulundukları görülüyor. Örneğin, tiyatro yapmak, bir vadede "Devrim İçin Hareket Tiyatrosu" içinde olmaya evriliyor. Okuduğu okul ya da bölüm kendisini ifade edebilmesine olanak vermeyenler de eylemlerin aktif olduğu okullardaki arkadaşları ile birlikte davranıyor, ancak izleyen dönemde kendi okullarında siyasal yapıların oluşmasında aktif rol alıyorlar.

> 66'da ODTÜ'de öğrenciyim ama bir sene sonra biz bir grup öğrenci 'devamsızlık' gerekçesiyle atılacağız okuldan ve ben İstanbul'a döneceğim. Ben o kadar ummuyorum ki atılmayı, merkezi sınav takvimini kaçırıyorum. İstanbul Üniversitesi'nde bir arkadaş grubum var ODTÜ'den tanıdığım ama kendim merkezi sınava tabi olmadığı için ancak İktisadi ve Ticari Bilimler Akademisi'ne kayıt olabilmişim. Benim okulumun o zaman son derece siyasi olarak duyarsız olan, ruhsuz bir öğrenci profili var. Ama İstanbul Üniversitesi kaynıyor, gerçekten kaynıyor. Ben de her gün İstanbul Üniversitesi'ne gidiyorum, oradaki arkadaşlarımla birlikte, onların eylemlerindeyim.Okulumdaysa daha sonra Dev-Genç sürecinde aktif olacağım ancak. (İnci)

Öğrenci eylemliliğinin yükselmesi, kısa bir süre içinde polis müdahalelerini, gözaltı ve tutukluluk süreçlerini beraberinde getirecek. Eylemlilik ve siyasallaşma süreçleri "babalarının kızları" olarak, "özgüvenle" büyümüş genç kadınlar açısından, değer sistemleri ve siyasi duruşları üzerinden ailelerinden farklılaştıkları ölçüde, çeşitli gerilim ve zorluklarla yüzleşmek anlamına da gelecek.

"HAKLARI" GENİŞLETMEK ÜZERE AİLEYLE MÜZAKERE: KENDİ PARASINI KAZANMAK

68'li kadınların anlatılarından, yaşadıkları süreci ne kendilerinin ne de ailelerinin ön görmediği, dolayısıyla yüzleştikleri zorluklar ve gerilimler karşısında her iki tarafın da verdikleri tepkiler ve ürettikleri çözümlerin koşullar içinde anlık olarak şekillendiği sonucuna erişiliyor.

Okuyup, meslek sahibi olmak üzere üniversiteye gönderilen, orada giderek yükselen bir ilgiyle siyasi eylemlere katılan kadınlar, yaşadıklarını aileleri ile paylaşmaya devam ediyorlar. Bu arada, bazen ailenin ekonomik olarak zor koşulda olmasından, ama çoğunlukla "ailesi karşısında hak talep edenin, ayakları üzerinde de durması gerekir" anlayışıyla, kendi gelirlerini sağlamaya başlıyorlar. Bu, yaşamla kurdukları ilişki açısından ilginç bir nokta. Zira, 68'li erkeklerin, öğrencilik yıllarında siyasi eylemler dolayısıyla eve geliş gidiş saatlerinde esneklik elde etmek ya da okula devamsızlık gibi konularda aileye hesap vermemek gibi "hak"lara sahip olmak için, "ayakları üzerinde durmaları gerektiğini" hissettiklerini görmüyoruz. Bu, kuşkusuz, erkeklerin aileleri nezdinde çok daha geniş bir hoşgörü alanına sahip olmalarıyla açıklanabilir. Öte yandan, bu sessiz "müzakere"nin nihayetinde kadınların "kendi sorumluluklarını alarak hayata karşı dik duran" bireyler haline gelmelerini hızlandıran bir etki ettiği de tartışılmaz.

> Ben ilk yılın sonunda şöyle bir şey yaptım; şimdi Soğuksu'da oturuyoruz. Eve uzak. Ben işe

girmek istiyorum, hem de vardiyalı bir iş olsun ki eve geliş gidiş saatlerim de iyice karışsın ve ben çok daha rahat olayım, bir. İkincisi, bir takım haklarım var diyorsam, ekonomik olarak da kendi paramı kendim kazanmalıyım. Ve ben ilk yılın sonunda, 68-69 da 18 yaşımı bitirdiğim için, telefon santralinde işe girdim. Annem 15 gün ağladı, 'sana telefoncu kız diyecekler, ben seni kolejlerde okuttum' diye. Hakikaten de daha sonra gazeteler 'telefoncu kız' dedi. Orada ama devlet memuru oldum. (Jülide)

Öğrencilik yıllarımda ailemin maddi olanakları iyi olmasına karşın hep çalıştım. Babam ve dayım doktordur, annem için çalışmam aykırı bir durumdu. Ama annemin bir ifadesi vardır, benimle ilgili yadırgadığı her durumda -hâlâ da kullanır- "benim kızım solcu, ondan böyle" diye. Babamsa, "kızım ayakları üzerinde duruyor, bu onun yaşam tercihi" diye bakardı. Ben İş Bankası'nda çalıştım bir dönem. Sonra Telefon İdaresi'nde santralde işe girdim, arkadaşlarım da çalışıyordu aynı işte. Sonra Maden-İş Sendikası'nda çalışmaya başladım ve 1976'ya kadar kesintisiz olarak çalıştım orada. (İnci)

Ben meselâ lisedeyken birkaç çocuğa özel ders vererek para kazanmaya başlamıştım, lise son sınıfta bir dersten bekledim üniversiteye gelmeden önce, o bir sene öğretmen vekilliği ve bir kitap evinde tezgahtarlık yaptım, tezgahtarlık da değil tam, Ödemiş'in tek kitapevinde oranın her şeyinden sorumluydum, bu da benim kitap okumama olanak sağlamış bir şeydir... Üniversitede birinci yıldan sonra geçinebilmek için burada işe girdim. Gazete ilanıyla Yol-İş sendikasında sekreter olarak işe girdim. Ödemiş'te kitap evinde çalışırken daktilo yazmayı öğrenmiştim, onlar da daktilo yazan bir sekreter arıyorlardı. Sendikada tam gün çalışıyorum. Sendikayı ben açıyorum ve akşam ben kapatıyorum. (Çimen)

Devrim için Hareket Tiyatrosu başlayınca ben her gece 12'de eve gitmeye başladım. Bir gün babam ne yaptığımı sordu, anlattım ve ilk kez babamdan bir tavır gördüm. Çünkü babam benim eve geç kalmamı değil, böyle bir meselenin içinde olup da geç kalmamı, başımın belaya girmesini sorun ediyor. Ne yaptım? Babam bana her gün 6 lira verirdi. Bu çok yeterli bir paraydı. Babam bu parayı kesti. 2.5 lira vermeye başladı. (Bu para) beni çok rahat otobüsle Beyazıt'a götürür getirirdi ve yemeklerimi yiyebilirdim. Bunun üzerine ben öğrenci aramaya başladım ve matematik ile biyoloji dersleri vermeye başladım. Babamdan da aldığımdan daha fazla kazanmaya başladım. (Işıl)

Kızlarının bir yandan üniversitede okurken bir yandan çalışan ve öğrenmeye açık, düşünen, sorgulayan, toplumsal olaylarla ilgilenen bireyler halini alıyor olmasının, ailelerin çocuklarına "saygı duymalarını" da kolaylaştırıcı bir etkide bulunduğu söylenebilir. Zira, kendileri çoğunlukla "Kemalist" çizgideki ailelerin, yüzünü giderek sosyalizme dönen ve bu bağlamda siyaseten CHP çizgisinden uzağa düşen kızlarınınbaşlarına gelebileceklerden korksalar da çocuklarının kararlılıkları karşısında yaptıklarını "kabullendikleri" anlaşılıyor. Dahası, anlatılardan bu kabullenişin sadece görüşülenlerin aileleri ile sınırlı olmadığı, yakın çev-



Jülide Aral (önde) ve Tülay Tat, 1971'de THKP-C davası duruşmalarından birinde.

Nadire Mater, *Sokak Güzeldir: 68'de Ne Oldu?* (İstanbul: Metis, 2009), s. 114.



Çimen Keskin, 13 Şubat 1969'da düzenlenen "Kızlar Yürüyüşü"nde konuşuyor: "Halide Edip'in açtığı kara bayrağı tekrar açma gereği duyduk. Türk kadını gerektiği zaman erkeğl lleomuz omuza savaşmasını bilir. Doğuracağımız çocukları anti-emperyalist savaşa adadık."

relerinin ve genel olarak toplumun da çeşitli toplumsal taleplerle sokağa çıkan "okullu" gençlere saygıyla ve anlamaya çalışarak baktığı sonucuna ulaşmak mümkün.

GÜVENEN VE SAHİP ÇIKAN AİLEDEN, "YANINDA DURAN" AİLEYE

1968 yılıyla birlikte öğrenci olaylarının yükselmesi ve 12 Mart 1971'e uzanan süreç, eylemler içinde yer alan öğrenciler açısından polis müdahalesi ve şiddetiyle, dahası gözaltı ve tutuklulukla tanışmak anlamına geliyor. Bu deneyimler, bir yandan süreçlerle doğrudan yüzleşen kadınların kendilik algıları, "namus" kabulleri, kadın olarak kimliklerini kurmaları, siyası mücadeleyle ilişkileri ve yükledikleri anlamlar üzerinde belirleyici olurken, diğer yandan, kendilerini "cumhuriyet rejimi" ile özdeşleştiren, ve "her şeyi başarabilecek yetkinlikte", "erkek gibi olan, erkekler arasından zarar görmeden çıkacak" kızlar yetiştirmekle övünen anne-babalar açısındanönemli bir kırılma ve dönüşüm anlamına geliyor. İlginç biçimde, kızlarının karşılaştıkları zorlu süreçlere direnç geliştirirken, kendi ideolojileri üzerinden bir ilişkilendirmeye yöneldikleri görülüyor;

> Benimle Maltepe Cezaevi'nde, ilk gözaltına alındıktan üç ay sonra yüz yüze gelip konuşabildiğinde -o zaman idamla yargılanıyordum- annemin söylediği şey şöyle: "Mustafa Kemal'in de annesi vardı, ona da vatan haini demişler, dolayısıyla, size vatan haini demeleri ya da herhangi bir şey demeleri hiç önemli değil, ben inanıyorum ki siz iyi şeyler yapıyorsunuz."Söylediğinin,"bızı düşünerek, herhangi bir şey anlatmaktan, yapmaktan kaçınma sakın" gibi de bir yanı vardı. (Jülide)

"Bizim çocuklarımız memleketlerini seven çocuklar ve yanlış bir şey yapmadılar" yönündeki görüş ve inançlarının, ailelerin çocuklarını en zor zamanlarında desteklemelerini kolaylaştıran önemli bir öge olduğu görülüyor. Burada, öğrenci hareketinin öne çıkan "emperyalizm karşıtlığı" ve "tam bağımsızlık" vurgusunun, aileler açısından kabullenilir ve savunulur bulunmasının da etkisi olduğu görülüyor.

> Öğrenci hareketinin ciddi bir anti-emperyalist bir yanı vardı. O çok önemliydi. O dediğim gibi benim kafamdaki o ilk harekete girdiğim zamanki "tam bağımsızlık" kavramı çok netti. Ondan sonra o bağımsız yanı, yani ben TİP üyesiydim ama TİP' in bir parti olarak benim üzerimde bir bağlayıcı yönünü çok hissetmedim. Ondan sonra FKF içinde Dev-Genç ayrımından sonra, Dev-Genç'li olmak benim için önemliydi ve en temel yanı da anti-emperyalist olmasıydı. Ve o yanı da hep sürdü. Tam bağımsızlık vurgusunu, ailemden dinlediğim Kuvayı Milliye'ciler ile ilişkilendirdiğimi de hatırlıyorum ilk zamanlarda. (Jülide)

> Ne istiyor bu çocuklar? Ülkemiz tam bağımsız olsun, ekonomik anlamda, siyasi anlamda. Ne yapmışlar? 6. Filo'ya karşı çıkmışlar. Bunlar ailelerimize çok kolay anlatıp ikna edebildiğimiz konular. İstiklal Savaşı gazisi dedem için dahi kabul edilir bir mesele. O zaman, "bu çocuklar yanlış bir şey yapmadılar" demek kolaylaşıyor onlar açısından." (Inci)

Kadınlar gözaltına alındıklarından itibaren, polisin gerek kadınlar gerekse aileleri üzerinde, cinsel şiddet tehdidi ve namus kodları yoluyla bir baskı kurmaya yöneldiği görülürken, ailelerin haksızca zorlu deneyimlerle yüzleşen evlatlarını sahiplendikleri ve olabildiğince korumaya çalıştıkları anlaşılıyor.

> O çok komik bir şey. Ben neden tutuklandım, Kültür Sarayı'nı yakmaktan. Biliyorsun Kültür Sarayı yanmıştı. Bir gün-12 Mart olmuş, annemlerde kalıyorum- eve geldim. Annem dedi ki "sivil polis geldi ve evi aradı, yarın karakola gitmeni istiyor.""Peki anne" dedim ben. Pantolon, diş fırçası falan aldım, sokağa çıktım. Başka bir eve gideceğim. Daha kapının önünden iki kişi koluma girdi, "bizimle geliyorsun" dediler. Sonra arabalı vapura bindirdiler beni. Ve Eminönü'ndeki meşhur yere gittim (Sanasaryan Han). Gitmemle birlikte baktım ki benim tanıdığım pek çok kişi orada. Acaba beni neden alıyorlar, oturttular oraya, babamı da çağırmışlar. Babamla beni aynı masaya oturttular. "Hocam" diyor babama, "kızınız neler yapıyor bakın, anarşist olmuş". Babam da diyor ki "hiç öyle bir kızım yoktur benim" diyor. Ben babamın o zaman adamla beni örselememesi için adeta yalvarır tonda konuşmasını hiç unutamam. Bunun hayatım boyunca unutamam.

Çünkü babam öyle bir insan değil. Babam orada adamı dövmek istiyor, ben hissediyorum. Ama bana zarar gelecek diye nasıl sakın konuşuyor. Babam gider gitmez, "orospu" diye bir tokat bana. O tokatlar malum. Kadınlığın tutuklanma sürecinde artı bir aşağılanma olduğunu anlıyorsun. Seni bir defa bir orospu gibi algılıyorlar; mesela anarşist gibi görmüyor, komünist gibi görmüyor, sadece bir orospu, kötü bir şey yapmışsın gibi. O duyguyu veriyorlar. (Işıl)

Ailem tabii, tutukluluk sürecini içinde çok travmatik yaşadı. Bunlardan bir tanesi, hani bu ömrü boyunca polisle ilişkisi olmamakla övünen, güvenlik açısından Türkiye'nin önemli hava alanları, askeri havaalanları, radar bilmem nelerini yapan, müteahhit olan babam, göz altına alındı. Annem çok ortada kaldı. Çünkü evine karakol kurulmuş. Ben yakalanana kadar, beni ararlarken evde karakol kurulmuş. Babam, karakol kurulunca çok paniğe kapılmış ve annemi suçlamış. Tabii, benimle ilgili, ben yakalandıktan sonra çok olumsuz şeyler duymuşlar. Ben yakalandıktan sonra da karakol devam ediyor, Fahri arandığı için, böyle bir şey söz konusu. Fahri'yle nişanlandığımızı babam bilmiyor, o zamanlar öğrendi ama polis biliyor. Fahriyle ilişki kurulur diye umuluyor. Bir gün babama, "senin kızına tecavüz edildi polis" diyorlar. Babam da bu konuda, delirip kiralık katil tutup öldürtürüm bunu yapanı gibi noktalara gelmiş, böyle tepkiler de yaşamış. (Jülide)

Ailelerin, bu süreçte verili "namus" tanımlarını dönüştürerek, çocuklarına destek olmayı sürdürdükleri de görülüyor. Böylece, bir anlamda yaşanılan süreç, aileler açısından değer yargıları bağlamında da bir farklılaşmayı tetikleyici nitelik kazanıyor.

Eski Sanasaryan Han'daydı o zaman Birinci Şube. Birgün, mahalledeki benim çocukluğumu bilen komşumuzun kocası Birinci Şube'de komiserdi, bana dediler ki "seni annenle karşılaştıracağız". O sırada ben yürüyemiyordum. Beni bir odadan bir odaya geçirmek istediler. İşte bir masaya oturtacaklar, ama ben yürüyemiyorum, Annem benim yürüyemediğimi görmüş bu arada. Ve orada müthiş saygı duydum anneme, hiçbir tepki vermedi. "Biz iyiyiz, baban iyi, kardeşin iyi, ben iyiyim, sen de yaşıyorsun, senin sağ olduğunu gördük, gerisi hiç önemli değil, hadi ben gidiyorum" dedi. Polisler otur, biraz daha konuş, işte kızındır bilmem ne, "Sağolduğunu gördüm, benim için bu önemli, başka hiçbir şey önemli değil" dedi ve gitti. Ertesi gün tekrar beni annemle görüştürdüler. Çünkü masanın altına tertibat koyup, Fahri ile ilgili bir haber var mı (öğrenebilmek) gibi birşeyi düşünüyorlarmış. Annem reddediyor, bana ayağıma 40 numara bir ayakkabı bırakıp, "daha rahat yürür bununla" diyor ve konuşmuyor bile. (Jülide)

YAKIN ÇEVRE VE TOPLUMDAN GELEN DESTEK VE ETKİLERİ

68'li kadınlar anlatılarında, çekirdek ailelerinin yanı sıra, akraba, komşu ve mahallelinin de çoğunlukla kendilerine değer verdiğini, görüşlerini ve mücadelelerini saygın bulduğunu, zor zamanlarda dayanışma gösterdiğinibelirtiyorlar. Bu algıya tezat oluşturacak bazı örnekler elbette var. Örneğin, görüştüğüm 68'li erkekler arasında, 12 Mart sonrası aranırken kendisini polise öz halasının ihbar ettiğini belirten de oldu. Öte yandan, görüşmelerin genelinde, görüşülenler, o dönemde içinde devindikleri toplumsal çevreden kabul, destek ve dayanışma gördüklerini, bunun ötesinde haklı, en azından "iyi niyetli" bulunduklarını aktardılar. Dış halka olarak nitelenebilecek çevrenin nezdinde "meşruluk" taşımanın, ailelerinkızlarının tercihlerini kabullenmelerini ve her şeye rağmen arkalarında durmalarını kolaylaştırıcı bir etkiye de sahipolduğu düşünülebilir. Ayrıca, orta sınıf ve kent soylu ailelerin çevrelerinin, 68'deki siyasal talepleri "olumlama" eğiliminin göreli olarak daha yüksek olacağı da düşünülebilir.

Bizim eve karakol kurulduğunda, eski çok tanınmış bir matematik öğretmeni vardır İstanbul'da o dönemde bilinen ve sayılan. Mahallemizde otururdu Ömer Bego. Polis eve karakol kurduğu için tabii komşular da çekiniyorlar. Ömer amca ise rakısını alıyor o akşam, bizim bahçeye geliyor ve "kızımıza içelim, kızımızdan konuşalım diyor". Böyle bir sahip çıkma da yaşanıyor. Ailemi yalnız bırakmıyor böylece komşular. Tabii sayılan birinin bu davranışı etkilemiştir diğerlerinin de bakışını...Ben hapisten çıktıktan sonra da toplumdan dışlanmayı hiç hissetmedim. Tabii ailem de benimle birlikte, bir aşağılanma, bir dışlanma deneyimi yaşamadı. Hissettikleri korku ve endişeydi bana dair. Ben çıktıktan sonra ya da cezaevindeyken biz, toplum bizi çok kabul etti. Toplumun belli bir değer verdiğini de çok hissederek çıktık. Toplumsal destek bize bazı şeyleri hafif, kolay atlattırdı. (Jülide)

Benim daha önceden bir gözaltına alınmam var, 12 Mart sonrası, bir akşam geliyorlar. Gece yarısı gümbür gümbür ve biz Mehdi için geldiler yine sanıyoruz. Gece evi basıp Mehdi'yi aldıkları için daha önce. 'Hayır, bu sefer İnci Beşpınar için' dendi. Eyvah, bu defa Mehdi nasıl oldu biliyor musunuz? İnanın kara sarı bir şey oldu. Ve delirdi delirdi delirdi. Yani o alınmıyor, ben alınıyorum. O kadar ağrına gitti ki onun ve ailenin anlatamam. Aile için, bu kez gelinlerini götürecekler. Arnavut bir aile, bana da düşkünler. Evde yer yerinden oynuyor. Eşimin annesinin çocukluk arkadaşı bir komşusu vardı. Kocası muvazzaf askerdi, albaydı. Alaattin Bey Amca, gece yarısı saat üçte üniformasını giydi ve geldi. 'Gelinimizdir, ancak tutanak tutturarak teslim ede-

rim, yoksa teslim etmem' dedi. Kimin gözaltına aldığı, nereye götüreceği belli olsun diye. Beni, tutanakla teslim etti. Bu kadar sahip çıktı. Nasıl diyebilirim size, bir Koşuyolu, eşimin ailesi oranın yerlisidir, toplandı evimizin önüne. Sonra Alaattin Bey Amca, rütbesi ilerleyeceği halde, hemen emekli edildi. Ama ölene kadar da görüşmeye devam ettik kendisiyle, hiçbir pişmanlık da ne kendisi, ne ailesi ifade etmediler daha sonra. Bu kadar sahiplendiler bizleri.(Inci)

Anlatılanlar, "toplumsal desteğin" görüşülenlerin algılarıyla sınırlı olmadığını, dost ve komşuların kendi konumlarını riske atmayı da göze alarak dayanıştığını gösteriyor. Bu durum, daha önce ifade ettiğim gibi 68'de dillendirilen siyasi taleplerin toplumun geniş kesimlerince kabul edilebilir bulunması ile açıklanabilir. Ancak, ilerleyen yıllarda hem siyasi hedeflerin "sosyalizm" çizgisinde ağırlık kazanmasının, hem de siyasi hareketlere dahil olan gençlerin sayısı yanında kökenlerine ilişkin çeşitliliğin de artmasının etkisiyle siyasallaşan kadınların talepleri ve yaşam tarzlarıyla, içlerinden geldikleri kır kökenli ve göreli olarak daha muhafazakar ailelerin değer ve inançları arasında 68'lilerinkine kıyasla çok daha büyük bir açı oluştuğu söylenebilir. Üstelik, daha içine kapalı, küçük yerleşimlerde yaşayan bu kır kökenli aileler için çevrenin toplumsal onayını almak çok daha önemli olduğu ölçüde, kadınların yukarıda değinilen zorlu süreçlerde ailelerinin desteğini deneyimlemeleri zorlaşacaktır. Bu bağlamda, 68'li kadınların aile yapılarının ve dönem koşullarının bir ölçüde kolaylaştırıcı etkide bulunduğu iddia edilebilir.

MÜCADELEDE KADINLAR: KADIN OLMANIN MÜCADELEDEKİ KARŞILIĞI

68 hareketi üzerine yazılanlarda ve toplumsal hafızadaki karşılığında, erkeklerin hatta bu erkekler içinde de ancak lider konumunda olanların öne çıktığı biliniyor. Anılara ya da aktarılanlara odaklandığımızda, örgütlerin yönetici kurullarının ya da karar organlarının çok ağırlıklı kısmının erkeklerden oluştuğu, işgal komitelerinde neredeyse sadece erkeklerin bulunduğu, Devrimci Öğrenci Birliği (DÖB)[13] gibi bazı örneklerde ise kuruluş sürecinde hiç kadın üyeye yer verilmediği görülüyor. Kadınlarla görüşmelerimde, eylemlerin hazırlık süreçlerinde ve eylemlerde kadınların aktif biçimde bulunduğunu, ancak kendi deyimleriyle neredeyse tüm kadınların "sıra neferi" olduklarını, liderlik ve karar mekanizmalarında bir iki istisna hariç yer almadıklarını ifade ettiler.

Kadınlar vardı ama biz sıra neferleriydik. Yönetici kurullarda ya kadın yok ya çok az sayıda. Ama yakalananlar arasında kadınlar sayıca gayet varlar. Ve dirençleri, aldıkları görevleri yerine getirişleri hiç de erkeklerden daha farklı değil. Tam tersine, çok daha dirençli ve cesur duruyorlar. Ama kadınsılık yerine erkek damgası yemiş davranışlarla varlar. Ben rektörlükteki bir toplantıda, bizim fakültede işgal olsun mu oylamasına katıldığımı ve işgalde de nöbet tuttuğumu hatırlıyorum. Ama işgal komitesinde kadın yok mesela. Ama tutuklananlara, gözaltına alınanlara baktığınızda merkez kurullara oranla çok daha fazla sayıda kadın görebiliyorsunuz. Demek ki kadınlar varlar. (Jülide)

Bir kere kadınlar elbette vardı. Eylemler öncesinde örneğin pankart hazırlanacaksa, yurtlarda çarşaflardan pankart yaparken kadınlar vardı, yürüyüşler örgütlenecekse, kız yurtlarının örgütlenmesinde elbette kadınlar vardı. Bir kere Fikir Kulübü üyesi pek çok kadın vardı. DÖB çevresinde de biz birkaç kadın vardık. Avniye, Selma, ben daha birkaç arkadaşımız. Nerde yoktu kadınlar? Karar süreçlerinde yoktu. İşgal komitesinde değil, işgal sırasında tabak yıkarken orda, sandviç hazırlarken orda. Bu bence hepimiz için bugün düşünülmesi gereken bir noktadır. Ben bunu bizim de mesele etmemiş olmamızı o zaman için yanlış buluyorum. Şimdi yanlış buluyorum bunu. (Inci)

Her ne kadar ben öyle değilsem de kadınlar kadın rolünde (geleneksel anlamda), erkekler de erkek rolündeydi. Karar mekanizmaları, işte şu gün yürüyüşe katılınacak, şu gün şu yapılacak daha çok erkeklerin yönlendirdiği bir şeydi. Kadınlar daha çok çay yaparlar, yemek yaparlar. Bak mesela, işgalde de ben kadınları sandviç yaparken hatırlıyorum yahu, tabak yıkarken falan. Ama Ilkay Demir gibi hareketin karar mekanizmalarında da birkaç kadın vardı. (Işıl)

Kadınlar olmaz olur mu? Fikir kulüplerinde, öğrenci cemiyetinde, TİP içinde kadınlar vardı. Çemberlitaş Kız Yurdu'ndan Taksim'e 6. Filoyu protesto yürüyüşü yapmıştı kız öğrenciler.Halide Edip yürüyüşü. Ben yurtta öğrenci temsilcisiydim. Kadınlar vardı ama liderler arasında kadınlar çok çok azdı. Biz, kadın erkek diye bakmıyorduk. Ama liderler içinde değil, neferler içinde vardı kadınlar. Sayıca daha çok değildi ama. (Çimen)

Görüşülen kadınlar, kadınların görünmez kılınmasının ya da ikincilleştirilmesinin nedenlerini açıklarken, hareketin içinde silah girmesiyle geleneksel rollere doğru kayışın hızlandığını vurguladılar. Ayrıca,erkek öğrencilerin çok çeşitli ailesel özelliklere sahip olabildiğini, kadın ve erkeğe ilişkin geleneksel toplumsal cinsiyet rol beklentilerinin ve geleneksel değerlerin büyük ölçüde o gün eylemler içinde yer alan öğrenciler tarafından da içselleştirildiğini ve yeniden üretildiğini belirttiler.

Ama işin içine silah girdikçe, kadınlar silahları ancak taşıyan olmak gibi bir konumda görüldüler. Kadıların daha ikincil planda kaldığı, erkeklerin görünür olduğu bir hareket ne yazık ki. Ben kendimce silah taşıyan

olmayı reddettim mesela. Ya da Fahri'nin görüşüyle aynı görüşteyimdir gibi bir hesapla, "elde var bir hesabıyla" bana yaklaşılsın istemedim. Sırf böyle görülmemek için de aynı siyasi düşüncede olduğum halde farklı davrandığım, farklı görüş açıkladığım da oldu, sonra bunu da komik buldum, aynı görüşteysem sonraları açıklar oldum. Ama bunun nedeni kadınları çok da ciddiye almayan bir tutum sezdiğim içindi bence. (Jülide)

Kadınların ikincilleşmesinin birkaç nedeni var bence. Hepimizin kadın erkek yoktur, insan vardır gibi sorunlu bir bakışı vardı bir kere. Bu yanlıştı, ama o gün öyle baktık. Bir de o zaman üniversite hareketindeki kadın ve erkek öğrencilerin farklı arka planlardan gelmesine de bağlıyorum ben bu kadınların dışlanması, kenara itilmesi meselesini. Kadınlar çok daha kent kökenli, iyi eğitimli, okuyor, dünyayı takip ediyor o dönemde bizim içimizde. Erkek arkadaşlarımızın büyük kısmı ise çok daha kır kökenli, kadın erkek ilişkilerine feodal değerlerle bakan ve kadınları sevgili olarak gören, türkü söylemek, sinemaya gitmek, en fazla eylem için taş toplatmak ile sınırlı gören, yani erkeğin tamamlayıcısı gibi gören, ama aynı masada siyaset tartışmak için eşit görmeyen, kolay ikna edeceği yedeği gibi gören bir anlayışta. Bu bakış geçerliydi çoğu erkek arkadaşımız için ne yazık ki. Zaten bu feodal yapı dolayısıyla, dikkat ederseniz bir Karadenizliler ve Doğulular ağırlığı hep oldu öne çıkan isimlerde de öğrenci temsilcileri seçilirken. Siyaset yanında hemşerilik ilişkilerinin de etkisinin görülebildiği kadar feodal bir yaklaşım söz konusuydu bir yandan da, Kadınlara bakışta da bu feodalliğin etkisi vardı bence. (İnci)

Anlatılardan, 68'li kadınların bu günden o günlere bakınca karar mekanizmalarındanışlanmış olmalarından rahatsızlık duydukları ve kadınlara dair sorunların hiç sorunsallaştırılmamış olmasını eleştirdikleri açık. O günlerdeyse, kendilerini daha erkeksi bir kadın kimliğiyle kurdukları, ancak cesaretleri, direngenlikleri ve mücadeleye bağlılıklarıyla kendilerini mücadele içinde var kıldıkları görülüyor. Kadın olarak yaşadıkları cinsel şiddet deneyimlerini bile konuşmaktan, dillendirmekten uzak durmayı tercih etmeleri, bir yandan o dönem için geleneksel değerleri içselleştirme düzeylerine işaret ederken, diğer yandan kendi deneyimlerine karşı yaşadıkları yabancılaşmanın boyutlarını da gösteriyor.

SONUÇ: ZORLU BİR ÖZGÜRLEŞME MACERASI

68'li kadınlar, Kandiyoti'nin deyimiyle, "kurtulmuş ama özgürleşmemiş" annelerin kızları olarak, babalarının "ayakları üzerinde duran, iyi eğitimli, bir erkeğin yaptığı her şeyi yapan kadın" yetiştirme idealinin ürünleri. Üniversiteye giden, meslek sahibi olan, bir şekilde öğrencilik döneminden başlayarak kendi parasını kazanan, aşık olan, eşini seçen hatta bazen evlenme teklif edecek öz güvene sahip, evlilik için ailesiyle çatışmayı da göze alabilen, cinselliği evlilik öncesinde yaşamayı hak gören, siyaseti seven, içinde yaşadığı topluma ve dünyaya dair fikirleri, talepleri ve dertleri olan, bunun için mücadele eden ve bedelini de ödeyen bir grup kadın oldukları görülüyor. Önceki neslin kentsoylu ve "naif", "zarif", "kırılgan" kadınlık imgesinin yerine "güçlülük" ve "kendi yapabilmek" üzerinden bir kadınlık kurmayı zorladıkları anlaşılıyor. "Güçlülüğü" zorladıkları da görülüyor, "eşini sendikada eğitime yollayıp, kendi doğum yapmaya gitmek", "kimseye haber vermeden kendi kendini tedavi için hastaneye yatırmak" gibi deneyimler anlatıyorlar. Bu deneyimlerin kendilerini ne denli kızdırdığını, ne denli yıprattığını yıllar sonra anladıklarını anlatıyorlar. Artık o kadar "güçlü" de değiller. Kadın mücadelesinin tarihini yazdığımızda kendilerini olsa olsa "sokağa çıktılar ama kadın mücadelesi vermediler" diye andığımız bu kuşağa, borçlu olduğumuz kazanımlar var oysa. Onların dünyada olup bitenleri anında izleyip anlamalarını sağlayacak kadar sinemayı, edebiyatı, siyaseti sevmeleri sayesinde, dünyada gördüklerini bu coğrafyada anında talep etmeleri sayesinde, onlardan önce "kağıt üzerinde kalmış" hakları, ilk kez kullanmaya cüret ettikleri için, üst kuşaktan gerçek bir kopuşu temsil ettikleri oranda, bir ömre sığdırdıkları sıçrama ve dönüşüm sayesinde, biz bugün evrensel olan içinde deviniyoruz;haklarımız ve dertlerimizle...

ZEYNEP BEŞPINAR
MARMARA ÜNİVERSİTESİ, SOSYOLOJİ BÖLÜMÜ

DİPNOTLAR

1 Deniz Kandiyoti, *Cariyeler. Bacılar, Yurttaşlar*, İstanbul: Metis Yayınları, 1997
2 Ayşe Durakbaşa, "Cumhuriyet Döneminde Modern Kadın ve Erkek Kimliklerinin Oluşumu". (A. Berktay Hacımirzaoğlu, Der.). 75 Yılda Kadın ve Erkekler. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, 1998.
3 Bu hareketler üzerine daha detaylı bilgi için Serpil Çakır, *Osmanlı Kadın Hareketi*. İstanbul: Metis Yayınları, 2011 ileMelissa Bilal ve Lerna Ekmekçioğlu, *Bir Adalet Terâneh: Osmanlı'dan Türkiye'ye Beş Ermeni Feminist,Yazar 1862-1933*, İstanbul: Aras Yayıncılık, 2006 incelenebilir
4 Sancar, Serpil. (2012) *Türk Modernleşmesinin Cinsiyeti: Erkekler Devlet, Kadınlar Aile Kurar*. İstanbul: İletişim Yayınları
5 Çimen Keskin Turan, Işıl Özgentürk, İnci Beşpınar ve Jülide Zaim Aral'dan isimlerini vererek görüşmelerden alınıı yapabilmek için izin aldım. İsim ve soyadlarını kendi tercih etmeleri halıyle kullanıyorum.
6 Ayşe Köse, *68'in Kadınları*. İstanbul: Doğan Kitap, 2010
7 Nadire Mater, *Sokak Güzeldir: 68'de Ne Oldu?*, İstanbul: Metis Yayınları, 2009
8 Benzer biçimde Kandiyoti (1997:77) de yüksek öğretim gören kadınların allelerinin sınıfsal ve sosyo-ekonomik özellikler açısından erkeklerinkine oranla çok daha benzeşik olduğunu gösteren çalışmalara değinmiştir.
9 Ayşe Durakbaşa, "Cumhuriyet Döneminde Modern Kadın ve Erkek Kimliklerinin Oluşumu". (A. Berktay Hacımirzaoğlu, Der.). *75 Yılda Kadın ve Erkekler*. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, 1998, s.47.
10 Aynı görüşmede görüşülenin 1960 Askeri Müdahalesini bazen "darbe" bazen "ihtilal" diye nitelendirmesi, büyük ihtimalle çocukluğunda edindiği algının yer yer ifade bulması olarak nitelenebilir.
11 Görüştüğüm tüm kadınlarTürkiye İşçi Partisi'nden (TİP) her söz edişlerinde 1975'de kurulan TİP ile karıştırılmaması kaygısıyla "birinci" vurgusunu ısrarla ifade ettiler. Bu hassasiyetin siyası bir tercihi yansıttığı açıktır.
12 13 Şubat 1961.
13 1968'de büyük kısmı İstanbul Üniversitesi'nde öğrenci olan Deniz Gezmiş, Cihan Alptekin, Mehdi Beşpmar, Mehmet Ata Tansuğ, Mehmet Sagay, Mustafa Lütfü Kıyıcı, Mustafa Gürkan, Mustafa Karşılayan, Saım Kurul, Eyüp Yıldırım, Erim Süerkan, Ahmet Özdemir, Yücel Özbek, Cevat Erişli ve Selahattin Okur tarafından kurulan örgütüdür.

YARIN YARIN: 1968'İN ROMANINDA KADIN OLMAK

ÇİMEN GÜNAY-ERKOL

Pınar Kür'ün Yarın Yarın adlı romanı, kadın cinselliğinin ailenin sınırları içerisinde özel mülkiyet haline gelmesine getirdiği eleştiri ve kadın cinselliğinin bu sınırların dışına taşma halini sakınmasız konu edişi ile Türkçe edebiyatta öncü bir rol üstlenmiştir. Aynı zamanda bu roman, 1968'in "özgürlük" tartışmalarının Türkiye'ye nasıl sirayet ettiğini ve cinsellik tartışmalarına eklemlendiğini görmek açısından da değerli bir örnek oluşturuyor.

Delirmekle delirmemek arasında kıl payı var..
Şirin Cemgil'in
7 Haziran 1971 tarihli mektubu
Sınançа, s.62.

"Kadınlık," Osmanlı'dan bu yana, modernleşme hareketlerinin, "ilerleme" fikrinin yanına katılan "karmaşık" bir meseledir ve geçmişten bugüne bu meseleyi sorgulayan pek çok isim olmasına karşın, tartışmanın cinsellik eksenini açıklıkla yazıya dökme cesareti gösteren öncü edebiyatçılar 70'lerin kadın yazarları arasından çıkmıştır.[1] 1970'lerde yayımlanan romanlarda, cinsiyet ve şiddet ilişkisinin, aile içindeki hiyerarşilerin ve iktidar ilişkilerinin kadın cinselliğinin daha nüanslı bir tartışmasını içerecek çekilde genişletildiğini, sınıfsal aidiyet tartışmalarından yola çıkılarak ve farklı cinsel kimlikler dikkate alınarak konu edildiğini görürüz. 1970'lerde etkili olan feminist modellerin patriyarka kuramı, özellikle kadın yazarların kaleme aldığı romanlarda, aile ve akrabalık ilişkilerinin, evlilik kurumunun, toplumsal önderlik normlarının hedefe oturtulmasına neden olur.

1970'ler siyasal örgütlerin en yaygın kitleselliğe ulaştığı yıllardı.[2] Bir ölçüde bu kitleselliğin de etkisiyle, cinsel kimliklerin siyasal tahakkümün etkilerinden muaf olmadığı fark edildiğinden tartışmalar farklı bir boyut kazanmıştır. Dönemin kadın yazarlar tarafından yazılan ve geniş okur kitlelerine ulaşan neredeyse tüm romanlarında kadın cinselliğinin toplumsal çerçevesini çizen namus, aile, evlilik, annelik gibi temalar ele alınmakta ve bu temalar, geçmişteki örneklerine kıyasla daha cesur denebilecek bir şekilde irdelenmektedir. Kimi yazarlar bu irdelemeyi eleştirel bir gözle yaparken kimileri de bu kavram ve kurumları onaylar ve över: örneğin, 1970'li yıllara damga vuran Sevgi Soysal, Adalet Ağaoğlu, Pınar Kür gibi isimlerin yapıtlarında kadın cinselliğini çerçeveleyen işleyiş eleştirel bir gözle ve kimi zaman çok sert ifadelerle ele alınırken, Emine Işınsu, Sevinç Çokum gibi 1970'leri milliyetçi bir perspektifle konu edinen diğer bazı isimlerde bu kavramlar ve kurumlar korunaklı alanlara dönüşür ve kültürel bir savununun içine yerleşir.

Ben bu yazıda, Pınar Kür'ün *Yarın Yarın* (1976) adlı romanından hareketle, 1968'in edebiyata konu edilişine göz atmak ve kadın hareketinin pek çok önemli mecrasında temel bir mesele olan cinselliğin, özelde kadın cinselliğinin, bir kadın yazar tarafından nasıl temsil edildiğini incelemek istiyorum. Pınar Kür'ün *Yarın Yarın*'ı tekil bir örnek olacak belki ama, bu yazının öncelikli amacı, 1970'lerin edebiyatının kadın yazarlar tarafından üretilen örneklerinin bu perspektiften incelenmesiyle, artık neredeyse hiç sorgulanmadan doğru kabul edilen, Feminizm'in Türkiye'de gerçek zeminini ancak 1980 sonrasında bulduğu ortak kabulünün gözden geçirilmesini sağlamanın mümkün olduğunu göstermek.[3] Bu yazının diğer bir amacı da 1968'in "özgürlük" tartışmalarının Türkiye'ye nasıl sirayet ettiğini ve cinsellik tartışmalarına eklemlendiğini romandaki ilişkiler çerçevesinde görünür kılmak.

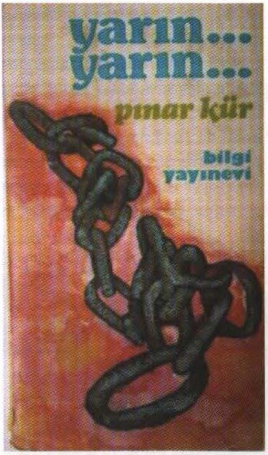
1970'lerdeki kadın yazarlar arasından Pınar Kür'ü ve onun romanları arasından da *Yarın Yarın*'ı seçmemin sebebi, *Yarın Yarın*'ın Avrupa'ya damgasını vuran öğrenci olaylarını Türk edebiyatına taşıyan ender romanlardan biri olması.[4] Altmışların sonuna geldiğimizde İstanbul'daki öğrenci olayları, Paris'tekileri birkaç hafta gecikme ile takip ediyordu; örneğin, Sorbonne'un 13 Mayıs 1968'de işgal edilmesinden dört hafta kadar sonra, 17 Haziran 1968'de, öğrenciler İstanbul Teknik Üniversitesi'ni işgal ettiler.[5] *Yarın Yarın*, Türkiye 1968'inin tarihsel bağlamını çizerken

bu güncelliğin temsili ile yetinmez, meselenin kadınlara uzanan yönlerinde Avrupa'dan ithal edilen bir model ile karşı karşıya olmanın yarattığı kültürel gerilimlere de değinir.

1970'lerin diğer bazı kadın yazarları gibi Kür de, henüz kimlik siyasetinde ve toplumsal cinsiyet tartışmalarında militarizm tartışmaları olgunlaşmamışken, emir-komuta mantığının hayatın mahrem köşelerine yerleştiğini, aile, evlilik ve politik örgütlenmelerin, arkadaşlıkların ve gündelik ilişkilerin de militarist söylemler ürettiğini ve dolaşıma soktuğunu incelikli bir dil ile gösterir.[8] Bu romanda hem Türkiye 1968'inin özgürlük vaadinin kadınları kapsamaktaki yetersizliğinin, hem 1970'li yılların patriyarka kuramının kadınlara özcü yaklaşımının, hem de Batılı deneyimlerin evrensel modeller olarak kabul edilmesinin eleştirisi yapılmaktadır.

Romanın baş kişilerinden Selim, Paris'teki öğrenci olaylarına tanık olan bir gençtir. Okumak için yurt dışına giderken zengin bir ailenin oğlu olmaktan başka bir vasfı bulunmayan Selim, orada tanık olduğu olayların etkisiyle bir "devrimciye" dönüşür. Paris'teki üniversite eğitimini yarıda bırakarak İstanbul'a döner ve bir toplantıda, konuklar arasında gördüğü Seyda'ya aşık olur. Seyda mutsuz evliliğine hapsolmuş bir kadındır; müthiş bir yalnızlık ve yabancılaşma içinde yaşamaktadır. Roman, Seyda ile Selim arasında gelişen aşkı, Seyda'nın bu aşkla toplumdaki sınıfsal çelişkilerin farkına vararak küçük burjuva hayatının dışına adım atmasını ve devrimci bir bilinç geliştirmesini konu edinir.

Yarın Yarın'da ayrıca, anlatının iskeletini oluşturan küçük burjuva hayatın canlı örneklerini temsil eden pek çok farklı kişiden söz açılır ve bu kişiler tarihsel gelişimleri ile birlikte ele alınır. Örneğin, muhafazakâr bir aileden gelen, ailesinden gizli güzellik yarışmasına katılan ve yarışmada fotoğrafçı Haluk tarafından "keşfedilen" Aysel Alsan bu kişilerden biridir. Haluk, gidecek hiçbir



yeri olmayan Aysel'i partneri Tarık ile paylaştığı evine kabul eder ancak onu bir geceliğine bakire bir kadınla birlikte olmak isteyen Adanalı bir işadamına yüklü bir para karşılığında satar. Aysel cinselliğini kullanarak şöhrete kavuşacağını kavrar ve bu durumu kabullenir.

Zamanla Seyda'nın kocası Oktay'ın da devamlı müşterilerinden biri haline geldiği Aysel, ona duyulan hayranlığı kullanarak şöhretini perçinler ve sonunda ünlü bir işadamı olan Sulhi Gebzeli ile evlenir. Romanın sonunda bu düğün haberini basan gazetede 12 Mart darbesinin hemen ardından İstanbul'dan kaçan Selim'in ölüm haberi de basılır. Seyda sinir krizi geçirir, Oktay evlerini basan polisler tarafından sorgulanır. Polislerin Seyda'ya ulaşmasını engellemek için ailece İsviçre'ye kaçarlar. *Yarın Yarın*, iki sene sonra Türkiye'ye geri dönen Seyda'nın kendisini yine aynı sahte küçük burjuva ilişkilerin ortasında bulmasıyla sona erer.

Romanda "kadınlık" anlatısı, dört kadın üzerinden canlandırılır ve Selim'e bağlanır: bu kadınların ilki Selim'in Paris'te tanıştığı ve bir süre birlikte olduğu Josette, ikincisi yıllar sonra karşılaştıkları o andan sonra hayatına giren Seyda, üçüncüsü Sulhi Gebzeli'nin oğlunun fidye için sol örgüt tarafından kaçırılması planı ile Selim'in dünyasına sirayet eden Aysel Alsan ve dördüncüsü Selim'i bir akşam evine davet eden işçi arkadaşlarından Memet'in karısı Kadriye'dir.

Farklı hayatların içinden gelen bu kadınlar için ortak olan, erkeklerin yörüngelerinde sürdürmek zorunda oldukları hayatlarıdır. Bu açıdan bakıldığında, 1970'lerdeki feminist politik çıkışın romandaki etkisi açıktır: Kür, patriyarkal sistem ve kapitalist sömürü ilişkileri arasındaki bağa işaret eder, aile ve akrabalık ilişkilerinin boğuculuğunu vurgular ve "kadın özgürlüğü" probleminin farklı hayat tarzlarının içine aynı yakıcılıkta yerleşebileceğini gösterir. Öte yandan, bu kadınların birbirlerinden kopuk yaşantıları ve muktedir konumunu cinselliğinden devşiren Aysel Alsan düşünüldüğünde, Kür'ün klasik patriyarka anlayışının dışına doğru da adım attığını, tek yönlü bir iktidar ilişkisi algısı ile yetinmeyen bir tür feminist göreceliliğe de göz kırptığını görürüz.

Romanda Selim'in politik gelişiminin tarihinde konu edilen ilk kadın, Paris'te öğrenciyken tanıştığı Josette'dir. Selim sürekli gittiği bir öğrenci lokantasında Josette'i fark etmiştir, genel geçer bir konudan söz açarak onunla tanışır. Josette'in bu konuşma çabasının uzun süredir varolduğunu bildiğini belli eden tavrı gösterir ki aslında önce Selim Josette'i değil, Josette Selim'i fark etmiştir. Josette kalabalık ve örgütlü bir ailenin kızıdır. Felsefe öğrencisidir, Troçkisttir, aktif olarak mücadelenin içindedir (162-63). Sınıf bilincinden yoksun Selim, Josette ile ilişkisi geliştikçe zihinsel olarak dönüşür. 1968 ruhuna uygun bir şekilde, cinselliğin özgürce yaşandığı "ayıpsız" bir ilişki karşısında Selim'in bocalaması romanda gülünç bir dille aktarılır; Josette Selim'in sınıf kavramı konusundaki bilgisizliğine, Selim de Josette'in sevişme konusundaki ustalığına "şaşmaktadır".

Anlatıcı Josette'in cinsel "aktifliğinin" Selim'de yarattığı tedirginliği ve Selim'in bu içtenliğe isim verememeyişini özellikle vurgular. Selim

bir yandan karşısındaki genç kadını, kendisinden daha bilgili bir kadın olduğu gerçeğini örtecek şekilde çocuksulukla çerçevelemeye çalışır, diğer yandan onu "insan yerine koyduğu tek kişi" ilan eder ve onun "okuduğu kitaplar[ı] okumaya [ve] onlara Josette'in inandığı gibi inanma" çabasına kendisini kaptırır (165).



"Nâzım Hikmet'i Baudelaire'den daha iyi tanıy[an]" (166) Josette, Selim'e sınıfsal yakınlığın ulusal sınırları aşan bir yönü olduğunu öğretir ve günün birinde, geldiği gibi kendiliğinden, Selim'in hayatından çıkıp gider. Selim, Josette'den öğrendiği sınıf, enternasyonalizm ve özgürlük bilinci ile Türkiye'ye döner.

Romanın Türkiye anlatısı, diğer üç kadının yaşantısını Selim'in politik mücadelesinin tarihi ile içiçe sunar: Seyda, Selim'in aşık olduğu kadın olarak bu çerçeveye dahil olur. Aysel Alsan ve Kadriye ise biri sınıf atlama özlemi ile vücudunu satılığa çıkaran ve zengin bir iş adamıyla evlenen, öteki namus kavramını aşmaya çalışan işçi kocasının çizdiği çizgilerle sınırlı iki farklı kadın olarak, patriyarkanın temel alanı olan aileye yöneltilen eleştirilerin taşıyıcıları olurlar.

Seyda, kocası Oktay ile bir partide tanışmış ve "Avrupa'dan geleli koca piyasasının en değerli mallarından biri olmuş" (90) olan bu genç adama hiç ilgi göstermediğinden Oktay'ın dikkatini çekmiştir. Seyda, Oktay'ın Lozan'da Siyaset Bilimi bölümünden mezun olmasına dudak kıvırır, daha sonra Oktay ile arkadaşlığı geliştiğinde de kendisine biçtiği geleceği, yani üniversiteyi bitirdikten sonra Amerika'ya gidip "atom fiziği" okuma planlarını, onun uğruna değiştirmeye niyeti yokmuş gibi davranır. Kür, Seyda'nın iç dünyasını, anne-babasını, yetiştirilme tarzını detaylı bir şekilde konu edinir ve onu Josette'den daha derinlikli bir karakter olarak çizer: bu iki kadının yan yana gelmesi, biri cinselliğin ayıp sayılmadığı, diğeri ise konuşulmadığı iki toplumsal rejimin dramatik karşılaştırmasını sunar.

Bedeniyle barışık Josette'in tersine Seyda'nın cinselliği yarım kalmaya yazgılı sevişmeler ile tarif edilir ve Seyda birkaç aylık bir sürenin sonunda bu durumdan yılarak Oktay'la evlenmeye karar verir. Seyda, okumayı bırakmak ve Amerika hayallerinden de vazgeçmek anlamına gelen bu kararın yanlışlığını balayı için gittikleri otelde fark eder; ama kendisini Oktay'ın zengin hayatının ona sundukları ile yetinmesi gerektiğine ikna eder. Ancak bu denklem, Seyda ve Selim karşılaşınca bozulur.

Oktay'ın aksine, Selim'in Seyda'ya olan tutkunluğu bedensel vurgulardan arınmış bir romantizm ile süslüdür: Selim, Seyda'yı "alınyazısı" gibi kutsallaştırılmış terimlerle anar (124), onu "güzelliğine hiç dikkat etmeden" sevdiğini söyler (199). Birlikteliklerini Selim'in Paris'te öğrendikleri üzerine kurarlar: "Çıraklık dönemi"nin bittiğini ilan eden Selim, alanlara inmeye kararlıdır. Seyda'ya artık "bir devrimci karısı" olduğunu hatırlatır ve "ikide bir 'nereye gidiyorsun, ne işin var' diye sormamayı" öğrenmesini tembihler (208). Seyda'nın zihinsel dönüşümü yavaş yavaş gerçekleşir; zamanla Seyda, Selim'in "yaşamına yön veren ülkü"ye layık olma çabası içine girer (283). Seyda, Selim'in bir parçası olduğu örgüt için çeviriler yapmaya, Ali Rıza Argın takma ismiyle dergilere yazı göndermeye, "bu konuda düşüncesi olacak denli ilerlemiş" biri olarak politik tartışmaları önemsemeye başlar (321).

Romanda bir diğer sınıfsal/zihinsel dönüşüm Aysel Alsan üzerinden tarif edilir. Aysel Alsan'ın güzellik yarışması ile başlayan kadınlık anlatısında, kadın cinselliği üzerinden güç ve para kazanılan bir düzenden dramatik bir kesit sunulmakla kalmaz, bir kadının bu rolü benimsemesindeki ironik tutum da konu edilir. Aysel'in babası Dündar efendiden yediği dayaklarla başlayan, güzellik yarışması ile gelişen ve işkence dolu bir gecede bekaretini yitirmesi ve bunun ardından modelliğe ve film piyasasına girişi ile karmaşıklaşan hikayesi, Türkiye'deki toplumsal dönüşümün de izlerini taşımaktadır. Ününü pekiştiren Aysel, iş adamı Sulhi Gebzeli'nin metresliğine kadar yükselir. Diğer kadın karakterlerin aksine, Aysel Alsan'ın hayatındaki erkek figürler farklı toplumsal sınıflardan ve cinsel kimliklerden gelmektedirler; hepsinin ortak özelliği ise kadınlar üzerinden güç veya para elde etmeleridir. Aysel bu düzende sermayeleşen bedenine sahip çıkarak gücü ve kazancı kendisine döndürmeyi ve kendi çıkarına yönetmeyi başarır.

Selim'in işçi arkadaşı Memet'in karısı Kadriye, romanın kadınlık anlatısının dördüncü unsurudur. Sulhi Gebzeli'nin oğlunun Selim'in de içinde olduğu grup tarafından kaçırılma-

Yarın Yarın'ın kadınlarının erkeklerin yörüngelerinde bilinçlenmeleri, 1968'in "özgürlük" fikrinin Türkiye'ye geldiğinde patriyarkal bir eksende kabul gördüğüne işaret eder: Erkekler toplumsal rollerden, namus vb. kavramlardan kendi çabalarıyla kurtulamayan kadınları özgürleştirmek isterler.

sı ile birlikte grubun diğer öğelerinin de anlatıya dahil olması üzerine görünür kılınan Kadriye, evindeki ak örtüler ve kocası Memet'ten öğrenip onunla birlikte giriştiği sendikal mücadele ile Selim'i adeta kutsal bir varlık gibi etkiler.[7] Selim, varlığı ile "iddiasız", ancak bulunduğu yeri böylesine dolduran başka bir kadın yoktur diye düşünür ve kendisini "anasına duymuş olması gereken ama duyamadığı" bir sıcaklık ile Kadriye'ye bağlı hisseder (275). Kadriye'nin bilinçlenme öyküsü de kocasının yörüngesinde gerçekleşmiştir: Babası Ali, ekonomik zorluklarla başedemediği için onun fabrikada çalışmasına izin verir ve böylece Kadriye, abisi Rıza'nın arkadaşı olan Memet ile tanışır. Kadriye, fabrikada grev örgütlemek için çalışan Memet'in sarı sendika ile olan kavgada yaralanması üzerine de onun yardımına koşar ve böylece Memet hayatını onunla birleştirmeye karar verir.

Yarın Yarın'ın kadınlarının erkeklerin yörüngelerinde bilinçlenmeleri, 1968'in "özgürlük" fikrinin Türkiye'ye geldiğinde patriyarkal bir eksende kabul gördüğüne işaret eder: Erkekler toplumsal rollerden, namus vb. kavramlardan kendi çabalarıyla kurtulamayan kadınları özgürleştirmek isterler. Erkekler, kadınlar üzerindeki iktidarlarının farkında ve bunu değiştirmek ister gibidirler; ama kendi çizdikleri yoldan sapıldığında ve kadınlar onlara da karşı gelecek şekilde özgürleştiklerinde verecekleri tepki belirsizdir. Selim'in Seyda'yı mutsuz evliliğinden kurtarmaya çalışması ile Memet'in Kadriye'yi babası ve abisinin baskıcı rejiminden çekip çıkarmaya çalışması bir paralellik oluşturur. İlginç bir şekilde, özerk bir benliğin bilincini taşıyan iki kadından biri cinsel aktifliği ile Selim'i şaşırtan Josette, diğeri ise cinselliği özgürlüğünün bedeli olarak benimseyen Aysel Alsan'dır.

Böylece roman kadın cinselliğini merkeze alan kültürel bir ikilem üzerine ikiz bir 1968 inşa eder: Josette'in cinsel aktifliği Selim'i düşündürür ve korkuturken, Aysel'inki onun korkulan bir kadın olmasını değil, aksine tercih edilen bir kadın olmasını sağlamakta, Seyda'nın kocası Oktay'ın da içinde bulunduğu kalabalık bir erkekler grubunun Aysel'e tutulmasına neden olmaktadır. Dolayısıyla, romanın Türkiye'ye uzanan anlatısı, bir yandan kadınların arzunun öznesi olmak hakkındaki çekincelerini ve cinsellikle ilişkilenmek konusundaki tedirginliklerini, farklı kültürel ve toplumsal süreçlerin ürünü olan Seyda ve Kadriye ile desteklerken, diğer yandan cinselliğini iktidarını pekiştirmek için kullanan bir kadınlığın temsilcisi olan, para ve gücü elinde bulunduran Aysel Alsan figürü ile paradoksal bir şekilde, nesneleşmenin doruklarında elde edilen bir öznelliğe vurgu yapar.

Seyda'nın içinde de, Kadriye'nin içinde de, benzer bir kendine (cinselliğine) sahip çıkma dürtüsü bulunmaktadır; ancak, içinde yaşadıkları koşullara olan bağlılıkları bunu engeller: Seyda'nın öznelliğini cinsellikte ve Selim'in ülküleri doğrultusunda aramasının önüne çocuğu geçer; Kadriye'nin Memet'e duyduğu arzuyu kendisine bile itiraf etmesinin önüne de gündelik ev işleri, yapılması, yetiştirilmesi gereken işler girer.

Kendi işleyişi içinde roman, 1968'in Paris'i ile İstanbul'unun belirgin bir karşılaştırmasını sunmaz. Selim'in geriye dönüşlerle hatırladığı anlar, Paris'te polisin öğrenci ve işçilere sert müdahalesini aktarır ve Selim'in "gerçek yalnızlığı ivel gerçek yabancılaşmayı" öğrendiği 57 Rue de Seine'deki hayatından (146) kesitler sunar. İstanbul, Selim'in Paris'te öğrendiği mücadele için bir "uygulama" alanıdır: Selim, babasının fabrikasında grev örgütlediği için ailesinin maddi desteğini kaybeder ve böylece yirmili yaşlarında tek başına kalır. Romanın İstanbul anlatısı, Selim'in



örgütlü mücadele içinde yeni "aile"sını bulmasını anlatır. Ancak İstanbul'daki olaylar, Paris'tekilerden bir ölçüde farklıdır: öğrenci/işçi hareketlerinin önüne banka soygunları ve çocuk kaçırma gibi eylemler geçmiş gibidir. Selim bir yandan "gizli işleri" (316) hakkında soru sorulmasını soğukkanlılıkla önlerken bir yandan da bu aileye Seyda'yı da katmak için çaba göstermektedir.

Paris-İstanbul karşılaştırmasının tek zemini hak arayışının saptığı farklı yollar değildir. Kadınların (cinsel) özgürlüğü de örtük olarak Paris-İstanbul karşılaştırmasının zeminini oluşturur. Ancak bu konuya ilişkin yorumlar, romanın farklı toplumsal sınıflardan kesitler sunan, bir yandan küçük burjuva yaşantısını eleştirirken öte yandan örgüt deneyimine ve halkı tanıma/harekete çekme problemine eğilen Türkiye anlatısı içinde, açıktan ifade edilen yorumlar olmaktan bir ölçüde uzaklaşır ve satır aralarına saklanırlar. Tabular, özgürlük, para ve güç meseleleri, burjuva veya işçi sınıfı kimliğe sahip olmanın ne anlama geldiği gibi konular siyasal iklimdeki yansımalarıyla birlikte romandaki yerlerini alırlar. Bu konuları birbirine bağlayan, cinselliğin bireyselliği/toplumsallığı tartışmasıdır ve bu tartışma da geleneksel kadın modellerinin ve patriyarka karşısında sesini yükselten kadınlık tutumlarının ele alınmasını sağlar.

Kür, kadınların fikirlerinin erkeklerin desteğiyle dönüştüğü ama erkeklerin mesele kadın cinselliği/özgürlüğü olduğunda dönüşüme direnç gösterdiği mesajını ironik bir şekilde, devrimci karakterlerden Selim ve Memet üzerinden iletir. Kadınların özgür olduğu bilgisiyle Paris'ten İstanbul'a dönen, 1968 rüzgarını Türkiye'ye taşıyan Selim, cinsel aktifliği, devrim konusundaki teorik ve tarihsel bilgisi ve mücadele deneyimi ile onun özgüvenini sarsan Josette'i "minicik kız" (163) diye nitelendirerek "küçültmeye" çalışır; ona bağlanan Seyda'yı bir yönüyle kurtarılacak kadın, diğer yönüyle fetiş kadın olarak kurar ve kocasının devrimci kanatları altında babasının ve abisinin onu hapsettiği kafesten çıkarak başını eğmemeyi öğrenen Kadriye'yi ise bir annelik metaforu içine yerleştirerek rahatlatıcı bir figüre çevirir. Karısını yükselen bilinci için överken onu "en bilgisizine en aklı ermezine bile yolu yordamıyla bir şeyler anlatılırsa" devrimin gereklerinin kavranabileceğine iyi bir örnek olarak gösteren Memet de aslında, bir diğer devrimci karakter olan Doğan'ın dediği gibi "kendisini" övmektedir (274).

Tüm bu çerçeve hikayeleri birleştiren büyük hikaye, Türkiye 1968'inin erkek ağırlıklı sistematiğidir. Bu çerçeveyi, baba, abi, koca gibi liderlik figürlerinin ezici üstünlükleri, örgüt işleyişinin "erkek dayanışması" olmaktan kurtulamayışı, kadınların, Seyda örneğinde olduğu gibi, siyasal bilince kavuştuklarında ancak erkek takma isimlerle konuya ilişkin görüş belirtebilmeleri gibi unsurlar çizer. Kür, karakterleri arasında seçim yapan, taraf tutan yazarların aksine, anlatıcıyı devreye sokmaz, bu "erkek egemenliğinin" sarkastik eleştirisini karakterlerin kendilerine yaptırır. Örneğin Selim, 1968'in sokak eylemleri ve örgütlerin işleyişiyle ilgili olarak çeşitli eleştirilerin dile getirildiği bölümlerde, Paris'te bizzat içinde bulunduğu eylemleri kendi dönüşümü açısından çok önemli bulmasına karşın, olaylara geriye dönerek baktığında küçümseyici bir tavır içine girer: "Yiğitlik süsü verdiğimiz tehlikeli bir eğlence" (206) olarak tanımladığı sokak mücadelelerinin arzulanan sonuçlara ulaşmadığını söyler. Benzer şekilde Doğan, Memet'in kadınları bilinçlendirme, örgütleme anlatısında karısının öyküsünü anlatırken aslında kendisini övdüğünü arkadaşının yanında, suratına söyleyiverir.

Romanın sonunda Sulhi Gebzeli'nin karısının ani ölümü Aysel Alsan'ın planlarını altüst eder. Gebzeli'nin boyunduruğuna girmemek için ona karısından boşanmasını şart koşmayı akıl eden, böylece onu uzaklaştıracağın uman Aysel için metreslikten evliliğe giden yol açılır. Selim'in ölümünün ardından polis tarafından sorgulanan Oktay ailesini İsviçre'ye kaçırmış, iki yıl sonra da maddi zorluklar baş gösterir gibi olunca geri dönmüştür. Oktay artık Sulhi Gebzeli'nin ortağıdır. *Yarın Yarın*, Seyda'nın Selim'in mezarı başındaki serzenişlerinin, iş ortaklığı metaforu ile memleketi ayakta tutan "erkek dayanışması"na eklenmesiyle sona erer. Oktay ile Seyda'nın evliliği, Oktay'ın artık Seyda'nın rızasını bile sormadan başlattığı, "kendinden bile gizli bir sadizmle" (374) karısına boyun eğdirdiği sevişmelerle ayakta durmaktadır.

Mülkiyet ilişkisine dayalı evlilik kavramı ve bu kavramın ayakta tuttuğu aile kurumu, romanın önemli bir boyutunu gözler önüne serer: Kür, içinde mutlu olmadığı bir evliliğin sürmesine rıza gösteren eğitimli Seyda, sınıf atlamak için bedenini satılığa



çıkaran ve sonunda zengin ve muktedir bir iş adamıyla evlenerek güç hiyerarşisinin en tepesine yerleşen Aysel, kocasının babası ve abisinden görece daha gevşek olan kurallarının hepten özgürleştirici olduğunu düşünen Kadriye aracılığıyla, kadınların sisteme gösterdikleri rızayı görünür kılar. Bu 68'in kitlesel mücadelesinde temel bir varsayımın, aydınlatılıp ikna edilen kalabalıkların mücadeleye topyekün destek vereceği varsayımının tekrar tekrar sorgulanması gerektiğini ima eden bir tavırdır ve döneme ilişkin yıkıcı bir eleştiridir.



Yarın Yarın, kadın cinselliğinin ailenin sınırları içerisinde özel mülkiyet haline gelmesine getirdiği eleştiri ve kadın cinselliğinin bu sınırların dışına taşma halini sakınmasız konu edişi ile Türkçe edebiyatta öncü bir rol üstlenmiştir. Türkçe edebiyatta vatanın kadın bedeni olarak temsil edilmesini ve erkeklerin birliğine dayanan bir ulus kimliği inşa etmek üzere kullanılmasını sağlayan milliyetçi kavramlara dayanan pek çok yapıt rahatlıkla bulunabilir; ancak, *Yarın Yarın*, farkını, kadın bedeninin nesneleşmesinin kendisini "ilerici" olarak tanımlayan hareketler içinde de mümkün olduğunu göstererek ortaya koyar ve 1970'lerin kadın edebiyatındaki eleştirel çizgiye eklemlenir. Evlilik içi tecavüzün ancak 2005'te kanunen suç sayıldığını hatırlayacak olursak, 1976 tarihli bu romanı, bu suça ilişkin yürütülen uzun mücadelenin erken bir destekçisi de sayabiliriz.[8]

Seçtiği karamsar son ile Kür, toplumsal cinsiyet sorunlarını gözardı eden ve erkeklik kalıplarını pekiştiren kitlesel hareketlerin kısa vadede başarı ve destek kazansalar da, uzun vadede hedefledikleri eşitliği ve özgürlüğü gerçekleştiremeyeceklerini ima eder ve erkek toplumsallığının vaaz ettiği güç, iktidar ve özerkliğin, başkalarından çalınanlarla inşa edilmesindeki olumsuzlukları vurgular. Başlık ise işaret edilen yolun çıkmaz sokak olmadığını göstermek ister gibidir: romanın sonunda tüm kadınların (Josette hariç) despotik evlilikler[9] içine sıkıştırıldığı karanlık bir tablo olsa da, bu tablonun bir ölçüde romanın adına yansıyan değişim vurgusuyla aydınlatıldığı gözden kaçırılmamalıdır. *Yarın Yarın*, değişimi geleceğe havale eder. Bütün olan bitene rağmen, "yarın" bir belirsizliktir, değişikliklere gebe olma umudunu canlı tutar ve sonraki günlere aktarır. "Yarın"dan beklenen, mücadele içindeyken arzu ve isteklerini bastırmayan kadınlar ve bu kadınların, deneyimledikleri cinselliğin yıkımla değil özgürlükle sonuçlandığı anlatılarıdır.

ÇİMEN GÜNAY-ERKOL
ÖZYEĞİN ÜNİVERSİTESİ
İNSAN VE TOPLUM BİLİMLERİ BÖLÜMÜ

DİPNOTLAR

1 Bu yazı, 2008 yılında Leiden Üniversitesi Edebiyat Çalışmaları Bölümü'nde tamamladığım "Türk Edebiyatında Soğuk Savaş Erkeklikleri (Cold-War Masculinities in Turkish Literature)" başlıklı doktora tezimin *Yarın Yarın* üzerine olan bölümünden yararlanılarak yazılmıştır. Tezin temel iddiası, politik romanlar olarak kabul edilen 12 Mart romanlarının, ideolojik çerçevenin arka planında askeri müdahalenin yaşandığı yıllarda topluma egemen olan güç övgüsü ve suistimalini temsilen taşkın bir erkeklik imgesi kullanarak aslında kültürel bir eleştiri yürüttükleridir. Bu tez, 2016 yılında *Broken Masculinities: Solitude, Alienation, and Frustration in Turkish Literature after 1970* başlığıyla Central European University Press tarafından kitaplaştırılmıştır. Türkçesi Ayizi Yayınları tarafından yayımlanacaktır. Tezin tamamlanmadan önceki versiyonlarından alınan ve *Yarın Yarın*'daki skopofilik rejimi, yani erkekler ve kadınların birbirlerini gözetledikleri, gördükleri ve kurdukları bakışlar hiyerarşisini, konu edinen bir bölüm 2008 yılında "12 Mart'ta Aşkın Sağı Solu: *Yarın Yarın* ve *Sancı*'da Eril Bakış" başlığı ile *Kültür ve Siyasette Feminist Yaklaşımlar* dergisinde yayımlanmıştır.

2 Vehbi Ersan. *1970'lerde Türkiye Solu*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2013.

3 1970'lerin edebiyatında boy gösteren Pınar Kür, Sevgi Soysal, Leyla Erbil ve Adalet Ağaoğlu gibi kadın yazarlar, sınıf farkındalığına sahip feminist bir hassasiyetle yazmış ve 1980 sonrası sesini duyurduğu savlanan feminist eleştiriyi romanlarında ortaya koymuşlardır. Bkz: Senem Timuroğlu "Artık Adını Koyalım. Feminist Edebiyatımızın Köşe Taşları" http://t24.com.tr/k24/yazi/feminist-edebiyatimizin-kose-taslari,1105. Bu tarih daha da geriye götürülebilir: Feryal Saygılıgil'in editörlüğünü yaptığı *Kadınlar Hep Vardı: Türkiye Solundan Kadın Portreleri* kitabı 1877 doğumlu sosyalist feminist Mari Beyleryan'dan başlayarak Yaşar Nezihe, Suat Derviş, Leyla Erbil gibi edebiyatçı isimleri de içeren 12 kadın portresini konu edinerek oğlu Tayfun Cemgil'in çabalarıyla Ekim 2015'te *Sınançe* adlı otobiyografisini yayımlayan ve 68'li kadın otobiyografilerinde önemli bir ilke imza atan Şirin Cemgil'e dek uzanmaktadır. Bkz. Şirin Cemgil *Sınançe*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2015.

4 Pınar Kür, *Yarın Yarın*. İstanbul: Everest, 2004

5 Nadire Mater'in *Sokak Güzeldir: 68'de Ne Oldu?* adlı kitabında Türkiye 68'i (289-309) ile Dünya 68'inin (310-341) kronolojisini sunmaktadır.

6 Güven Gürkan Öztan, Michael Billig'in "banal milliyetçilik" kavramından ilhamla bu gündelik kodları üreten sisteme "banal militarizm" adını verir. *Türkiye'de Militarizm: Zihniyet, Pratik ve Propaganda*. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, s. 25. Pınar Kür de insan ilişkilerine sinen hiyerarşileri konu edinirken benzer bir ilhamla gündelik hayattaki emir-komuta mantığının "banal militarizm" kavramı çerçevesinde düşünülebileceğini gösterir.

7 Bu fidye öyküsü, Dr. Rahmi Duman'ın 15 yaşındaki oğlu Hakan Duman'ın köşklerinden TİKO mensupları tarafından 15 Nisan 1971'de kaçırılması ve 18 Nisan'da 250 bin lira fidyenin verilmesi ile serbest bırakılmasına gönderme yapar. Bkz. Vehbi Ersan, *1970'lerde Türkiye Solu*. İstanbul: İletişim Yayınları, s. 41.

8 Evlilik içi tecavüz uzun mücadeleler sonucu, 1 Haziran 2005'te kabul edilen yeni Türk Ceza Kanunu ile suç olarak tanımlandı.

9 Sulhi Gebzeli'nin oğlu Çetin'in kaçırıldığı ve fidye istendiği haberini aldığında gösterdiği tepki, Aysel Alsan'a bekareti için saıldığı gece karşısına çıkarılan Adanalı'yı hatırlatır. O zamana dek parmağında oynattığı bir adam ile birlikte olduğunu düşünen Aysel, Gebzeli'nin sert tepkisini görünce iktidarın kolayca yer değiştirebileceğini ve kendisini yeniden bir anda mukiedir değil mağdur konumunda bulabileceğini düşünür.

DEVRİM İÇİN HAREKET, HAREKET İÇİN TİYATRO: 1968'DE SOKAKLAR, İŞÇİLER VE GENÇLER

BİLGE SEÇKİN ÇETİNKAYA

1968 tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de yeni ve radikal tiyatro hareketlerinin ortaya çıkmasına vesile oldu. Bu hareketler, önceki toplumsal kabarış dönemlerinde ortaya çıkmış tiyatro anlayışları ve türlerini tekrar keşfettikleri gibi yeni dönemin ruhuna ve mücadele biçimlerine uygun yeni formlar da oluşturdular. Buna yeni bir izleyici kitlesinin oluşumu da eşlik ediyordu.

Toplumsal hareketlerin yükselişe geçtiği, toplumsal seferberlik halinin toplumun farklı sınıflarına sirayet ettiği zamanlarda tiyatro hayatında önemli bir dalgalanma yaşanır. Hatta bu dalgalanma mevcut toplumsal hareketlerin yükselişinde de bir katelizör işlevi görmeye başlayarak ona katkıda bulunur. Güçlü toplumsal hareketler ortaya çıktıklarında ve toplumsal bir altüst oluş meydana geldiğinde amatör ve profesyonel bir tiyatro salgını bu hareketlere eşlik eder. Bu devrimci hareketlerin olduğu, devrimci kalkışmaların yaşandığı anlarda daha da bariz bir şekilde yaşanır. 1908 Devrimi ve 1917 Devrimi sırasında tiyatronun devrimci dönüşüme kendisini nasıl ayarladığını ve devrimlerin de nasıl kendi tiyatrolarını politik olarak inşa ettiklerini, tiyatronun nasıl sokağa taşındığını, sıradan insanın bir aktör haline geldiğini çeşitli vesileler ile kaleme almıştım.[1] Dünyada ve Türkiye'de tiyatronun toplumsal hareketler ile yankılanmaya sahip olduğu, toplumsal alt-üst oluşa yoğun bir tiyatro faaliyetinin eşlik ettiği dönemlerden bir tanesi de hiç kuşku yok ki 1968'in kalkışmasıdır. 1968'in elbette 1908 ve 1917'den farklı olarak aynı zamanda birden çok ülke ve kıtaya yayılmış ender hareketlerden bir tanesi olması konuyu daha da özel kılar. Zira tiyatronun böyle bir hareket içerisinde birden fazla ülkede benzer şekillerde dönüşüme uğramasını görmek genel olarak her tarihçi özel olarak da tiyatro tarihçisi açısından muazzam bir karşılaştırma imkanıdır. 1968'de de tıpkı kendisinden önceki radikal alt üst oluşlar gibi devrim dönemlerinde ortaya çıkan türler tekrar kullanılmış, bunun yanında yeni döneme uygun yeni formlar da oluşturulmuştur. Yine daha önceki alt üst dönemlerine benzer bir şekilde farklı bir izleyici kitlesi oluşmuştur. Bu yazı bu dalga içerisinde 1968'in Türkiye'de devrimci bir tiyatro anlayışını ve akımını ne şekilde tetiklediği üzerinde durarak bu dönüşüme bir örnek vermeye çalışacaktır.

Türkiye'de kabaca 1965-1975 arası dönem olarak tanımlayabileceğimiz bir kesitte amatör, yarı-profesyonel, profesyonel grupların sayılarında dramatik bir artış meydana gelmiştir. Pek çok yayın organında Sovyet deneyimi başta olmak üzere farklı ülkelerin tiyatro deneyimleri üzerine yazılar ve çeviriler yayımlanmış, tiyatronun işlevleri, kaynakları, metotları üzerine canlı bir tartışma başlamıştır. Bu canlı tartışma ortamı ve toplumsal hareketlilik dönemin gençliğini cezbetmiş ve kendine çekmiştir. Bir yandan liselerde tiyatro topluluklarını teşvik etmek amacıyla yarışmalar düzenlenirken diğer yandan üniversitelerde tiyatro toplulukları çok canlı şenlikler organize etmişlerdir. Bugün farklı alanlardan tanıdığımız pek çok isim bu gençlik ve tiyatro hareketinin içerisinde yer almış, adeta bu tiyatro salgınına tutulmuştur. Aziz Nesin, Ergin Orbey, Özdemir Nutku, S. Günay Akarsu, Mehmet Ulusoy ve Haldun Taner bu dönemde "Devrimci Tiyatronun Stratejisi Ne Olmalıdır?" konulu açık oturumda birlikte konuşurlar örneğin.[2] Açık Oturum 3-13 Mayıs 1970 tarihleri arasında ODTÜ Öğrenci Birliği Devrimci Amatör Tiyatrolar Şenliği içerinde yapılan belki de ilk faaliyetlerinden biridir.

Amatör grupların hızla ortaya çıkması yalnız büyük kentlere özgü bir faaliyet değildir şüphesiz. Memleketin pek çok yerinde amatör tiyatrolar ardı ardına ortaya çıkıyor, kendi sahnelerini kurup kendi oyunlarını oynuyordu. Ironik bir şekilde bu faaliyetlerden haberdar olmamızı sağlayan şey devletin bu faaliyetleri kontrol altına alma çabasıdır. Aniden ortaya çıkan ve hızla yayılan bu faaliyetleri kontrol altında tutmanın tek



Kültür Sarayı'nın (AKM) açılış günü, Devrim İçin Hareket Tiyatrosu oyuncularının, protesto amacıyla, Kültür Sarayı'nın önünde oynayacakları Çoban Sülü adlı oyuna polisin gelerek oyuncuları gözaltına alması.

Kadir Has Üniversitesi, Ulusal KültürBelgeliği

yolu devlet açısından her zamanki gibi yasaklamalardır. Bu yasaklamalar ise dönemin basını ve özellikle tiyatro dergilerine haber olmaktadır.

DEVRİM İÇİN TİYATRO

"Tiyatro ne içindir? Kimin içindir?" soruları bu dönemin en hararetle tartışılan konularından biridir. Bu sorunun cevabı yalnız açık oturumlarda ve teorik olarak aranmamaktadır. Aynı zamanda bu soruya verilecek pratik cevapların da peşine düşülmektedir. Bu arayış çerçevesinde dönemin sosyal hayatının doğal bir parçası haline gelmiş olan mitinglere, yürüyüşlere, grevlere beş binlerin, on binlerin toplanabildiği alanlara ya da kapalı salonlara uygun olabilecek ve politik niyetleri hem biçim hem içerik olarak kapsayacak bir tiyatro yapma gayreti ortaya çıkar. Bu gayretin doğrudan neticeleri ise İşçinin Tiyatrosu, Devrim İçin Hareket Tiyatrosu ve Tarsus Meydan Oyuncuları gibi topluluklardır.[3] Bu topluluklar kendi amaçları çerçevesinde hatırı sayılır kitlelere ulaşmışlar, politik mesajlarını bu kitlelere iletmişlerdir. Örneğin Devrim İçin Hareket Tiyatrosu kendi beyanlarına göre 3 Kasım 1968'de Ortaköy sırtlarında oynadıkları "Köprü" adlı oyunla kurulmuştur. Yine kendi beyanlarına göre kurulduktan sonra bir yıllık zaman zarfında sendika salonu, kahve-düğün salonu gibi mekanlarda 108 oyunla 21600 seyirciye; grev-direniş alanlarında 17 oyunla 8000 seyirciye; TÖS salonunda 64 oyunla 1200 seyirciye; miting ve yürüyüşlerde 4 oyunla 40000 seyirciye ulaşmışlardır. Yöntemsel olarak oyunu oynadıkları yerin yani yerelin yapısına uygun bir sorunu tespit etmekte ve bu soruna dair söyleyecekleri sözü saptamakla işe başlarlar. Daha sonra bu ana fikre türküler, şiirler, halk motifleri, kışkırtma, çağrı, hikaye ve ne gerekse onu katarak oyunu hep birlikte oluşturmuşlardır.[4] Oyunun oluşturulma yöntemi kadar kurgusu da kendine özgüdür. Öncelikle oynadıkları seyirci kitlesine içinde bulundukları durumu sergilerler. Durumun neden böyle olduğu ise kendi ifadeleri ile "sınıf meselesi" ile ilgilidir.

Devrim İçin Hareket Tiyatrosu'nun hem sınıf meselesiyle sınanması hem de oyunu oluştururken kullandığı yöntemin daha açık anlaşılabilmesi için "Köprü"den sonra oynadıkları "Grev" adlı oyun adeta bir laboratuvar sunar. Magirus montaj fabrikasında 1967'de sergilenen oyun öncesinde tiyatro anket komisyonu grevci işçilerle görüşmeler gerçekleştirir ve işyerinin sorunlarını tespit eder. Sorunlar işçileri greve götürecek kadar dramatiktir. Bugün olduğu gibi o gün de işveren işçilere tuvalet kısıtlanması gibi insanlık dışı yaptırımlar uygulamakta, işyeri kışın ısınmamakta, yazın ise adeta cehenneme dönmekte, işyerinde iş kazaları eksik olmamaktadır. Ön araştırma yapılmasına rağmen henüz hazır olmayan tiyatrocular greve davet edilirler ve grevin coşkusu içerisinde gösteri başlar. İşçilerin anlatımlarında şiirlere yer verilir. İşçiler "kendilerini tutamayarak" oyuna dahil olurlar. "Sahne ortadan silinmiş, bütün seyircileri içeren bir platform"oluşmuştur.[5]

Oyunlarının sonu ise sorunlara bir çözüm üretme üzerine kurulurdur. İçinde bulunulan durumdan nasıl çıkılabileceği oyunun sonunda açıklanır ve seyirci kendi sorununun çözümüne kışkırtılır. Dolayısıyla son bölüm "başkaldırıya çağrı"yı içinde taşır. Devrim İçin Hareket Tiyatrosu



kendi deyimleriyle "seyirciyi kendi yanına çekmeye çalışır." Bir kere onları kendi yanına almaya başladıktan sonra seyirci artık "birlikte oynamaya" başlamıştır. Birlikte oynamak aynı zamanda grubun iletmeye çalıştığı mesajın ya da seyirci-katılımcı kitlesine ulaşmasını istediği sözün birlikte söylenmesini, dolayısıyla da içselleştirilmesini sağlamaktadır. Seyirci "algıladığı, sezinlediği, anladığı ve unutmayacağı şeylerle ayrılır oyundan." Devrim İçin Hareket Tiyatrosu, İşçinin Tiyatrosu ile hem kadrosal anlamda hem de anlayış olarak pek çok ortak noktayı paylaşır. Devrim İçin Hareket Tiyatrosu'nun 8 kurucu elemanı İşçinin Tiyatrosu içerisinde faaliyet yürütmektedir.[6]

Benzer şekilde bir sokak faaliyeti yürüten Tarsus Meydan Oyuncuları ise 1962 yılında Tarsus Lisesi Tiyatro Kolu olarak çalışmalarına başlamış bir topluluktur. Topluluk 1963'de okul tiyatrosunda ve Halkevi Gençlik Tiyatrosu'nda çalışmaya başlar. Ancak 1967'de Halkevi'nden kovulurlar. Devrimci eylem içinde görevleri işçi ve köylüden bir birikim sağlayıp onları "kavgaya girdirtmektir." Grubun tezi günün şartlarında "devrim için düşünce tiyatrosu"dur. Sergiledikleri oyunlar "Irgat," "Kanuncu," "Balta," "Düğün ya da Davul" ve "Oy"dur.[7]

POLİTİK VE KİTLESEL

Yukarıda bahsettiğimiz gruplar temel olarak ajit-prop diye tanımlayabileceğimiz gruplardır.[8] Bu grupları tanımlayabilecek ortak nokta tiyatroya yükledikleri görev ve anlamdır. Tiyatroya yüklenen anlam ve misyon da eyleme geçme ve geçirmedir. Bu grupların ortaya çıkışının dışında bahsetmemiz gereken bir başka akım ise amatör tiyatrolardır. Amatör tiyatro faaliyetleri politik ortamın, alt-üst olan değer yargılarının ve sosyal değişimin tetiklemesiyle kendiliğinden bir şekilde adeta bir salgın halini alır. Hatta belki de tiyatro faaliyetlerinin patlamasından değil de genel olarak sanatta, özelde tiyatroda amatör-profesyonel ayrımının silikleşmesinden bahsetmek daha olasıdır. Bu ayrımın silikleşmesinin önemli nedenlerinden biri sanatın, özel olarak da tiyatronun, bu dönemde hiçbir politik aktör tarafından mutlak bir şekilde belirlenememesidir. Böylelikle sanat ve tiyatro alanı herkese açık ve ulaşılabilir hale gelmektedir. Daha önceki dönemlerde kendini bu alanlarda ifade etme fırsatını yakalayamamış kesimler ve özellikle alt sınıflar tiyatro ile buluşmakta, kendi tiyatrolarını yaratmaktadırlar. Çok farklı tiyatro kesimlerini ortak kesen ve adeta onları ortak bir politik gündemle birleştiren nokta ise repertuarlarıdır. Profesyonel, yarı-profesyonel ve amatör topluluklar, liselerin temsil kolları, üniversitelerin tiyatro topluluklarının oynadıkları oyunlar toplamda ortak bir repertuara işaret etmektedir.

Müesses nizam ve egemenler açısından gerek repertuar gerekse de hem oyuncu hem de seyircileri kapsayan politikleşme ve kitleselleşme hiç de üzerinden atlanacak bir mesele değildir. Bu kitleselleşme ve politikleşmeye tiyatro faaliyetlerini yasaklayarak, hiç olmazsa sınırlandıracak tedbirlerle yanıt verirler. Neredeyse tüm kesimlerden tiyatro grupları, hatta zaman zaman Şehir Tiyatroları ya da Devlet Tiyatroları gibi ödenekli tiyatrolar da yasaklamalar, hatta kapatmalarla karşı karşıya kalırlar. Politik tartışmaların merkezine yalnız Devlet Tiyatrosu gibi kurumsal olan bir tiyatrodaki yasaklamalar değil örneğin lise tiyatroları da yerleşebilmekteydi. Sahneye konulan oyunlar da aynı biçimde yasaklamalara konu olabilmekteydi.

Buna bir örnek, Mart 1974'de Bandırma Lisesi'nin tiyatro kolunun hazırladığı Güngör Dilmen'in "Kurban" adlı oyununun ilçe kaymakamı Cevdet Basım tarafından olay çıkmasını engellemek gerekçesiyle yasaklanmasıdır.[9] *Tiyatro 74* dergisinin bir haberine göre oyunun hazırlanması ve davetiyelerin velilere dağıtılmasının ardından yerel basında oyun hakkında bir tartışma yaşanmış ve

bir gazete oyun aleyhinde kampanya başlatmıştır. Gazete oyunun "dinimizle alay eden bir oyun" olduğunu iddia etmektedir. Haberden anlaşıldığı kadarıyla gazete spekülasyon yapmaktadır. Haberi kaleme alan gazeteci oyunun metnini bilmemesine ve lise topluluğu hakkında bir fikri olmamasına rağmen meçhul kaynaklardan bu oyun hakkında edindiği istihbarat doğrultusunda bir kışkırtma yoluna gitmektedir. Aynı gazete kaymakamlığa ihbarda bulunarak eğer oyun oynanırsa Tunceli olaylarının Bandırma'da da tekrarlanacağı tehdidini savurmaktadır. İlçe kaymakamı lise müdüründen oyunun oynatılmamasını istemiş lise müdürü ise yazılı bir emir olmaksızın oyunun oynatılmasından vazgeçilemeyeceğini ifade etmiştir. Bunu üzerine ilçe kaymakamı yazılı bir emirle oyunun oynatılmamasını lise müdürlüğüne bildirmiştir. Bu durum lisenin öğrenci ve velilerince protesto edilmiş ve kaymakamın tutumu da şiddetle kınanmıştır. İçişleri Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı ve Başbakan Ecevit'e telgraflar çekilerek "yurdumuzda zorbalık mı hakimdir, kanunlar mı?" diye sorulmuştur. Toplumsal hareketlerin güçlü olduğu başka diğer dönemlerde olduğu gibi bu dönemde de tiyatro yapabilmek ya da yapamamak, özelde bu oyunu oynayabilmek bir kez daha rejimin niteliğini belirlemekte temel kriterlerden biri olarak değerlendirilmektedir. Tiyatro oyununun yasaklanması, oynanıp oynanamaması hem izleyici hem de oyunun sahibi olan liseli gençler tarafından bir özgürlük ve bir rejim sorunu olarak algılamaktadır. Bu yasaklamayı, sistemi sorgulamanın ve sistemin niteliğini gözler önüne sermenin bir vesilesi saymaktadırlar. "Güvenlik kuvvetleri kanunsuzluk yapanlara engel olup suçsuzu koruyacakları yerde suçlunun dediğine prim vermektedirler" denilerek kanunların suç saymadığı bir oyunun "üç beş gericinin" ihbarı ile yasaklanması adeta bir saldırı olarak değerlendirilmektedir. Kaymakam zorbalara boyun eğmesi ve kanunlarla değil korkuyla hareket etmesinden dolayı kınanmaktadır.

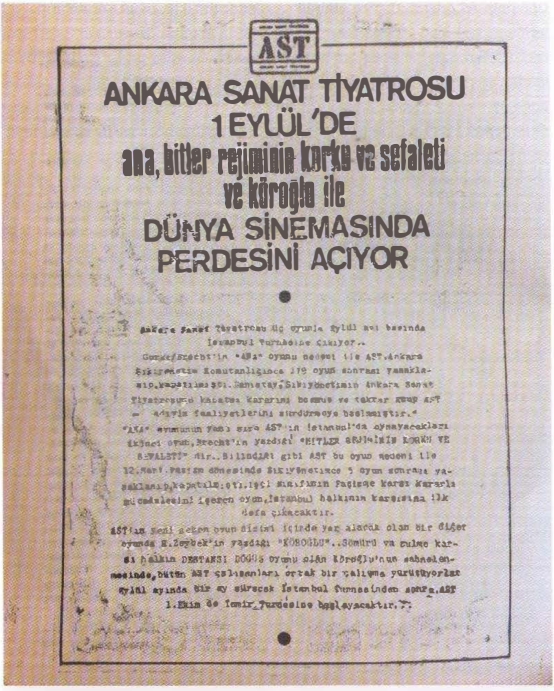
Dönemin en önemli tiyatro etkinliklerinden biri olan İstanbul Liselerarası Tiyatro Yarışması da bu tartışmadan azade kalmamıştır. Aynı oyun Kadıköy Halk Eğitim merkezinde düzenlenen İstanbul Liselerarası Tiyatro Yarışması'nda İstanbul Erkek Lisesi tarafından lise müdürünün girişimi yüzünden polisin geniş güvenlik tedbirleri altında sergilenmiştir. Zira burada da oyun sırasında gericilerin oyunu basacağı söylentisi çıkmıştır. Oyunun İstanbul'da yarışmada sergilenebilmesi başka bir tartışmanın daha önünü açmıştır. Oyunun yasaklandığı ve oynanamadığı Bandırma'daki veliler tarafından yeni bir protesto dalgası başlatılmıştır. Veliler tarafından kaymakamlığa yeni bir yazı yazılarak "İstanbul ve Bandırma'da ayrı ayrı hukuk uygulaması olup olmadığını" sorulmuştur.[10]

Burada iki küçük örneğini verdiğimiz bu tür olaylar dönem içinde ne ilk ne de sondur. Bu olayların şiddetle tartışılması ve basın organlarında yer alması hem liselerdeki tiyatro kollarının son derece aktif olduğuna hem de bu olayların ne kadar sıklıkla yaşandığına işaret etmektedir. Yurt çapında buna benzer olayların yüzlerce belki de binlerce örneği mevcuttur.

Daha önce de vurguladığımız gibi dönemin önemli faaliyetlerinden biri de İstanbul Liselerarası Tiyatro Yarışması'dır. Şüphesiz bu yazı kapsamında yarışmanın tümü hakkında kapsayıcı bir analiz yapmak mümkün değildir. Ancak bu yarışmadan bahsetmek dönemin ruhunun anlaşılması açısından önemlidir. Kadıköy Halk Eğitim Merkezi'nin 1975'de beşincisini düzenlediği yarışmada çoğunluğu İstanbul'dan olmak üzere otuza yakın lise yer almıştır. Eleştirilerde lise öğrencilerinin performansları değerlendirilmekte, oyun yorumlarına yer verilmektedir. Öğrenciler profesyonelleri de aşan performans ve oyun yorumları sebebiyle alkışlanmaktadır. "Tüm kalıpların ve kuralların kırılıp parçalandığını gördük bu şenlikte" diyor Zeynep Oral ve devam ediyor: "Aristophanes gibi bir klasik, Shakespeare gibi dokunulmazlığı olan, Reşat Nuri gibi yıllardır koşullandığımız yazarların eserlerinin gençlerin elinde ne denli yenileşebileceğini, ileriye dönük bambaşka boyutlara nasıl ulaşabileceğini gördük. Denemelere girişmenin, risk almanın, kendilerini ve kendilerini izleyenleri sınamalarını korkusuzluğunu gördük. Gören, duyan, değerlendirebilen, düşünen seçebilen gençliği gördük."[11] Aynı dergide kendisiyle İstanbul Liselerarası Tiyatro Örgütü üzerine yapılan bir söyleşide Haldun Taner, liselerdeki tiyatro faaliyetlerinin gençleri "imeceye, ortak çalışmaya alıştırdığını" ve rejiyi kendilerinin yaptıkları durumlarda yaratma sevinçlerini ve yorum özgürlüklerini daha yoğun yaşadıklarını... ufuklarını genişlettiklerini... rol gereği çeşitli insanlarla özdeşleşme zorunluluğunun onları bencillikten ve kendi kabukları içinde kalıştan sıyırdığını" belirtiyor. Haldun Taner'e göre "Carrar Ana'nın Silahları"nı oynayan Bakırköy Lisesi profesyonel topluluklarda göremediğimiz bir titizlik ve özen içinde oyunlarını hazırlamak için tam iki yıl çalışmış..." "Bertolt Brecht'in çeşitli oyunları yurdumuzda oynandı" diyor aynı yazıda Haldun Taner, ancak "öyle sanıyorum ki" diyor ve ekliyor "Brecht sağ olsa, bu oyunları görmüş olsaydı hem yorum, hem oynanış bakımından en son ekibi (Bakırköy Lisesi) daha çok beğenirdi."[12]

Temel olarak ajit-prop diye adlandırabileceğimiz bu grupları tanımlayabilecek ortak nokta, tiyatroya yükledikleri görev ve anlamdır. Tiyatroya yüklenen anlam ve misyon da eyleme geçme ve geçirmedir.

Bu değerlendirmeler çerçevesinde bu liseli gençleri profesyonellerle



boy ölçüşebilecek bir seviyeye getiren şey nedir? Liseli gençler bu seviyeye nasıl ulaşmışlardır? Bu sorunun cevabı aynı zamanda tiyatroyu sosyal hareketlere ve radikal sosyal dönüşümlere kuvvetle bağlamaktadır. Bu yeni dönemde sosyal alt-üst oluşla birlikte toplumun içerisinde değer yargıları, neyin iyi, güzel ve doğru olduğu radikal bir şekilde değişmekte, müesses nizam kökünden sarsılmaktadır. Eskiden tiyatronun makbul kabul edilen yönlerinin yerine onun kolektif çalışmayı teşvik eden, bencilliği ve yalnızlaşmayı önlemeye hizmet eden yanlarına yapılan vurguyu bu açıdan değerlendirmek olasıdır. Zira zamanın ruhu buna işaret etmektedir.

SONUÇ

Şüphesiz 1960-1980 arası dönemde tüm dünya ve Türkiye'de yaşanan ve etkileri hala üzerimizde hissedilen değişimin topyekün değerlendirmesini ve muhasebesini yapmak bu yazının sınırlarını bir hayli aşan bir ölçektir. Kaldı ki böylesine köklü dönüşümler yaratan bir dönemin yalnız tiyatroda yol açtığı değişimin izini sürmek bile hayli geniş bir araştırmaya ihtiyaç duyuyor. Dolayısıyla 1960-1980 arası dönemin tiyatro açısından topyekun bir değerlendirmesini bir kısa yazıyla yapmak tüm bu faaliyetleri gerçekleştirenlere bir haksızlık olacak ve son derece güdük kalacaktır. Ankara Sanat Tiyatrosu gibi, Dostlar Tiyatrosu, Halk Oyuncuları gibi, Arena Tiyatrosu gibi tiyatro hayatını ve dönemi anlamakta önemli rol oynayabilecek toplulukları da içine katan çok daha geniş bir tarih yazma çabası şüphesiz bu yazının sınırlarını çok aşıyor. Ancak bu yazı dönem içerisinden kesitler seçerek toplumsal hareketler ve radikal sosyal dönüşümlere eşlik eden özellikle amatör tiyatro faaliyetlerinin de hem görünür kılınmasının ve varlığına işaret edilmesinin olanaklarını araştırıyor. Bu mütevazi girişim belki de daha derin ve kapsamlı araştırmaları dönemin ruhuyla söylersek "ajite" edebilir. Ancak yine de son bir söz olarak şuna işaret etmekte fayda var: Bu dönemde söyleyecek sözü olanlar tiyatroyu bu sözün söylenebileceği bir alan olarak görüp burada kendilerini ifade etme çabasına girerken, eleştiri oklarının hedefi haline gelen egemenler açısından da tiyatro kendilerine yönelen tehdidin açık bir sembolü konumunda olmuştur. Tiyatro o gün müesses nizam için nasıl bir tehdit oluşturmuşsa bugün de aynı potansiyeli içinde barındırmaya devam ediyor. Yeter ki kendi tarihselliği içerisinde aradığını bulabilsin.

DİPNOTLAR

1 Bilge Seçkin, "Staging the Revolution: The Theatre of the Revolution in the OttomanEmpire 1908-1909," Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Boğaziçi Üniversitesi, 2007; Bilge Seçkin, "1908 Devrimi'nde Politik Tiyatro ve *Besa* Oyunu," *Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, No. 38, (Mart 2008), ss. 265-274; Bilge Seçkin, "Revolutionary Theatre and Mass Politics in the Ottoman Empire: Vatan Performances during the 1908 Revolution," *Social Transformation and Mass Mobilization in the Balkan and Eastern Mediterranean Cities (1900-1923)*, derleyen Andreas Lyberatos, (Heraklion: Crete University Press, 2013), ss. 147-160. Bunların dışında özellikle 1968 ve tiyatro ilişkisine şu yazımda da geçerken değinmiştim: Bilge Seçkin "Ezilenlerin Şenliğinde Sahne Almak: Toplumsal Hareketler ve Tiyatro," *Toplumsal Hareketler: Tarih, Teori ve Deneyim*, derleyen Y. Doğan Çetinkaya, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2008), ss. 471-504. Bir başka devrimci dönem ve tiyatro ile ilişkisi için ayrıca bkz. Bilge Seçkin Çetinkaya, "1917 Devrimi ve Tiyatro," *1917 Rusya'da Devrimde Devrim*, Hazırlayanlar Mehmet Ö. Alkan ve Y. Doğan Çetinkaya, (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2018).

2 "Devrimci Amatör Tiyatrolar Şenliği Üzerine," ODTÜ ÖB Tiyatro Kulübü, *Tiyatro 70*, Mayıs 1970.

3 Bu dönem ve tiyatro grupları üzerine son yıllarda yapılan bir çalışma için bkz. Eren Buğlalılar, *Kadife Koltuktan Amele Pazarına: Türkiye'de Politik Tiyatro 1960-1972*, (İstanbul: Tavır Yayınları, 2014).

4 "Devrim İçin Hareket Tiyatrosu Anlatıyor," *Tiyatro 70*, Şubat 1970, s. 43-44.

5 *Ant* dergisinden aktaran Burak Üzümkesici, "Köksüz Bir Estetiğe Karşı: Devrim için Hareket Tiyatrosu," http://www.e-skop.com/skopbulten/koksuz-bir-estetige-karsi-devrim-icin-hareket-tiyatrosu/2931 (son erişim 17 Nisan 2018); *Ant* dergisindeki makale: "İşçiye Giden Tiyatro..." *Ant Haftalık Dergi*, No. 100, 1968, s. 15.

6 "İşçinin Tiyatrosu Anlatıyor, Devrimci Tiyatroların Görevi," *Tiyatro 70*, Şubat 1970, s. 45.

7 "Tarsus Meydan Oyuncuları Anlatıyor," *Tiyatro 70*, Şubat 1970, s. 42-43.

8 Ajit-prop için bkz. Bilge Seçkin Çetinkaya, "1917 Devrimi ve Tiyatro," *1917 Rusya'da Devrimde Devrim*, Hazırlayanlar Mehmet Ö. Alkan ve Y. Doğan Çetinkaya, (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2018).

9 "Bandırma Kaymakamı da Kurban Oyunun Yasakladı, İç Haberler," *Tiyatro 74*, No. 22, Mart 1974.

10 "İstanbul Erkek Lisesi'nin "Kurban" Oyunu da Polis Kordonunda Oynandı İç Haberler," *Tiyatro 74*, No. 22, Mart 1974.

11 Zeynep Oral, "Bir Şenliğin Ardından," *Tiyatro 75*, No 28, 1975.

12 *Tiyatro 75*, No. 28, 1975.

Osmanlı'daki iki isyan hazırlığına kapsamlı bir bakış

Padişahı Devirmek, 1859 ve 1867 yıllarında İstanbul'da açığa çıkarılan iki isyan hazırlığı üzerinden iktidarın devrilmesi girişimlerinin izdüşümlerini ele alıyor. Burak Onaran, 17. yüzyıldan itibaren imparatorlukta yaşanan hal' girişimlerinin seyrini, bu eylemleri düzenleyenleri ve taleplerini tarihsel bir bütünlük içine yerleştiriyor. Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasından (1826) sonraki dönemde, Kuleli Muahedesi ve Meslek Cemiyeti mensuplarının kalkıştığı padişahı devirmeye yönelik ilk iki girişimi ayrıntılı şekilde inceliyor.



"68 EŞİTTİR UMUT": ÖMER MADRA İLE SÖYLEŞİ

SEFA ASLAN - İSMAİL EKİNCİ

68 Öğrenci Hareketlerinin 50. yılında, Mayıs ve Haziran ayları boyunca her çarşamba saat 9:30 – 10:00 arasında Açık Radyo'da "68 Söyleşileri" mikrofonda olacak. Tarih Vakfı ve Açık Radyo işbirliği ile gerçekleştirilecek söyleşilerde Toplumsal Tarih'in bu sayısında yer alan yazarlar ve 68'liler konuşacaklar. Ayrıca 68'in 50. yılı için yapılan etkinlikler ve konuya dair yeni yayınlar da "68 Söyleşileri"nde yer alacak. Biz de bu vesileyle radyonun kurucusu Ömer Madra ile bir söyleşi gerçekleştirdik.

Sefa Aslan: Söyleşimize ABD ve Avrupa'daki 68 öğrenci hareketleriyle o dönemde beliren muhalefet hareketi ve radyo ilişkisiyle başlayalım. O dönemde muhalefet ile radyonun arasındaki ilişkiyi nasıl tarif edersiniz? Müzik bu ilişkinin neresine denk düşer?

Ömer Madra: Esas olarak bu ilişki 68'den biraz önce başlar. Hem ABD'de hem de Avrupa'da bağımsız radyolar, korsan radyolar vardı. Mesela İngiltere'de Radio Luxembourg'a korsan radyo diyebiliriz. Bu radyoda siyahlara özgü bir müzik olan Blues ve Jazz'dan türeyen ama çok büyük bir özgürlük özlemini de ifade eden Rock'n Roll müziğinin, bu müziğin devriminin ve 50'lerin sonlarında Fats Domino, Chuck Berry gibi sanatçılarla başlayan bu hareketin 68'de tekrar canlanması söz konusu. Özellikle bu Radio Luxembourg gibi korsan radyolarda başta Beatles ve Rolling Stones gibi önemli gruplar yer alıyor. Hatta 68 Hareketi'nin Vietnam Savaşı'na karşı olan ilk büyük gösterisi ABD'de değil İngiltere'de olmuştur ve buna Rolling Stones'un kurucu üyesi Nick Jagger'ın da katıldığı bilinir. Rolling Stones'un 1968 yılında çıkardığı "Beggars Banquet" albümündeki "Street Fighting Man" gibi parçaları ve aynı şekilde Beatles'ın "Revolution" parçaları da direkt savaş karşıtı parçalardandır.

68 hem masumiyeti hem de dönüştürücü bir şeyi ifade eden bir dönemdir ve bugüne kadar buna benzer bir geleneği hala sürdüren bu radyolar bunun taşıyıcısı olmaları açısından büyük önem taşır. Sonraki zamanlarda 1970'lerde İtalya'da Franco "Bifo" Berardi'nin kurduğu Radio Alice de önemli korsan radyolardandır. Topluluk radyolarının, "Community Radio" denilen şeyin toplum hayatında dönüştürücü bir etkisi olduğu konusunda herkes hemfikirdir diye düşünüyorum. Şimdi dijital radyo devrimi, radyo 2.0 var ama bu Community Radio ile aynı şey değildir. Bu devrim hakkında konuşurken, Beatles'ın özellikle ABD'de başlayan Rock'n Roll devrimini önce İngiltere'den ithal edip sonra "Liverpool İstilası" diye adlandırılan dönemde yeniden ABD'ye ihraç etmesinden yani radyonun hayati dönüştürücü etkisinden bahsediyoruz.

Geçenlerde çok ilginç bir şey oldu. Sultan Tunç Almanya'da yetişip büyüyen ama şarkılarını Türkçe kaydeden bir sanatçı ve "Huzur İsyanda" adında oldukça ilginç bir parçası var. Onu dinleyici destek haftasında Naim Dilmener'in programına davet ettik, kendisi de sağ olsun kabul etti. "Huzur İsyanda" şarkısını dinledikten sonra, başta "Bu çocuk genç biri, 68'i nereden bilecek?" diye düşünüyordum ama yapılan mülakatta benim sürekli kafamı kurcalayan "68'in yansıması nasıl oldu?" sorusunun cevabını ondan alabildim. "Almanya'da eğitim hayatın nasıldı?" sorusuna Sultan Tunç'un cevabı, "Sınıfımda bir sürü Türk vardı ve zorlu bir sınıftı ama eğitimimin iyi olduğunu söyleyebilirim. Hocalar dünyamı değiştirdi çünkü hepsi 68'liydi" oldu ve ben de o anda sorumun cevabını anladım. Demek ki 68'li hocalar böyle bir etki yaratabiliyor ve bu etki 50 yıl sonra bile hala görülebiliyor. Ya da 68'in en önemli simalarından birisi, Paris'te 68 Hareketi'nin liderlerinden biri Daniel Cohn Bendit geçenlerde hala bir mücadele ve umut olduğunu Osman Kavala'ya yazdığı mektupta da ortaya koydu. Şimdilerde özellikle ABD ve Fransa'da da öğrenci hareketlerinin tekrar başladığını, hem de bu sefer daha şiddetli bir şekilde başladığını görüyoruz.

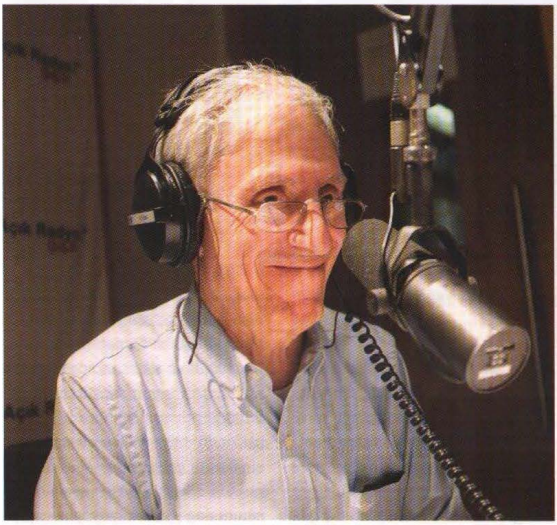
Açık Radyo'da da 1998 yılında, 68'in 30. yıldönümünde 68'i en iyi takip eden bağımsız fotoğraf ajansı Magnum'un fotoğraflarıyla bir sergi ve takvim yaptık. Yani biz Açık Radyo

olarak 68'in yıldönümlerinde sürekli işin içindeydik. Ayrıca 2008'de 68'in 40. yıldönümü ile ilgili bir dizi program yaptık. Bu programlar 68 yılına bir gönderme olarak 6 dakika 8 saniyelik programlardı. Yani radyonun böyle kopmaz bağlantıları vardır. Radyo, özellikle bağımsız radyo, özgürleştirici düşüncelerin en önemli yayıcılarından biridir ve benim kanaatimce hep böyle kalacaktır.

İsmail Ekinci: Hocam tam bu konu üzerinde Rolling Stones'un "Street Fighting Man" şarkısındaki "Çünkü yaz geldi ve sokak kavgası zamanı ama zavallı çocuk ne yapabilir? Rock'n roll grubunda şarkı söylemekten başka" dizelerinden ve Rolling Stones'un diğer şarkılarından iktidar ve müzik ilişkisini görebiliyoruz. Karl Marx müzik için gerçeğin aynasıdır demiştir ve gerçekten de bu dönemin müziklerinde sokak imgesi, kadın hareketinin imgeleri ve aynı şekilde anti-emperyalist hareketin imgelerini görebiliyoruz. Peki bu hareketin Türkiye'deki yansıması nasıl olmuştur? Özellikle iktidar ve müzik ilişkisinde Anadolu Rock'ı nereye konumlandırabiliriz?

Ömer Madra: Tabii ki etkilenmemesine imkan yok ama bir miktar farklı yansımaları da olmuştur. Türkiye'de bu etki Avrupa ve Amerika'da geliştiğinden biraz daha farklı gelişmiştir. Ama ben Türkiye'de bununla ilgili bir radyo programı hatırlamıyorum. 16 yaşlarındayken bir arkadaşımla TRT'ye gidip Rock'n Roll programı yapalım teklifini sunduğumuzda "Biz sizi sonra ararız" cevabını vermişlerdi (gülüşmeler). Böyle bir şeyler de yapmaya çalışmıştık.

Bu konuda Derya Bengi'nin *60'lı Yıllarda Türkiye: Sazlı Cazlı Söztük - Dünya Durmadan Dönüyor* kitabı göz atmaya değer bir kitap olarak görülebilir. Bu yılların müziğe yansımaları, Anadolu Rock gibi oluşumların hepsi çok hoş ele alınmıştır. Benim de o tarihleri içine alan *Romanımla Sana Bir Ses* adında yarı otobiyografik bir romanım vardı. Bu dönemi nasıl yansıtıyor diye bu romanı da kitabının içine almış Derya Bengi. Aslında romanın başrolünde müzik oynuyormuş. Ben bunu Derya Bengi yazana kadar fark etmemiştim. Kitabımda sadece Rock'n Roll değil klasik müziğin de rolü var ama tabii ki ağırlıklı olarak "isyan müziği" Rock'n Roll'un rolü var.



Ömer Madra.

Yani tabii ki çeşitli yansımaları oldu ama 68'in Türkiye'ye nasıl yansıdığını ya da nasıl yansıyamadığını anlamak için uzun ve ayrıntılı bir analiz yapmamız gerekir. Ben kendimi bu konuda ayrıntılı bir analiz yapacak kadar ehil hissetmiyorum.

En önemli şeylerden biri, 68 dediğimiz savaş sonrası kuşağın, "Bizim de söyleyecek, toplumu değiştirecek sözümüz var" demesiydi bana göre. Ve burada da konu şimdi müşterekler diye ifade ettiğimiz, Gezi'de de tekrar kendini ortaya koyan hikayedir; yani herkesin paylaştığı şeylerdir. Radyo da müşterektir. Açık Radyo'nun da özelliklerinden birisi hem kendisinin müşterek olması hem de kendi programcılarının hemen hemen hepsinin gönüllü olmasıdır. Açık Radyo programcılarının kendi bilgi birikimlerini, kültürel yaklaşım ve düşüncelerini yansıtabilmeleri için müthiş bir araçtı. 22 yıllık yayın faaliyeti içinde 1200'ün üzerinde programcımız olmuştur ve bunların çok çok azı sürekli burada her gün birkaç saat yürütülen programlarda görev almışlardır. Bunlar ve teknik insanlarımız dışında herkes gönüllü programcıdır burada. Hatta bırakın ücret almayı kendileri cd'leriyle, kitaplarıyla katkıda bulunan ve bunları dinleyicilerle paylaşan 1200'ü aşan sayıda programcısının olması ve bu insanların her konuda 1100'ü aşkın programı organize etmeleri müthiş bir şey ve bunun dünyada başka bir örneğinin olduğunu düşünmüyorum açıkçası.

Sefa Aslan: Az önce Gezi'den bahsettiniz. Gezi'yi 68'le benzeştirenler oldu. Bu dönemde aslında bahsettiğiniz müşterek hayatı deneyimleme fırsatı yakalamıştık. Bunun Açık Radyo'ya yansımaları nelerdi?

Ömer Madra: Biz bu konuda bir belgesel yaptık. Gezi'yi çok yakından takip ettik ve biz Gezi hareketini ilk fark edenlerden biriydik. Ağaçların sökülmeye başlamasından önce bir arkadaşımızın haber vermesiyle olaylardan önce yakından takip edebildik. Sonradan da üç bölümlük bir belgesel hazırladık ve bunu Tarih Vakfı'yla da paylaştık. Gezi müzikleri ile ilgili bir çalışmamız da oldu çünkü Gezi döneminden çok sayıda müzik çıktı.

Topluluk radyoculuğu diye adlandırılan zorlu bir şey var ve aslında bu konu Gezi'den önce de dünyada başlayan büyük hareketlerle birlikteydi. Bunlardan birisi Occupy Wall Street hareketiydi. Bu işgalde ilk yaptıkları şey hemen bir kütüphane kurmaktı. Tabii bu kütüphanenin kurulması da müştereklerle birlikte oldu. Burada Gezi'de de bir kütüphane vardı mesela. Occupy Wall Street'te insanlar müze bile kurdular. Kasklar, gaz kapsülleri ve benzeri materyalleri sergilediler. Occupy Wall Street hareketinde iktidarın yaptığı ilk iş de bu kütüphaneyi yok etmek oldu, bu müştereklığı yok etmek oldu. Buradan ben Tarih Vakfı'nın da ana ilgisi olan toplumsal belleğe dikkat çekmek istiyorum çünkü bu gibi hareketlerin karşılaştığı en büyük tehlike unutulmaları, yani bellekten silinmeleridir.

Benim de hayran olduğum ve yakından takip etmeye çalıştığım Democracy Now! adlı radyonun kurucularından olan Amy Goodman hala haftada 5 gün 1 saatlik bir program yapıyor. Biz bu programı İngilizce olduğundan maalesef sabah 6-7 gibi yayınlayabiliyoruz. Amy Goodman, karabasan gibi üstümüze çöken dünyada umut veren tek şey hareketlerdir diyor. Ama bu hareketler de bağımsız şeyler değildir diyor, yani kendiliğinden çıkmaz diyor.

Sefa Aslan: Özellikle ekolojik anlamda karamsar bir tablo var karşımızda ama insanlar bu karamsar tablodan bir umut ışığı arayabilir miyiz diye mücadele ediyor.

Ömer Madra: Aynen böyle işte. Amy Goodman da umut veren hareketlerdir ve bu hareketler de tek tek şeyler değillerdir diyor. Occupy Wall Street olsun, kadın hareketleri olsun, LGBTİ vs. hepsi daha öncekilerinin bir izdüşümünü içerirler ve hem birbirlerine hem geleceğe referanslılardır ve sonuçta toplumsal bellek böyle aktarılır. O yüzden yıldönümleri hayati önem taşır. Bizim de en çok üzerinde durmaya çalıştığımız şeylerden biri buydu. Birçok belgesel yaptık. Sabahattin Ali'nin doğumunun 100. yıldönümünde, Oğuz Atay'ın 30. ve 40. ölüm yıldönümlerinde toplu eserlerini okumak gibi programlar yaptık. Bach'ın ölümünün yıldönümünde çalınmadık eserini bırakmadık. 68 Devrimi'nin 40. yıldönümünü Mayıs 2008 boyunca yaptık mesela. 6-7 Eylül Olayları'nı, idamlarının 75. yıldönümlerinde Sacco ve Vanzetti'nin anılmasını gerçekleştirdik. 20. yıldönümünde aslında tarihin en önemli dönüm noktalarından birisi olan Sabra ve Şatilla Katliamı'nı, 25. yıl dönümünde 12 Eylül Darbesi'nin, 40. yıl dönümünde 12 Mart Darbesi'nin, 50. yıl dönümünde 27 Mayıs Darbesi'nin programlarını yaptık. 27 Mayıs ve 12 Mart Darbelerini de pek çok insan bilmiyor. Bir gün radyoya doğru giderken taksi şoförü bana 12 Mart'ta darbe mi oldu diye sormuştu. Ben de oldu hatta hapiste yatanlar da oldu demiştim. Tabii bunları çeşitli konularda ilgili ve bilgili arkadaşlarımızın sayesinde gerçekleştirebiliyoruz. Bizim kendimizin bütün bu konular hakkında bilgi sahibi olmamız gibi bir durum yok yani. 17 Ağustos sonrasında 2 ay süreyle radyonun formatını değiştirerek radyoyu bir çeşit alıcı verici cihazına dönüştürdük. Yayına geçtiğimiz 1995 yılı hariç her yıl "Geçen Yılın Ardından" adında gayet kapsamlı bir değerlendirme programı yaptık ve siyasi, sosyolojik olarak neler yaşandı bunu araştırdık. Bu programı yılbaşına doğru bazen 2, bazen 3 günlük yarı belgesel formatında yayınladık.

1999'dan 2008'e kadar özel bayram programları yaptık. Bu programı da İncila Bertuğ yaptı. Bu program aracılığıyla sanat ve bilim dünyasının önde gelen isimlerine "Bayramda ne yaptınız?" diye sorarak bir panorama vermeye çalıştık. İnsanlar çok önemli şeyler de anlattılar ve bu program sonunda bir çeşit "sözlü tarih" çalışması oldu. Yani bu yıl dönümleri çok önemliydi.

Açık Radyo'nun 20. yıl dönümünde, "Açık Radyo Konuşuyor: İlk 20 Yıl" adında 30'ar dakikalık 3 adet belgesel yayımladık. Radyomuzda Türkçe olarak ilk çaldığımız şarkı Neşet Ertaş'ın "Kendim Ettim Kendim Buldum" parçasıydı. Bu şarkıyla aslında başımıza gelecekleri biliyorduk demeye çalıştık (gülüşmeler). Yabancı olarak da çaldığımız ilk şarkı The Coasters grubunun "Yakety Yak" yani "Laga Luga" şarkısıydı. Bu da aslında radyoda laga luga yapacağız anlamına getirdik ve hala da öyle gidiyor (gülüşmeler). Özellikle 97 ve 98'de Pozitif Grubu'yla ortak yaptığımız şenlik vardı İstanbul'da. Şimdi bir sürü festivaller oluyor ama o zamanlar böyle şeyler yoktu. Biz başlattık bunun gibi organizasyonları. Özel müzik kayıtlarından sınırsız bir tarihi arkeolojik kayıt yaptık. İlk olarak Askeri Müze'de yaptık ve acayip popüler oldu ve bu organizasyona bir dizi uluslararası katılım da oldu. Her biri en fazla 45 dakika süren konserler ve konferanslarla son derece zengin tarihsel organizasyonlardı. Şimdi bunların kitabını çıkartmaya çalışıyoruz. Orhan Gencebay da arabesk müziğin doğuşunu ve gelişimini anlatan bir konuşma yapmıştı, o zamanlar daha aklı başında konular hakkında konuşuyordu (gülüşmeler). Türkiye'de sonradan tanınmış müzisyenlerin ilk defa sahneye çıktıkları, mesela Trabzon'dan göç edip İstanbul'a gelip burada kemençe, horon üzerine akademi kuran müzisyenlerin olduğu çok ilginç organizasyonlar da vardı. Bu yıldönümleri Açık Radyo için de çok büyük önem taşıyor ve hala da böyle yıl dönümlerinde programlar yapıyoruz. Şimdi de "Vaka-i Name" adını verdiğim bir program yapıyoruz. Yani sürekli tarihle bağlantılı hareket etmeye çalışıyoruz.

Sefa Aslan: Siz ekolojiye vurgu yapan ayrı bir program da yapıyorsunuz. Ekolojik denge, küresel ısınma konusunda da çok uzun süredir bunun bir tehdit olduğunu dile getiren isimlerden birisiniz. 68 kuşağının ekolojik denge konusunda her zaman çok hassas olduğunu görüyoruz. Sizce böyle bir bağlantıdan söz edebilir miyiz?

Ömer Madra: Robert Koleji'nde yıllıklarda yakın arkadaşlarımdan biri benim hakkımda, "çok duyarlı bir



insandır her zaman, havalara kadar çok hassastır" yazmıştı. Eğer illaki bir bağlantı kuracaksak belki de buradan kurabiliriz. *The End of Nature* isimli kitabı okuduktan sonra hayatım değişti diyebilirim. Bu konularda fikir sahibi olmamı sağlayan isim kitabın yazarı Bill Mckibben'dı. Radyoya geldiğim zamanlarda da zaten bu ekolojik denge konusu hakkında kısmen bilgi sahibiydim. Ayrıca çocukluk döneminde doğayla vakit geçiren çocukların yetişkinlik dönemlerinde bu konular hakkında daha hassas olduklarına dair çalışmalar da okumuştum. Tabii şimdiki çocuklar bütün gün ekranın başında doğayla iletişim kuramıyorlar. Böyle bir sorunumuz da var. Bir dönem radyoda orman yangınları ile ilgili konuşurken Mikdat Kadıoğlu'ndan telefon geldi ve bana konuyu eksik anlattığımı söyledi. Ben de ona o zaman gel sen anlat dedim ve beraber senelerce program yaptık bu konularla ilgili. Radyoyu ekoloji konusu hariç hiçbir eyleme katmadık. Kadıköy'de bir eylemde aramadan geçerken elimdeki küçük yangın söndürücüyü gören polis memuru, "Bununla mı söndüreceksiniz küresel ısınmayı?" diye sorduğunda "En azından deneyeceğiz" demiştim (gülüşmeler). Şu anda da ekolojik konularla ilgili sekiz farklı programımız devam ediyor. Aslında olağanüstü bir facia bu konu. Ve bu faciaya neden olan kapitalizmin kendisidir. Buna karşı tek çözüm ise mücadeledir, bu bir hobi değildir, ciddi bir konudur. Benzer konular tarihte tütün ürünlerinin kullanımında da karşımıza çıkmıştı. Zararları çok önceden bilinmesine rağmen hiçbir şekilde kamuoyuna duyurulmamıştır. Ve hatta teşvik edici reklamlar da sunulmuştur. Diğer konular ise petrol ve dijital ürünlerin sağlığa verdiği zararlardır. Petrol ilk kullanılmaya başlandığında petrol şirketleri kendi araştırmacılarına fosil yakıtların dünyaya zararları konusunda bilgi verilmesini isterler ve ortaya çıkan bilgiler de dünyanın fosil yakıtlardan oldukça zarar göreceği şeklinde sonuçlandığı halde sonuçların tam tersini kamuoyuna sunarlar. Çağımızda ise benzer bir senaryo dijital ürünlerde yaşanıyor. *National Geographic*'in araştırması ile birlikte öğreniyoruz ki aslında telefon şirketlerinin kendileri araştırma yapmışlar ve bu araştırmalar sonucunda Wireless'ın insan sağlığına zararları açığa çıkmış, fakat bunları aynı petrol şirketleri gibi yayınlamamışlar.

Koşulsuz demokratlık: demokratsan koşulun olmamalı. Ben 68'den de bunu anlıyorum kendi payıma. 68 eşittir umut. Ve umut da Amy Goodman'a göre hareketlerden çıkar. Democracy Now! radyosunun 20 yılını ve hareket liderleriyle yaptığı konuşmaları anlattığı kitabında, "Bana umut veren şey ne mi? Sosyal hareketler. Hareketler yalıtılmış tek tek eylemler değildir, Eski hareketlerden esinlenen, birbirlerine referans veren ve gelecekteki hareketlere esin kaynağı olan hareketlerdir. Toplum böyle toplumsal hareketlerle muhalefet hareketleriyle değişir" der.

Benim de çok yakından takip etmeye çalıştığım feministlerin öncülerinden Rebeccan Solnit'in bir sözü vardır. Demiştir ki "Eğer hareketlere bakarsak kazanamayabiliriz ve hatta büyük olasılıkla kaybedeceğiz ama aynı zamanda kazanma ihtimalimiz de var. Ama hiç denemezsek kazanma şansımız olmayacak." Ben de tamamen böyle düşünüyorum. Hiçbir şey yapmadan bekleyerek bir şeylerin değişmesini istemek bana göre tamamen yanlış bir düşüncedir.

İsmail Ekinci: Muhalefet etmek lazım.

Ömer Madra: Evet kesinlikle. Ve bu muhalefet ancak böyle hareketlerle olabilir. Aşağıdan yukarıya toplumsal olan hareketler. Boğaziçililerin, Türk Tabipleri Birliği'nin yaptığı gibi hareketler. Sıradan insanların, ana babaların, çoluk çocukların hareketleri olması lazım. Başka türlü de olabileceğini düşünmüyorum. "Bir 68'linin itirafları" (gülüşmeler).

TÜRKİYE 68'İNİ KAYNAKLAR BAĞLAMINDA İNCELEMEK: TÜSTAV ARŞİVLERİNDE 1960'LI YILLAR VE 12 MART DÖNEMİ

ERDEN AKBULUT - EROL ÜLKER

Dünyada ve ülkemizde 68 Olayları'nın 50. yıldönümü çerçevesinde değişik etkinlikler ve değerlendirme toplantıları düzenleniyor. Biz de bu vesileyle ülkemizdeki 68 Olayları'nı da kapsayan sürecin, daha açık bir ifadeyle 1960 askeri darbesi ertesinde ülkemizde gelişen sosyal hareket ve olayların incelenmesinde başvurulabilecek kaynaklardan biri olan Türkiye Sosyal Tarih Araştırmaları Vakfı'nda (TÜSTAV) toplanıp, tasnif edilerek kullanıma açılmış belge ve bilgiler hakkında bir genel çerçeve sunmayı uygun bulduk.

1992 yılında kurulan TÜSTAV, Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemleri ve Cumhuriyet tarihinde ortaya çıkan sol akımlar, işçi hareketleri ve sosyal hareketler hakkında arşiv malzemelerini ve süreli yayın koleksiyonlarını bir araya getirmeyi hedefledi. Şimdiye kadar bu kaynakların önemlice bir kısmı elektronik ortama aktarıldı ve www.tustav.org sitesi üzerinden çevrimiçi olarak erişilebilir hale getirildi.

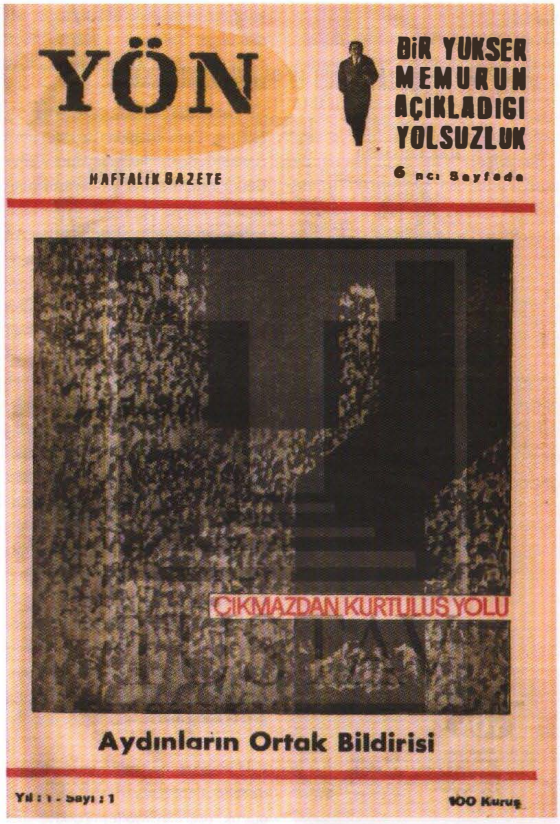
Başlangıcı 1961 yılında Türkiye İşçi Partisi'nin (TİP) kuruluşuna kadar geriye götürülebilecek dönemde, Türkiye'de sosyalist ve komünist akımlar, işçi, gençlik ve kadın mücadeleleri büyük bir ivme kazandı. TÜSTAV arşivleri, bir yandan kuruluşuna karar alan Türkiye Birleşik Komünist Partisi'ne (TBKP)ve onun kurucu unsurları olan TİP'e ve Türkiye Komünist Partisi'ne (TKP) ait geniş bir koleksiyonu, diğer yandan diğer sosyalist akımlara ait yayınları ve devrimci gençlik hareketlerine ilişkin çok sayıda belgeyi içermektedir. Ayrıca dönemin sendikal yapılanmaları, kadın ve barış hareketleri hakkında da çok sayıda süreli yayın ve broşüre, arşiv belgelerine, bunlara ilişkin katalog ve dökümlere çevrimiçi olarak erişilebilir. Yakın bir gelecekte arşiv belgelerine de çevrimiçi ulaşılabilmesi için çalışmalar yürütülmektedir.

SÜRELİ YAYINLAR

Neredeyse tamamı online erişime açılmış olan dergi koleksiyonları, TÜSTAV'ın söz konusu döneme ilişkin olarak muhafaza ettiği tarihsel kaynaklar içinde önemli bir yere sahiptir. Bunlar arasında, Aralık 1961'de yayın hayatına başlayan ve Haziran 1967'de kapatılana kadar 222 sayı basılan *Yön* dergisi bulunmaktadır. Bu derginin başyazarlığını, Türkiye sol hareketinde Kemalist ve sosyalist yaklaşımları birleştirme çabasıyla özgün bir yer tutan Doğan Avcıoğlu üstlenmiştir. Mümtaz Soysal, İlhan Selçuk gibi isimlerin kurucu kadrosu içinde yer aldığı *Yön*, yayınlandığı süre boyunca, sol eğilimli aydın ve bürokrat çevreler üzerinde ciddi bir etki yaratmıştır. Yön, TİP ve MDD'nin yanı sıra 1960'lı yıllarda Türkiye solu içinde var olan "asker-sivil zinde kuvvetler"in iktidara gelmesini hedefleyen bir siyasal eğilimi temsil etmiştir. Bu çizgi Ekim 1969'dan itibaren haftalık olarak yayınlanacak olan *Devrim* dergisinde varlığını sürdürmüştür. *Yön* dergisinin 172 sayısı, TÜSTAV sitesinde elektronik olarak erişilebilir durumdadır.

Yön dergisi, ideolojik ve siyasi olarak belirgin bir şekilde farklılaştığı TİP'in Şubat 1961'de kuruluşundan kısa bir süre sonra yayın hayatına başlamıştır. *Ant* dergisinin ilk sayısı ise Ocak 1967'de, TİP'in 1965 seçimleriyle Meclise girdiği ve gençlik harcketlerinin, Fikir Kulüpleri Federasyonu'nun (FKF) da etkisiyle ivme kazandığı bir siyasal bağlamda yayınlanmıştır. Yaşar Kemal ve Fethi Naci'yle birlikte derginin kurucuları arasında yer alan ve yazı işleri müdürlüğünü üstlenen Doğan Özgüden, "Niçin *Ant*?" isimli giriş yazısında bu siyasal bağlamı şu sözlerle betimler (s. 3):

> Türkiye'de sosyalizm 1967 yılına daha güçlenmiş, daha halka mal olmuş, sesini sadece yurt çapında değil, uluslararası alanda da duyurmuş bir hareket olarak girdi. İşçi mahallelerinden dağ köylerine, üniversite yurtların-



Haftalık *Yön* Gazetesi'nin ilk sayısında, gazeteyi çıkaran aydınların bildirisine yer verilir.

dan subay evlerine kadar her sandıktan oy toplayarak meşruluğunu halk iradesine tescil ettiren sosyalizm, yarım yüzyıldan beri Türkiye'nin kaderi üzerinde söz sahibi olan bir İnönü'yü kendisinin kırk yıllık solcu olduğunu ilan etmek zorunda bırakarak etkisinin büyüklüğünü inkar kabul etmez şekilde ortaya koydu. Ancak, solun bu hızlı gelişmesine paralel olarak meseleleri de arttı. Bugüne kadar sosyalist hareketleri basit birer polis olayı olarak gören egemen sınıflar bu büyük uyanışın karşısında daha bilinçli bir cephe kurmağa başladı.

Ant'ın yazarları arasında Aziz Nesin'den Abidin Dino'ya, İdris Küçükömer'den Kemal Sülker'e ve Selahattin Hilav'a uzanan birçok aydın bulunmaktadır. 1960'lı yıllarda ortaya çıkan en etkili sosyalist yayın organlarında biri olan *Ant*, bu dönemin fikirsel, siyasal ve sosyal tarihine ilişkin olarak elimizdeki en önemli kaynaklardan biridir. Nisan 1970'e kadar haftalık olarak yayınlanmış, daha sonra Nisan 1971'de sıkıyönetim koşulları altında kapatılana kadar aylık olarak yayın hayatına devam etmiştir. Haftalık *Ant* dergisinin 172 sayısına ve aylık *Ant*'ın 12 sayısına TÜSTAV sitesinden çevrimiçi olarak ulaşılabilir.

MDD hareketi, TİP ve Yön/Devrim çizgisiyle birlikte 1960'lar Türkiye'sinde ortaya çıkan temel sol akımlardan biridir. TİP'in Türkiye'de sosyalist devrimin mümkün ve gerekli olduğuna ilişkin tezleri karşısında, anti-feodal ve anti-emperyalist bir siyasal stratejiyi daha fazla ön plana çıkaran MDD, ana hatlarıyla Doğan Avcıoğlu'nun öncülüğünde yayınlanan *Yön* dergisinde ortaya çıkmıştır. Bu dergide E. Tüfekçi mahlasıyla yazan Mihri Belli daha sonra, 1960'ların ikinci yarısında, giderek cuntacı bir siyasal çizgiye kayan Avcıoğlu ekibinden ayrışarak MDD'nin belli başlı kuramcılarından biri olarak ön plana çıkmıştır.

MDD çizgisi, özellikle 1967 yılında yayın hayatına başlayan haftalık *Türk Solu* ve ilk sayısı Kasım 1968'de yayınlanan aylık Aydınlık Sosyalist Dergi (ASD) aracılığıyla temsil edilmiştir. ASD'nin 28 sayısı TÜSTAV sitesinde çevrimiçi olarak erişime açılmıştır. Bu derginin ilk sayısında yer alan "*Aydınlık* Görüşlerini Açıklıyor. Dünya Türkiye ve Devrimci Mücadele" isimli yazıda MDD'nin esasları şöyle özetlenir (s. 26):

> Milli-demokratik devrim mücadelesi, sınıf mücadelesidir; milli sınıfların, emperyalizme ve milli topluluğumuz dışındaki işbirlikçi sınıflara karşı mücadelesidir. (...) Milli-demokratik devrim yığınlara dayanan, demokratik bir halk hareketidir. Milli-demokratik devrimin, bütün milli sınıfların güçbirliği hareketi olması, milli sınıfların harekete katıldıkları ölçüde ve güçleri oranında kendi mülkiyet biçimlerini ekonomiye hakim kılmalarına, emperyalizmin ve feodalitenin tamamen tasfiyesine yol açacaktır. (...). Türkiye'nin ilerlemesine direnen en büyük gücün emperyalizm ve işbirlikçilerinin tasfiyesi, yani milli-demokratik devrimin gerçekleşmesi, sosyalizmin önündeki engelleri kaldıracak ve milli-demokratik devrimin temel gücü proleteryanın köy emekçileriyle yürüttüğü devrimci mücadele, kaçınılmaz olarak sosyalizme sonuçlanacaktır. Sosyalist devrim, milli-demokratik devrimden farklı olarak, emekçi köylülerle ittifak eden işçi sınıfının devrimci iktidarıdır ve kolektif mülkiyet biçiminin ekonomiye egemen olmasıdır.

Aydınlık dergisi, Ocak 1970 tarihinde çıkan 15. sayıdan itibaren ikiye bölünmüştür. Bölünme, esas itibariyle, Şahin Alpay, Doğu Perinçek, Halil

Berktay gibi isimlerin ASD içinde başlattıkları Türkiye'de proletaryanın devrimci potansiyeli üzerine tartışma nedeniyle ortaya çıkmıştır. Neticede Cengiz Çandar'ın sorumlu yazı işleri müdürü olduğu ve kurucuları arasında Gün Zileli, Atıl Ant ve Ömer Özerturgut'un bulunduğu *Proleter Devrimci Aydınlık* (PDA), daha ziyade Maocu bir siyasal çizgi benimseyerek Mihri Belli'nin MDD hareketine mesafe almıştır. PDA, Ocak 1971'e kadar yayınlanmaya devam etmiş ve toplamda 13 sayı çıkmıştır ki bunlardan 12. sayı dışında tümüne TÜSTAV web sitesinde elektronik olarak ulaşılabilir.



Aydınlık Sosyalist Dergi üçüncü sayısında sosyalist partiler, TİP üyelerinin sınıfsal kompozisyonu, Filistin Kurtuluş Hareketi gibi meseleleri ele almıştır.

Aydınlık dergisinden ikinci bir kopuş da Ocak 1971'de "Aydınlık Sosyalist Dergi'ye Açık Mektup" başlığı ve Yusuf Küpeli, Mahir Çayan, Münir Ramazan Aktolga ve Ertuğrul Kürkçü imzasıyla yayımlanan broşürle gerçekleşmiştir. İzleyen süreçte Türkiye Halk Kurtuluş Partisi-Cephesi (THKP-C) hareketini oluşturacak ve kısa süreli *Kurtuluş* dergisini yayınlayacak olan bu çevre, 12 Mart dönemine damgasını vuran hareketlerden biri haline gelecektir.

1960'lı yıllar boyunca Türkiye sosyalist hareketinde bir diğer çizgi de 1920'li yıllardan itibaren TKP içinde faaliyet göstermiş, 1950'li yıllarda Vatan Partisi'ni kurmuş olan Dr. Hikmet Kıvılcımlı yönlendiriciliğindeki harekettir. 1967 ve 1969'da iki dönem halinde yayımlanan *Sosyalist* gazetesi, özellikle 1970'ten itibaren "partinin reorganizasyonu" fikrini öne çıkarmış, Dr. Hikmet Kıvılcımlı'nın Türkiye devriminin orijinalitesi olarak gördüğü "ordu" ve "gençlik" tezleriyle birlikte, finans kapital -- tefeci bezirgan egemenliğine dayalı kapitalizm analiziyle Türkiye'ye yönelik özgün analiz ve görüşler ortaya koymuştur. Dr. Hikmet Kıvılcımlı'nın gerek 1930'larda yayınladığı broşürler, gerekse 1960'lı yıllarda yayınladığı dergi ve kitaplar, TÜSTAV süreli yayınlar ve kütüphane malzemesi içinde yer almaktadır.

DAVA DOSYALARI

FKF'nin Ekim 1969'da Türkiye Devrimci Gençlik Federasyonu (Dev-Genç) ismini aldığı bir siyasal bağlamda ortaya çıkan ve üyeleri bu federasyonun yönetiminde etkin rol oynayan THKP-C, 12 Mart döneminde silahlı mücadeleye girişen devrimci örgütlerin en önemlilerinden biridir. İstanbul'da Devrimci Öğrenci Birliği (DÖB) etrafında örgütlenen ve Ankara'da FKF/Dev-Genç içinde yer alan Hüseyin İnan, Deniz Gezmiş, Cihan Alptekin, Yusuf Aslan gibi öğrenci liderlerinin kurduğu Türkiye Halk Kurtuluş Ordusu (THKO), THKP-C'den de önce gerilla mücadelesini seçmiş durumdadır. İbrahim Kaypakkaya ise muhtıradan sonra PDA'nın parti örgütlenmesi olan Türkiye İhtilalci İşçi Köylü Partisi'yle (TİİKP) yollarını ayırarak Türkiye Komünist Partisi – Marksist Leninist (TKP – ML) ve bunun silahlı kanadı olan Türkiye İşçi Köylü Kurtuluş Ordusu'nu (TİKKO) kurmuştur.

Vakfımızın arşiv koleksiyonları içinde yer alan dava dosyaları, genel olarak 1960 ve 70'ler Türkiye'sinde ortaya çıkan, 12 Mart ve 12 Eylül dönemlerinde yargılanan sol ve işçi hareketleri, özel olarak da yukarıda ismi geçen örgütlenmeler hakkında mevcut en önemli kaynaklar arasındadır. TÜSTAV – Dava Dosyaları Fonu'nda bulunan iddianame, gerekçeli karar, savunma ve fezlekelerin dikkate değer bir kısmı TİP, TKP, Haziran Hareketi (Mihri Belli çevresi), THKP-C, THKO ve TKP – ML/TİKKO davalarına ilişkindir. Ayrıca TÜSTAV – TİP Arşiv Koleksiyonu içindeki Nebil Varuy Arşiv Fonu, doğrudan doğruya bu örgütlenmelere ilişkin dava dosyalarını içermektedir. Bu fonlarda yer alan belgelerin dökümlerini içeren kataloglar TÜSTAV web sitesinde erişilebilir durumdadır.

TİP'E İLİŞKİN KAYNAKLAR

TÜSTAV koleksiyonları, 1960'lı yıllarda ve 1970'lerin başlarında doğrudan

TİP yayın organı olarak faaliyet gösteren dergilerin önemlice bir kısmını da içermektedir. Bunlar arasında 1963-65 döneminde yayınlanan *Sosyal Adalet*; 1967-69'da yayınlanan *TİP Haberleri* ve 1969-70 yıllarında önce aylık sonra haftalık olarak yayınlanan *Emek* dergisi bulunmaktadır.

Ayrıca elektronik ortamda erişilebilir olan TÜSTAV – TİP Kütüphanesi bu parti hakkında zengin bir malzeme sunmaktadır. Mehmet Ali Aybar, Tarık Ziya Ekinci, Çetin Altan, İdris Küçükömer gibi aydınların kaleme aldığı broşür ve kitapçıklar TİP'in 1960'lı yıllarda emperyalizm, bağımsızlık, Vietnam ve Kıbrıs gibi meselelere ilişkin stratejileri ve politik tutumları hakkında önemli bilgiler sunmaktadır. Partiye ait çalışma raporları ve propaganda broşürleri de (örneğin Bağımsızlık, Demokrasi, Sosyalizm İçin İleri isimli seçim bildirgesi) TİP kütüphanesinde yer alan önemli basılı kaynaklardır. Ayrıca 1965 Milletvekili Seçimleri'nde TİP adına yapılan radyo konuşmalarına da TÜSTAV'ın görsel-işitsel arşiv fonundan ulaşılabilmektedir.

Sıkıyönetim dönemleri ve darbeler nedeniyle Türkiye'de yasal sol partilerin düzenli olarak merkezi arşivi tutulamamıştır. Dolayısıyla partilere ait arşiv kaynakları büyük oranda belirli kişilerin ellerinde toplanan koleksiyonlardan derlenerek oluşturulmuştur. 1960'lı yılların tek sosyalist partisi olan TİP arşivleri, halen Tarih Vakfı, TÜSTAV ve Amsterdam'da bulunan Uluslararası Sosyal Tarih Enstitüsü arasında bölünmüş haldedir. TÜSTAV – TİP Arşivi kişisel bağışlarla oluşturulmuştur ve şu fonları içermektedir: Behice Boran Arşiv Fonu; Nihat Sargın Arşiv Fonu; Nebil Varuy Arşiv Fonu; Kemal Sülker Arşiv Fonu; İnci İşbulur Arşiv Fonu; Alev Ateş Arşiv Fonu. Bu fonlara ait kataloglara elektronik olarak TÜSTAV sitesinden erişilebilir.



sosyal adalet

Haftalık Siyasî Gazete
26 Mart 1963 Yıl: 1 Sayı: 2
İMTİYAZ SAHİBİ
CEMAL HAKKI SELEK
YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ
TURHAN TÜKEL
İDAREHANE: Cağaloğlu, Halk Fenerî Sokak, No. 20 — 32 (Vefa Kütüphanesi) Tel: 22 83 15
FİYATI: 100 Kuruş.
ABONE: 3 Aylık 10 Lira,
6 Aylık 20 Lira,
1 Yıllık 40 Lira,
Yurt dışı abonelerde posta ücreti olmak üzere bedeline eklenir.
İLÂN: Beher Santimi Santimetre 25 liradır. Ücretli ilânlar dört tarifeye tâbidir.
İKTİDAR YE BASILDI - GÜ YER Yazım Yetkisi — İSTANBUL

YAZARLAR:

Niyazi AĞIRSANLI, Teoman AKTÜREL, Melih Cevdet ANDAY, Musa ANTER, Talip APAYDIN, Sadun AREN, Mustafa ARSLAN, Orhan ARTAK, Türkkaya ATAÖV, Mehmet Ali AYBAR, Enver AYTEKİN, Sabahattin BALÇIOĞLU, Erdoğan BAŞAR, Asım BAŞER, Zeki BEYNER, Asım BEZİRCİ, Kemal BİLİCİER, Behice BORAN, Erdem BUBİ, Müzaffer BUYRUKÇU, Uğur CANKOCAK, Şefik CANSEVER, Adnan CEMGİL, Necati CUMALI, Kemal ÇİFTLER, Asaf ÇİÇEKTEPE, Suha ÇUHADOĞLU, Lütfi Arif DAMAR, Süleyman EGE, Emin ELİÇİN, Metin ELÇİOĞLU, Leyla ERBİL, Aziz ERHAT, Sabahattin EYÜBOĞLU, Metin EYUPOĞLU, İbrahim GİTİZ, Sabahattin GİTİZCİ, Nevzat HATKO, Mümtaz HEREKOĞLU, Selahattin HİLAV, Erfan İŞÇAZ, Rasim İŞKİNDİRİLİ, Kemal KAYA, Yalçın KAYA, Özkan KEMAL, Yaşar KEMAL, Sait KERMİZİOĞRAK, Semiha KOCAGÖZ, Hüseyin KORKMAZGÜR, Mehmet MAKAL, Selim MİMİOĞLU, Rauf MUTLUAY, Fethi NACİ, Aziz NESİN, Bülent NUHİ, Metin ÖZEK, Erdoğan ÖZER, Doğan ÖZGÜDENLİ, Demir ÖZLÜ, Tahir ÖZTÜRK, Sina PAMUKÇU, Haldun PERİÇ, Mehmet ÖZSAMOĞLU, Serhan SEZER, Kemal SÜLKER, Cemal SÜREYA, Serhan SOLUKÇU, Nurettin TACALAN, Kemal TAHİR, Samir TANSUĞ, Bahtiyar TEKSOY, AHMET TOP, Osmanlı Nuri TORUN, Selma TÜKER, Turhan TÜKEL, Kemal TÜRKLER, Burhanettin ULAÇ, Sevim ULAÇ, Tonguç YAŞAR, Can YÜCEL, Ahmet YÜKSEL

Haftalık *Sosyal Adalet* gazetesi TİP'e yakın yayın organlarından biridir.

Türkiyeli işçiler ve öğrenciler arasında yürütüldü. 1 Nisan 1958'de yayına başlayan ve yaygın bir dinleyici kitlesine ulaşan Bizim Radyo ve Mayıs 1967'de yayına başlayan TKP'nin Sesi radyoları, partinin ajitasyon-propagandasının en sürekli organları oldu. TKP'nin Sesi radyosu yayın programları ve bültenlerineTÜSTAV-Süreli Yayınlar koleksiyonundan çevrimiçi olarak ulaşılabilir. Ayrıca Mayıs 1967-Aralık 1973 tarihleri arasındayapılan yayınların tapeleri derlendi ve bu metinler 2017 yılında Sosyal Tarih Yayınları tarafından kitap olarak basıldı.[1]

Ayrıca TKP tarafından 1963-73 yılları arasında yayınlanan *Yurdun Sesi*, 1970'ten itibaren TKP MK organı olarak yayına başlayan *Durum* bültenleri, 1 Ocak 1974'ten itibaren yayınlanan *ATILIM* dergisi de çevrimiçi olarak erişilebilir haldedir. *Yeni Çağ*,

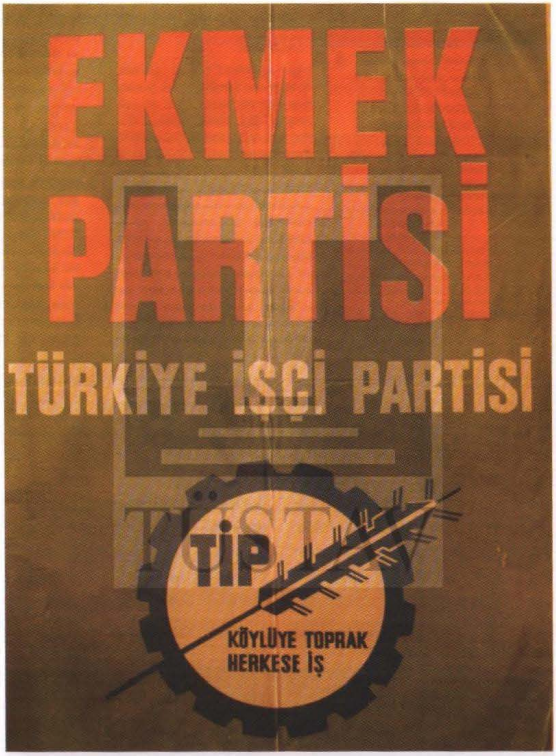


TKP'nin 1970 tarihli 50. yıl afişi.

TKP'YE İLİŞKİN KAYNAKLAR

1960'lı yıllar boyunca Türkiye'de siyasal olarak TİP'i desteklemiş olan TKP'nin esas faaliyeti Almanya'daki

TİP'e ait bir afiş.



TÜSTAV – Süreli Yayınlar koleksiyonunda yer alan bir diğer önemli dergidir. Bu yayın, 1964 yılından başlayarak 1987'e kadar "... dünya komünist ve işçi partilerinin teori ve enformasyon dergisi 'Barış ve sosyalizm problemleri'nin Türkçesidir." (*Yeni Çağ*, sayı: 1-2, Ocak-Şubat 1964, s. 1)

İŞÇİ HAREKETLERİNE İLİŞKİN KAYNAKLAR

Bilindiği gibi 1960'lı yıllar yalnızca komünist, sosyalist ve devrimci gençlik hareketleri için değil aynı zamanda işçi mücadeleleri ve sosyal hareketler açısından da oldukça hareketli bir dönem olmuştur. Kolektif işçi eylemleri ve sendikal hareket-te dikkate değer bir canlanmanın ardından Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu'nun (DİSK), büyük oranda TİP ve bu partiyle bağlantılı sendikacıların etkisiyle 1967 yılında kurulması bir dönüm noktası olmuştur. Ayrıca, 15-16 Haziran 1970'de, hükümetin sendikal örgütlenme ve grev hakkına getirmek istediği kısıtlamalara karşı patlak veren direniş, dönemin işçi hareketlerinin ne derece militan bir seviyeye ulaştığını göstermiştir. DİSK Merkez Arşiv Fonu, TÜSTAV'ın işçi hareketlerine ilişkin olarak bir araya getirdiği arşiv malzemesinin en zengin öğelerinden biridir. Eylül 2005'de DİSK ile imzalanan bir protokolle TÜSTAV'a aktarılmış ve Şubat 2007'de araştırmacıların kullanımına açılmıştır. Merkez Arşiv Fonu, DİSK Yürütme Kurulu raporlarından, tüzük ve yönetmeliklere, genel merkez ile üye sendikalar arasındaki ilişkilerden, siyasi partiler, resmi daireler, dernekler ve meslek odalarıyla yapılan yazışmalara ve işçi mektuplarına kadar pek çok konuda binlerce belgeyi içermektedir. Bu arşiv, yalnızca DİSK tarihi değil, 1960 ve 70'li yıllarda işçi mücadeleleri üzerine çalışan tüm araştırmacılar için eşi bulunmaz bir veri kaynağıdır.

TÜSTAV İşçi Hareketleri Arşiv Fonu, DİSK Merkez Arşivi dışında, 1960'lı yıllarda kurulan şu sendikaların arşivlerini de muhafaza etmektedir: Türkiye Maden-İş Sendikası, İlerici Deri-İş Sendikası; Tekstil-İş Sendikası, Keramik-İş Sendikası, Hürcam-İş Sendikası. Ayrıca Gıda-İş, Lastik-İş, Bank-Sen, Yapı-İş gibi birçok sendikaya ait arşiv fonlarının tasnifine devam edilmektedir ve bunlar yakın gelecekte kullanıma açılacaktır.

Ek olarak; yukarıda bahsi geçen TİP arşiv koleksiyonu içindeki Kemal Sülker, Nebil Varuy, Alev Ateş arşiv fonları ve yine yukarıda zikredilen dava dosyaları, DİSK'in kuruluşundan, 15-16 Haziran direnişine, TİP'in DİSK ve daha genel olarak işçi hareketleriyle ilişkilerine değin birçok konuda sayısız belge içermektedir. TÜSTAV sitesinde erişilebilir olan bu fonlara ait katalogların incelenmesi, söz konusu belgelerin muhtevası hakkında çok daha fazla ipucu verecektir.

EKSİKLERİMİZ

Yukarıda özet bir sunumunu yaptığımız TÜSTAV arşivleri, 1960'lı yıllarda büyük bir ivme kazanan ve 12 Mart 1971 muhtırasının hedefi haline gelen sol ve sosyal hareketlerin tarihini yazabilmek için başvurulacak en önemli kaynaklar arasındadır. Ancak Vakıf olarak önemli eksikliklerimizin olduğunu da kabul etmeliyiz. Tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de "68" hareketlerine edebiyat, sanat ve fikir alanlarında büyük bir canlanma eşlik etmiştir. *Yeni Dergi*, *Papirüs* ve *Yeni Ufuklar* gibi süreli yayınların ortaya çıkışı, bu alanlarda meydana gelen birikime ve bir anlamda solun kültürel etkisine işaret etmektedir. Yine de bu tip dergiler ve kültürel alanda faaliyet gösteren diğer süreli yayınlar arşiv koleksiyonlarımız içinde yer bulamamıştır.

ERDEN AKBULUT
TÜSTAV YÖNETİM KURULU

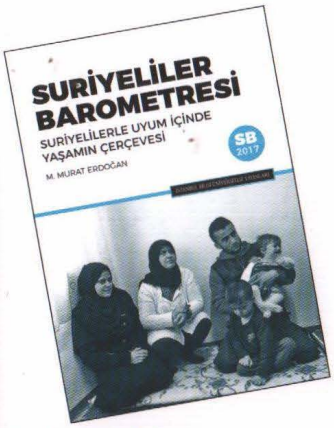
EROL ÜLKER
ALTINBAŞ ÜNİVERSİTESİ
TÜSTAV YÖNETİM KURULU

DİPNOT

1 Erden Akbulut ve Ersin Tosun (der.), *TKP'nin Sesi Radyosu. Mayıs 1967 – Aralık 1973* (İstanbul: Sosyal Tarih Yayınları, 2017).


AJANS PRESS
Medyadaki Gözünüz
AJANS PRESS
medya analizi
İHTİYACINIZ OLAN TÜM NİTELİKLİ
BİLGİ ELİNİZİN ALTINDA!
Yerel, ulusal ve uluslararası medyada yer alan yüz binlerce haberi tüm dünyada takip eden Ajans Press, ihtiyacınız olan nitelikli bilgiyi size sunarak; sektörel gündem ve medya analiz raporlarını istediğiniz dilde hazırlar.
444 7 212 www.ajanspress.com.tr info@ajanspress.com.tr

İSTANBUL BİLGİ ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI



M. MURAT ERDOĞAN

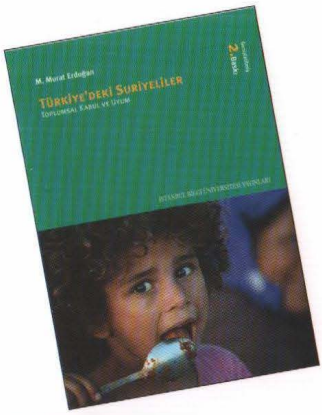
SURİYELİLER BAROMETRESİ

SURİYELİLERLE UYUM İÇİNDE YAŞAMIN ÇERÇEVESİ

FOTOĞRAFLAR COŞKUN ARAL

196 Sayfa, ISBN: 978-605-399-513-5

Prof. Dr. M. Murat Erdoğan tarafından tasarlanan ve her yıl uygulanması planlanan 'Suriyeliler Barometresi', konuyu hem Türk toplumu hem de Suriyeliler bakımından ele alarak 'ortak toplumsal yaşamın' dinamiklerine, uyum ve gerilim süreçlerine dikkat çekmeyi amaçlıyor.



M. MURAT ERDOĞAN

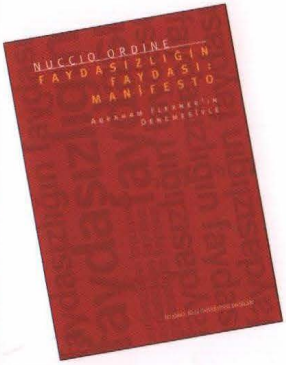
TÜRKİYE'DEKİ SURİYELİLER:

TOPLUMSAL KABUL VE UYUM - GENİŞLETİLMİŞ 2. BASKI

FOTOĞRAFLAR COŞKUN ARAL

336 Sayfa, ISBN: 978-605-399-369-8

Alanında klasikleşen kitabın ikinci baskısında; 2014'teki verilerin esas alındığı ilk baskının özgün hali aynen korunmuş, süreç içindeki değişimin daha iyi anlaşılabilmesi için 2017'deki verilerinden oluşan özel bir güncelleme bölümü ile kitap zenginleştirilmiştir. Kitabın son sayfaları ise, Coşkun Aral'ın objektifinden kamplarda yaşayan Suriyeli çocuklara ayrılmıştır.



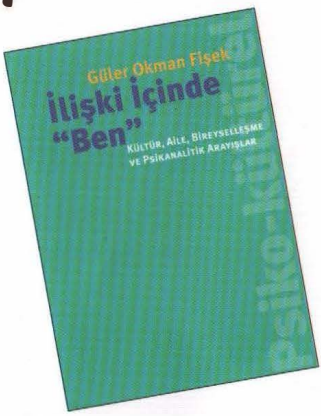
NUCCIO ORDINE

FAYDASIZLIĞIN FAYDASI: MANİFESTO

ABRAHAM FLEXNER'IN DENEMESİYLE

166 Sayfa, ISBN: 978-605-399-509-8

21 dilde, 31 ülkede yayınlanan Nuccio Ordine'nin bu eseri, bir felsefe metni olmanın yanı sıra siyaset bilimi, sosyoloji ve edebiyat gibi disiplinlerin bakış açılarında dönüşüm yaratabilecek düşünceleri tartışıyor.



GÜLER OKMAN FİŞEK

İLİŞKİ İÇİNDE "BEN":

KÜLTÜR, AİLE, BİREYSELLEŞME VE PSİKANALİTİK ARAYIŞLAR

211 Sayfa, ISBN: 978-605-399-511-1

Güler Okman Fişek bu kitapta, Türkiye'nin ne tipik bir Batı toplumu ne de tipik bir Doğu olmadığı, özgün bir bileşim olduğu, bu bileşimin en iyi ailevi benlik gibi bir benlik katmanıyla anlaşılabileceğini anlatıyor.

www.bilgiyay.com
Telefon: 0212 31164 63 Faks: 0212 216 24 15
e-mail: yayin@bilgiyay.com - dagitim@bilgiyay.com

Genel Dağıtım: PUNTO

www.puntokitapcom
Telefon: 0212 49610 50 Faks: 0212 5513013
e-mail: punto@puntokitap.com